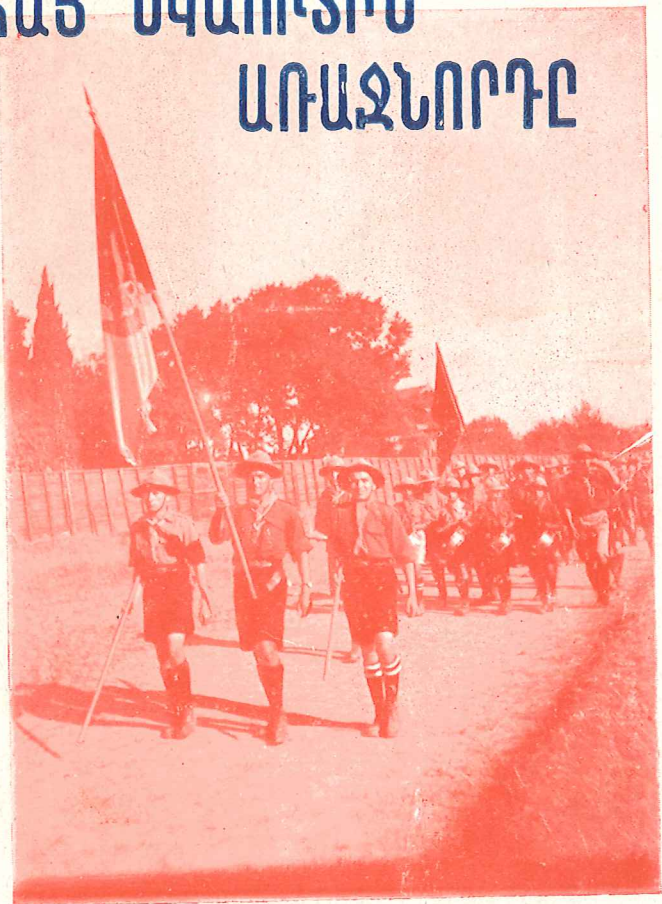

ՎԱԶԳԷՆ ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

ՀԱՅ ՍԿԱՌԻՏԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

Հասցե՝

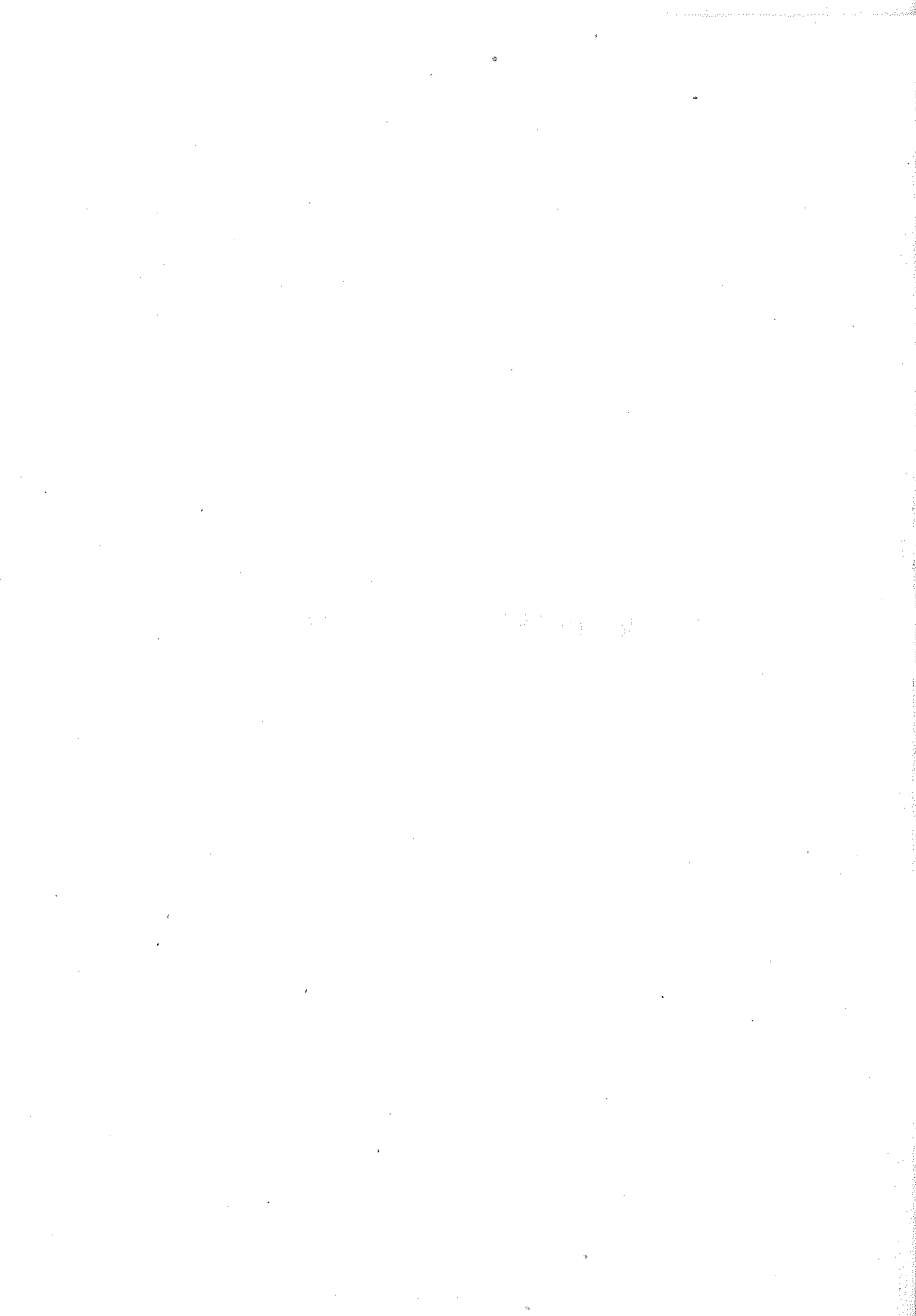
Vazken ANDREASSIAN
5, Rue des Sables, VIROFLAY (S.-et-O)
France

Դրամական առաժույթները կատարել փոստի միջոցաւ՝

Compte Chèque Postal 4530-40 Paris.

Ամէն իրաւունք վերապահուած է:

ՀԱՅ ՍԿԱՌԻՏԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

Վ.Ա.ԶԳԻՆ Ա. ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

ՀԱՅ ՍԿԱՈՒՏԻՆ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

ՀԱՏՈՐ Ա.

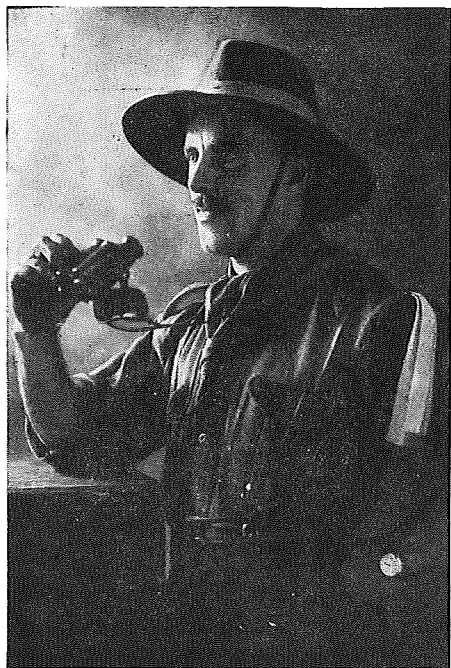

Փ Ա Ր Ի Զ

1 9 4 6

Քրոջս՝

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ ԶԵՐԱԶԻՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՅԱԿՈԲՅԱՆ

Նախաճեռնարկ-Հիմնադիր Հ.Մ.Ը.Մ.ի
և

Սկսուտներու Ազգային Ընդհ. Պետ

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Այս գրքին հեղինակը՝ Էնժեն. Վազգէն Անդրեասեան, Պոլսէն՝ առաջին օրերու սկաւուտ մըն է: Այսօր իր սկաւուտական երդումէն գրեթէ քառորդ դար մը յետոյ, երբ իբրեւ քարտաբագէտ նախանձելի դիրքի մը հասած է, ընտանիք կազմած ու գաւակներու հայր, սրտառուջ է դիտելը որ ոչինչ պակասած է իրեն իր առաջին օրերու հաստոտէն ու խանդավառութենէն:

Պոլսէն, ազգային այդ օրերու մեծ ոգեւորութենէն շատերուն պէս կտրուելով հանդերձ, օտար աննպաստ պայմաններու տակ անիկա շարունակեց շաղկապուած մնալ Հ.Մ.Ը.Մ.ի մեծ ընտանիքին հետ, անոր հետ մեծցաւ, անոր փայլուն օրերուն հրնուանձովը, ձախող օրերուն դառնութիւնովը ապրեցաւ և լինմն ու վհատութիւնը քաջաբար մերժեց:

1914 - 1918ի մեծ եղեռնին հակադրուած բազմազան ուժերէն մէկն էր Հ.Մ.Ը.Մ.ը, իրեն վերակառուցման, վերաշինութեան յատուկ ծրագրովը: Այդ՝ խանդավառներու ու հաստատարներու կազմած շինարար փլանին առաջնագոյն հիմք - գործունէութիւնը սկաւուտականութիւնն է:

Սկաւուտը մարդկային բարձրագոյն տիպի նախագիծն է: Երկար շրջան մըն է պատրաստութեան, հաստատուն եւ ամէն փորձութեան դիմացող նկարագրի կազմութեան: Մարդու այդ տիպի առաջին ստորոգելին՝ ծառայութեան անսահման ոգին է:

Այս գրքին քրքատումով եւ հանոյժով հաստատեցի որ Վագգէն Անդրէասեանին մէջ ծառայութեան այդ ոգին ժամանակին եւ տարիքին հետ զօրացած ու գիտակցական դարձած է: Այս հաստատումիս վկայութիւնը այս գիրքն իսկ է: Վագգէն Անդրէասեան այս դրժնուարին օրերուն իր սեփական միջոցներով հրատարակելով այս գիրքը, քանկագին ծառայութիւն մը կը մատուցանէ առհասարակ սկառտական շարժման եւ մասնաւորապէս մեր սկառտներուն:

Այս գիրքը՝ այբ-բէն-գիմն է հայ սկառտականութեան: Ան առաջինն է իր տեսակին մէջ, առաջին գործի մը բոլոր առաւելութիւններով ու նուազագոյն քերութիւններով:

Սկառտ գաւակներս, փլուզումէն, աւերումէն ու ցրումէն անմիջապէս յետոյ, հաւատքի ու խանդավառութեան օր մը երբ մենք Պոլսոյ մէջ հիմը կը դրնէինք սկառտական շարժման, կ'ուզէինք մեր դեռատի սերունդին ամուր բարոյական մը, տոկուն նկարագիր մը տալ: Գրեթէ մեր բնավայրին մէջ ալ կարծես կը մըտածէի ու կը մտածէինք մայրենի լեզուի մասին: Այդ օրերէն շատ հեռացանք, դուք օտարութեան մէջ ծնաք, ձեր բերնին մէջ մայրենի հեշտ բարբառը դնելը ազգային խնդիր դարձաւ:

Ձեր բարոյականի ու նկարագրի կազմութեան մէջ հայերէն լեզուն ալ չափանիշ մըն է: Մեր մէջ սկառտական գիրքեր չկան հայերէն լեզուով, ահա այս գիրքը կը լրացնէ նաեւ այդ պակասը: Անիկա սկառտական գիտելիքներու, ծանօթութեանց շտեմարան մը ըլլալէ բացի, իր ընդհանուր հայեացքով նաեւ պատմութիւնն է մեր մէջ, հայ ժողովուրդին մէջ մարգական, չարճաշական կազմակերպութեանց, շարժումներու:

Ամէն հայ սկառտ պէտք է գիտնայ այդ պատմու-

քիւնը: Սկաուտականութիւնը արտասահմանի մէջ, մեր պէտքերուն, պահանջներուն, կարելիութեանց պէտք է յարմարի:

Բազում գիկգակներով քառորդ դարու ճամբայ մը կտրեց հայ սկաուտականութիւնը, այն պայմաններուն մէջ ուր կը գտնուինք, անոր անարգել զարգացման առջև բնական արգելիքներ շատ կան արդէն, եթէ ամէն Հայ քիչ մը խորհի գտնէ, այլ ներքին արգելիքներէ պիտի խուսափի, նոր դժուարութիւններ պիտի չյարուցանէ:

Սկաուտութեան անարգել, անկաշկանդ զարգացումը մեր կեանքի պայմաններէն մէկը պէտք է նկատուի: Օտարութեան մէջ անոր պէտք ունինք: Անոր պէտք ունինք մասնաւորաբար այսօր, երբ բովանդակ Հայութեան աչքերը յառած են Հայաստանի վրայ եւ փոխադարձաբար Հայաստանը իր աչքերը դարձուցած է մեր «օտար աշխարհ քափառող» սիրելի գաւակներուն վրայ:

Վազգէն Անդրէասեանի այս գիրքը արժանի է ոչ միայն սկաուտներու, այլ անոնց ծնողներուն ուշադրութեան: Ապրի'ս Վազգէն, որովհետեւ, հաստատեցած եմ որ այս գրքովդ սկաուտութիւնը կրկին օրակարգի վրայ կը դնես:

Հայ Սկաուտներու

Ազգային Ընդհանուր Պետ'

ԳՐԻԳՈՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Երբ կը վերլիչեմ համաշխարհային առաջին մեծ պատերազմի տասնեակ տարիներու (1914 - 1918) ընթացքին հայ ժողովուրդի ահաւոր ապրումները, իր կըրած տառապանքները, պարտութիւնները ու յաւէտ կործանումէ մը իր հրաշամերձ վերելքը, յիշողութեանս մէջ կը պայծառանայ, մասնաւորաբար, սփոփարար եւ կորովի, յուսալից ու խանդավառ ցնցումը, որ նորակազմ Հ. Մ. Բ. Մ. ը իր սկստական եւ մարզական ճիւղերով համակեց որբացած, այլասերած ու մարդկային ընկերութենէ դուրս նետուած մեր ազգին վերապրող մնացորդները:

Սկստական շարժումը, առաւելապէս, այնքան ճշգրտօրէն պատշաճեցաւ մեր ինքնապաշտպանութեան պայքարին ու այնքան յարմար ժամանակի մը զուգադիպեցաւ իր յայտնութիւնը, որ ան, այսօր ալ դեռ կը մնայ հզօրազոյն ազգակիներէն մին ցիրուցան եւ հայրենավտար մեր բեկորներուն ազգապահպանման:

Արդարեւ, սկստութիւնը շարժում մըն է, եւ ոչ թէ կաղապարուած եւ սեղմ ծրագրով միութիւն մը: Ան նպատակ ունի ամէն դարաշրջանի ընկերային վիճակին ամենահարագատ եւ ամենամաքուր արտայայտութիւնը հանդիսանալ եւ ոչ թէ անդիտանալ յարաճուն փոփոխութիւններով բեղուն ընթացքը մարդկային ընկերութեան եւ նկատի ունենալ որոշ շրջան մը, զայն ընդունիլ որպէս մօտէլ ու անոր պաշտպանութեան համար ամբարտակի դեր կատարել:

Մեր պարագան աւելի յատկանշական է :

Այսօր, Հ. Մ. Ը. Մ. ի հիմնարկութենէն քառօրդ զար անցած է ու մեր ժողովուրդին ոչ միայն ընկերային վիճակը փոփոխման ենթարկուած է հիմնովին այլ եւ անոր աշխարհագրական դիրքը, որով անհրաժեշտ է սկսուտական շարժումի մասին մեր ոչ միայն ըմբռնումները վերագնահատել, այլ պատշաճեցնել զանոնք ըլլայ ժամանակին հետ ըլլայ միջավայրին :

Պէտք է ընդունիլ նաեւ որ սկսուտական շարժումին կատարած արագ յառաջդիմութիւնը եւ երկրագունդի վրայ ամենուրեք գտած լայնածաւալ ընդունելութիւնը փոխած են մասամբ իր հիմնադրին սկզբնական նպատակը, որ զուտ ազգային մտահոգութիւններու ճնշումին ծնունդն էր : Գէթ իր որբանէն, Անդլիայէն դուրս, սկսուտական դադափարաբանութիւնը, լատին ցեղերու ազդեցութեամբ կորսնցուց իր կէս զինուորական հանգամանքը ու դարձաւ քաղաքացիական դաստիարակութեան նոր ձեւ մը : Ծարժումին գտած յաջողութիւնները եւ անոր ստացած միջազգային համբաւը պատճառ դարձան որ հիմնադիրն ու իր գործակիցները սիրայօժար ընդառաջ երթան այս փոփոխութեան, ու այսօր Հայերս եթէ կ'ուզենք «Սկսուտ» բառին ճիշդ ըմբռնումը արտայայտել կրնանք գործածել «Տիպար» անունը, քանի որ ինչպէս պիտի տեսնենք յետագայ էջերուն մէջ, Սկսուտը Տիպար մը ըլլալ կը ձգտի :

Հայ սկսուտութեան ղեկավարները աւելի խոր դիտակցութեամբ պէտք է փարին մեր ազգին առանձնայատուկ պահանջներուն եւ իրենց թանկագին զոհաբերութենէն անհրաժեշտ է որ վանեն ամէն տեսակի ցուցարարութիւններ, եթէ չեն ուզեր ժամավաճառ ըլլալ ու որքան կարելի է շուտ հաւաքուիլ անկեղծ եղբայրակցութեամբ տողորուած, միակ եւ հզոր սկսուտական հարա-

զատ կազմակերպութեան մէջ, որպիսին է Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկաուտութիւնը, եթէ կ'ուզեն սկաուտի վայել ընթացքի մէջ գտնուիլ:

Սկաուտութիւնը, պաշտօնապէս կազմակերպուած, Միջազգային շարժում մըն է այսօր, որմէ սակայն հայ սկաուտութիւնը իր լաւագոյն մասովն ու զանգուածովը կը մնայ բացակայ: Այս պարագան արդիւնք է, ոչ թէ օտար սկսուտ դեկալարներու չկամութեան կամ քմահաճոյքին, ինչպէս պիտի տեսնուի սկաուտութեան հիմնադրին Հ.Մ.Ը.Մ.ի ուղղած իր նամակէն, այլ կատարուած անճոռնի եւ սկաուտի անվայել, ազեղ յափշտակութեան մը, որ այնքան ալ մեծ չարիք մը չէ ինչպէս կ'ենթադրեն ոմանք: Կարծես հայ ազգին վիճակուած է ամէն մարդի մէջ մնալ կղզիացած, ինքնատիպ, ու մարդկութիւնը յուզող բոլոր վարդապետութիւններուն տալ բնոյթ մը որ ինքնաբերաբար կամ հարկադրաբար ըլլայ գերադանցապէս սղգային: Այդպէս է այսօր պարագան Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկաուտական շարժման, այդպէս է նաեւ պարագան, հայ լեզուին, հայ դրին ու Հայ. Եկեղեցիին, որ սակայն մեզ պաշտպանեց երկար դարերու գերութեան ընթացքին, եթէ ոչ միշտ փայլուն կերպով, բայց ի վերջոյ յաղթական:

Ահա այս խոր համոզումներն են որ մեզ կը մղեն, սեփական միջոցներով, մեր ժողովուրդի գոյութեան յաւերժացման սատարելու օտփին մը բերել, սկաուտական շարժումին նպաստող սոյն երկհատոր աշխատութեամբ:

Յուսով ենք որ այս առաջին հատորը բոլոր սկաուտներու եւ սկաուտի բարեկամներու մօտ պիտի գտնէ համակրալից ընդունելութիւն ու պիտի վայելենք լայն քաջալերանք ազգապահպանման նախանձախնդիր անհատներէ եւ մարմիններէ փութացնելու համար Բ. հա.

տորին հրատարակութիւնը: Այս առթիւ փափաքելի է որ բոլոր շրջաններէն ստանանք թեւադրանքներ, գրութիւններ եւ լուսանկարներ, որոնց համար կանխապայտ շնորհակալութիւններ կը յայտնենք:

Մեր խորին շնորհակալութիւնները մասնաւորապէս, սիրելի ազգային Սկսուած էլեռ Գրիգոր Յակոբեանին, որ մեր Ֆրանսայի շրջանի սկսուած պետութեան շրջանին, որ զուգադիպեցաւ նախապատերազմեան տնտեսական եւ միութենական ամէնէն տագնապալի տարիներուն, մեզ շուրջէն իր կատարեալ վստահութիւնն ու բարեկամութիւնը, զորս զեռ կը շարունակէ պահել անխախտ եւ նոյնքան անկեղծ:

ԾԵՐ ԱՐԾԻԻ

ԼՈՐԻՍ ՊԵՏՐՆ ՓԱՌԻՐԼ
Սկառտական շարժումին հիմնադիրը

ԶՕՐ . ՊԵՏԸՆ ՓԱՌԻԸԼԻ ՆԱՄԱԿԸ

ՈՒՂՂՈՒՄԾ ՀԱՅ ՍԿԱՌԻՏՆԵՐՈՒ

ՊՕՅ ՍԿԱՌԻՏՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ.

25 Պրեքինկրմ Բեդէս Բօտ

ԼՈՆՏՈՆ, 8 Յունիս 1921

Քէփթըն Թէսիկըր Զեր Սկառուտներուն տուած մէկ այցելութեան մասին ինծի տեղեկագիր մը շրկած է եւ այնչափ նպաստաւոր կերպով կը գրէ որ պարտաւորուած կը զգամ շնորհաւորութիւններս յայտնել Զեր տղոց կրթութեան մէջ սկառուտական դադափարներուն այսչափ յաջող կիրարկման համար :

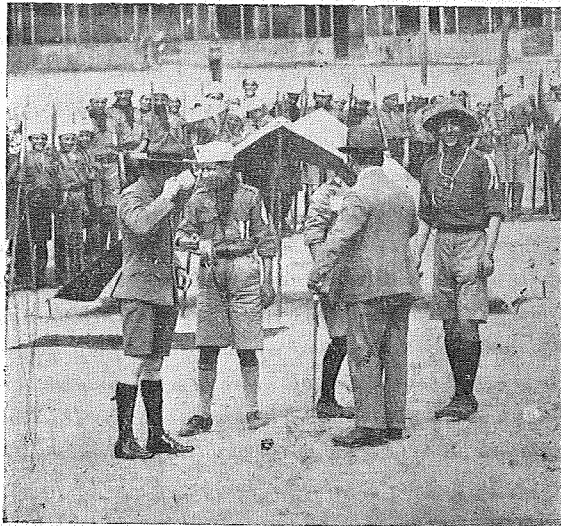
Մասնաւորաբար ինծի հաճոյք պատճառեց լսելը թէ ձեր սկառուտները լաւ զգացումներ կը տածեն իրենց Անգլիացի եղբայրներուն եւ իմ անձիս հանգէպ եւ կը յօշտամ որ յանձն պիտի առնէք անոնց տեղեկացնելու թէ որքան կը հետաքրքրուիմ անոնց յառաջդիմութիւններովը եւ թէ որքան ուրախ եմ լսելով որ բաղդատաբար կարճ ժամանակայ մէջ այնքան լաւ գործ մը կատարած են :

Վերջերս Պաղեստինէն, Եգիպտոսէն եւ Հնդկաստանէն վերադարձայ եւ շատ կը փափաքէի որ ժամանակ ունենայի Պոլիսն ալ այցելել : Պաղեստին իմէջ իբր «լրատար» հայ սկառուտ մը ունենալու բախտաւորութիւնը ունեցայ եւ եթէ ան ձեր տղոց տիպարը կը ներկայացնէր, այն ատեն ձեր տղաքը շատ բարձր կարգի սկառուտներ

ըլլալու են — եւ նոյն ատեն զուարթերես — որովհետեւ
այդ տղան միշտ եռանդով կ'աշխատէր եւ միշտ կը ժըպ-
տէր ու աւելին ընելու սպտորաստ էր, հակառակ որ
պատերազմի միջոցին իր պարազաններուն կորուստը
զինքը բաւական տառապեցուցած էր եւ ինքն ալ իր հա-
րեւաններու խումբի մը կողմէ հրացանադարկ ըլլալու
սարսափէն հազիւ ազատած էր, բայց բարեբախտաբար
վիրաւորուելէ վերջ մեռած կարծուած :

Հաճեցէք Ձեր սկաուտներուն հազօրդել կաթոգին
իղձերս :

Մնամ Ձերդ՝
ՊԵՏԸՆ ՓԱՌԻԸԼ

Քեփքըն Թեսիկըրի այցելութիւնը
Բերայի (Պալիս) Սկաուտական խումբին

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ՍԿԱՌԻՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՌԱՋՐՆԹԱՑՆԵՐԸ

ԵՒ

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ագգային Հերոս ԶՕՐԱՎԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ
Մեր օրերու ազատագրական շարժումին
մեծագոյն Հայ Ասպետը

ԱՍՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ասպետականութեան ծնունդ տուող պատճառները հասկնալու համար, անհրաժեշտ է պեղել նախամիջնադարեան թագաւորութիւններու պատմութիւնը: Պէտք է թափանցել Հռովմէական կայսրութեան տապալումովը յառաջ եկած ընկերային կարգուսարքին, ինչպէս նաեւ հիւսիսային ժողովուրդներու զանազան յատկանշական դիժերուն:

Անկարգութիւն եւ աւաղակութիւն, իրարանցում ու թալան, ընչաքաղցութիւն եւ ոճիր այդ ժամանակուայ տիրող կարգերն էին:

Բազմաթիւ աւատապետներ եւ ցեղապետներ, առաւել կամ նուազ հզօր, իրենց իշխանութիւնը կրցածնուն չափ կը ջնանային տարածել իրենց շուրջը: Երբեմն մէկգմէկու դէմ պատերազմելով, շատ անգամ միացած՝ ասպատակող ուժեր ետ մղելու, պատերազմ մը շահելու կամ շրջակայ երկիրներ կողոպուտի ենթարկելու համար, ատոնք էին իշխող դասուն առօրեայ մտահոգութեան առարկաները:

Շատ բնական է որ նման պարագաներու տակ, յարձակման ենթական խոնարհ ու խաղաղ դասակարգն էր, ու առանց արգելիչ ոյժի մը ընկերութիւնը հետզհետէ պիտի իյնար բարբարոսութեան ճիրաններուն մէջ:

Այդ արգելիչ ոյժին երեւումը հնարաւոր պիտի ըլլար շնորհիւ աւատաւետ իշխաններու իրարու հանդէպ տածած հակառակութեան եւ նախանձի թշնամական ուղիին : Այդ ոյժը, կազմակերպուեցաւ Քրիստոնեայ եկեղեցւոյ անմիջական ազդեցութեան շնորհիւ, անոր ստեղծման դրդապատճառները ինչ որ ալ ըլլան, անշահախընդէր թէ անձնասիրական, ունեցաւ իր անժխտելի օգտակարութիւնը, ան հանդէս կուգար տկարներու պաշտպանութեան ուխտովը ու այդպէս ալ գործեց :

Ասպետականութիւնը մղում կը ստանար ժողովրդական բնածին յատկանիշներէն, ինչպէս՝ պատերազմատէր ուղի, սէր արկածախնդրութեան, փառքի ծարաւ, վեհանձնութիւն եւ ուղղամտութիւն, կանանց հանդէպ յարգանք եւ կրօնական ջերմեռանդութիւն :

Այս տոհմային առաքինութիւնները, միացած անհատական բեղուն արժէքներու, բարոյական առողջ սկզբբունքներու՝ յարգանք մեծերու հանդէպ, բարեկրթութիւն հանդէպ հաւասարներու, գութ հանդէպ տկարի, ջերմեռանդութիւն հանդէպ եկեղեցւոյ՝ կազմեցին կորիզը Ասպետականութեան իտէալին :

Ասպետներու մեծ ընկերակցութիւնները հիմնուեցան մօտաւորապէս հազար հինգ հարիւր տարիներ առաջ :

Ասպետութիւնը ըմբօստութիւն մըն էր բիրտ գործերու եւ տղիտութեան դէմ, բողոք մը՝ ոյժը իրաւունքէն զերազաս համարող դադափարականութեան դէմ :

Ասպետներու նպատակն էր՝ մաքուր ապրիլ, ճիշդը խօսիլ, ինչ որ սխալ էր ու անիրաւ՝ շտկել եւ հետեւիլ մեծաւորին : Անոնք անտառները վայրի կենդանիներէն մաքրեցին, հալածեցին եւ ջնջեցին դող, աւագակ պառօնները, օրէնքէ դուրս հռչակուածները մահուամբ պատժեցին, դիմազուրկ ըրին սուտ կարիճներն ու կեղծ

ասպետները, որոնք յանուն ասպետականութեան չարիքներ կը գործէին :

Ասպետականութիւնը, իր յառաջադրած ծրագիրները իրագործելու համար, իր անդամներուն կուտար շատ խիստ եւ չարքաչ դատաւարականութիւն մը : Ասպետը, կատարելագործուելու համար, պարտաւոր էր անցնիլ երեք շրջաններէ, սպասաւոր, բինակիր եւ Ասպետ, ու իր կեանքը նուիրելով ասպետականութեան, կը խոստանար կատարել միշտ իր լաւագոյնը հանդէպ Աստուծոյ և Հայրենիքին :

Ի հարկէ, արդարութեան եւ իրաւունքի սրբազնութեան համար մղուած պայքարը, ասպետութեան հիմնուած օրերէն չէ որ ծնած է, այս ընկերակցութիւնները ծնունդն էին պարզապէս այն երկարամեայ պայքարներուն որոնց դրդապատճառներն էին իրաւունքը դարձնել մարդկային կեանքի՛ առաջնորդը :

Այդ պայքարները շարունակուեցան ասպետութեան քալքայումէն ալ յետոյ, ու Փրանսական Մեծ Յեղափոխութիւնը, հակառակ իր դաժան արարքներուն եւ գործած նախճիրներուն, արտայայտութիւնն էր ճնշումի դէմ մղուած իտէալական մաքառումին :

Անձնուրացութիւնն էր ասպետականութեան նկարագրի հիմնական գիծը : Օգտակար ըլլալ իր նմանին, ու գիշերուան քունէն առաջ ծառայութիւն մը մատուցանել որեւէ մէկուն : Այս չէ՞ նաեւ այսօրուան Սկաուտին դաւանանքը : Որով, ասպետները պէտք է անուանել Միջին Դարու Սկաուտներ :

Միայն թէ ասպետ ըլլալու իրաւունքը տրուած էր յայտնի եւ հարուստ ընտանիքներու երիտասարդութեան, որովհետեւ ասպետի մը գէնքերը, զրահը եւ ձին շատ սուղ արժող բաներ էին . բաց ի այդ, անհրաժեշտ էր որ անոնք ըլլային նիւթական որոշ անկախութեան

տէր : Ան ունէր իր հետևորդները, սպասաւոր մը և խումբ մը զինուած մարդիկ, որոնք կեանքի ու մահուան ուխտով նուիրուած էին իրենց պետին եւ կը բաժնէին մինչեւ անգամ անոր մտածելակերպը :

Պատերազմի պարագային, անոնք կը փութային ծառայել իրենց վեհապետին բանակին մէջ, ուր իրենց կը յանձնուէր որեւէ հրամանատարութիւն, բերդի մը կամ ամրոցի մը պաշտպանութիւնը :

Հաշտութեան ատեն, որպէս պալատականներ կը մասնակցէին արքունի կեանքին, բայց կային որ երկրին զանազան մասերուն մէջ կը թափառէին պատուաբեր արկածախնդրութիւններ փնտռելու մտօք : Ասոնք կը կոչուէին քափառական ասպետներ : Ուրիշներ՝ կը հիմնէին հիւանդանոցներ աղքատները խնամելու, պատերազմի կամ արկածի հետեւանքով վիրաւորեալները բժշկելու համար : Այս հիւանդանոցները կը պահուէին շնորհիւ ասպետներու խնայած դրամներուն : Քաջ զինւորներ ըլլալով հանդերձ, անոնք միանգամայն հիւանդապահներ եւ բժիշկներ եղած են : Այս ասպետները կը ճանչցուէին հիւրընկալ ասպետներ անունով եւ Երուսաղէմի Ս. Յովհաննէս միաբանութեան ասպետներն էին զլիաւորաբար, որ այս գործին նուիրուեցան :

Ասպետականութեան ամենափայլուն շրջանը 12րդ դարն է, 14րդ դարուն շարժումը կը սկսի տկարանալ ու 15րդ դարուն տեղի կ'ունենայ իր անկումը :

Այսօր ասպետ անունը կը տրուի, բնորոշելու համար բարեկիրթ եւ ազնիւ գործի մը հեղինակը : Ան ծընունդ տուած է հարսական ներշնչումներով եւ գործերով լի դրականութեան մը : Մարդկութեան վրայ իր գործած խոր ազդեցութենէն բղխած են Խաչակրութիւնները եւ աւելի վերջ, միջնադարեան խաւարէն յետոյ,

քաղաքակրթութեան մը որուն վերածնունդ անունը տրբուած է :

Խաչակիր բանակներու նպատակն էր Քրիստոսի գերեզմանը անհաւատներու ձեռքէն խլել զէնքի ոյժով : Թէեւ իրենց բուն նպատակին մէջ Խաչակիրները ձախողեցան, սակայն Եւրոպայի յառաջդիմութեան եւ առհասարակ քաղաքակրթութեան յառաջացման նպաստող շատ մեծ եւ պատմական շարժում մը եղաւ :

Մենք, Հայերս ալ, Կիլիկիոյ մէջ, Ռուբինեանց օրով, ընկերակին շատ մեծ յեղաշրջումներ կրեցինք Խաչակիրներու հետ չփում ունենալով, բայց քաղաքական տեսակէտով այդ շարժումը մեզ համար շատ աննպաստ եւ աղէտալի հետեւանքներ ունեցաւ :

Խաչակիր բանակները միմիայն ասպետներէ բաղկացած չէին, բայց առաջին անգամ Երուսաղէմը զրաւող բանակը ասպետներէ կազմակերպուած բանակն էր որուն կը հրամայէր Կոստփրուա տը Պուլյոն :

Ասպետները ունէին իրենց պաշտպան սուրբը՝ Սուրբ Գէորգ : միակ ձիաւոր սուրբը, որ հեծելազօրաց պաշտպանն էր :

Սուրբ Գէորգ Անգլիացւոց ամենէն աւելի պաշտած սուրբն է, եւ Սկսուտութեան հիմնադիրը զայն ընտրած է նաեւ որպէս սկսուտներու հովանաւորող սուրբը : Եւ իբր այդ ընդունուած է զրեթէ բոլոր երկիրներու սկսուտներու կողմէ (1) :

(1) Հայ Սկսուտներու հանդիսաւոր եւ պաշտօնական տօնի օր կ'առաջարկեմք ընտրել Վարդանանց տօնի օրը, սկսուտական մարմիններու նախաձեռնութեամբ սարքելով թէ՛ ժողովրդական հանդէսներ եւ թէ՛ զուտ սկսուտական նաշկերոյթներ :

Ս. Գէորգի տօնակատարութեան օրն է Ապրիլ 23ը : Ասպետական եւ Սկաուտական շարժումները թաղապետելու համար թուենք այն կանոնները եւ օրէնքները որոնք ասպետի մը կեանքին ուղեցոյցը եղած են :

Ասպետ մը սրտանց կը սիրէր իր Աստուածը, պատրաստ էր ի հարկին մեռնիլ իր սուրբ հաւատքին պաշտպանութեանը համար, հաւատարիմ էր իր թագաւորին եւ իր հայրենիքին : Պատիւը իրեն համար սրբութիւն մըն էր, իր խոստումը չէր դրժէր բնաւ եւ ստախոսութիւնը իրեն նողկանք կը պատճառէր ու մահը անպատիւ կեանքէն նախամեծար կը համարէր :

Օգնութեան կը փութար որեւէ մէկուն, կը պաշտպանէր տկարը եւ ճնշուածը, այրին ու որբը : Իր դրամը եւ հացը կուտար չունեւորին ու այդ կարենալ ընելու համար խնայող էր : Քաղաքավար էր հանդէպ կանանց, տղոց եւ անկարներու :

Իր նմաններուն հետ կ'ապրէր հաշտ, անոնց իրաւունքները կը յարդէր : Անարդարութեան եւ չարութեան դէմ՝ իրաւունքի եւ ստացուածքի պաշտպան ախոյեան մըն էր :

Չարախօսութիւններով մէկը վիրաւորելէ կը դժուարանար, եւ իր պարտականութիւններուն նկատմամբ չափազանց խղճամիտ էր :

Ձէնքի արուեստին կը վարժուէր՝ կրօնքը եւ հայրենիքը թշնամիին դէմ պաշտպանելու համար . կը սիրէր իր զէնքի ընկերը եւ կ'օգնէր անոր իր կեանքի տեսողութեան ընթացքին, լաւ կամ դէշ օրերու մէջ :

Ինքզինքը ուժեղ⁶⁶ առողջ եւ կորովի կը պահէր այս բոլորը կատարել կարենալու համար եւ մինչեւ իր ամուսնութիւնը կը մնար մաքուր եւ կոյս :

ՊԱՏԱՆԻՆԵՐՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ՄԷՁ

●

Սկսուած իմաստը տուող կամ նման կազմակերպութեան մը շուրջ, հին հայերէն մեզի որեւէ յիշատակութիւն չէ հասած: Սակայն անոնց մօտ ալ, ինչպէս պիտի տեսնենք, պատանիներու դաստիարակութիւնը մեծ յարգ կը վայելէր, որուն մէջ առաջին կարգի հոգածութեան առարկան էր կրօնականը, ոչ նուազ մարմնական դաստիարակութիւնը ու ապա միայն մտաւորը:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր նախնեաց մասին պատմական տեղեկութիւնները կը վերաբերին մասնաւորապէս Քրիստոնեայ Հայաստանի շրջանին: Այդ ատենները անոնք մեծ կարեւորութիւն կուտային իրենց զաւակներու հոգեւոր կրթութեան, քանի որ իրենք շատ մօտ եւ շատ գիտակից հետեւորդներ եղած են Աւետարանին եւ վերջին ծայր բարեպաշտ էին:

Դաստիարակութեան այս մարզին մէջ գլխաւոր դեր կատարողն էր հայ մայրը, որ բարեպաշտ, աստուածաւախ եւ իր զաւկին յաւիտենական երջանկութեանը նախանձախնդիր, իր կաթին հետ մէկտեղ անոր կ'ուսուցա-

նէր Քրիստոնեայ Աստուծոյ պաշտամունքը: Այնպէս որ երբ Պարսիկները Վարդանանց շրջանին ուղեցին իրենց Մագդէական կրօնքը Հայոց պարտադրել, պահանջեցին որ ամենէն առաջ կիները սորվին մոգերու վարդապետութիւնը, որպէսզի կարենան իրենց զաւակներուն ուսուցանել:

Հայ պատմիչ մը, Ղազար Փարպեցի, կը պատմէ որ, հռչակաւոր Մամիկոնեան Վահանի մայրը, Տիկիմ Զուիկ, որ կանուխէն այրի մնացած էր, Վրացի բղէշխի մը հետ ամուսնացած իր քրոջ տան մէջ անձամբ կրօնական դաստիարակութիւն կուտար իր զաւակներուն:

Կրօնական դաստիարակութեան իբր միջոց կը ծառայէր Ս. Գրքի ընթերցումը, մեկնութիւնը եւ անոր մէջ ձեռք բերուած հմտութիւնը: Ըստ Եղիշէի, Մեծն Վարդան որ քաջ տեղեակ էր Ս. Կտակարաններուն, Աւարայրի ճակատամարտէն առաջ Մակարայեցոց դիրքը կը կարգայ իր զօրքին, անոնց հաւատքն ու կորովը արծարծելու համար: Դարձեալ ըստ նոյն պատմագրին, Ս. Ղեւոնդ Երէց կը վկայէ որ Հայ զինուորականութիւնը իրմէ աւելի տեղեակ էր Ս. Կտակարանաց:

Դեռ մինչեւ վերջերս ալ, երախային ծնողքը շատ մօտէն կը հետեւէին անոր կրօնական դաստիարակութեան, ու անմիջապէս անոր կը սորվեցնէին երեսը խաչակնքել, հազիւ ոտքի ելած՝ ծուներ դնել, լեզու ելլելուն պէս՝ «Հայր մեր»ը արտասանել:

Անշուշտ քրիստոնէական շրջանէն առաջ ալ նոյնքան կարեւորութիւն ու ջանք կը դնէին Հայոց հին կրօնին ուսուցման նկատմամբ:

ՄՏԱԻՈՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնէական շրջանէն առաջ հայ պատանիներու մտաւոր կրթութիւնն ալ մասնաւոր հոգածութեան առարկայ էր, ինչպէս կը վկայէ արքայորդի Արտաւազդի պարագան, որ յունարէն լեզուով թարգմանութիւններ գրած է :

Սակայն ակներեւ է որ մտաւոր դաստիարակութեան մեծ զարկ տրուած է Քրիստոնէութեան մուտք գործելէն վերջ, որ այդ շրջանին, համաձայն Ագաթանգեղոսի, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ Տրդատ թագաւոր շատ տեղեր դպրոցներ հիմնած են, ասորի եւ յոյն լեզուները եւ գիտութիւն սորվեցնելու համար քուրմերու գաւակներուն եւ ուսումնատենչ պատանիներուն :

Դպրոցներու ծաւալումին զարկ տուած է նաեւ Մեծն Ներսէս հայրապետը, մինչեւ որ Ս. Մեսրոպ, մեր իսկապէս Ֆրակաս եւ մեծագոյն մտաւոր հայրը կը հաստատէ նախ իր սեփական կրօնական դպրոցը, ու դրերու գիւտէն յետոյ կրօնական եւ քաղաքական պետերու օժանդակութեամբ, Ս. Սահակ հայրապետ եւ Վարաճապուհ թագաւոր, ամէն կողմ ուսումնարաններ կը հիմնէ, որոնց մէջ իշխող նիւթը կը հանդիսանայ հայ լեզուի ուսուցումը հայ գրերով : Այդ դպրոցներու մէջ կ'ուսանէին ընտրեալ տարրեր, մատաղ, ուշիմ, լաւ ձայն ունեցող եւ ընդունալ պատանիներ :

Շնորհիւ Ս. Մեսրոպի, հայ գրականութիւնը ոչ միայն շուտով կը տիրանայ առաջնակարգ դրիչներու, կ'ունենայ իր Ոսկեդարը, կը փթթի զարգացած սերունդ մը որոնցմէ ամէնէն յաջողակները Ս. Մեսրոպ կը տանի յոյն եւ ասորի ուսման բարձր կեդրոններ, որպէսզի օտար գիտութեան եւ գրական լաւագոյն նմոյշներն ալ

մուտք գտնեն Հայաստան, հայ մտաւոր վերելքը փութացնելու համար :

Այդ շրջանի կարող ոյժերէն մին հանդիսացած է հռչակաւոր իմաստասէր Եզնիկ Կողբացին, որ բաց ի քաջ հայագէտ մը ըլլալէ, տեղեակ էր նաեւ յոյն, ասորի, պարսիկ եւ եբրայական լեզուներուն, բնագիտութեան, աստղաբաշխութեան, եւ բնականաբար կրօնական գիտութեանց :

Յովհանն Մանդակունի նշանաւոր կը հանդիսանայ որպէս ճարտար պերճաբան :

Գիւտ, յետոյ կաթողիկոս ձեռնադրուած, եղած է քաջահմուտ թուարանութեան, երկրաչափութեան, աստղաբաշխութեան եւ բժշկութեան :

Դաւիթ անյաղթ կը հանդիսանայ իմաստասիրութեան մեծ վարպետ մը :

Աշխարհական դասէն բնականաբար ազնուականութիւնն էր միայն որ աւելի միջոցներ եւ պէտքն ունէր իր զաւակներուն մտաւոր կրթութեան հոգ տանելու, անոնք իրենց տղաքը կը զրկէին օտար անուանի կեղրոններու մէջ ուսանելու . Պատմութենէն գիտենք որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ուսած է Յոյներու մօտ, իսկ Տրդատ Թագաւոր Հռովմի մէջ : Լուսաւորիչի տղաքը նոյն պէս կ'ուսանին օտար երկրի մէջ բայց իր թոռները Գրիգորիս եւ Յուսիկ որ Թագաւորին փեսան եղաւ, կ'ուսանին հայ արքունիքի մէջ : Կեսարիոյ մէջ կ'ուսանին Մեծն Ներսէս եւ Ս. Սահակ Պարթեւ որ քաջահմուտ էր յոյն երաժշտական արուեստին, փիլիսոփայութեան եւ հոեւորութեան ու անձամբ կը զբաղի Մամիկոնեաններու դաստիարակութեամբ . ան մեծ հայրն էր Քաջն Վարդանի :

Բազրատունեաց շրջանին Հայաստանի ծաղկեալ վիճակը, շքեղ քաղաքներն ու հռչակաւոր եկեղեցիները կը

վկայեն հայ առաջնակարգ ճարտարագէտներու գոյութիւնը, ու եթէ նկատի ունենանք որ Հայոց թագաւորութեան վերահաստատումը կը պարտինք Բագրատունի իշխաններու դիւանագիտական ճկունութեան, այդ կը նշանակէ որ մեր հայրերը իսկապէս մեծ հոգ տարած են նաեւ մտաւոր զարգացման: Կ'ըսուի որ Կարսի Գագիկ թագաւորը դիւանագէտ մը ըլլալէ զատ ուսեալ մէկն էր եւ հմուտ Ս. Գրոց, իմաստասիրութեան եւ պերճասուութեան: Նոյնպէս ծանօթ է Գագիկ Բ. վերջին Բագրատունի արի թագաւորին իմաստասիրութեան մէջ ունեցած հմտութիւնը:

Ու վերջապէս մենք կը հասնինք Ներսէս Շնորհալիի եւ Գրիգոր Նարեկացիի նման մեծ եւ տաղանդաւոր բանաստեղծներու:

ՄԱՐՄՆԱԿՐԹԱՆՔ

Ինչպէս բոլոր հին երկիրներու ազնուականութիւնը նոյնպէս Հայոց մէջ մարմնակրթանքը կը գրաւէր պատուաւոր տեղ մը:

Հայաստանի հսկայ եւ խիտ անտառներու որսերը, երկրին լեռնոտ հանդամանքը անշուշտ կը նպաստէին մարմնական ճկունութեան տիրանալու անհրաժեշտութեան: Այն անընդհատ պատերազմները որ Հայերը կը մղէին սեփական կամ գրացի ու տիրապետող երկիրներու դըրօշին տակ, կը հարկադրէին տիրապետելու բազկի եւ անդամներու զօրութեան եւ ճարպիկութեան:

Հայոց ինչպէս նաեւ դրացի պարսիկ կամ վրացի արքաներու մէջ ազնուական նորածինները կը յանձնըռուէին զինուորական արուեստին փորձ եւ նախարարական տոհմերու պատկանող վստահելի անձերու որոնց

դայեակ անունը կը արուէր եւ որոնք կը դռնէին նաեւ մանկան համար կաթնատու մը :

Արշակ Բ.՝ Տիրան Թաղաւորի զաւակը որպէս դայեակ կ'ունենայ Մամիկոնեան իշխան մը, ու իրենց կարգին Մամիկոնեանց կամաւորականներու եւ բոլոր միւս նախարարներու զաւակները ունէին իրենց դայեակները : Ըստ Եղիշէ պատմագրին, Պարսից Յագկերտ արքայի եղբայրներն անգամ հայ նախարարներու մօտ հայկական կաթով սնուցուած էին ու մարզուած :

Երբ մանուկը այլեւս դայեակի խնամքին պէտք չունենար, դայն կը յանձնէին դաստիարակի մը որուն պաշտօնն էր քաջութեան եւ զինուորական արուեստին մէջ հրահանգել պատանին, դեր մը որ յաճախ կը կատարուէր դայեակին կողմէ :

Ըստ Խորենացիի Արտաշէս Թաղաւոր իր որդին՝ Տիգրանը կը յանձնէ նետաձուլութեան մէջ շատ նշանաւոր պատանիի մը, Վարաժ անունով, որպէսզի արքայորդին մարզուի այդ զէնքի դործածութեան մէջ :

Գնէլ՝ Արշակի եղբորորդին եւս շատ անուն հանած եւ սիրուած էր, ու հայ իշխանները իրենց զաւակները անոր կը յանձնէին զինավարժութեան արուեստին վարժեցնելու համար :

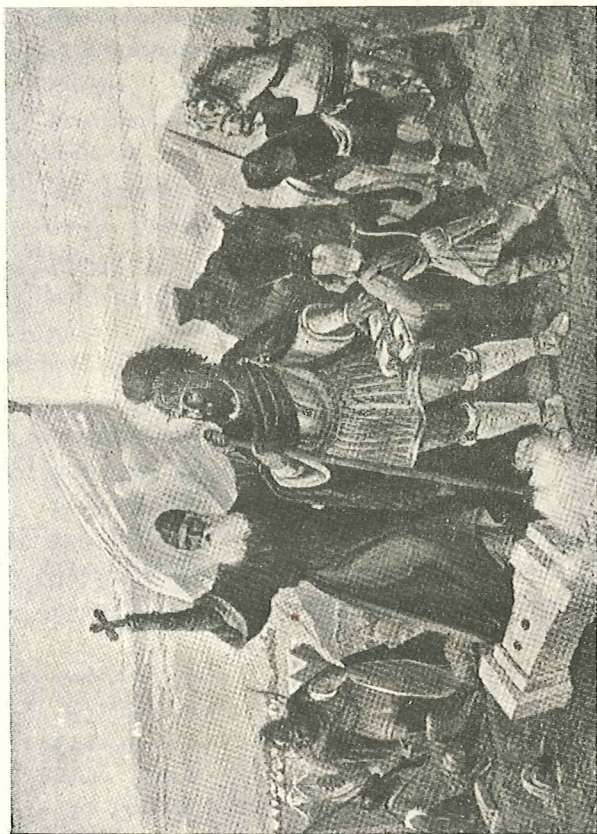
Ղազար Փարպեցի պատմիչը խօսելով Մամիկոնեանց տոհմի մասին կ'ըսէ թէ անոնք նետաձուլութեան մէջ էին «գեղեցկաձիգք եւ դիպեցուցողք», որսորդութեան մէջ էին՝ «թեթեւաշարժք եւ նախասպանք», վարժ էին ձախ ձեռքն ալ աջի պէս դործածելու, «յերկոցանց ձեռաց աջողակք», «յամենայն կողմանս ուղղակիք եւ շնորհալիցք» :

Դարձեալ նոյն տոհմին մէջ անուանի դէմք մըն է պատանին Արտաւազդ, Դ. դարուն, «պատանեակ մի

կայտառ եւ անմօրոտս, երեսօք զեղեցիկ», որ ըստ Փաւստոսի, գլուխը ժամանակի մանկական սովորութեան համաձայն ածիլած էր եւ դադարեցն մազ՝ երկար փունջ մը կախած: Օր մը Արտաւազդ, կ'ուզէ Մերուժան մատնիչին դէմ կռուի մասնակցիլ, Մանուէլ սպարապետ կը մերժէ, բայց պատանին բանակին հետեւելով, զաղտագողի կռուի վայրը կը հասնի աղեղը ուսին, «պատկանդարանը ուսընդանութ» կախած, սուրը մէջքին, եւ հայրենադաւ բանակէն շատ մարդ կը սպաննէ: Կռուի ընթացքին, մատնիչի դրօշակիրը զինքը նշմարելով, վրան կը խոյանայ, բայց յանդուգն պատանին, Արտաւազդ Կորիւնը, կը կանխէ իր հալածիչը, իր նետը հասցնելով կը տապալէ գայն ու վրան վաղելով անոր նիզակը կը խլէ, կ'իյնայ փախչողներու ետեւէն ու իր սուրովը նոր դոհեր խլելով, յաղթական տուն կը դառնայ:

Նեոտաճգութեան մէջ Արտաւազդ պատանիի յաջողականութեան պարագան բացառութիւն մը չէ, այլ այդ պարծանքը ամբողջ հայութեան սեփականութիւնը եղած է դարերու ընթացքին, այնպէս որ հռովմէացի Որատիոս քերթողը կը վկայէ թէ Հայերը անուանի նեոտաճիգներ են ու կ'ըսէ՝ «անոնք փախչելու ժամանակ իսկ ահաւոր են իրենց աղեղներով»:

Պատանեկութեան սահմանուած կրթութեան կարեւոր եւ գլխաւոր մասերէն մին ալ որսորդութիւնն էր, ըլլայ Հայոց թէ Պարսիկներու մօտ: Հայ ազատանիի դաւակները, դեռ շատ փոքր հասակի մէջ, իրենց դատարակներու եւ ծառաներու առաջնորդութեամբ, կը տարուէին թռչուններ որսալու, իսկ մանկութենէն պատանեկութեան անցնելու օրէն, անոնք կ'երթային Երկներու որսորդութեան մաս առնելու չափահաս իշխաններու հետ եւ ոտքով կը վազէին այժեամբներու ետեւէն, ձիով եղջերունք կը հալածէին, նետով սպաննելով զա-

Աւարալլի Ոգեկոչումը
Ս. ՂԵՒՈՆԿ ԵՐԷՑ ԷԼ ՄԵՇՆ ՎԱՐԳԱՆԻ ՄԱՍԻԿՈՆԵԱՆ

նոնք, գալով վարազներուն, անոնց դէմ կը ճակատէին սուրով :

Որսորդութիւնը իր բազմազան տեսակներով անոնց ամէնօրեայ զրօսանքն էր, որուն համար սահմանուած կային կազմակերպութիւններ եւ յատուկ վայրեր, բացի ազատ վայրերէն, ուր կը ձգուէին հիւսուած ցանցեր, կը լարուէին թակարդներ, կը ղետեղուէին երէնները տազնապեցնող գործիքներ ու կային որսերը հալածող բարակներ :

Մարմնակրթանքի սահմանուած խաղերն եւս անպակաս եղած են Հին Հայոց մէջ, անոնք տեղի կ'ունենային մրցակցութեան ձևեր տակ որոնց պատմիչը կ'անուանէ «մրցանաց կրթութիւն» :

Սաղերը սահմանուած էին զանազան հասակի պատանիներու որոնցմէ ամէնէն առոյգները կը նուերուէին աղեղնաւորութեան, սուսերաձգութեան, մականախաղերու, ձիավարութեան, ըմբշամարտի եւ բռնամարտի, տէգրնկեցութեան, նիզակահարութեան, պարուարութեան :

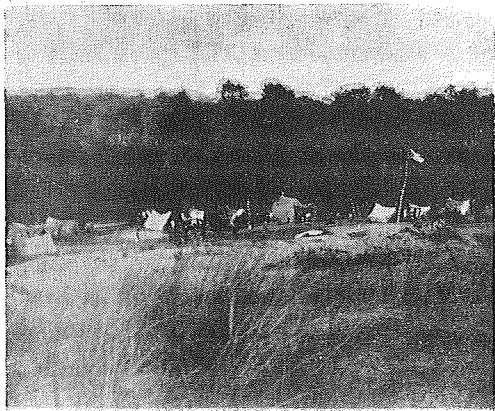
Շատ հին ատեններէն սկսեալ Հայաստան ընտրեալ ձիերու կեդրոն մը եղած է եւ ունեցած է անոնց արժանի հեծեալներ, ու հայկական այրուծին համբաւաւոր էր :

Մեծն Տրդատ քաջ ձիաւոր մըն էր, անգամ մը Պարսից դէմ ճակատամարտի մը մէջ իր ձին կը սպաննուի, Տրդատ հեախոտն կը յարձակի թշնամիին վրայ, անոնցմէ շատերը կը սպաննէ ու անոնցմէ մէկուն ձին խլելով կը հեծնէ ու կռիւը կը շարունակէ :

Հռչակաւոր ձիաւորներ եղած են նաեւ Ատոմ Մոկացի, Արշաւիր Կամսարական, Դերեմիկ Արծրունի, որպէս անհատներ, իսկ հայկական հեծելազօրաց համբաւը եւ ճարտարութիւնը նոյնպէս ունեցած են շատ յիշատակելի դրուազներ :

Այս բոլորէն կը հետեւի որ Հայոց անհատական եւ հաւաքական ճարտիկութիւնը ճիւղարութեան մէջ պարզապէս արդիւնք էր պատանեկութենէ սկսեալ առանձին մարզանքներու :

Վերջապէս, ամէն տարի Սեպտեմբեր ամսուն, Արածանիի ափին, Աշտիշատի մօտ տեղի ունեցող Նաւասարդական խողերը, աւելի ճիշդ մրցումները ապացոյց են մարմնակրթանքին Հայոց մէջ գրաւած ամենաառաջնակարգ դիրքին, ու եթէ ճիշդ է որ արուեստի զանազան արտայայտութեանց մէջ Հայերս չենք ունեցած միջնադրային դէմքեր, ճիշդ է նաեւ որ մարմնական ուժի եւ պատերազմական թէ ալ քաջապորժութեանց մէջ Հայերը գրաւած են բացառիկ տեղ մը հին զոգերու շարքին :

«ԿՏՐԻՃ»ՆԵՐՈՒ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ

ՀՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ

Սկսուտութիւնը 17րդ դարուն դոյութիւն ունեցած է Հայոց կեանքին մէջ: Արդարեւ, Ս. Էջմիածնայ «Արարատ» ամսագրի հին թիւերէն մէկուն մէջ, կը գրէ Հ.Մ. Ը.Մ.ի հիմնադիրներէն Տիգրան Խոյեան, կը հանդիպինք կանոնադրութեան մը, որ 1680ական թուականներէն սկսելով մինչեւ 19րդ դարու սկիզբները յաջորդաբար վաւերացուած է Եղիազար, Աղեքսանդր եւ Արղուութեանց Յովսէփ Կաթողիկոսներէն. ամենէն վերջը՝ Պեասարապիոյ Գրիգոր Արքեպիսկոպոսէն:

Կանոնադրութիւնը կը վերաբերի Մալապիլիայ Պոքուշան եւ ուրիշ քաղաքներու հայ պատանիներու կազմակերպութեան (Պրասարալա), որուն անդամները կը ընդունին բառով կ'որակուէին:

Այդ կազմակերպութիւնը նպատակ ունէր յիշեալ քաղաքներու պատանեկութեան հողեկան ու մարմնական պղնձացումը:

Յիշեալ կանոնադրութեան համաձայն, իւրաքանչիւր պատանի որ կը թեւակոխէր 12 տարին, պարտաւոր էր արձանադրուել իւրեւ նախընտայ՝ Պրասարալային եւ հաղորդուելէ ու երգուելէ ետք, պատկանիլ այդ կազմակերպութեան Կտրիմ անունով, մինչեւ ամուսնութիւնը:

Կտրիմները, իրենց թիւին համեմատ, կ'ունենային խմբապետ մը կամ խմբապետներ, որոնք կ'ընտրուէին պատանիներու ժողովին կողմէ և կը վաւերացուէին քաղաքին մեծերէն:

Կտրիմներու պարտականութիւններն էին .

— Ամէն օր, եւ մանաւանդ ամէն կիրակի, անպայման կերպով եկեղեցի երթալ ու ներկայ ըլլալ Ս. պա-

տարագի արարողութեան :

— Համայնքին ոեւէ մէկ անհատին (հարուստ թէ աղքատ) պսակի, յուղարկաւորութեան եւ թաղման արարողութիւններուն ներկայ ըլլալ անպատճառ եւ մասնակցիլ երզեցողութեանց :

— Տօնական օրերուն շնորհաւորութեան համար իրենց խմբապետին տունը երթալ, ուրկէ, անոր առջնորդութեամբ պարտաւոր էին բոլոր հայ քաղաքացիներուն տուները այցելել եւ շնորհաւորել զիրենք :

— Ամէն շաբաթ օրերը, պատանիները կամ կտրիճները պարտաւոր էին մեռնող կտրիճներու հոգուն համար պաշտօն կատարել տալ :

— Կտրիճներէն պահանջուած ամենախիստ յատկութիւններն էին՝ կարգապահութիւն եւ բացարձակ հնազանդութիւն իրենց խմբապետին, որուն պարտքն էր դործադրել տալ վերոյիշեալ կանոնները իրենց ամբողջ խստութեամբը եւ հսկել կտրիճներու բարոյական եւ մարմնական վիճակին :

— Այս կանոնադրութեան որեւէ մէկ մասին հանդէպ տեղի ունեցած թերացումը կը պատժուէր դրամական տուգանքով, որ թերացողին յանցանքին կամ աստիճանին համեմատ կը փոխուէր, թերացողը եթէ իրմբապետ ըլլար, այդ պատիժը ա՛լ աւելի կը սաստկանար :

— Խմբապետները (Վատահ), ամբողջ քաղաքին եւ կտրիճներուն վստահութիւնը գրաւող արդարակոտորով երիտասարդներ էին, եւ իբր այդ իրենց պարտք կ'ըլնար, վարուիլ կտրիճներուն հետ չափազանց անկողմնակալ եւ արդարադատօրէն :

— Խմբապետը երբ գինով կամ սրտնեղած վիճակի մը մէջ գտնուէր, այդ վայրկեանին ո՛չ մէկ դատաւարութիւն պէտք էր ընել, քանի որ այդ վիճակին մէջ,

պահանջուած ողջմտութիւնը պիտի չունենար արդար որոշում մը տալու համար: Բոլորովին սթափելէ վերջն ալ, երբ կը դատէր կտրիճը, անոր գործած մէկ յանցանքին համար, այդ մասին իր տուած որոշումին բացարձակապէս չէին կրնար միջամտել Կտրիճին ծնողքը կամ բարեկամները, եւ կտրիճն ալ չէր կրնար բողոքել եղած կարգադրութեան դէմ, հակառակ պարագային, թէ՛ ինքը եւ թէ՛ ծնողքը դրամական տուգանք մը կը վճարէին, առանց դարձեալ որոշումը կարենալ փոխելու:

— Խմբապետը պարտաւոր է նոյնպէս իր խումբի նիւթապէս զօրանալուն համար ամէն առիթ օգտադործել, եւ գիտնալ մանաւանդ տնտեսի (ինչ որ ներկայ սկառուտական դաւանանքին մաս կը կազմէ) եւ իր գործունէութեան ալ տեղեկատուութիւնը պէտք էր ընել զինքը ընտրողներուն առջեւ:

— Բոլոր Կտրիճները պարտաւոր էին հսկել նոյնպէս իրարու վրայ փոխադարձաբար, եւ իրենցմէ մէկուն անպատշաճ մէկ ընթացքը տեսնելու պարագային, զգացնել իրեն այդ:

Խմբապետը միշտ պէտք էր առիթներ ստեղծէր, որպէսզի որքան կարելի է, յաճախակի կերպով Կտրիճները կարենան մէկտեղ հաւաքուիլ եւ իրարու հետ շփման մէջ ըլլալ: Իսկ իր հրաւերին չպատասխանելու յանցանքը գործող Կտրիճը կը յանդիմանուէր եւ դրամական տուգանքի կը դատապարտուէր:

Ինչպէս կը տեսնուի, Մոլտավիոյ Հայերուն այդ կազմակերպութիւնը չափազանց նմանութիւն ունի մեր սկառուտականին հետ, ու Կտրիճ բառը գեղեցիկ ընտրութիւն մըն է: Խմբական կազմակերպութիւնը, ընդունելութեան պայմանները, բարոյական պարտադրութիւնները, բոլորը, չափազանց կը մօտենան Պէտլոն

Փառւրջի կազմակերպութեան :

Թէ ուսկի՞ց ծագում առած է այդ կանոնադրութիւնը, այդ մասին որեւէ հետք չկայ : Թերեւս Մոլոտովիոյ Հայերը իրենց հետ բերած են զայն, բայց հաւանական է որ դադթականութիւնը ինք ստեղծած է զայն, որպէսզի իրենց զաւակները մնան հայկական շրջանակին մէջ, կրթուին իրենց ոգիով եւ չայլասերին : Եւ որպէսզի աւելի ազդու ըլլայ, վաւերացնել տուած են զայն այն ատենուան ազգային թէ կրօնական ամենաբարձր անձնաւորութեան՝ Կաթողիկոսէն :

Կարիքներու եւ Սկառուներու տարբերութիւնը կը կայանայ իրենց 200 տարի առաջ կամ ետք ըլլալուն մէջ : Առաջինները, զաւակներ՝ ոչ անկախ եւ կրօնական ոգիով սնած համայնքի մը, իրենց կարգախօսը կ'ընտրեն՝ աւելի, կրօնքին բանաձեւած սկզբունքներուն մէջէն, իսկ վերջինները 200 տարի ետք, նոյն սկզբունքները աւելի արդիական կերպով բանաձեւելով է որ կը կազմեն իրենց դաւանանքը :

Կարիքները չըլլալով զինուորական ազգի մը զաւակ, հասարակական կեանքին կը զինուորադրուին, մաս առնելով անոր ամէն ձեւերուն մէջ, իսկ սկառուութիւնը, ծնունդ՝ երկար պատերազմէ մը ելլող մեծ պետութեան մը, իր զաւակները կը պատրաստէ՝ զօրաւոր բարոյականի տէր բանակի մը զինուորադրութեան :

Երկուքն ալ կը ձգտին սակայն միեւնոյն նպատակին. նոր սերունդի փրկութիւն եւ ազնուացում :

ԶԱՐՔԱՇԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

(Միևսա Ձերագէ, գրուած 1920ին)

«Արեւուն տակ նոր բան չկայ» ըսած է իմաստուն մը: Պոյ-Սֆաուդ բացատրութիւնը, զոր արիի տեղ արեակ կը թարգմանեմ պոյին իմաստը պահպանած ըլլալու համար, նոր է անշուշտ այլ դադափարը շատ հին է: Սպարտացիները արիական կրթութիւն կու տային իրենց պատանիններուն, եւ Պալէարեան կղզիներուն մայրերը, բարձր ծառերու գազաթը հացի նկանակներ կապելով, կը ստիպէին իրենց որդեակները որ պարսատիկով վարձդէին զանոնք, եթէ չէին ուզեր անօթի մեռնիլ:

«Զրհեղեղէն անցնինք»: Ասկէ 50-60 տարի առաջ, ինչպէս ամէն դպրոցի մէջ, մեր Հասգիւղի Ներսէսեան վարժարանին մէջ ալ զգալի եղաւ մտքին հետ մարմինը կազդուրելու պէտքը, մանաւանդ երբ կարդացինք Խորենացիէն, Եղիշէէն ու Բիւզանդէն յետոյ, Սպարտայի եւ Հոռոմի պատմութիւնները: Զէյթունի ապստամբութեան արձագանգը եկաւ բորբոքել մեր մտաղաչ երեւակայութիւնը: Կիրակի առաւօտները, Ս. Ստեփաննոսի դասին մէջ, Ռ. Պէրպէրեանի եւ Ե. Տէմիրճիպաչեանի հետ իրար կը գտնէինք ընդհանրապէս, եւ, հեթանոսին անմատչելի այդ սրբավայրին մէջ, չէինք կշտանար կարդալով Պէչիկթաշեանի ըմբոստ երգը.

«Հապա՛, իմ քայ Զէյթունցիներ,
Հայկայ անյադք գաւակներ,
Յառաջ անցէ՛ք, ազգք գարմանան,
Հայք ի բազուկ ձեր յուսան:»

Կարապետ վարդապետ Շահնազարեան Հասգիւղի մէջ վախճանելէ առաջ, կտակած է որ 10 ժառանգաւոր աշակերտներու համար բարձրագոյն դպրոց մը հիմնուէր Կիլիկիոյ մէջ: Իր թողած 1000 ոսկիին վրայ 3000

աւելցուց Նուպար Փաշա, պալման դնելով որ վարժարանը իր հանգուցեալ եղբոր անունով կոչուէր «Առաքել Նուպարեան եւ Շահնազարեան» եւ հիմնուէր Հասփելի մէջ, քարոզիչ Ներսէս Վարժապետեանի վերատեսչութեանը տակ: 1866ին բացուեցաւ այս կրթարանը, ուր փոխադրուեցան Ներսէսեան վարժարանի բարձրագոյն կարգը իբր կորիզ, եւ ուր գաւառներէն բերուեցան 10 ուշիմ պատանիներ, ժառանգաւոր ըլլալու համար:

Այս ուսանողները Կիլիկեցի էին ընդհանրապէս: Մին, Յակոբ Պահլաւունի, Հաճընէն էր, որդին քաջ Հայու մը, որ ձերբակալած ու թուրք կառավարութեան յանձնած էր ապստամբ Գօղան Օղլու մը. երկուքը կորովամիտ Սսեցիներ էին, Աջապահեան գերդաստանէն. երկուքն ալ Զէյթունցի, կտրիճ եւ համակրելի Սաչատուրն ու ճարօնցիի պէս կարճ ալ ջղուտ Փիլիպպոսը:

Կիլիկեցի ուսանողները Ռուբինեան դրամներ բերած էին եւ իրենց Պոլսեցի դասընկերներուն նուիրեցին դանոնք. մասունքի պէս պահեցինք այդ տաշած-մաշած պղինձները, «կարողութեամբն Աստուծոյ շինեալ ի քաղաքն Սիս», որոնց վրայ կը նշմարէինք հայատառ արձանագրութիւններ, Լեւոններու, Հեթումներու, Կոստանդիններու, թաղաւորական անուններ, պատկերներ, խաչի եւ առիւծի քանդակներ: Աղգային պատմութիւնը որ սոսկ դասագիրք մըն էր, յանկարծ իրականութիւն դարձաւ մեզ համար: Այդ փառաւոր անցեալին յարութիւն տալու բուն փափաք մը վառեցաւ մեր սիրտերուն մէջ:

Սաչատուր եւ Փիլիպպոս սկսան պատմել Զէյթունի վերջին կռիւները, որոնց ականատես եղած էին: Միթէ կարելի՞ էր այդ դիւցազնական դրուադները լսել ու անտարբեր մնալ: Միթէ բնական չէ՞ որ անկախ Կիլիկիայի մը գաղափարը յղանայինք, Զէյթունը ոստան նշա-

նակելով :

Այս խորհուրդն իրադործելու համար, պէտք պիտի ըլլար՝ ուսումնական բնագոյնը յետոյ՝ հոն երթալ ու մասնակցել լեռնականներու մաքառումներուն, անոնց պէս՝ հրացանը գրկած՝ ժայռերուն վրայ պառկելով ու կոշտ սնունդով մը շատանալով : Ուստի, վարժարանին պահպանողական տեսուչ Սիմէոն Միքայէլեանէն եւ նոյն իսկ աշակերտներէն զաղտուկ, Կիլիկեցի ժառանգաւորներուն հետ միութիւն մը կազմեցինք, Չարքաշակաւ Ընկերութիւն անունով, նախապատրաստուելու համար մեր ապագայ խոտամբեր կեանքին : Չուզեցինք կանոնադիր ունենալ, գիտնալով թէ գիրը օտարի ձեռք իյնալով, կրնայ վտանգել որեւէ դաւադրական ընկերութիւն : Խիստ քննութենէ յետոյ կ'ընդունէինք նոր անդամներ, եւ հրահանգները բերանացի կը հաղորդէինք անոնց : Հետաքրքրութեան համար, յիշատակեմ այս հրահանգները, պատանեկան ծայրայեղութեամբ տողորուած, զորոնք մեր տասնաբանեայ պատուիրանքը կը կոչէինք .

1. — Տախտակի վրայ պառկիլ, ամբացնելու համար ոսկրային գրութիւնը :

2. — Զբօսանքի ատեն, մարմնամարզով միայն զբաղիլ :

3. — Մէյմէկ ատրճանակ ունենալ եւ նշանառութեան փորձեր ընել :

4. — Ամուրի մնալ, գիւրութեամբ նուիրուելու համար ապստամբական գործունէութեան :

5. — Մերթ ընդ մերթ ճաշակել Ձէնթունցիներուն սիրական յօշուածը (ֆէօֆթէ), կիսեփ միսով ու մեծաքանակ պղպեղով, դժուարամարս եւ որկրակէզ սընունդ մը, Սպարտացիներուն սեւ ու կոշտ կերակուրը յիշեցնող :

6.— Դաշտային խնձոյքի ատեն, կրիայի արիւն խառնել խմելիք գինիին, բացառիկ զօրութիւն ստանալու համար իբր թէ :

7.— Սորվիլ Ձէյթունի գաւառաբարբառը : Հացի տեղ ըսել հոց : Զիւրս հոգու բէճ իլլսս (Զորս հոգիի կոնակ ելլես, այսինքն մեռնիս եւ չորս հոգի չարկեն ու գերեզման տանին դքեց) : Զիւրս հագօր բեռ Աւտարէօն վօկօ) Զորս հազար բեռ Աւետարան վկայ բռնելով, քանի որ 4000 բեռ Աւետարանը մէկ Աւետարանէն շատ աւելի ծանր կը կշռէ) :

8.— Գոց ընել Գամառ Քաթիպայի երգերը, զորս իրեն հետ բերած էր էջմիածնէն վերադարձին Ներսէս Վարժապետեան :

9.— Քալեթու, վազելու, մագլցելու ատեն քար մը կապել մէջքէն, չյոզնելու համար, ինչպէս կ'ընեն եղեր Ձէյթունցիները :

10.— Կուրծքին վրայ կրել հմայեկ մը, որ հող պարունակէր այն ուղմաղաշտէն ուր Ձէյթունի մարտիկները յաղթական կանգնած էին այլազգիներուն դէմ : (Այս հմայեակներով գինուած, անպարտելի կը կարծէինք զմեզ : Միշտ կը յաղթէինք հրեայ դպրոցի մը մեզմէ բազմաթիւ աշակերտներուն, որոնք մեզ պէս պըտոյտի կ'ելլէին Օգ Մէյտանի դաշտին մէջ : Զմեռը ձիւնածեծի կը բռնուէինք թուրք պատանիներու հետ, քար դնելով մեր ձիւնեղէն ուսմբերուն մէջ, եւ, երբ անոնք կծիկը դնէին, մեր հմայեակներուն կը վերադրէինք մեր յաղթանակը) :

Այս խիզախ արարքներուն մէջ մեզ քաջալեր կը հանդիտանային վարժարանին Փրանսացի կառավարիչը՝ Պօն կէն, որ Խրիմի պատերազմին մասնակցած ըլլալով, Սէվաստոբոլի կռիւները կը պատմէր մեզ, եւ հայ կառավարիչը՝ Գարեգին Երամեան անուն խանդավառ բանաս-

տեղծ մը, որ երկու կիրք միայն ունէր, Պայրընի քերթուածները կարգալ եւ Վոսփորի մէջ ձուկ բռնել:

Չարքաչական Ընկերութեան անդամները օր մը ճաշի հրաւիրեցին Նազարէթ աղա անուն Զէյթունցի մը, որ պոլսահայ գաղութին մէջ կը շրջէր, իր քաղաքին զինուորական տարազը հագած ու մէջքին թուր մը կախած: Վարժարանին սեղանատան մէջ, ճառեր խօսեցանք ու բաժակներ պարպեցինք, եւ մեր հիւրը այնքան ոգեւորուեցաւ, որ յանկարծ թուրը քաշեց ու սկսաւ ճօճել օդին մէջ, իբր թէ աներեւոյթ թշնամիի մը դէմ մաքառելով: Եւ շէնքը դղրդեցաւ անվերջ ծափերովը գիշերօթիկ ու արտաքին աշակերտներուն, որոնց բոլորն ալ ազգին պատիւ բերին ու ծառայեցին ապագային մէջ:

Պահլաւունի, հզօր հայրենասէր այլ տկար քերթող, Մարսէյեէզի եղանակին վրայ յօրինեց երգ մը, որոյ միակ տունն էր հետեւեալը.

Հայկազնորդիք, ագառ ի դրօշ,
Մեր հայրենի դիմեմք ի դաշտ:
Սուր, հրացան, գնդակ, վառօդ
Մեզ միշտ ըլլան աջ ֆաջութեան.
Զարնեմք, ջնջեմք թուրք գորքեր
Եւ Հայն ագառ ձայնեմք, ագառ
Օ՛ն ի սուր, օ՛ն ի թուր,
Աչք ի հուր, սիրտ փրփուր.
Ի ռազմ, ի ռազմ, ի պատերազմ.
Յառա՛ջ, լանջք պնդակազմ:

Յօրինեց սա քառեակն ալ, պարզ եղանակ յարմար-
ցնելով անոր. Կեցցէ՛ Լեւոն, օճցի՛ Լեւոն,

Թագ կապեցէ Հայոց արքայ.

Զէյթուն լիցի մայրաքաղաք,

Եւ Կիլիկիա ագառ աշխարհ:

Ահա թէ ի՛նչ երգերով կը թնդացնէինք Հասպուղի

լեռնները, խմբական պտոյտներու ատեն: Լամարթին իրաւունք ունէր երբ կ'ըսէր թէ ամէն մարդ յեղափոխական է՝ քան տարեկան հասակին մէջ:

Բնագրով կը զգայինք թէ, ռխերիմ ոսոխներէ պաշարուած ցեղի մը համար, չարքաշութիւնը ինքնապաշտպանութեան առաջին դէնքն է: Եւ արդարեւ, Հայութիւնը անով միայն կըրցած է տոկալ այն հարուածներուն որոնք իր վրայ տեղացին դարերէ ի վեր: Զուրիցերիացի մարդասէր մը, բժիշկ Հարաի, որ Թաքսիմի Փրանսական հիւանդանոցին մէջ դարմանած էր՝ պոլսական ջարդերու ատեն վիրաւորուած դաւառացի Հայեր, կը վկայէ իր մէկ յողուածով թէ՝ «անոնցմէ ոմանք, 20-30 ծանր վէրքերով ծածկուած ըլլալով հանդերձ, ողջ մընացած էին եւ կըրցան բժշկուել, մինչ, եթէ Եւրոպացի մը այդ վէրքերուն 2-3ը միայն առած ըլլար, անպատճառ կը մեռնէր»: Մեր ցեղին այս տոկուն կազմը աւագ կարեւորութիւն մը ունի կեանքի պայքարին համար, եւ հայ արեակները, Տորքերու, Տրդատներու, Վարազդատներու հարադատ սերունդ, մեր ազգային չէնքին ամրագոյն սիւներն ըլլալու կոչուած են:

Կեանքի անողոք պայմանները չներեցին Զարքաչական Ընկերութեան անդամներուն, իրագործել իրենց վեհ այլ միամիտ երազը: Միհրան Սվաճեան եւ Պահլաւունի Կիլիկիա գացին, առաջինը իբր տեսուչ Վարդանեան վարժարանի, երկրորդը իբր հնչակեան գործիչ, պաշտօն մը՝ որոյ հետեւանքով ձերբակալուեցաւ եւ Թէզգան աքսորուեցաւ: Միւս ընկերները, որոնց գրուածները կը գարդարէին Երկրագունդի էջերը, զանազան ասպարէզներու հետեւեցան, այլ միշտ իրենց սրտին մէջ վառ պահեցին հայրենասիրական բոցը, անուշահոտութեան շիշի մը պէս որ հեղուկին սպառումէն յետոյ ալ կը պահէ անոր բոյրը:

ՍԿԱՌԻՏՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Առողջ, կայտառ, գուարթ, ձեռներէց, կորովի եւ կրթուած պատանի մը :

Որ բլուրներուն վրայ, ձորերու եւ անտառներու բացուածներուն մէջ կ'անցընէ իր պարապոյ ժամերուն մեծագոյն մասը, փոխանակ փողոցները չափչփելու, ծըխախտտի գլանիկը բերնին, գլխարկը եւ կուրծքը ծռած :

Որ բազմապիսի կերպերով գիտէ ցուցնել երկրագունդին գլխաւոր ինչպէս նաեւ բոլոր երկրորդական կողմերը, անոնցմով առաջնորդուիլ գիտէ ու շատ քիչ ենթակայ է կորսուելու վտանգին :

Որ անքակտելի կապեր կապելու գաղտնիքին տիրացած է, որ ուրիշի մը կողմէ անկարելի համարուած ծառ մը մագլցելու ճարտարութիւնն ունի : Գիտէ առագաստ մը բանալու եւ փաթթելու կերպերը, կարճ ժամանակի մը մէջ կը լարէ զանազան տեսակի վրաններ : Բլուրներ, լեռներ կը բարձրանայ առանց քարեր դնելու եւ աջ ու ձախ անխոհեմութեամբ ձեռքով կամ պարսատիքով քարեր չի նետեր :

Անտառներու մէջէն ան կը քալէ անաղմուկ ու անշշուկ : Իր սուտ եւ վարժ աչքերով, ան կը նշմարէ հետքեր եւ նշաններ որոնք իրեն կը յայտնաբերեն բնութիւնը եւ սովորոյթները այն էակներուն որոնցմէ այդ հետքերն ու նշանները ձգուած են : Անտառի մէջ թէ այլուր շատ բան կը ջանայ տեսնել ու շատ քիչ տեսնուիլ : Գիտէ որսալ կենդանիներ եւ թռչուններ զանոնք ուսումնասիրելու, խնամելու, իսկ վնասակարները անվտանգ կերպով փճացնելու համար : Գիտէ նաեւ անտառի բոլոր բնակիչներուն անունները, անոնց յատկանշական կողմերը : Կը ճանչնայ աղի եւ թէ անուշ ջուրի ձուկերուն

տեսակները : Թուճաւոր հունատերը եւ բոյսերը ոչ-թուճաւորներէն զանազանել սորված է :

Սկառուտը իր հագուստին պատուուածքները կարկտել գիտէ :

Մէկ լուցկիով կրնայ անտառին երկու փայտերու զը կրակ վառել : Եթէ լուցկի չունի, երով փայտերու շփումէն կրակ ստանալու կերպը գիտէ ու կը գործադրէ, ինչպէս կ'ընէր նախամարդը : Տեղեակ է նաեւ որ իր դմելիին կոնակը կայծքարի մը զարնելով՝ կայծեր կըրնայ արտադրել : Բայց ան գիտէ անտառի մէջ կրակ վառելէն առաջ գալիք վտանգները ու կը վառէ այնպիսի կրակներ որ չեն տարածուիր ու այդ կրակներովը գիտէ ախորժահամ կերակուրներ պատրաստել :

Սկառուտը բանակումի կրակին նշանակութիւնն ու կանոնները գիտէ, ինչպէս նաեւ զայն պատրաստելու ձեւերը : Այդ հանդիսաւոր առիթներու ամբողջ տեւողութեան իր ուրախութեան բաժինը կը բերէ ու կը մասնակցի հաւաքոյթը զուարճալի դարձնելու սահմանուած խաղերուն :

Սկառուտը կը խօսի փափկութեամբ, կը պատասխանէ պարկեշտութեամբ : Ան կը ճանչնայ պարծենկոտը ու անոր հաւատ չընծայեր, թոյլ տալով որ ան շատախօսութեամբ իր տգիտութիւնը պարզէ : Իր գիտութիւնը տանիքներէն չ'ազաղակեր, այլ կը տիրապետէ այն հանդարտ ու կշտուած ուժին որ իր ունեցած գիտութեան արդիւնքն իսկ է :

Պատիւը, սկառուտին ամէնէն թանկագին զգացումն է, ու կը նախընտրէ մեռնիլ քան արատաւորել զայն, ուստի նախանաձախնդիր է անոր անազարտ պահպանման ինչպէս էին հին ասպետները ու այսպիսով իր շուրջիններուն վստահութեան կ'արժանանայ եւ անոնցմէ կը յարգուի :

Պատուախնդրութիւնը՝ ահա՛ իր միակ բռնակալը :

Կը ճանչնայ իր պարտականութիւնները ու ազատ կամքով, գիտակցաբար եւ խղճամտօրէն կը կատարէ անոնցմէ բոլոր իր բոլոր պարտաւորութիւնները : Ճիգ կ'ընէ ինքզինքին տիրապետելու, վասնզի ան որ կ'ուզէ աշխարհի խորհուրդներուն թափանցել, պէտք է ինքն իր տէրը ըլլայ :

Սկսուտը պաղարիւն է, ինքնիրմէ ելած, իր գլուխը կորսնցուցած, ուրիշներուն ծիծաղելի չերեւար : Իր խօսքերուն չափը գիտէ եւ բարեկիրթ է, երդում չ'ըներ, որովհետեւ ատրիկա տկարութեան նշան է : Հի ստեր, որ պէտքի չ'վարկաբեկուի :

Վտանգի մը պահուն չ'ընկրկիր, ու շատ լաւ կը գիտակցի թէ այդպիսի վայրկեաններուն իր ամէն ուժերը պէտք է պատրաստ պահէ, ինքզինքը եւ ուրիշները վրտանդէ գերծ պահել կարենալու համար : Ան գիտէ իր ընելիքը հրդեհի մը պահուն կամ խուճապի մը պարագային, նաւաբեկութեան եւ այլ պատահարներու ընթացքին : Ինչպէս օրինակ, փայտէ ձող կամ թիակ նետել ջուրը ինկած մէկը ազատելու համար, ու ի հարկին, անձամբ փութալ անոր օգնութեան, որովհետեւ գիտէ ջրամոյն մը ազատելու կերպերը :

Ան բարեկամ է ամէն ապրող էակի, գիտէ որ շատ մը կենդանիներ, որոնցմէ մասնաւորաբար ընտանիները, իրենց գոյութեան իրաւունքն ունին, ու անոնց հանդէպ ունի սէր եւ հոգածութիւն :

Անչնչացած մէկու մը կենդանութիւն տալու համար ան անմիջապէս կը ձեռնարկէ արուեստական շնչառութեամբ արեան շրջանը վերսկսիլ տալու :

Բայց նամանաւանդ, ինքզինքին թոյլ չի տար արկածի մը պարագային ձգել ու հեռանալ, այլ օգնութեան

վութալ կամ մեկնիլ օգնութիւնն հայցելու համար միայն: Կտրուածքի մը պարագային, ան գիտէ արիւնը կասեցնելու կերպը եւ հոգածութեամբ ու ազնուութեամբ կը կապէ արկածեալին վէրքերը: Երբ այրուածք մը պատահի, գիտէ թէ ցաւը ինչպէս պէտք է ամօքել: Իր ապոհովութեան մասին մտածելով հանդերձ, կը մըտածէ նախ իր շուրջինները ապահովել, միշտ իր ուշադրութեան առարկան դարձնելով տկարն ու անօգնականը:

Սկսուտը կը մարդէ թէ՛ իր մարմինը եւ թէ իր միտքը, վասնզի եթէ միտքը անհրաժեշտ է անձին ղեկավարութեան համար, մարմնի առողջութիւնները հարկաւոր է իր լաւագոյն մտադրութիւնները գործադրել կարենալու համար: Սկսուտը հնարամիտ է, ու ամէն անել վիճակէ դուրս գալու հնարք կը գտնէ:

Ինչպէս հին ասպետները, սկսուտը ինքզինքը կը պարտադրէ ամենօրեայ բարի գործ մը կատարելու ու իր օրը բեղմնաւոր օր մը եղած չըլլար եթէ իր բարի գործը կատարած չէ:

Քաջածանօթ ինքզինքը առողջ եւ աշխոյժ պահելու, սկսուտը ժուժկալ է: Գիտէ իր ախորժակին չափ դնել եւ կ'ուտէ չափաւորութեամբ, կը ճանչնայ այն բոլոր ուտելիքները որոնք ամէնէն աւելի կը զօրացնեն իր կազմը: Ալքօլով ըմպելի բնաւ չի գործածեր, քանի որ ալքօլը թոյն մըն է. իր միտքը յստակ եւ գործօն պահելու համար կը զուշանայ նաեւ ծխելէ:

Սկսուտը, որեւէ երկրի մը կամ քաղաքի մը մէջ գտնուող իր սկսուտ եղբօր ինքզինքը ճանչցնելու կերպը գիտէ, ու վստահ է որ ինքզինքը յայտնելէ յետոյ պիտի արժանանայ լաւագոյն ընդունելութեան:

Յարգանքի եւ հիացման արժանի կը դարձնէ սկսուտ անունը և արժանաւորութեամբ կը կրէ իր համազգեստը:

Ան շատ լաւ կը գիտակցի այն ճշմարտութեան թէ մարդիկ աւելի խտտապահանջ են իրեն հանդէպ քան ուրիշ որեւէ տղու մը, ու իր վերարբեմունքը եւ խօսքերը կը չափէ այնպէս մը որ իր պատկանած կազմակերպութեան հասցէին որեւէ արատ չհասնի :

Սկսուտ մը կը ճանչնայ իր բնական քաղաքը եւ անոր շրջակայքը, եւ մեծ ձեռնհասութեամբ կրնայ օտարական մը առաջնորդել : Գիտէ ոստիկանատուներու, ջրհանկիրններու, բժիշկներու եւ հիւանդանոցներու հասցէները, պաշտօնական անձնաւորութեանց անունները եւ անոնց պարտականութիւնները : Կը սիրէ իր քաղաքը, հպարտ է անով ու պատրաստ անոր բարգաւաճման համար մատուցանելու իր ծառայութիւնները :

Սկսուտը անշահախնդիր եւ անկաշառ հայրենասէր մըն է եւ ամէն վայրկեան պատրաստ ծառայելու իր երկրին ու ոչ մէկ կերպով պիտի հանդուրժէ որ թշնամի մը իր հայրենի հողը ոտնակոխ րնէ, ու կը մարտնչի իր հայրենիքի ազատագրման համար :

Իր մեծագոյն տենչն է տէրն ըլլալ, առողջ մարմնոյ, սուր եւ արթուն մտքի, աննուաճելի ոգիի մը, ու իր կեանքը կը կազապարէ մեծ հայրենասէր Հայերու կեանքին վրայ, որոնք իրենց լաւագոյնն ու առաւելագոյնը տուած են ազգի եւ հայրենիքի փրկութեան համար :

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Հայ Սկսուտին նշանաբանն է՝ Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր :

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՒՆԸ

ԵՒ ԻՐ ՅԱՌԱՋԳԻՒՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Քաղաքակրթութեան սկիզբէն ի վեր, իւրաքանչիւր երկրամասի մէջ տիրող դասակարգին համար, ինչ ալ որ ըլլայ ընկերային կարգուսարքը, պատանիներու դաստիարակութիւնը մասնաւոր հողածութեան առարկաներէն մին եղած է եւ զայն կատարելագործելու համար զանազան կերպեր ջատագովուած են դարերու ընթացքին :

Սկաուտական շարժումին հետապնդած նպատակներն ալ կը ձգտին տղաներու յատուկ կրթութեան այդ բազմազան մեթոտներուն ամբողջացման, եւ մասնաւորաբար անոնց մկարագրի կազմութեան :

Նկարագիրը, անձի մը իր ճշմարիտ կողմերը երեւան բերող գիծն է, եւ ոչ թէ այն՝ ինչ որ կ'ուզէ ցուցնել : Ան իր մտաւոր, բարոյական եւ Փիզիքական գործերուն նշանն է :

Զօրեղ եւ ջղուտ նկարագիր մը իր մէջ կ'ընդգրկէ մտածումի եւ գործելու անկախութիւն, անհատականութիւն եւ լաւագոյն մտաւորական ու բարոյական խառնուածք :

Տղու մը մէջ նկարագրի կազմութիւնը կախում ունի ասպետական եւ բարոյական սկզբունքներու նկատմամբ իր ցոյց տալիք հասկացողութենէն եւ անոնց կիրառութենէն : Քսան տարեկանէն վար տղոց նկարագրի եւ անհատական ձեւերէջութեան զարգացման համար, անհրաժեշտ է մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ ընել շարք մը առաքինութիւններ, ինչպիսիք են՝ ասպետական ոգի, քաջութիւն, հնազանդութիւն, կարգ կանոն, զրկանքի տոկալ, կոկիկութիւն, բարոյական ուժ, ուղղամտութիւն, կենցաղավարութիւն, աշխուժութիւն,

գուարթութիւն, Ֆիզիքական գորութիւն եւ համբերութիւն :

Անկախ այս բոլորէն, սկառաւորութիւնը բազադրութիւնն է՝ դիտող ըլլալու, եզրակացնել կարենալու, ձեռքի եւ մարմնական ճարտարութիւն ունենալու եւ ճարտարօրէն գործելու :

Սկառաւորութիւնը՝ հայրենասիրութեան մասնաւոր ըմբռնում մը եւ գիտակցութիւն մը կը ջանայ ներշնչել պատանիին, կը հրահրէ զայն գործելու ոչ թէ միմիայն իրեն այլեւ ուրիշներու համար :

Սկառաւորութիւնը տղան կը վարժեցնէ ծանօթանալու շարք մը պայմանադրական նշաններու, խոհարարութեան, բանակումի, բնութեան եւ առողջապահական կանոններու, վիրաւորի մը անմիջական օգնութեան անհրաժեշտ գիտութեանց :

Ասոնցմէ ոմանք թէեւ իրաւ է որ մաս կը կազմեն գինուորական կրթութեան, սակայն սկառաւոր մը անհրաժեշտ են անոնք՝ իրեն վերապահուած դերը կատարել կարենալու համար, ու հակառակ այս իրողութեան, սկառաւորութիւնը, գուտ մարմնակրթական, մարզական եւ գինուորական կազմակերպութիւններէն կը տարբերի, որովհետեւ ան ունի իրեն յատուկ ազի մը :

Այդ ոգին, ինչպէս ըսուած է, հին ասպետականութեան, գեղեցիկ եւ ազնուական հիմնարկութիւններուն ոգին է, զորս սկառաւորութիւնը կը վերստեղծէ, զայն պատշաճեցնելով դարու պահանջներուն, որն է իր հոգածութեան գլխաւոր աւարկան դարձնել՝ ծառայել եւ բարիք գործելը :

Շնորհիւ այդ ոգիին, սկառաւորութիւնը, տղուն մէջ, գիտակից եւ կամովին ընդունուած կարգ ու կանոնով եւ կարգապահութեամբ, կը դարգացնէ մարմնական ու-

ժը, պատուախնդրութիւնը, կամքը եւ իմացական ճիւղերը:

Համանմանութեան, համաչափութեան եւ ներդաշնակ ոգիի տեսակէտով, սկառուտական գործունէութեան համար անհրաժեշտ համարուած է համազգեստի դրութիւնը, ինչպէս նաեւ խմբակներու եւ խումբերու բաժանումները:

Մինչդեռ շնորհիւ խումբի եւ խմբակներու դրութեան կը ստացուի գործունէութեան դիւրութիւն, համազգեստի նմանութեամբ անոնք ա'լ աւելի կը թափանցեն սկառուտական ոգիին՝ ըլլալ բարեկամը բոլորին եւ եղբայրը ամէն սկառուտի:

Արդիական սկառուտութեան հիմնադիրը Լորա Պէյտըն Փաուըլ, սկառուտական դաստիարակչական իր մեթոտին անունը դրած է Մեծ Խաղ: Իր գտած յաջողութիւնները թուել երկար պիտի ըլլար, կը բաւէ յիշել միայն, որ քառասուն տարիներ առաջ հիմնած իր այս կազմակերպութիւնը այսօր միլիոնաւոր հետեւորդներ ունի աշխարհի զանազան կողմերը եւ գրեթէ բոլոր երկիրներուն մէջ:

ՍԿԱՌՈՒՏԱԿԱՆ ՀԻՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Բոլոր դարերու մէջ ալ սկառուտներ գտնուած են, ու անոնց գործունէութեան ասպարէզը շատ ընդարձակ է ու բազմակողմանի, ինչպէս պիտի տեսնենք:

Բանակին մէջ անոնց տեղը ամենավտանգաւոր դիժերու վրայ է, ուր իր պաշտօնն է՝ երկու ընդհարուող բանակներուն մինչեւ անգամ թիկունքն անցնիլ ու տեղեկութիւններ բերել թշնամիին շարժումներուն ու անոր

բունած դիրքերուն վրայօք, ու ի հարկին անոր թիկունքը չփոթուիլին առաջ բերել:

Սկառուար բանակին աչքն է, այլ անուամբ դէտը:

Սկառուտներ եղած են նաեւ քաղաքակրթութեան յառաջացման սատարող գիտունները, ժողովուրդներուն առաջնորդները՝ երբ անոնք ժողովրդասէր յաղաղասէր եւ անձնուրաց գործունէութիւն մը ունեցած են, ինչպէս նաեւ առհասարակ բոլոր երկրախոյզները որոնց օտարները պիտե՛ր անունը կու տան:

Ասոնք ոչ միայն անցեալի սկառուտները եղած են, այլ նաեւ այսօր, քանի որ իրենց կեանքն ու գործունէութիւնը օրինակելի դրուագներ են այժմու սկառուտներուն համար:

Ասոնք կարելի է անուանել հաշտութեան օրերու սկառուտներ:

Սակայն իրենց ոգիով եւ յառաջադրութիւններով, հին ստեղծները գոյութիւն ունեցող կազմակերպութիւններէն, Քրիստոնեայ ասպետական ընկերակցութիւններն են այսօրուան սկառուտական շարժումին ամենամօտիկները:

Սկառուտ՝ անգլիերէն բառ մըն է, Scout: Ան կը մասնաւորէ այն խելացի եւ յանդուզն զինուորը, որ իր բանակը կ'առաջնորդէ, թշնամիի շարժումներուն շուրջ իր կատարած խուզարկութիւններուն օգնութեամբը:

Սկառուտին՝ հայերէն բառացի թարգմանութիւնն է հետախոյզ կամ դէտ: Հայոց մէջ, երբ, շնորհիւ նամանաւանդ Հ. Մ. Ը. Մ. ի, ան մեծ ընդունելութիւն գտաւ. անգլիերէն բառը հայերէնով մը արտայայտելու շուրջ եղան բազում ճիգեր: Առաջարկուած անուններէն յիշատակութեան արժանի են՝ Արի, Արեակ (Boy Scout) ի լաւագոյն իմաստը տուող) եւ Դէտ, Տիպար:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ

Արդէ սկսուտական շարժման հիմը դնողն եղած է անգլիական գաղթային բանակի նախկին սպայ ու այժմ լորտ՝ Պէտրն Փառւրլ :

Իբր սպայ իր կեանքը անցուցած ըլլալով անգլիական գաղթավայրերու մէջ, առիթներ ունեցած է շքիման մտնել բնիկներու հետ, հիացումով դիտած է անոնց ձեռներէցութիւնը, աչքբացութիւնը, անձնուրացութիւնը, Ֆրիգիական եւ բարոյական շարքաշուծիւնը, կորովն ու անձնուիրութիւնը : Իր ուշադրութեան առարկան ըրած է մասնաւորապէս ամերիկացի Cow-Boys երու կենցաղը :

Նկատելով որ զինուորներու ստացած դաստիարակութիւնը անբաւական է զիրենք ձեռներէց, հաւատարիմ եւ փորձ դարձնելու, ինքը 1897ին, Հնդկաստանի մէջ իրեն յատուկ դրութեամբ մը սկսած էր մարզել զանոնք, ու իր փորձերը յարատեւօրէն շարունակած մինչեւ 1900 թուականը, Թրանսվալի պատերազմին սկիզբը :

Անգլո-պօէր այդ հռչակաւոր պայքարի ատեն, ինքն էր Մէյֆֆիմկ քաղաքի պաշտպանը, ուր առիթն ունեցաւ մօտէն ճանչնալու պօէր տղոց մօտ վերոյիշեալ առաքինութիւնները : Արդարեւ, զինուած ուժերու պակասը մեծ ըլլալով, Պէտրն Փառւրլ գաղափարն ունեցաւ լրարերի, դէտի, օդնական հիւանդապահի եւ քաղաքամէջի կարգ մը պաշտօններ յանձնել տեղացի պատանիներու : Անոնցմէ խմբակներ կազմեց, անոնց ներշնչեց պատուոյ զգացում, անոնց տուաւ իր նշանաբանը՝ Պատրաստ Եղիք (Be - Prepared), որուն բառերուն սկզբնատառերը իր սեփական անուան սկզբնատառերն են : Ու ապագայ Սկսուտ գերագոյն պետը այդ պատանիներէն

ստացաւ այն բոլոր ծառայութիւնները զորս տղայ մը երբեւիցէ կարող է մատուցանել :

Իր Անգլիա վերադարձին, Մէյֆքլինկի պաշտպանը, շուտով նկատեց որ վերոյիշեալ առաքինութիւններու տեսակէտով իր հայրենակիցները դաղթալայրերու բընիկներուն կատարեալ հակապատկերներն են :

Նկատեց որ կեանքի պայքարը կը տարուի սխալ ուղղութեամբ եւ ուժերու վատնում մըն է կատարուածը . մարդիկ իրենց կորովը կը վատենն մէկզմէկ բզբկտելու, ու իրենց բովանդակ կարողութիւնը դրած են սրբազան եսասիրութեան մը ի սպաս :

Պէտքն Փառըլ ուզեց նաեւ պատանեկութիւնը քաղաքներու վատառողջ միջավայրէն մասամբ հեռացնել ու միանգամայն տալ անոր արի եւ ուժեղ դաստիարակութիւն մը :

Ան ուզեց, եթէ կարելի է այդպէս ըսել, վայրենիներու կեանքը մտցնել պատանիներու դաստիարակութեան մէջ, աւելորդ համարելով չափահասներով զբաղիլ, որոնք, ըստ իրեն, թերեւս ալ անուղղելի են :

1907ին, Պէտքն Փառըլ հիմնեց երեսուն հոգինոց իր առաջին խումբը, եւ առաջին բանակումը տեղի ունեցաւ Պրատնսի կղզիին մէջ : Առաջին անգամն էր որ պատանիներ վրաններու տակ կը գիշերէին, իրենց բանակավայրի անկողինը կը պատրաստէին, իրենց ճաշը եւ ժամանցի պահերը կը կազմակերպէին, կը հետեւէին անտառի հետքերուն՝ իրենց փորձառու պետին առաջնորդութեամբ : Այս առաջին ելքը անօրինակ խանդավառութեամբ վերջ գտաւ . յաջողութիւնը ամէն ակնկալութենէ վեր եղած էր . սկստուտական շարժումը հիմնուած էր :

Այդ յաջող քայլերուն իբր հետեւանք, Պէտքն Փառըլ 1908ին հրատարակեց իր սկստուտական գիրքը՝

Scouting for Boys, որուն ազդեցութեան տակ եւ տըր-
ուած ցուցմունքներուն շնորհիւ, անգլիացի պատանի-
ներ իրենք իրենց սկսան խումբեր կազմել, ու ապա ե-
կան խնդրելու հեղինակէն որ ըլլայ իրենց առաջնոր-
դը եւ պետը:

1910ին արդէն Անգլիոյ մէջ սկսուածներու թիւը կը
հասնէր 100,000ի, եւ Պէտըն Փաուըլ իր պատասխանա-
տուութեան մեծութիւնն զգալով, որոշեց բոլորովին
նուիրուել իր փայփայած գործին, եւ հրատարեցաւ զօ-
րավարի իր պաշտօնէն:

Շատ չանցած, անգլիացի օրիորդներն եւս խանդա-
վառուելով իրենց եղբայրներու վարած բացօթեայ
կեանքի հրապոյրէն, իրենց կարգին եկան խնդրելու պե-
տէն որ իրենցմով ալ զբաղի: Ու այսպէս է որ նախ Պէ-
տըն Փաուըլի քոյրը եւ ապա իր տիկինը նշանակուեցան
կազմակերպելու համար Անգլիոյ Արեւոյշներու խում-
բերը Girl Guide անունին տակ:

Աւելի վերջերը հիմնուեցան Գայլիկներու Հոյլերը,
8էն 12 տարեկան տղոց համար, իսկ 18 տարեկանէն վեր
արիններու համար ալ Երէցներու փաղանդներ:

Պէտըն Փաուըլի հիմնած սկսուտական այս գեղե-
ցիկ շարժումը շատ շուտով անցաւ Անգլիոյ սահմաննե-
րէն եւ որդեգրուեցաւ Եւրոպայի գրեթէ բոլոր երկիր-
ներէն, անգլիականին յար եւ նման եւ կամ շատ չնչին
փոփոխութեամբ:

Հայոց մէջ եւս այս շարժումը տեսնող եւ գնահա-
տողներ դասուեցան յանձին մեր այժմու Ազգ. Սկսու-
տապետ Գրիգոր Յակոբեանի, մտաւորականներէն Պ.
Յովհ. Հինգլեանի, ինչպէս նաեւ «Մարմնամարզ» թեր-
թի խմբագիր ողբացեալ Շաւարշ Քրիսեանի կողմէ:

ստացաւ այն բոլոր ծառայութիւնները զորս տղայ մը երբեւիցէ կարող է մատուցանել :

Իր Անգլիա վերադարձին, Մէյֆֆըինկի պաշտպանը, շուտով նկատեց որ վերոյիշեալ առաքինութիւններու տեսակէտով իր հայրենակիցները դաղթավայրերու բընիկներուն կատարեալ հակապատկերներն են :

Նկատեց որ կեանքի պայքարը կը տարուի սխալ ուղղութեամբ եւ ուժերու վատնում մըն է կատարուածը. մարդիկ իրենց կորովը կը վատենն մէկզմէկ բղբտելու, ու իրենց բովանդակ կարողութիւնը դրած են սրբազան եասիրութեան մը ի սպաս :

Պէտքն Փառւրջ ուղեց նաեւ պատանեկութիւնը քաղաքներու վատաւողջ միջավայրէն մասամբ հեռացնել ու միանգամայն տալ անոր արի եւ ուժեղ դաստիարակութիւն մը :

Ան ուղեց, եթէ կարելի է այդպէս ըսել, վայրենիներու կեանքը մտցնել պատանիներու դաստիարակութեան մէջ, աւելորդ համարելով չափահասներով դրաշիւ, որոնք, ըստ իրեն, թերեւս ալ անուղղելի են :

1907ին, Պէտքն Փառւրջ հիմնեց երեսուն հոգինոց իր առաջին խումբը, եւ առաջին բանակումը տեղի ունեցաւ Պրաունսի կղզիին մէջ : Առաջին անգամն էր որ պատանիներ վրաններու տակ կը գիշերէին, իրենց բանակավայրի անկողինը կը պատրաստէին, իրենց ճաշը եւ ժամանցի պահերը կը կազմակերպէին, կը հետեւէին անտառի հետքերուն՝ իրենց փորձառու պետին առաջնորդութեամբ : Այս առաջին ելքը անօրինակ խանդավառութեամբ վերջ գտաւ. յաջողութիւնը ամէն ակնկալութենէ վեր եղած էր. սկառուտական շարժումը հիմնուած էր :

Այդ յաջող քայլերուն իբր հետեւանք, Պէտքն Փառւրջ 1908ին հրատարակեց իր սկառուտական գիրքը՝

Scouting for Boys, որուն ազդեցութեան տակ եւ տըր-
ուած ցուցմունքներուն շնորհիւ, անգլիացի պատանի-
ներ իրենք իրենց սկսան խումբեր կազմել, ու ապա ե-
կան խնդրելու հեղինակէն որ ըլլայ իրենց առաջնոր-
դը եւ պետը:

1910ին արդէն Անգլիոյ մէջ սկսուածներու թիւը կը
հասնէր 100,000ի, եւ Պէտըն Փաուըլ իր պատասխանա-
տուութեան մեծութիւնն զգալով, որոշեց բոլորովին
նուիրուիլ իր փայփայած գործին, եւ հրատարեցաւ զօ-
րավարի իր պաշտօնէն:

Շատ չանցած, անգլիացի օրիորդներն եւս խանդա-
վառուելով իրենց եղբայրներու վարած բացօթեայ
կեանքի հրապոյրէն, իրենց կարգին եկան խնդրելու պե-
տէն որ իրենցմով ալ զբաղի: Ու այսպէս է որ նախ Պէ-
տըն Փաուըլի քոյրը եւ ապա իր տիկինը նշանակուեցան
կազմակերպելու համար Անգլիոյ Արեւոյշներու խում-
բերը Girl Guide անունին տակ:

Աւելի վերջերը հիմնուեցան Գայլիկներու Հոյերը,
8էն 12 տարեկան տղոց համար, իսկ 18 տարեկանէն վեր
արիւներու համար ալ Երէցներու փաղանգներ:

Պէտըն Փաուըլի հիմնած սկսուածական այս գեղե-
ցիկ շարժումը շատ շուտով անցաւ Անգլիոյ սահմաննե-
րէն եւ որդեգրուեցաւ Եւրոպայի գրեթէ բոլոր երկիր-
ներէն, անգլիականին յար եւ նման եւ կամ շատ չնչին
փոփոխութեամբ:

Հայոց մէջ եւս այս շարժումը տեսնող եւ գնահա-
տողներ գտնուեցան յանձին մեր այժմու Ազգ. Սկսու-
տապետ Գրիգոր Յակոբեանի, մտաւորականներէն Պ.
Յովհ. Հինգլեանի, ինչպէս նաեւ «Մարմնամարզ» թեր-
թի խմբագիր ողբացեալ Շաւարշ Քրիսեանի կողմէ:

ՄԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՏՄՈՒԱԾ
1920 ԹՈՒԻ ԼՈՆՏՈՆԻ ՃԱՄԲԱՐԻ ԱՌԻԹՈՎ
ԻՐ ՀԻՄՆԱԳԻՒՆ ԿՈՂՄԷ

1893-94 տարիներու ընթացքին, այն միջոցին երբ Հոլսարներու 13րդ խումբին մէջ կը ծառայէի, խելամուտ եղայ որ պատերազմող զինուորները պէտք եղածին չափ դորձնական կերպով մարզուած չէին սովորաբար՝ խաղաղութեան ատեն: Հետեւաբար որոշեցի իմ դուռդիս համար անհատական հրահանգումի դասընթացքներ կազմակերպել՝ թէ՛ հետազօտիչ եւ թէ՛ պատերազմող զինուորներու համար:

1897-98ին, Անձնապահ վիշապախումբերու 5րդ դուռդին հրամանատարութիւնը ստանձնած ըլլալով, նըմանօրինակ հրահանգում մը առաջ տարի, բայց աւելի աղէկ ուսումնասիրուած յատկազօծի մը համաձայն, — զինուորներու թէ նկարագիրը (այսինքն՝ առնականութիւնը, անձնավստահութիւնը, վստահելիութիւնը) կազմելու եւ թէ անոնց զինուորական կարողութիւնները զարգացնելու կրկին նպատակով, նկատելով որ անոնք դպրոցէն ելած ատեն, մեծ մասամբ զուրկ էին այս բանեմանութիւններէն:

Իմ դասախօսութիւններս եւ հրահանգներս ամփոփուած են Aids to Scouting անունով գրքոյկի մը մէջ:

Հարաւային Ափրիկէի պատերազմին միջոցին (1899-1900), սպայակոյտի պետս, ՄԷնըր լորտ Էտվըրտ ՍԷսիլ, ՄԷֆֆինկի երիտասարդներուն մէջէն կազմեց խումբ մը, որ կազմակերպուած էր աւելի սկաուտական քան զինուորական պատրաստութեան հիմերուն վրայ: Փորձը կատարեալ յաջողութեամբ պսակուեցաւ:

Այս փորձը ապացոյց՝ նախ թէ՛ երիտասարդները շատ շուտ կը սորվին, երբ իրենց հաճելի հրահանգումի մը ենթարկուած ըլլան. եւ յետոյ՝ թէ անոնք կարծուածէն շատ աւելի կարող են պատասխանատուութիւն մը ստանձնելու, բաւական է որ վստահութիւն ցոյց տրուի իրենց հանդէսը: Որումը սակաւաթիւ երիտասարդներէ կը բաղկանար; որպէսզի պետք կարող ըլլար գիտակցորէն զբաղիլ իւրաքանչիւր սկառտով՝ զատ զատ. խմբակներու գրութիւնը հաստատուեցաւ, վեց սկառտ՝ մէկ պետի առաջնորդութեամբ: Երբ հարաւային Ափրիկէի Ոստիկանական մարմնոյն կազմակերպութեամբ զբաղեցայ, նոյն մեթոտը կիրարկեցի աւելի մեծ չափով:

Ուստի երիտասարդ ենթասպաներու վրայ դրուեցաւ պատասխանատուութեան բաժին մը, եւ խմբակներու միջեւ ստեղծուած մրցումը առաջ բերաւ լաւագոյն ոգի մը եւ բարձրացուց կարողութեանց ընդհանուր մակարդակը: Երիտասարդներու մարդկային զգացումներուն կոչում եղաւ եւ անոնց յանձնուեցան պաշտօններ՝ որոնք կ'ապացուցանէին թէ ինչ մեծ վստահութիւն ցոյց կը տրուէր իրենց պատասխանատուութեան մասին: Իրենց համազգեստը կը բաղկանար Cow-Boysի գլխարկէ մը, շապիկէ մը, կանաչ փողկապէ մը եւ կարճ տափառէ մը: Պատուանշաններով կը քաջալերուէին յառաջդիմութիւն ցոյց տուողները:

1907ի Պրատն սի-ի կղզիին բանակումի փորձը կատարուեցաւ ամէն դասակարգի երիտասարդներու վրայ, արդիւնքը ակնկալութիւններս գերազանցեց, ուստի որոշեցի յառաջ տանիլ գաղափարս:

Այս հրահանգումը հիմնուած էր նոյն կերպին գորս զինուորներու եւ ոստիկաններու համար կիրարկած էի, պատշաճ փոփոխութիւններով, հրահանգումը մատչելի ընելու համար երիտասարդներուն: Զուլուններուն եւ արի-

րիկեան ուրիշ ցեղերու կողմէ որդեգրուած սկզբունքները ընդունեցի որոնցմէ մէկ քանիները կը ցոլացնէին Եպիկտետի դազափարները եւ այն մեթոտները զորս ի գործ կը դնէին Սպարտացիները եւ հին Անգլիացիներն ու Իրլանտացիները՝ իրենց զաւակները կըթելու համար : Ինծի առաջնորդ ունեցայ նաեւ ճափոնական Պուշխոսն , ինչպէս նաեւ աւելի նորերուն մէջէն Ճօն Փառուստի մեթոտը՝ տղայոց դաստիարակութեան համար , Ճօնի մեթոտը Ֆիզիքական մշակոյթի համար , առանց մոռնալու այն մեթոտները որոնք ներկայիս ի գործ կը դրուին Սըր Ուիլիամ Սմիթի եւ ուրիշներու կողմէ :

1908ի Յունուարին հրատարակեցի հրահանգումի դասադիրքս վեց մասերէ բաղկացած եւ Սքառքիմկ ֆօր Պօյզ կոչուած : Դասադիրքը դեռ ամբողջովին չի հրատարակուած , միացեալ-թագաւորութեան զանազան մասերուն մէջ բազմաթիւ խումբեր կազմուեցան :

1910ին , սկսուտական շարժումը այնպիսի զարգացում մը ստացած էր (129·930 սկսուտ) որ անհրաժեշտ նկատեցի բանակէն հրաժարիլ սկսուտական ձեռնարկին վարչութիւնը ձեռք առնելու համար :

Ձեռնարկը երիտասարդներու հաճելի ընծայելու եւ արկածահինդրական իրենց ճաշակին զոհացում տալու համար , իբր իտէալ անոնց առաջարկեցի արուեստով որսորդներու , թափառաչըջիկ ասպետներու եւ երկրախօյրներու գործունէութիւնը : Այս դիւցապները , զորս իրենց ցոյց տուի իբր հետեւելի օրինակներ , Սքառք անունով յորջորջեցի :

Վրանաբնակ եւ նաու մէջ կեանքը , երկրախօյրի դիտութիւնը եւ բնութեան ուսումնասիրութիւնը երիտասարդներու համար հրապուրիչ բաներ պիտի ըլլային եւ միեւնոյն ատեն ուսման եւ դաստիարակութեան միջոցներ :

Մեքոսըր .— Հրահանգումը այնպիսի ձեւ մը չունէր որ երիտասարդը կրաւորապէս ընդունի դիտելիքը, հասարակ այնպիսի ձեւ մը ըստ որում երիտասարդը անձնական գործունէութիւն մը ունենայ :

Մրագիրը .— Մասամբ իմ անձնական փորձառութեան, մասամբ ալ ուրիշներուն փորձառութեան վրայ հիմնուելով, փափաքեցայ ընուլ այն թերիները որոնք կը գտնուէին դպրոցներէն մեծ մասին կրթական դրութեան մէջ :

1 .— Նկարագրին եւ իմացականութեան մշակումը, առհասարակ :

2 .— Ձեռական աշխատանք :

3 .— Ֆիզիքական զարգացումը և առողջաբանութեան դիտութիւնը :

4 .— Ուրիշներուն եւ պետութեան հանդէպ պարտականութիւններ :

Հետեւաբար, սկստական աշխատութիւնները եւ հրահանգները այնպէս մը կազմակերպուեցան որ անձնական գործունէութիւնները զարգանան ըստ թիւ 1, 2, 3ի, եւ յետոյ անհատականութիւնը համայնքին ի նպաստ գրուի, եւ կամ, ուրիշ բաներով, քաղաքացիական ուղին զարգանայ :

Իսեպ .— Իբր բարձրագոյն իտէպլ՝ պատիւը առաջարկուեցաւ երիտասարդներուն : Սկստական օրէնքը, որ հիմն է ամբողջ ձեռնարկին, ասպետութեան օրինակիւքէն առնուեցաւ :

Վարչութիւնը կարելի եղածին չափ ապակեդրոնացուեցաւ, որովհետեւ տեսած էի որ կարգ մը ուրիշ ձեռնարկներ կազմալուծուած էին՝ ծայրայեղ կեդրոնացումի մը պատճառաւ :

Կազմակերպութիւն .— Որպէսզի խմբապետը անձնապէս կարենայ ճանչնալ իր սկստներուն ամէն մէկը

եւ այսպիսով նախանձախնդիր ըլլայ իւրաքանչիւրին նկարագիրը զարգացնելու, յանձնարարուեցաւ սակաւաթիւ սկառուտներէ բաղկացած խումբեր կազմել: Կը կարծենք թէ 40ը առաւելագոյն թիւն է:

Խմբակներու զրութիւնը որդեգրուեցաւ, ինչպէս ոստիկանական մարմնոյն մէջ, եւ նոյն պատճառներով: Պէճերու ընդարձակ զրութիւն մը հաստատուեցաւ, ինչպէս ծովային զինուորներուն եւ ոստիկանական մարմնոյն մէջ, ծրագրին այս կամ այն մասին մէջ ցոյց տըրուած գերազանցութեան ի նշան:

Չեռնարկին նպատակը ազէկ քաղաքացիներ հասցնել ըլլալով, զինուորական պատրաստութիւնը աւելորդ համարուեցաւ:

Սկառուտական գիտութեան միջոցաւ, ամէնէն անդրայ սինիլիքորն անգամ կրնայ ազնուանալ եւ դարձի գալ: Սկառուտական օրէնքը, որուն լրացուցիչ մասը կը կադմէ ամէն օր բարի գործ մը կատարելու պարտականութիւնը, կերպով մը հիմն է մեր վարքին՝ հանդէպ Աստուծոյ եւ մեր նմանին, հիմ՝ որուն վրայ կրնայ դիւրաւ ձեւուիլ որեւէ կրօնական հաւատալիք:

Չեմ կարծեր որ այս արդիւնքը կարենայ ձեռք բերուիլ պարզ բանաձեւի մը միջոցաւ:

«Կրնաք մանչու մը Cow-Boyի, զինուորի կամ նաւազի հազուստ հագցնել, կրնաք զայն մարդել այնչափ որ պատկերի մը մէջ երեւցածին չափ շիք երեւայ, ասկէ անպատճառ չի հետեւիր որ, երբ վրայի մասը քերթէք, իրաւցնէ դիւցազն մը կամ սուրբ մը ըլլայ:»

Արդիւնքը ներքին ոգիէն եւ ոչ թէ արտաքին խաւէն կախում ունի: Արդ, այս ոգին կայ ամէն տղու մէջ, խնդիրը գտնելուն եւ երեւան բերելուն մէջն է:

Մեր կարգապահական միջոցն է այն խոստումը զոր սկառուտը կ'ընէ իր պատուոյն վրայ, կարողութեանը նե-

բած չափովը յարդելու սկառուտի օրէնքը, 100/ին 99 պարագաներու մէջ ընտիր արդիւնք կու տայ :

Սկառուտական շարժումը սունկերէն աւելի շատ ծաւալեցաւ : Միացեալ թագաւորութեան մէջ ամէն տեղ սկառուտական ախտը արմատ բռնեց եւ քիչ ատենէն դադուրեցողութեան մէջ ալ մտաւ : Հայրենասէրներէն ոմանք, իրենց հայրենիքին բարօրութեան եւ բարգաւաճման նախանձախնդիր, կ'ըսէին. «Արդեօք կարելի չէ՞ բաքանքի ենթարկել սկառուտութիւնը, որպէսզի մրցակից ազգ մը զայն չյափշտակէ : — Հոգ մի՛ ընէք, կը պատասխանուէր անոնց, սկառուտութիւնը զուտ անզլիական դըրոշմ կը կրէ, եւ այս պատճառով հաճելի չի կրնար ըլլալ օտարականներուն» :

Միա՛լ : Այսօր ամբողջ աշխարհի մէջ մարդուող 750,000 սկառուտներէն հազիւ 250,000ը Անգլիացի են : Եւ ինչ որ հետաքրքրաշարժ է՝ սա է թէ սկառուտութիւնը ինքնիրենը տարածուեցաւ :

Սկառուտական ձեռնարկին էական յատկանիշը անոր ուղիին մէջն է, եւ անտառային արկածախնդրական զըրոյցներով եւ բնութեան սիրովն է որ կարելի է այդ ուղին դրոշմել :

Ո՞ր տղան կրնայ անզգայ մնալ, նոյնիսկ նիւթապաշտ մեր դարուն մէջ, կոյս բնութեան կամ ազատ ուղիին հրաւէրին : Կրնայ ըլլալ որ մեր նախնական բընտպէն է որ երեւան կ'ելլէ այս առթիւ :

Ինչ որ ալ ըլլայ, այս բնագոյր կայ ու կը մնայ, եւ մոզական քանալիի մը պէս լայն կը բանայ այն դուռը ուրկէ կը թափանցեն մաքուր օդը եւ արիւնը, առանց որոնց այնքան կեանքեր տրտում եւ միօրինակ պիտի մընային :

Բայց սկառուտական դրութիւնը ասկէ անդին ալ կ'երթայ : Վայրի դաւառներու դիւցազները, հետախոյզ-

ները եւ աշխարհագէտերը, ծովերը ասպատակողները, ինչպէս նաեւ օդի աշխարհակալները երիտասարդներուն համար փայլուն նմոյշներ են, որոնց ամէն տեղ հետեւելու պատրաստ են: Ու կայտառ, դուարթ պիտի երթան անոնց ետեւէն, բաւական է որ առնականութեան եւ յանդգնութեան, արկածախնդրութեան, ճիգի, կարողութեան եւ ճարպիկութեան, ուրիշներու համար անձնագոհութեան երգը երգեն իրենց: Այս ամէնը տղու մը հոգիին ալ, մարմինին ալ սնունդ կը ջամբէ:

Տեսէ՛ք սա լաճը որ փողոցն ի վար կ'իջնէ, իր աչքերը հեռուն կը դիտեն, մարգագետինը, ծովը կը տեսնէ հոն: Ամէն պարագայի մէջ, ուշադրութիւնը ուրիշ տեղ է, ապահովաբար, կրնամ ըսել ձեզ ասիկա:

Սկառտութեան շնորհիւ, տղան, սկառտի տարազին տակ, անտառաբնակ մարդոց մեծ եղբայրակցութեան անդամի մը կը փոխուի: Կը սորվի հետքի մը հետեւիլ եւ նշանները ճանչնալ, նշաններով խօսիլ, կրակ վառել, ապաստարանը շինել եւ կերակուր եփել:

Իր միութիւնն է վեց ընկերներու խմբակ մը՝ որուն կը հրամայէ իրենց պետը, իր ընկերներէն մէկը: Ահա՛, իրեն համար կազմուած, բնական խումբը, որ կրնայ ըլլալ բարերար կամ վնասակար: Ահա՛, անհատին համար, անձնագոյումի եւ պատասխանատուութեան առիթը: Ահա՛ արուեստակցական ոգին կազմուած՝ խմբակին պատուոյն համար, այնքան ուժեղ՝ որքան որեւէ դպրոցի մը տեղական ոգին:

Օտար ազգերու համար, բոլորովին տարբեր բան մը կը ներկայացնեն անոնք: Իր գաւազանը, իր սեփական քոք-նմովը (անասունի պատկերովը) եւ իր մասնաւոր նշաններովը զարգարուած, առանձնայատուկ դրոշմ մըն է. իր գաւազանին նման, սկառտը բազմութեան մէջ, անհատականութիւն մըն է որ ունի իր ա-

անանձնայատուկ գիծերը, իր անանձնայատուկ կարողութիւնները: Հօտին մաս կը կազմէ բայց իր յատուկ էութիւնը (Entity) ունի: Կեանքին ուրախութիւնները ճանչնալ կը սորվի՝ բացօթեայ կեանքի միջոցաւ:

Կայ նաեւ իմացական կողմը:

Տակաւ տողորուելով բնութեան գիտութեամբը, տխեզծ հոգին կը մեծնայ եւ իր շուրջը կը դիտէ: Բացօթեայ կեանքը գերազանց դպրոց մըն է, այն դպրոցը որ թոյլ կուտայ գիտել եւ հասկնալ հրաշալի տիեզերքին հրաշալիքը:

Աշխարհին բոլոր տարրերը (նիւթական, հոգեկան, առեւտրական, քաղաքական, տնտեսական, մարդասիրական), պատերազմին եռուզեռ հալոցին մէջ նետուած են: Ի՛նչ դուրս պիտի դայ հոնկէ՝ երբ եռուզեռը դադրի: Ո՞վ կարող է ըսել:

Եթէ յառաջ դալիք խառնուրդը անարժէք նիւթ մը ըլլայ, այն ատեն իրա՛ւ պատերազմը ողբերգութիւն մը եղած պիտի ըլլայ: Մեր գաւազները, մեր ցեղին լաւագոյն արիւնը եւ մեր հարստութիւնները ընդունայն վատնուած պիտի ըլլան:

Եթէ, ընդհակառակը, մեծ ազգերուն ձուլումը, շատ տարածուած եւ շատ վսեմ իտէալ, կարենայ կատարուիլ պատշաճ եղանակաւ, ան պիտի կրնայ արտադրել գատ մետաղ մը՝ որուն շնորհիւ կարելի պիտի ըլլայ աշխարհի աշխատութիւնը կազմակերպել մինչեւ հիմա դործադրուած ծրագրէն աւելի ազնիւ ծրագրով մը:

Բարի գործելու կարելիութիւնները ներկայիս անհուն են եւ աննախընթաց. իցի՛ւ թէ մենք եւ մեր յաջորդները պատրաստ ըլլա՛յինք անոնցմէ օգտուելու:

Միութիւնը, սրտակցութիւնը, առողջ ոամկալարութեան մը մէջ բարձր իտէալ մը, մեզի պիտի օգնեն այն նպատակին իրագործումին:

Բայց պատերազմը մեզի ցոյց տուաւ թէ մեր այն-
քան դովուած քաղաքակրթութեան մակերեւոյթին մօտ
որքան վտանգաւոր կերպով կը շարժին տակաւին բար-
բարոսները. կոյր վայրենութիւնը եւ վատաոգջ լը-
պիրը ազատութիւնը:

Պատերազմը չէ աւարտած, յաղթանակը ամբողջո-
վին ձեռք չէ բերուած, թէեւ պատերազմի դաշտերուն
վրայ կոիւնները վերջացած են:

Մինչեւ որ պատերազմին կողմանէ դարբնուած մե-
տադը ձեւ մը առնէ եւ գործածելի դառնայ, մեր երկի-
րը, ինչպէս հանուր աշխարհը, տակաւին շատ վտանգ-
ներ եւ անձկութիւններ ունին անցընելիք:

Եթէ մեզմէ շատեր չուզեն տեսնել իրողութիւնը,
ընկերային յեղափոխութիւնը առաջ կ'ընթանայ: Կըր-
նայ ըլլալ որ յետ-պատերազմի վերաշինութիւնը լաւա-
զոյն ուսմկավարական կառավարութիւնը, եւ ի վերջոյ
տիեզերական խաղաղութիւնը հաստատէ. բայց, եթէ
զգոյշ չըլլանք, կրնայ ճիշդ հակառակն ալ առաջ բերել:

Մեր նպատակը, սկսուտական շարժումին մէջ,
վաղուան մեր մարզիկը յստակատես եւ չափոյասէր ը-
նել է, կարենալ արդարամիտ ըլլալու ամէնուն հանդէպ
եւ ցոյց տալու թէ անչահախնդիր, արի եւ անվեհեր են:
Մեր ծրագիրը ինքզինքը կը յանձնարարէ աշխատող դա-
սակարգի վարիչներուն:

Այսօրուան երիտասարդներէն շատերը քիչ առե-
նէն ձայն պիտի ունենան կառավարական դործերուն մէջ
եւ, առանց քաղաքական խնդիրներով զբաղելու, այս
դերին կը պատրաստենք դանոնք, սորվեցնելով անոնց
նախ ինքզինքնին կառավարել:

Երեւակայեցէք 4-500 երիտասարդներ՝ բանախօսու-
թեան մը համար հաւաքուած, եւ անոնց մէջ, միակ
մարդ մը հասուն հասակով, ամէնէն ետեւը նստած:

«Ի՞նչ խառնաշփոթութիւն պիտի կարծէք. ես ինքս ալ այնպէս կ'երեւակայէի երբ առաջին անգամ ներկայ եղայ այսպիսի ժողովի մը: Բայց այնուհետեւ, տասներկուքէն աւելի նմանօրինակ բանախօսութեանց ներկայ եղայ խմբապետներու միջեւ, եւ ամէն անգամ աւելի տպաւորուած վերադարձած եմ:

Սօսակցութեանց բարձր մակարդակը, ներկաներուն լրջութիւնը եւ բարեկրթութիւնը, ասեռնաբաններուն միանգամայն իսկատիպ եւ կորովի արտայայտութիւնը, քուէներու միջոցաւ ի յայտ բերուած ողջմտութիւնը եւ հաստատամտութիւնը, ամէն բան պատուաբեր էր քաղաքացիական առաքինութեանց այդ դպրոցին համար:

Ուրեմն կրկնենք, եթէ պէտք եղած անկացութիւնը նուիրուի մեզի, առաջ երթալ եւ առաջ տանիլ դորձ մը որ կրնայ ամենամեծ օգտակարութիւն ունենալ մեր ցեղին եւ մարդկութեան ապագային համար:

Կտակներ եւ հանդանակութիւններ թանկադին են մեր ձեռնարկին ընդարձակմանը համար, բայց որքան դրամի նոյնքան ալ մարդու պէտք ունինք:

Շատ մանչեր մեծ փափաք ունին սկստուտութեան: Ու մենք ստիպուած ենք դժբախտաբար ամէն օր ճամբել անոնց մէկ մասը, միայն նոյն պատճառաւ որ զանոնք մարդելու կարող մարդիկ չունինք: Սկսուտ-մատըրներու պէտք ունինք, փորձագէտներու եւ մասնագէտներու պէտք ունինք, կիներու պէտք ունինք, եւն., եւն.:

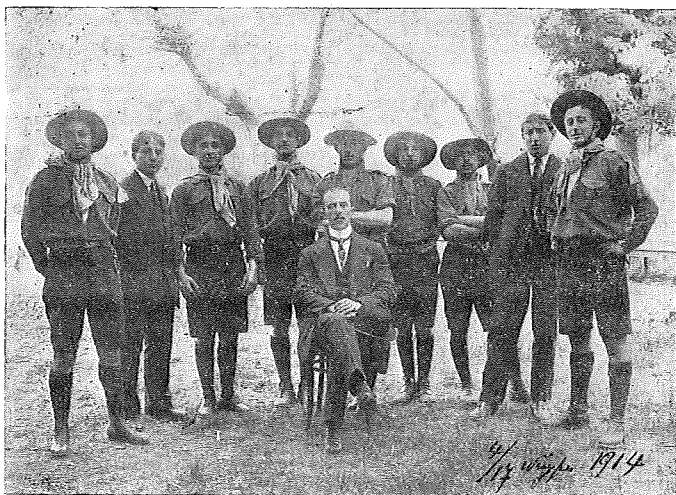
Ահաւասիկ իր հայրենիքին բարօրութեան նպաստել փափաքող որեւէ էրիկ-մարդու եւ կնոջ համար հրաշալի առիթ մը՝ ուրախ եղբայրութեան մը զգացումով լրծուելու գուարթ աշխատութեան մը որ կրնայ արտադրել մեծագոյն օգուտը զոր մարդ մը կրնայ մաղթել այս աշխարհին մէջ:

ՍԿԱՌԻՏՈՒԹԵԱՆ ՄՈՒՏԻՐ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ

Պէտքն Փառւրլ արդիական սկաուտութեան հիմը դրած է ուրեմն 1907ին եւ հաղիւ հինգ տարին բոլորած, այս շարժումը, իր արձագանգը կը դտնէ Հայոց մէջ:

Թէ ո՞վ առաջին նախաձեռնողն եղած է Պոլսոյ մէջ, վերջերս դարձած է վէճի նիւթ, մինչ այդ խնդրոյն լուծումը, մեզ սկաուտներուս համար, այդ անձն է մեր ընդհանուր սկաուտապետ Գրիգոր Յակոբեան:

Մամուլով, առաջին անգամ, ողբացեալ Շաւարշ

Պոլսոյ Սկաուտական առաջին խումբերէն մին
(Սկիւտար 1913)

Հիմնադիր-ղեկավար Պ. Գրիգոր Յակոբեան
(նստած), որուն յանձնուած է նաեւ Պ. Յովհ.
Հինդլեանի կազմած «Նոր Դպրոց»ի Սկաուտ
խումբին ղեկավարութիւնը

Քրիսեանի «Մարմնամարզ»ն է որ 1912 Յունուար 15 թիւով անդրադարձած է, «Տղայոց Գումարտակներ» վերնագրով :

Բայց, սկսուտական գրականութեան դալով, Յովհաննէս Հինգլեանն է իսկական նախակարապետը : Առաջին անգամ համակրելի եւ բազմադիւն մանկավարժն է որ նոյն «Մարմնամարզ» թերթին մէջ գրած է սկսուտական շարժման մասին 1912 Մայիս 15ի թիւէն սկսեալ : Իր յօդուածները իբր խորագիր ունեցած են «Պոյ Սկսուտը եւ իր կեանքին նպատակը» եւ «Հայ Պոյ-Սկսուտներ» որոնք առանձին հատորով լոյս տեսած են 1913ին :

Հինգլեան, տեսականէն գործնականի անցնելով, իր սեփական դպրոցին մէջ «Նոր դպրոց» հիմնած է սկսուտական խումբ մը, ոմանք կ'ըսեն առաջին սկսուտական խումբը, զոր նախ վարած է Գրիգոր Յակոբեան եւ յետոյ, այս վերջնոյն թելադրութեամբ՝ Շաւարշ Քրիսեան :

Սկսուտական խումբ կազմուած է նաեւ Սկիւտարի մէջ, ինչպէս կը վկայէ «Մարմնամարզ» թերթի մէջ լոյս տեսած «Հայ սքսուդներու կազմակերպութեան առժամեայ Տնօրէն Ժողովոյ» յայտարարութիւնը, տրուած 1913 Մարտ 16ին Սկիւտարի Յառաջգիմաստերաց Միութեան սրահին մէջ, Շ. Քրիսեանի կողմէ կատարուած բանախօսութենէ մը վերջ : Հոն որոշուած է՝

1.— Առժամեայ հանգամանքով կազմել Հայ Սկսուտի դմի Տնօրէն Ժողովը, թէ՛ ներկաներուն մէջէն յարմարագոյններով եւ թէ՛ Պոլսոյ մէջ ուրիշ համակիրներով ու հեղինակաւոր անձնաւորութիւններով :

2.— Ներկաներու միացեալ թիւով կազմել, միշտ առժամեայ հանգամանքով, Սկիւտարի Հայ Սքսուտի դմի Տեղական Ժողովը, որ անմիջապէս պիտի սկսի գործունէութեան՝ պատրաստելով թէ՛ օժանդակ սկսուտ-

ներու եւ թէ բուն սկառտներու խումբերը, զորս վաւերացնելու պաշտօնը կը վերաբերի յառաջիկայ վերջնական Տնօրէն ժողովին :

3. — Հայ Սկառտիզմի ընդհ. ժողովը որ կը կազմուի բոլոր չափահաս երկսեռ սկառտներէ, պիտի դումարուի անմիջապէս որ գէթ Պոլսոյ երեք տարբեր թաղերու մէջ սկառտական կազմակերպութիւն տեղի ունենայ, եւ պիտի տայ Հայ Սկառտիզմին իր վերջնական

1913ին կազմուած Սկիւտարի Սկառտական խումբը (առնուած «Մարմնամարզ»էն), որ իր խաւտումը կատարած է տեղւոյն Ս. Խաչ Եկեղեցիին մէջ : Ուստի վրայ աջ կողմինն է Հ.Մ.Ը.Մ.ի հիմնադիր Պ. Գալօ Շահինեան :

հանդամանքը :

4. — Ընտրուելիք Տնօրէն Ժողովին յանձնել մշակու-
մը Հայ Սկիւտարիզմի վերջնական ծրագիր-կանոնադրին ,
որը պիտի վաւերացնէ առաջին ընդհանուր ժողովը :

Հոն ձեռնարկուած է առժամեայ Տնօրէն Ժողովի
ընտրութիւնը , որուն անդամներն եղած են՝ Տիկնայք
Նիկողոսեան , Բարսեղեան եւ Շէհրիկեան ու Տեարք Նի-
կողոսեան , Հինդլեան , Տօքթ. Ուզունեան , Ե. Քրիսեան ,
Գ. Շահինեան , Լ. Թաշճեան , Մ. Մկրեան , Վ. Թէքէեան
եւ Սարգիս Մինասեան :

Իսկ Սկիւտարի առժամեայ Տեղական Ժողովի ան-
դամ ընտրուած են՝ Օրիորդք Տայեան , Տէր Սահակեան ,
Պուչաքճեան , Վ. Կէվրէկեան , Մ. Գալուստեան , Յովա-
կիմեան , ու Տեարք Ուշաղլեան , Հանէսեան , Կէօղիպէ-
յիւքեան , Հ. Ճիզմէճեան եւ Տէր Աւետիսեան :

Իսկ գաւառներու մէջ սկիւտական շարժումը մուտք
դորձած է , առաւելապէս , շնորհիւ Հինդլեանի հրատա-
րակութեանց , ան շուտով արձագանգ գտաւ դաւառի
հայաշատ եւ յառաջգիմասէր կեդրոններու մէջ , այս-
պէս օրինակ՝ դրեթէ միաժամանակ 1913ի դարնան վեր-
ջաւորութեան , կորիզը դրուած է Չմշկածաղի (Խար-
բերդի նահանգ , Տէրսիմ) Իւշպէկ թաղի դպրոցական
սկառու խումբին(*) որուն հիմնադիրներն եղած են բար-
ձրագոյն ուսում ստացած ու հայրենիք վերադարձած
երկու երիտասարդ նահատակ ուսուցիչներ՝ Ղազարոս
Գուլումճեան եւ Պօղոս Զէննէեան :

Քսան հոգիէ բողկացած այդ առաջին խումբը ունէր
կոկիկ համազդեատ մը , որ պտուղն էր տիկիներ Գու-
լումճեանի եւ Վարդանոյշ Զէննէեանի , ու յետոյ՝ Տի-
կին Վահան Չերազ , ձեռներէց ոգիին ու շատ մօտիկ էր
այսօրուան կառուցուածքին , միայն թէ տաբատը կու

(*) Որուն մազ կազմած է Վազգէն Անդրէասեան :

գար կոնկուրելու ծունկէն անմիջապէս վար, վեր բարձրացող դուրպաներուն ծայրը, գլխաբաց, պարզ դօտիով, փողկապով եւ դաւազանով: Խումբը ունեցած է սկաուտական գործունէութիւն, կատարելով զանազան հեռաւոր արշաւներ:

Պոլսոյ մէջ թէ դաւառի, սկաուտական շարժումը հազիւ հիմ դրած էր, երբ ընդհ. պատերազմի աղէտը (1914-1918) մասնաւորաբար պայթեցաւ հայ ժողովուրդի գլխուն, պահ մը շատ մոայլ հեռանկարով:

Գալով Արեւելահայութեան, պէտք է սպասել մինչեւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի առաքելութիւնը հոն սկաուտական խումբեր կազմակերպուած տեսնելու համար, ու մինչդեռ արեւմտահայութեան մէջ մարզանքը շատ կանուխէն մուտք գործած էր եւ հետզհետէ փայլուն արդիւնքներ կ'արձանադրէր, կովկասահայութիւնը անհաղորդ մնացած էր եւ արեւելահայ երիտասարդութիւնը անտարբեր էր մարզանքի վերաբերմամբ: Արդարեւ, ըստ Գ. Խաթակի, 1912 Սեպտեմբերի «Մարմնամարզ»ի մէջ բերած վկայութեան «Կովկասահայութիւնը մարզում է միայն ուղեղն ու սիրտը, եւ անտես է առնում մի ամբողջ աշխարհ — մարդու Ֆիզիքականը»:

Հոն՝ մարմնակրթանքի հանդէպ այս արհամարհանքը շարունակուեցաւ մինչեւ ընդհ. պատերազմի եւ Ռուսական Յեղափոխութեան ատենները երբ առաջին անգամ Թիֆլիզի մէջ, Եգիւի Գաջուկի սկսաւ նախաձեռնել մարզական շարժումը ու ապա հետզհետէ նորակազմ կառավարական շրջանակներն ալ սկսան ուշադրութեան առարկայ դարձնել նոր սերունդի Ֆիզիքական դաստիարակութիւնը:

Այնուհետեւ Պոլսոյ մէջ կազմուած Հայ Մարմնակրթական Ընդհ. Միութիւնը ճանչցուեցաւ որպէս պետական կազմակերպութիւն ու Հայաստան ղրկուեցան

Վահան Զերպ, Տ. Սոյեան եւ Օ. Եագմաճեան, իբրեւ կազմակերպիչներ մարմնակրթական եւ սկսուտական շարժումին :

Հայաստանի խորհրդայնացումէն յետոյ, Հայաստանի մէջ, պատանիներու դաստիարակութիւնը դարձեալ մնաց որպէս պետական մենաշնորհ եւ գործ, ու Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուտական շարժումին յաջորդեց Պատկումներու, Պիոներներու եւ Կոմսոմոլներու կազմակերպութիւնները :

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԸՍՏ ԳՐԻԳՈՐ ՅԱԿՈԲԱՆԻ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի նման կազմակերպութիւն մը ստեղծելու գաղափարը վաղուց է կար, պատերազմէն իսկ առաջ : Երբ Օսմանեան Մահմանադրութենէն յետոյ, հայ երիտասարդութիւնը սկսաւ շունչ առնել Պոլսոյ մէջ, եւ հետզհետէ սկսան կազմակերպուիլ մարդական միութիւնները, անհրաժեշտութիւնը ծագեցաւ անհատական ճիգերը համախմբելու, եւ հաւաքական աշխատանքով իրականացնելու մեր վաղուան սերունդին Փիլիքական դաստիարակութեան գործը :

1911ին, հայկական առաջին ողիմպիականէն յետոյ, մարդական շարժման նուիրուած քանի մը ընկերներով փորձեցինք մարմնակրթական ընդհ. կազմակերպութեան մը կորիզը ստեղծել իրարու մօտ համախմբելով գոյութիւն ունեցող միութիւնները, որոնցմէ ղլխաւորներն էին «Բաֆֆի»ն, «Տարֆ»ը, «Արաֆս»ը, «Արտաւազդ»ը, եւ այլն, անոնցմէ բղխեցնելով ղեկավար մարմի-

Հ. Մ. Ը. Մ. ի հիմնադիր Պ. Հայկ շիրմակեան

նր: Ապարդիւն անցան մեր առաջին փորձերը: Շատ էին մեր ճամբուն վրայ խոչընդոտները: Մարզական միութիւններէն ոմանց անտարբերութիւնը եւ կարգ մը անձնական, եսի խնդիրներ շարժման զեկազարներուն մէջ, մեր ճիգերը կեցուցին: Դառն է այդ խոչընդոտները յիշելը: Կ'ըսեմ անոր համար որ գիտցուի թէ պատերազմէն առաջ ալ հասունցած էր հայ մարմնակրթական ընդհանուր միութեան մը կազմութեան գաղափարը, եւ դայն իրագործելու համար քանիցս ձեռնարկ իսկ եղած:

Պատերազմը խորտակեց նաեւ հայ երիտասարդութիւնը: Ոչ միայն կոտորակեց անոր թիւը, այլ լղրճեց

անոր մարմինն ու հոգին: Եթէ նոր սերունդ մը չգար՝ սրտով ու մարմնով առողջ, իր կամքին ու ջիղերուն տէր, անկարելի էր խորհիլ ցեղին վերականգնումին մասին: Գոնէ այս էր մեր մտատանջութիւնը պատերազմի օրերուն: Այդ կէտը տանջեր է յաճախ իմ ալ ուղեղս՝ երբ խորհեր եմ պատերազմէն առջի մեր անմիջական յոյսերուն, եւ այն հեռանկարին մասին որ կը սպառնար մեզ գտնել պատերազմէն անմիջապէս յետոյ: Ո՞վ պիտի տէր կանգնէր հայ երիտասարդութեան, երբ բարի օր մը վերջ գտնէր համայնաւեր սպանդը:

Զինագաղարը եկաւ: Իր բերած առաջին սփոփանքին հետ բերաւ նաեւ ահաւոր հոգեր: Հասաւ որբերուն եւ դաղթականներուն առաջին կարաւանը: Կը խշխշար մարդուս սիրտը անոնց վիճակը տեսնելով: Հայ երիտասարդութիւնը շարժման մղելու եւ մարզական ոգեւոր կեանք մը վերակսելու ծրագիրը բեւեռուած էր մտքիս մէջ, երբ տարագիրներու եւ որբուկներու պարզած աղեխարչ պատկերը տեսայ: Ու խորհեցայ որ հայ երիտասարդութիւնն ալ պէտք է բաժին ստանձնէ հայ ժողովուրդի վերապրողներուն ուսերուն բարդուած բեռը վերցնելու աշխատանքին մէջ: Ահա ուրկէ՛ ծագեցաւ մարզանքն ու սկսուտութիւնը միակ կազմակերպութեան մը մէջ միացնելու գաղափարը: Մարզանքը մեզի պիտի տար մարմնով եւ հոգիով ալ առողջ սերունդ մը, եւ սկսուտութեան շնորհիւ՝ այդ նոր սերունդին մէջ պիտի մտնէր պարտքի դիտակցութեան, զոհողութեան, ժուժկալութեան եւ հայրենասիրութեան ոգին: Պէտք էր սակայն մարմին տալ այս գաղափարին: Խնդիրը կը դառնար նախաձեռնութիւնը ստանձնելուն մէջ: Առաջին աշխատանքը բարեկամի մը հետ ունեցանք մեր տունը: Պատրաստեցինք ծրագրի մը ուրուադիժը: Մարմնակլը՞թութիւնը եւ սկսուտութիւնը հաւասարապէս հիմը կազ-

Ու աւելցնեմ որ առանց պատճառի չէր որ որդեգրեցին «Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւն» վերտառութիւնը: Մարմնամարզական բառը բաւական չէր հիմնադիրներուն խոհալը պարզելու համար: Մեր որդեգրածը մարմնամարզը չէր միայն, այլ մարմնակրթութիւնը իր լայն, ամբողջական եւ բարերար իմաստով:

Հետաքրքրական է յիշել թէ այդ նիստին մէջ էր որ «Հ. Մ. Ը. Մ.» կրճատումն ալ ստեղծուեցաւ: Առաջին պահուն խորթ եկաւ մեր ականջներուն իսկ: Բայց ան կամաց կամաց ընդհանրացաւ, սիրուեցաւ, մինչեւ դարձաւ համազգային գուրգուրանքի առարակ: Ետեակ մը խորհրդանշան է ան հիմա բովանդակ հայ երիտասարդութեն համար:

Կիմուած 1918 ին

Հայ Ժողովուրդին զլիսուն պայթած փոթորիկները մեր գործն ալ խանդարեցին պահ մը: Բայց չկրցան ջընջել նետուած բարերար սերմը: Հ. Մ. Ը. Մ. ը կանգուն է, եւ վստահութեամբ կը դիմէ ապագան: Ան կը հաւատայ իր ճիգերուն ուժին, ու իր խոհալին յաւերժութեանը: Ան կը հաւատայ թէ պիտի գայ իր երազած սերունդը:

մեցին այդ ուրուագծին : Պէտք էր սակայն որդեգրել տալ մեր մարդական շարժման վերապրողներուն , եւ հաւաքական աշխատանքով մարմին տալ զործին :

Որոշեցինք խորհրդակցութեան մը կանչել մեր մարդական շարժման վեթերաններն ու ամենամօտ բարեկամները շատ սահմանափակ թիւով : Նոյեմբեր 1ին էր որ մեր դրասենեակին մէջ տեղի ունեցաւ այդ պատմական նիստը : Հոն էին Հայկ Ճիզվէնեան, Վահրամ Փափազեան, Տիգրան Խոյեան, Գառլո Շահինեան, Լեւոն Յամկոբեան, Յ. Ճ. Սիրունի : Պարզեցի մեզ ոգեւորող իտէալը եւ հրաւիրեցի անմիջապէս աշխատանքի լծուիլ : Հարկ չկայ ըսելու թէ բոլորին ալ սրտին մօտիկ էր դադափարը, — մարմնակրթանքն ու սկսուտիզմը ծաւալել մեր ժողովուրդին մէջ՝ իբրեւ հոգիով եւ մարմնով առողջ սերունդ մը պատրաստելու ամէնէն ուղիղ ճամբան , եւ աշխատանքը սկսիլ դպրոցներէն ու երիտասարդութենէն , այսինքն ուշադրութեան առարկայ ընել վաղուան սերունդը :

Այդ ժողովն էր որ հիմը եղաւ : Ամէնքն ալ տողորուած էին անմիջական աշխատանքի լծուելու տենչով , առանց մխրճուելու ձեւակերպութեանց մէջ : Ներկաներն էին որ պիտի կազմէին առաջին խորիսիւր՝ իբրեւ Կոդրոնական վարչութիւն , քանի մը բացականեր կցեւով իրենց , ինչպէս Յովի . Հինդլեան , Ժ . Խորասանեան , Գ . Մերճանօֆ : Սիրունին խոստացաւ դուրսէն աշխատիլ : Յետոյ էր որ , երբ ցանցը տարածուէր , պիտի խորհուէր ընդհ . ժողով հրաւիրելու եւ ընարովի ստեղծելու կեդրոնական վերին մարմինը :

Առաջին նիստին իսկ , մարմնակրթանքը եւ սկսուտիզմը միացուեցան միակ դրօշի մը տակ , իբրեւ լրացուցիչ մաս իրարու : Այդպան ցոյց տուաւ որ իրաւունք ունէին հիմնադիրները :

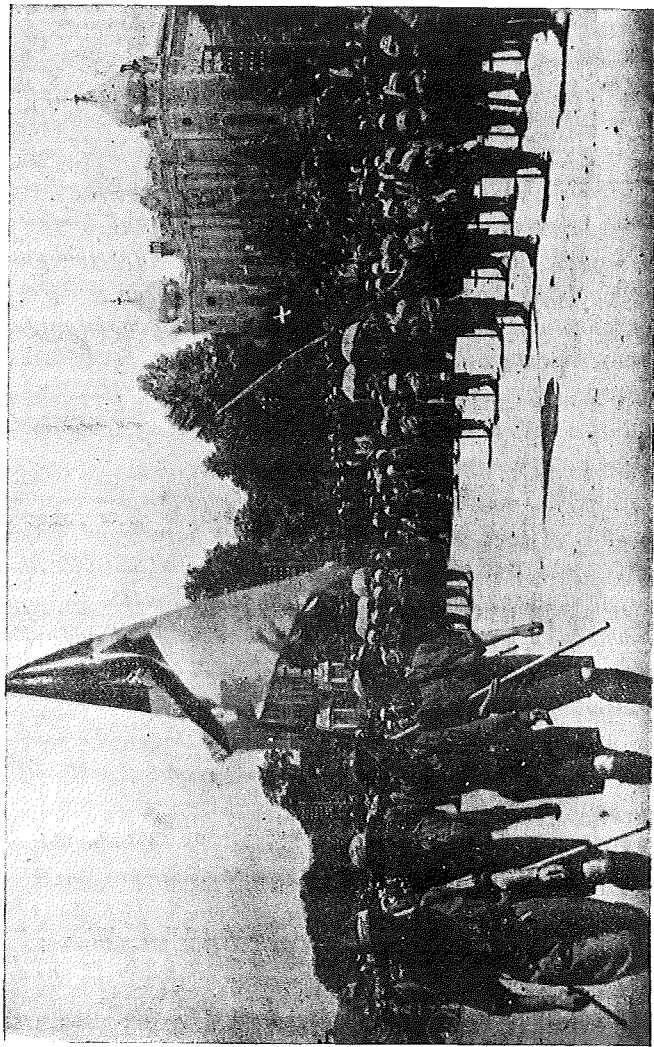
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ՀԱՄԱՌՕՏԱԿԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐԸ

1918 Նոյեմբեր 1.— Հիմնարկութիւն: Գրիգոր Յակոբեանի հրաւերով խորհրդակցութիւն մը տեղի կ'ունենայ Պոլիս, 7, Վիլաթ Խան, Յակոբեան եղբայրներու գրասենեակին մէջ, հիմը դնելու հայ վերելքը փութացնող կազմակերպութեան մը: Ներկայ են Գրիգոր եւ Լեւոն Յակոբեան, Տիգրան Խոյեան, Հայկ Ճիզմէճեան, Գառլո Շահինեան, Վահրամ Փափաղեան եւ Սիրունի: Կազմուած կը հռչակուի Հ. Մ. Ը. Մ. ր: Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւնը:

1918 Նոյեմբեր ամիս.— Պոլսոյ բոլոր թաղերուն մէջ արձագանդ կը դանկ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի նորակազմ վարչութեան կոչը: Ամէն թաղի մէջ մարզական հին Ակումբներու մնացորդ տարրերն են որ առաջին կորիզը կ'ըլլան Հ. Մ. Ը. Մ. Ի մասնաճիւղերուն: Կը կազմուին սկստական խումբեր, զլիսաւորաբար հայ դպրոցներու աշակերտներէն:

1918 Դեկտեմբեր ամիս.— Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Գաղաքական Ժողովը կը վաւերացնէ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ծրագիրը:

1919 Յունուար եւ Փետրուար.— Գաղթականները կը սկսին Պոլիս լեցուիլ իրենց քառամեայ տարազրութենէն դառնալով: Ամէն մարմին ու անհատ գործի լծուած է՝ ապաստան, սնունդ, սփոփանք հայթայթելու անոնց: Ասպարէզ կ'իջնէ Հ. Մ. Ը. Մ. ր, եւ Ղալաթիոյ Եկեղեցոյ շրջափակին ու Սկիւտարի մէջ կը հիմնէ առաջին ճրի դեղարանը եւ շարժուն հիւանդանոցը, սկստու-

Հ. Մ. Ը. Մ. ի դրօշը միջազգ. սկաուտական տողանցիկն (20 Յունիս 1920, Պոլիս)

ներ կը յատկացնէ այդ դործին համար, եւ ամբողջ երկու ամսուան ընթացքին կը խնամէ 1500ի մօտ գաղթական ու կարօտ հիւանդներ, որոնցմէ երկուքը միայն զոհ կու տայ՝ պարզ այն պատճառով որ հիւանդները իր ձեռքը կը հասնին մահամերձ վիճակի մէջ: Հայ Կարմիր խաչի կազմութեամբ՝ Հ. Մ. Բ. Մ. ր աւարտած կը համարէ այս դերը:

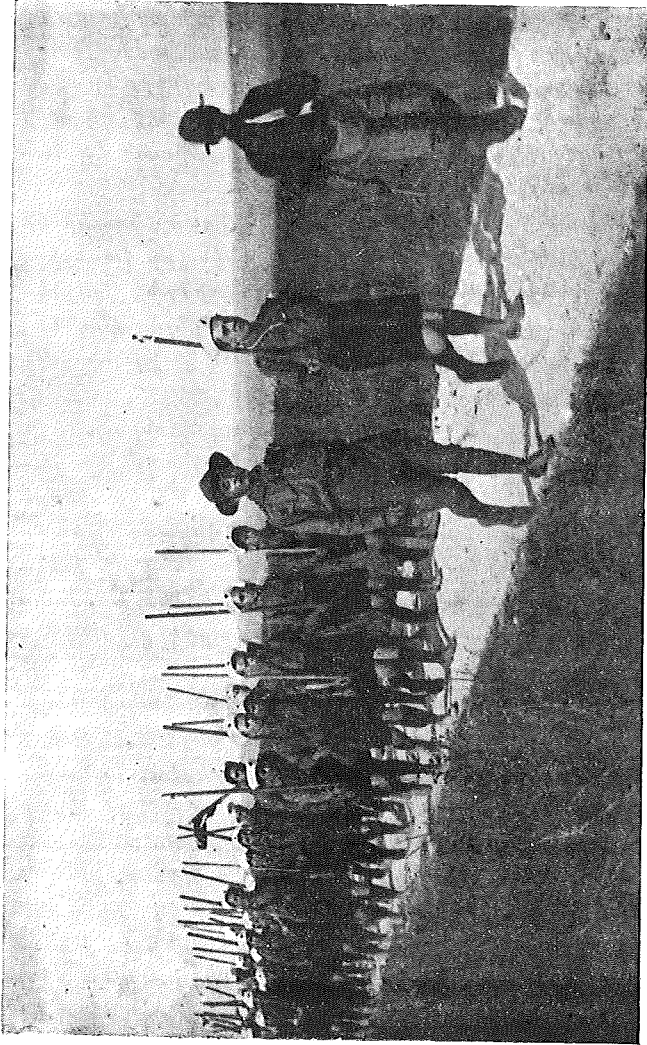
Սկիւտարի մէջ, սկառուները չորցած ծառեր կը կտրեն ու կը բերեն տարագրելոց կայանին իբր վառելիք, կ'օգնեն որբերու հաւաքման ու տեղաւորման, Գուրու-Չէլմէի եւ այլ տեղերու հրդեհները մարելու կ'օգնեն, հանրային հանդէսներու առեն կը հսկեն կարգապահութեան, եւն., եւն.:

1919 Յուլիս 14.— Ֆրանսական Ազգ. Տօնին առթիւ կազմակերպուած հանդիսութեանց մասնակցելու համար՝ Հ. Մ. Բ. Մ. ր ջահազնացութիւն մը կը սարքէ մօտ 200ի չափ սկառուներով եւ ընկերակցութեամբ «Քնար» Փանֆառին, ամենազգի բազմութեան մը խանդավառ արտայայտութիւններուն մէջ, ի մեծ զարմանս բոլոր անոնց որոնք Հայը մեռած կը կարծէին, ու հայկական հարցը ջնջուած:

1919 Յուլիս 28.— Հ. Մ. Բ. Մ. ի Կեդրոնական Վարչութիւնը, օրհնութեան դիր մը կը ստանայ Զաւէն Պատրիարքէն, ուր կ'ըսէ. — «Կազմակերպուեցէք, աշնուացէք, բարձրացէք որքան կրնաք, լեցուցէք ձեր սիրտն ու միտքը, վասնզի դուք պիտի ըլլաք վաղուան սրբազան հայրենիքին հրաշակերտ տաճարին սիւները:»

1919 Սեպտեմբեր.— Հ. Մ. Բ. Մ. ր հող կը դտնէ Պոլսոյ մօտաւոր գաւառներուն մէջ ալ, ինչպէս Ատափազար, Ռոտոսթօ, Պրուսա, Պարտիզակ, Իգմիթ:

1919 Հոկտեմբեր.— Հ. Մ. Բ. Մ. ր ունի Պոլսոյ եւ չըջականերու մէջ 25 մասնաճիւղ, որոնցմը 10ը արդէն

«Նոր Բայրոց» Սկաուտները (1919) Աջ կողմիցն է Պ. Հայկ Ճիգրճեան

ունին իրենց սեփական մարզարանը :

1919 Հոկտեմբեր 7.— Բերա, Սկառուներու կեդրոնական կայանին մէջ տեղի կ'ունենայ Սկառուտական միջազգային ժողով մը՝ անգլիացի, ամերիկացի, Փրանսացի, հայ, ռուս եւ յոյն ներկայացուցիչներով, նպատակ ունենալով ներդաշնակ եւ համախոհ գործելու միջոցներ տնօրինել : Հ. Մ. Ը. Մ. ը կը ներկայացնեն Պ. Պ. Գրիգոր Յակոբեան, Արտաշէս Գաւանդեան եւ Ժիրայր Խորասանճեան :

1919 Հոկտեմբեր 25.— Լոյս կը տեսնէ «Հայ Սկառու» իբր կիսամսեայ օրկան, եւ կը տեւէ մինչեւ 1922ի ամառը, խմբագրութեամբ Կարօ Ուշագլեանի :

1920 Ապրիլ 11.— Պոլսոյ թաղերուն մէջ տեղի կ'ունենայ որբերու սկառուական հանդերձանքին ի նպաստ քոթարտի բաշխում, որմէ կը գոյանայ 4000 թրք. ոսկի :

1920 Մայիս 9.— Էսսեան Վարժարանին մէջ տեղի կ'ունենայ պատգամաւորական ժողով : Կեդր. Վարչութեան անդամ կ'ընտրուին Արշակ Յակոբեան, Գրիգոր Յակոբեան, Ժ. Խորասանճեան, Տոքթ. Մովսէս Փեան, Յովհ. Հինդլեան, Պօղոս Շապոյեան, Գ. Մերձանօֆ :

1920 Յունիս 20.— Միջազգային սկառուտական շքերթ՝ մասնակցութեամբ Հ. Մ. Ը. Մ. ի, ներկայութեամբ Սկառուտական միջազգային կազմակերպութեան նախագահ դնդ. Մաքսուէլի : Հայ սկառուները՝ իրենց կարգապահութեամբ, կարգուսարքով եւ ճիւղնութեամբ կ'արժանանան բացառիկ դնահատութեան :

1920 Յուլիս 26.— Հ. Մ. Ը. Մ. ի Կեդր. Վարչութեան կողմէ Վահան Չերազ, Խոյեան, Եաղմաճեան կը մեկնին Հայաստան, կազմակերպելու համար մարմնակրթական եւ սկառուտական շարժումը :

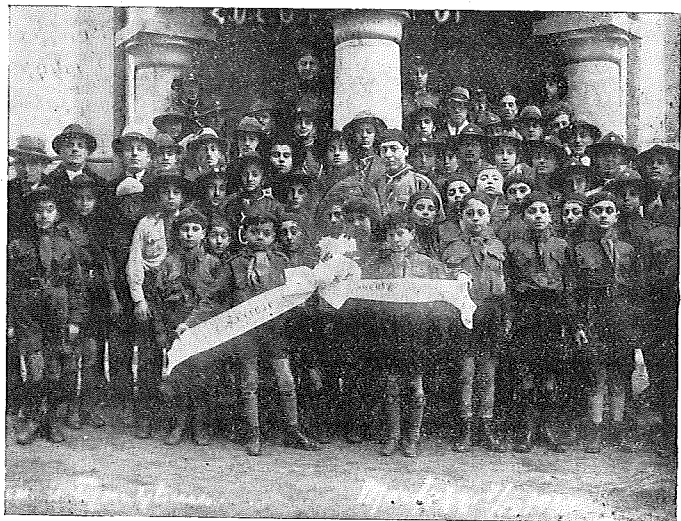
1920 Նոյեմբեր 1-25.— Սոյն 24 օրերը հուշակուած

ըլարով «Սկսուար Հայրենիքին Համար» օրեր, բոլոր մասնաճիւղերը տուներէն դրամ եւ հազուստ կը հաւաքեն Հայաստանի սկսուածներուն համար:

1921 Փետրուար 7.— Հ. Մ. Ը. Մ. ոտք կը կոխէ Նոր Աշխարհը: Կը հիմնուի Նիւ Եորքի մասնաճիւղը, կեդրոնի բնոյթով: Մասնաճիւղեր կը հիմնուին նաեւ Ֆիլադելֆիա եւ Պոսթոն:

1921 Մարտ 20.— Շիչլիի Գարակէօգեան որբանոցին մէջ տեղի կ'ունենայ ընդհ. պատգամ. Ժողով, 16 մասնաճիւղերէ զրկուած 46 պատգամաւորներով:

1921 Մարտ.— Սկսուածները բոլոր թաղերուն մէջ Հայաստանի սկսուածներուն համար կը հաւաքեն 24 հակ հազուստ եւ մօտ 2500 ոսկի:

Պուրբէշի (Ռումանիա) Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուած եւ գայլիկներու խումբ մը

1921 Ապրիլ 12. — «Րօյըլ Ճօրճ» անդլիական տրէթ-նօթին հրամանատար Մ. Թէսիկըր աչքէ կ'անցընէ Բե-րա-Շիչլի մասնաճիւղի մարզարանին մէջ հայ սկսու-ները :

1921 Նոյեմբեր. — Ընդհ. Պատգմ. Ժողովը Կեդր. Վարչութեան անդամ կ'ընտրէ Պ. Պ. Զ. Խօրասանճեան, Խաչիկ Ալեանաք, Արամ Կեսարեան, Տոքթ. Սալբի, Թ. Մեծատուրեան, Հալի Ճիզմէճեան, Լեւոն Յակոբեան, Որդիք Քէմհաճեան, Քրիս Ֆէնէրճեան :

1921 Եփեմբեր 9. — Իզմիրի Պօյ սկսուաները մաս կը կազմեն Հ. Մ. Ը. Մ. Ի :

1922 Մարտ 22. — Կեդր. Վարչութիւնը հրապարա-կաւ կը պախարակէ փրոֆէսիռնէլութիւնը՝ ազդուած հայ կուսմարտիկ Բաղարատի մահէն :

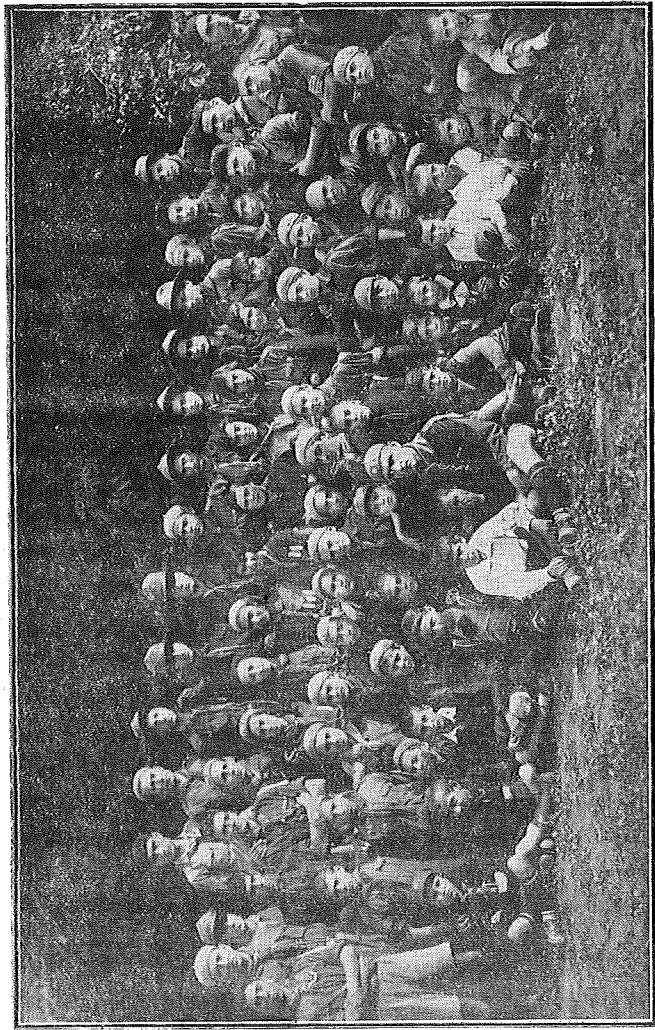
1922 Մայիս 28 - Յունիս 5. — Սկսուտական ցուցա-հանդէս Պրիւքսէլի մէջ, որուն կը մասնակցի Հ. Մ. Ը. Մ. ը Պուսէն զրկուած զոյքերով :

1922 Ապրիլ 2. — Դաշտահանդէս Թալսիմի պարտէ-զին մէջ, անդլ. բանակի կոյր զինուորներուն ի նպաստ, հայ սկսուաներու մասնակցութեամբ : Այս առթիւ Հ. Մ. Ը. Մ. կը ստանայ հետեւեալ գիրը. —

« իրենց բերած անմիջական օգնութիւնը ա-պացոյց մը եղաւ որ Հայ սկսուաները ամենաբարձր ար-ժանիքներ ձեռք բերած են : Անոնք «պատրաստ» են ա-մէն վայրիկան : Հանդէսին մէջ անոնց աշխուժութիւնը և ընդհ. տողանցքը հիանալի էին, մասնաւորաբար կ'ու-ղենք յիշել խմբապետներուն ծառայութիւնները, մանա-ւանդ իրիկուան սկսուտական հետաքրքրաշարժ սյարե-րը : Ներկաները գոհ մնացած ին իրենցմէ» :

1922 Յունիս. — Տեղական ողիմպիական՝ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Կեդր. Վարչութեան նախաձեռնութեամբ :

1922 Սեպտ. 11. — Պէյքօղ, Աբրահամ փաշայի

Ֆիլիպի կւ թարար Պագարնըի (Պուկաբիս) սխառանքը

Փարբին մէջ տեղի կ'ունենայ Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուտա-
կան ձեւական աշխատանքներու առաջին ընդհ. ցուցա-
հանդէսը եւ միեւնոյն ատեն ընդհ. բանակումը որ կը
դանէ մեծ ընդունելութիւն եւ որուն սակայն վերջ կը
դրուի հապճէպով, վերահաս քաղաքական դէպքերու
պատճառով :

1922 Սեպտեմբեր 16.— Հ. Մ. Ը. Մ. ի Կեդր. Վար-
չութիւնը կը դումարէ իր վերջին նիստը եւ լուծուած
կը հռչակէ Հ. Մ. Ը. Մ. ք թուրքիոյ սահմաններուն
մէջ՝ քաղաքական դէպքերը անհնար դարձուցած ըլլալով
որեւէ հայ հանրային դործունէութիւն :

1922 Հոկտեմբեր 11.— Հ. Մ. Ը. Մ. ի կողմէ կար-
դուած առաքելութիւն մը Արշակ Յակոբեանի գլխաւո-
րութեամբ՝ Յունաստան կը մեկնի 650 դաղթականներով :

1922ի ձմեռը.— Ընդարմութեան չրջան մը ամենու-
րեք արտասահմանի մէջ : Հայութիւնը ցան ու ցրիւ աշ-
խարհի չորս կողմը, իր օրական հացին ու գլխու բար-
ձին հողովը կը դալարուի : Զանազան երկիրներու՝ Ֆը-
րանսա ի, Ռումանիոյ, Պուլկարիոյ եւ Ամերիկայի մէջ
կաղմուած Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերն են առաւելա-
պէս, որոնք զօրացած Պոլսէն եւ Իդմիրէն իրենց մօտ
ապաստանող անդամներով, հեռո՛հեռո՛ նոր կեանքի մը
ազդանշանը կու տան :

1923 Սեպտեմբեր 30.— Ամերիկահայ անչւրանիկ Ո-
ղիմպիական, մասնակցութեամբ Նիւ Եորքի, Պոսթընի
եւ Ֆիլատէլֆիոյ մասնաճիւղերուն :

1924 Յուլիս.— Մարտէյի մէջ կը հիմնուի Հ. Մ.
Ը. Մ. ի մասնաճիւղ մը, այցելութեամբ Պ. Յարու-
թիւն Պօղոսեանի եւ նախագահութեամբ Վաղզէն Ան-
դրէասեանի, անմիջապէս կը կաղմուի 25 հոգիւնոց սկա-
ուտական խումբ մը, ինչպէս նաեւ Ֆութպոլի խումբ :

1924 Հոկտեմբեր 26.— Առաջին չրջանային ժողով

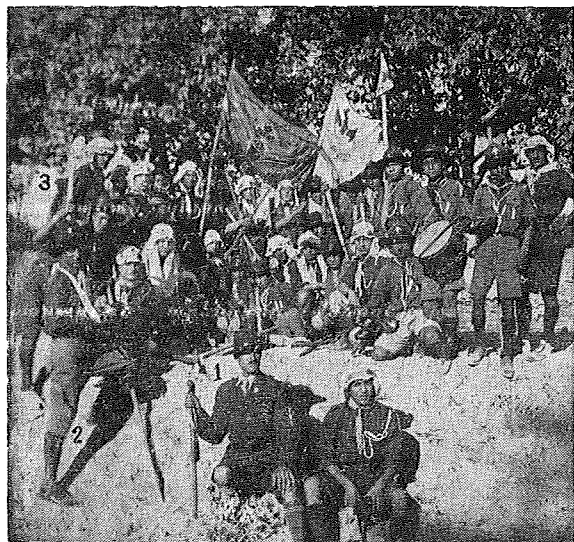
Պուլկարիոյ շրջանին: Շրջ. Վարչութեան անդամ կ'ընտրուին Տօքթ. Թովմասեան, Կարօ Ղաղարսեան, Թաղւոր Թաղւորեան, Կարապետ Փափաղեան, Ներսէս Աստուածատուրեան, Հայկունի Քիրիշեան:

1925 Մայիս 17.— Պէյրութի մասնաճիւղին առաջին տարեկան մրցահանդէսը:

1925 Յուլիս 19.— Գասպար Առաքելեանի ջանքերով կը հիմնուի Մեքսիկայի մէջ մասնաճիւղ մը:

1925 Սեպտեմբեր.— Հիմնարկութիւն Պրիւքսէլի մասնաճիւղին:

1925 Հոկտեմբեր 1.— Հիմնարկութիւն Հալէպի մասնաճիւղին:

Դամասկոսի Հայ եւ Արաբ սկաուտներու
եղբայրակցութիւնը

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՁԱՐՔԵՐԸ

Պրուսյա իսպանոցները (Սկիւտաք)

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐՔԵՐ

Սկառուտական կազմակերպութիւնը բաղկացնող շարքերն են. —

Ա. — Գայլիկներ եւ Արենոյշներ՝

Եօթնէն տասներմէկ տարեկան մանչ մը՝ կը մըտնէ Գայլիկներու, իսկ աղջիկ մը՝ Արենոյշներու շարքին մէջ:

Բ. — Սկառուտներ եւ Կայտեր՝

Տասներմէկէն քսան տարեկան պատանի մը՝ Սկառուտներու, իսկ պատանուհի մը՝ Կայտերու շարքին մէջ:

Գ. — Երէցներու Փաղանգներ՝

Քսանէն վեր ամէն Սկառուտ կամ Կայտ մաս կը կազմեն Երէց Սկառուտներու կամ Կայտերու փաղանգին (*):

Ի՞նչ՞՞՞՞՞՞Ս ՍԿԱՌԻՏ ԸԼԼԱԼ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Գայլիկներու հոյլերուն չպատկանող որեւէ հայ պատանի երբ իր տասներմէկերորդ տարին թեւակոխած է, կրնայ, անձամբ դիմելով Միութեան մասնաճիւղի տեղւոյն խմբապետին թեկնածու Սկառուտ արձանագրուել:

Սկառուտ արձանագրուելու համար առաջին պայմաններէն մին է իր ծնողաց կամ պաշտպանին զբաւոր հաւանութիւնը:

(*) Տարիներու այս ճշդումը բացարձակ պէտք չէ նկատել:

Մեծ քաղաքներու մէջ, ուր կը գտնուին Սկաուտական մարմիններ, դիմուածը պէտք է ըլլայ ո՛չ թէ խմբապետին, այլ վերոյիշեալ մարմնոյն Ատենապետին:

Հոն ուր դեռ սկաուտական ոչ մէկ կորիզ գոյութիւն ունի, կարելի է դայն կազմակերպելու նախաձեռնութիւնն ստանձնել: Անհրաժեշտ է այս պարագային Շըրջանային Վարչութեան կամ ամենամօտիկ քաղաքի մէջ գոյութիւն ունեցող մասնաճիւղային վարչութեան արտօնութիւնը ստանալ նախապէս ու հետեւիլ անոնց կողմէ տրուած ցուցմունքներուն: Այս առթիւ կը թելադրենք հայթայթել Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկաուտական Ծրագիր-Կանոնագիր կոչուած գրքոյկը (1932), Լ. Գազանճեանի Գայլիկին Գիրքը (Պուլկարիա) եւ սոյն հատորը:

Նոր խումբ մը կազմելու համար, նախ պէտք է նըկատի ունենալ նոյն դպրոցը յաճախող պատանիները, կամ նոյն թաղը բնակող տղաք: Երբ դպրոցը որպէս կորիզ ունենալով կազմուած խումբը ոգիի եւ կարգապահութեան տեսակէտով գոհացուցիչ մակարդակի մը վըրայ հասած է, այն ատեն կարելի է ոչ դպրոցական կամ աւելի հեռաւոր կապեր ունեցող պատանիներ ալ հրաւիրել:

Նոր խումբը կազմուելուն պէս, եթէ սկաուտական մարմինները իրենց կողմէ տրամադրելի խմբապետ մը չունին, խումբը իր թեկնածուն կը ներկայացնէ առ ի վաւերացում: Որպէս խմբապետութեան թեկնածու կարելի է նկատի ունենալ ուսուցիչ մը կամ տղայոց դաստիարակութիւնը եւ սկաուտութիւնը իրեն սրտին մօտիկ նկատող անձ մը:

ԷԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆ ՄԸ

Սկսուտական խումբի մը համար, յաջողութեան եթէ ոչ միակ այլ ամենաէական պայմանն է կարգապահութիւնը:

Մասնաւորապէս մեծ քաղաքներու մէջ բնակող պատանիներ ու անոնք որ առիթ ունեցած են ճամբորդութիւններ կատարելու, գիտեն որ խոշոր հաստատութիւններ, պետական պաշտօնատուներ, առեւտրական թէ ճարտարարուեստական մեծամեծ տուներ կան ուր հազարաւոր մարդիկ կ'աշխատին: Շատերը կը շուարին մտածելով թէ ինչպէս կարելի է այսքան մարդոց դործ կամ խօսք հասկցնել. բայց այդ կարելի իրականութիւն մըն է, շնորհիւ հոն տիրող կարգապահութեան:

Անոնք որ շոգեհաւով ճամբորդած են, տեսած են թէ հոն ինչպէս ամէն նաւաստի կամ ծառայող ամենաբարձր եւ ճշգրտօրէն կը կատարէ նաւապետին հրամանները: Հոն, ամէն ոք, առանց տեղեակ ըլլալու թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ դուրսը, կուրօրէն կը հնազանդի տրուած հրամաններուն, որովհետեւ շատ լաւ գիտէ թէ՛ չկատարուած կամ նոյնիսկ ուշ կատարուած հրաման մը կրնայ անդարմանելի աղէտներու պատճառ դառնալ: Նաևուն վրայ իւրաքանչիւր պաշտօնեայի տրամադրութենէն կախում ունի թէ՛ իր սեփական կեանքը եւ թէ՛ հոն գտնուող միւս կեանքերը. ահա թէ ինչո՞ւ ան առանց տատամսելու կը հնազանդի իր պետին որուն հանդէպ կը տածէ բացարձակ վստահութիւն:

Սկսուտ խումբ մը պէտք է նոյնքան կարգապահ ու գի ցոյց տայ, եթէ կ'ուզէ որ իր ձեռնարկը զարգանայ ու իր նպատակը իրագործուի:

Սկսուտական շարժումին մէջ ալ պէտք է փոխադարձ յարգանք եւ կոյր վստահութիւն դէպի պետը:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԽՄԲԱԿԸ

Սկսուածներու, առաջին խմբաւորումը կը կոչուի Խմբակ որ կը բաղկանայ առ առաւելն ինը սկսուած :

Խմբակներու դրութեան նպատակն է կարելի եղածին չափ շատ թիւով տղոց հնարաւորութիւն տալ պատասխանատուութիւններ ստանձնելու, անոնց նկարագիրը զարգացնելու համար :

Հին առեւններու ասպետներն ալ մէկ քանի հոգիէ բաղկացած խումբերով կը կատարէին իրենց ամէնէն յաջող ձեռնարկները :

Արշաւներու, բանակումներու, մարզանքի եւ խաղերու առեւ խմբակը կ'առաջնորդուի զինքը կազմող սկսուածներու արժանաւորագոյնին կողմէ որ կը կոչուի Առաջնորդ եւ կը կարգուի խմբապետին կողմէ : Առաջնորդն ալ իր կարգին կ'ընտրէ օգնական մը որուն դեր առաջնորդ անունը կը տրուի :

Խմբակի սկսուածներէն իւրաքանչիւրը կ'ունենայ կարգաթիւ մը, որուն թիւ մէկը վերապահուած է Առաջնորդին, իսկ թիւ 2ը՝ Դեր Առաջնորդին :

Իրենց ցոյց տալիք արժանիքին համաձայն առաջնորդը կրնայ իւրաքանչիւր երեք ամիսը անգամ մը նոր կարգաւորում մը ընել, սկսելով դեր առաջնորդէն :

Ամէն խմբակ ունի զինքը բնորոշող խմբակի դրօշ մը կամ նիզակադրօշ մը զոր կը կրէ առաջնորդը :

Նիզակադրօշը վրան կը կրէ խմբակը գատորոշող կենդանիին կամ թռչունին գլուխը կամ ամբողջ մարմինը ներկայացնող պատկերը : Այս անասունը կը դասնայ խմբակին տոտէմը, այսինքն նուիրական կենդանին :

Խմբակի սկսուածները, արշաւներու միջոցին, որպէսզի մէկզմէկ ճանչնան առանց զիրար տեսնելու, կը կանչեն կամ կը ձայնեն զիրենք խորհրդանշող անասու-

ներն ձայնովը, որուն յաջող նմանութիւնը ձեռք ձգելու համար պէտք է յաճախակի վարժութիւն ընեն :

Պատուախնդրութեան հակառակ է ուրիշ խմբակի մը կենդանիին ձայնը կեղծել :

Իրօշին գոյներն են խմբակին տրուած կենդանիին սահմանուած գոյները, ու խմբակի սկառուները կը կրեն իրենց ձախ ուսերուն վրայ նոյն գոյներով երիզներ :

Օրինակ. — Աղուէս խմբակին նիզակադրօշի գոյներն են եռանկիւնաձեւ դեղին կտաւի վրայ կանաչ կերպասով աղուէսի դըրս մը, իսկ սկառուին երիզներուն գոյներն են դեղին եւ կանաչ :

Սկառուական խմբակներուն կողմէ ընտրուելիք քանի մը կենդանիներու սպակերները եւ իրենց համապատասխան ձայներն ու գոյները կու տանք ստորեւ :

ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

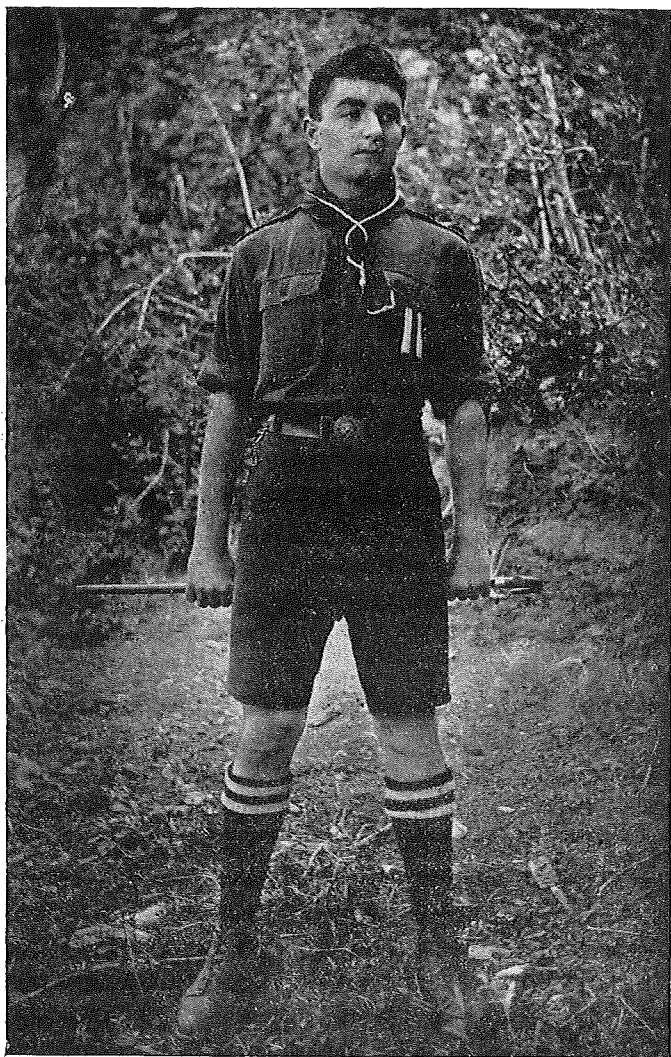
Իր եռանդովը, ուշիմութեամբը, նկարագրովը եւ ազգային եւ ասպետական գիտակից ոգիովը խմբապետին ուշադրութիւնը դրաւ ող սկառւտ մըն է առաջնորդը: Սկառւտական շարժումին հիմերն են առաջնորդները, որոնց համար մեծագոյն պատուախնդրութիւնն է գաւանանքը իր սկառւտ եղբայրներուն յարգել տալը:

Առաջնորդը մղիչ ոյժն է, նախաձեռնութեան եւ լաւ գործերու թելադրիչը: Ան ո՛չ թէ հետեւող մըն է այլ կ'առաջնորդէ: Ան իր տղոց կարգապահութեան եւ բարքին համար պատասխանատու է հանդէպ իր խմբապետին: Ան պէտք է ջանայ որպէսզի խմբակի բոլոր սկառւտները հաւատարապէս կարող ըլլան եւ զանազան նիւթերու շուրջ ու ոչ թէ ունենալ երկու կամ երեք ճշմարիտ սկառւտ, ու այն ալ մասնազէտներ այս կամ այն ճիւղին մէջ:

Սկառւտական ոգիի տեսակէտով, արդիւնքի հասնելու համար անձնական օրինակը լաւագոյն կերպն է: Եթէ առաջնորդ մը ծոյլ չէ, հնազանդիլ գիտէ, բարեկիրթ է, շուտով իր տղոց վստահութիւնը, սէրը եւ յարգանքը կը վայելէ:

Խմբակի դրօշը կրողն է առաջնորդը, իր բացակայութեան՝ դեր-առաջնորդն է որ կը կրէ զայն ինչպէս նաեւ կը ստանձնէ առաջնորդին մնացեալ դերերը:

Առաջնորդը իր սկառւտական շապիկին ձախ դրպանին վրայ կը կրէ իր ատտիճանը ցուցնող երկու ճերմակ երիզներ, իսկ դեր-առաջնորդը մէկ երիզ միայն, ուղղահայեաց գիրքով եւ ճերմակ:

Հեղինակը՝ Երբ Բերայի (Պալիս) «Արծիւ» խմբակին
Առաջնորդն էր :

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲԵՐ

Սկսուական խումբ մը կը բաղկանայ առաւելագոյն չորս խմբակներէ : Լաւագոյնն է երեք խմբակ, որպէսզի խմբապետը աւելի գիւրութեամբ կարենայ հետեւիլ իւրաքանչիւր սկսուտի կենցաղին :

Մասնաճիւղ մը կրնայ շատ մը խումբեր ունենալ, որոնք իրարմէ կը զանազանուին յատուկ գոյներով խմբադրօշներով :

Յոսմբերը իրենք է որ կ'որոշեն գոյները, անչուշտ դոյուլթիւն ունեցող խումբերու գոյները նկատի ունենալով, որպէսզի կրկնուլթիւն չըլլայ :

Խմբադրօշին վրայ դժւած է Միութեան նշանակը, եւ աջ կողմը՝ պատկանած մասնաճիւղին թիւը, լատինական թուանշանով :

Իւրաքանչիւր խումբի սկսուտներուն վզկապերը կ'ունենան խումբին գոյները :

Մէկ խումբէն միւսը կամ մէկ խմբակէն միւսը անցնիլ ուղեւու պարազային, անհրաժեշտ է ունենալ խմբապետին հաւանութիւնը, որ իր կարգին կը դիմէ տեղական Յորհուրդի արտօնութեան :

ԽՄԲԱՊԵՏԸ

Ամէն խումբ կ'ունենայ իր Պետը, որմէ կ'առաջնորդուի ու կը հրահանգուի :

Խմբապետը տղոց հանդէպ դորովոտ, անբասիր նկարագրով կրթիչ մըն է :

Իւրաքանչիւր երեք ամիսն անգամ մը աւնուադն, խմբապետը հրահանդներ կը ստանայ իր անմիջական

պետէն կամ շրջանային պետէն ու իր կարելին կ'ընէ դանձնք լիուլի գործադրելու :

Յմբապետը 21 տարին լրացուցած պէտք է ըլլայ, ան պատասխանատու է իրեն յանձնուած խումբին բարոյականին, կարգապահութեան, նիւթականին եւ գոյքերու լաւ պահպանումին :

Ան դաւանանքին քաջածանօթ է . պէտք է հմտութիւն ունենայ սկաուտական գիտելիքներու շուրջ եւ կատարեալ ըմբռնում, խոր համոզում սկաուտական կազմակերպութեան ազգային եւ բարոյական քարճը արժէքին :

Իր պաշտօնը յարատեւութեամբ եւ կորովի կերպով կիրարկելու յամառ կամք եւ անձնական բարճը դիրք եւ նկարագիր պէտք է ունենայ, տղոց վրայ ազդեցութիւն ներգործելու համար :

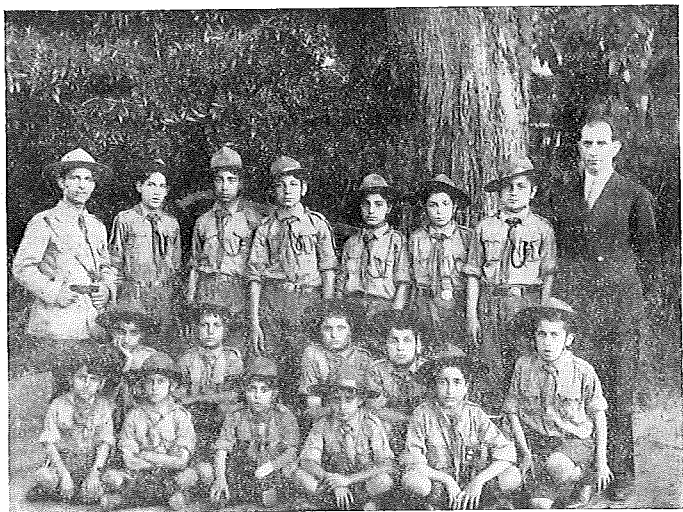
Յմբապետը կը մասնակցի իր սկաուտներուն աշխատութեան, ան խումբին պետը եւ բարեկամը պէտք է ըլլայ միանգամայն . իր խումբին առաջին սկաուտը ինքն է : Յմբապետ մը պէտք է ըլլայ համբերատար եւ բնաւորութեամբ ճկուն : Սկաուտ արձանագրելու մէջ պէտք է ըլլայ աշակուրջ, շատ թիւով խումբ մը ստեղծելէ հետո պէտք է մնայ մինչեւ որ իր խումբը պէտք եղած բարճրութեան հասցուցած չէ : Առաջին սկաուտները պէտք է ըլլան տիպար, ուժեղ կորիզ մը ունենալու համար, որուն շուրջ հետզհետէ խումբը պիտի աճի քանակով եւս :

Մօտէն պարտաւոր է հետեւիլ իր տղոց գործունէութեան . ունի յատուկ յուշատետր մը անոնց լաւ կամ վատ գործերն ու կողմերը արձանագրելու եւ փոփոխութիւնները երեւան հանել կարենալու համար :

Իր խումբին ամէն մէկ քայլին տեղեակ ըլլալու է .

բոլոր պտոյտները, խմբակներու ամբողջական թիւ-
ւովը եւ իր հաւանութեամբ միայն պէտք է տեղի ու-
նենան: Պէտք է ուշագիւր ըլլայ որ իր տղաքը սկստա-
կան համագգեատը որեւէ առթիւ եւ առանց իր հաւանու-
թիւն չկրեն:

Ինքն է որ պարտի հետամուտ ըլլալ նորընծայի
քննութեանց, որ կրնայ առնել անձամբ կամ յանձնա-

Սաօ Բաուլօյի (Պրագիլիա) Սկստաւական Խումբը

Խումբի մը ներկայութեամբ եւ համապատասխան նշա-
նակը յանձնել:

Այս առաջին քննութիւնը եւ նշանակին յանձնումը
կարելի եղածին չափ պէտք է ըլլայ հանդիսաւոր եւ
տպաւորիչ, ներշնչելու համար մանաւանդ կարգապա-
հութեան ոգին:

Իր հրամանները զինուորական գոյն պէտք չէ որ ունենան, յաճախ ձեռքի կամ դաւազանի պարզ նշաններ տալով միայն պէտք է բաւականանայ :

Պմբապետը պէտք է հրահանգէ տղոց առողջապահական եւ մարմնի կրթութեան վրայօք ու վանոնք պիտի թելադրէ որ ըլլան չարքաչ, յանդուգն եւ պատրաստ ամէն անհնկակալի :

Պմբապետը շատ մեծ կարեւորութիւն պիտի տայ խաղերուն, որոնք պատուական միջոց մըն են նկարագրելու ի յայտ բերելու համար, պիտի հսկէ որ խաղի ընթացքին խորհարկութիւն չըլլայ եւ անոնք որ կը կորսընցնեն կամ կը յաղթուին, պէտք է խոստովանին ինքնաբերաբար :

Վերջապէս ան պէտք է մղէ իր տղաքը սկստական գիտելիքներուն տիրապետելու, գիտելիքներ որոնց մասին պիտի խօսինք աւելի հետուն :

Ամէն խումբ կ'ունենայ նաեւ օդնական խմբապետ մը որուն կը տրուի փոխ-խմբապետ անունը :

ԽՈՒՄԲԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐԸ

Սումբ մը պէտք է ունենայ սեփական քարտուղար մը, որուն պաշտօնն է խումբի գործունէութեան մանրամասն յիշատակութիւնը գրի առնել խմբապետի կամ փոխ-խմբապետի հսկողութեան ներքեւ :

Պատրաստել խումբի ծաւալման ծառայող անհրաժեշտ նկարներ, հաւաքել ձեռական աշխատութիւնները, որոնք հանդէսներու կամ ծնողական թէյասեղաններու ընթացքին կը ցուցադրուին կամ կը վաճառուին :

Քարտուղարին պաշտօնն է նաեւ ամէն տարի պատ-

բառտեղ ընդհանուր տեղեկադիր մը որը կը մնայ խումբին սեփականութիւնը:

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐ

Սկսուտական կազմակերպութիւնը ունի հետեւեալ վարչական բաժանումները.—

Ա.— «Սկսուտական Ընդհանուր Ներկայացուցչական Ժողով», որմէ կը բխի Սկսուտական Վերին Մարմինը եւ կ'ընտրէ Ազգային Ընդհ. Պետը:

Բ.— «Սկսուտական Շրջանային Ներկայացուցչական Ժողով», ուրկէ կը բխի Սկսուտական Շրջանային Գործադիր Մարմինը:

— «Տեղական Առաջնորդական Խորհուրդ»:

Ա.— ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑԱՑՈՒՑՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ընդհ. ներկայացուցչական ժողովը հայ սկսուտական շարժման գերագոյն մարմինն է, որ կը գումարուի երեք տարին անգամ մը՝ Սկսուտական Վերին Մարմնոյ հրաւերով:

1-10 խումբ ունեցող շրջան մը Սկսուտ. ընդհ. Ներկայացուցչ. ժողովի կը մասնակցի մէկ ներկայացուցչիչով, իսկ 10էն վեր՝ իւրաքանչիւր 10 խումբի համար մէկ ներկայացուցչիչ: Ասոնցմէ դատ, նոյն համադումարին կը մասնակցի նաեւ իւրաքանչիւր շրջանի Շրջանային խմբապետը, ինչպէս նաեւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ընդհ. Կեդր. Վարչութեան ատենապետն ու ատենադպիրը՝ ձայնի իրաւունքով:

ՍԿԱՈՒՏԱԿԱՆ ՎԵՐԻՆ ՄԱՐՄԻՆ

Սկաուտական վերին մարմինը կը բաղկանայ ինը անդամներէ, որոնց երկուքը իգական սեռէ, մէկ բժիշկ եւ մէկ մանկավարժ որպէս խորհրդական, իսկ զիւանդի կազմն է՝ Ատենապետ, Ատենազպիր, Գանձապահ, արտաքին յարաբերութեան պաշտօնատար եւ Ազգային ընդհ. պետ :

Իր պաշտօնն է՝

— Վարել սկաուտական կազմակերպութեան ընդհ. գործը :

Բ. — Շրջաններ կազմակերպել եւ անոնց գործունէութիւնը քննել :

Երուսաղէմի Հ. Մ. Բ. Մ. ի Սկաուտները

ՇՐՋԱՆՆԵՐ

Երբ երկրի մը մէջ կը գտնուին մէկ կամ աւելի սկառուտական խումբեր, այդ երկիրը կը ձեւացնէ չըջան մը, որուն կազմութիւնը կը հաստատուի սկառուտական վերին մարմնոյն կողմէ :

Իւրաքանչիւր չըջան կ'ունենայ իր Շրջանային ներկայացուցչական ժողովը եւ Շրջանային գործադիր մարմինը :

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԶԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Շրջանային ներկայացուցչական ժողովը կը գումարուի երկու տարին անգամ մը, կը բաղկանայ չըջանին սկառուտ խմբապետներէն եւ ամէն մէկ խումբէն ընտրուած պատգամաւորէ մը, եւ որուն կը մասնակցին Հ. Մ. Ը. Մ. ի Շրջանային Վարչութեան երկու ներկայացուցիչները : Զայնի իրաւունքով կը մասնակցին Շրջանային սկառուտական մարմնոյ ներկայացուցիչը եւ Շրջանային պետը (գծիտէր) նախագահելու իրաւունքով եւ կամ իր փոխանորդը :

Ներկայացուցչական ժողովէն կը բխի Շրջանային գործադիր մարմինը. ան կ'ընտրէ նաեւ Շրջանային Սկառուտ Ընդհ. Պետը :

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԳԻՐ ՄԱՐՄԻՐ

Շրջանային Գործադիր մարմնոյ պաշտօնը կը տեւէ երկու տարի : Կը բաղկանայ 7 անդամներէ, որոնց Յը սկառուտներ, Չը անկախ մտաւորականներ, ուսուցիչ կամ բժիշկ եւ Չը խորհրդակականներ : Այս մարմնոյ ժողովնե-

րուն կը մասնակցի նաեւ Հ. Մ. Ը. Մ.ի Շրջանային Վարչութեան ներկայացուցիչը: Իր նիստերուն կ'ատենապետէ Շրջանային սկաուտ պետը:

ՏԵՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ

Սկաուտական խումբերը կ'ունենան իրենց տեղական խորհուրդները որոնք կը բաղկանան տեղական խումբին գործօն կամ ոչ, փոխ-առաջնորդներէն, առաջնորդներէն, վարիչ առաջնորդներէն, փոխ-խմբապետներէն, խմբապետներէն եւ մասնաճիւղի վարչական ներկայացուցիչէն:

Փոխ-առաջնորդները կը մասնակցին իբր գլխող:

Տեղական խորհուրդներու պաշտօնն է՝

Ա. — Ապահովել խումբերու գործունէութիւնը:

Բ. — Խտացնել սկաուտական շարքերը:

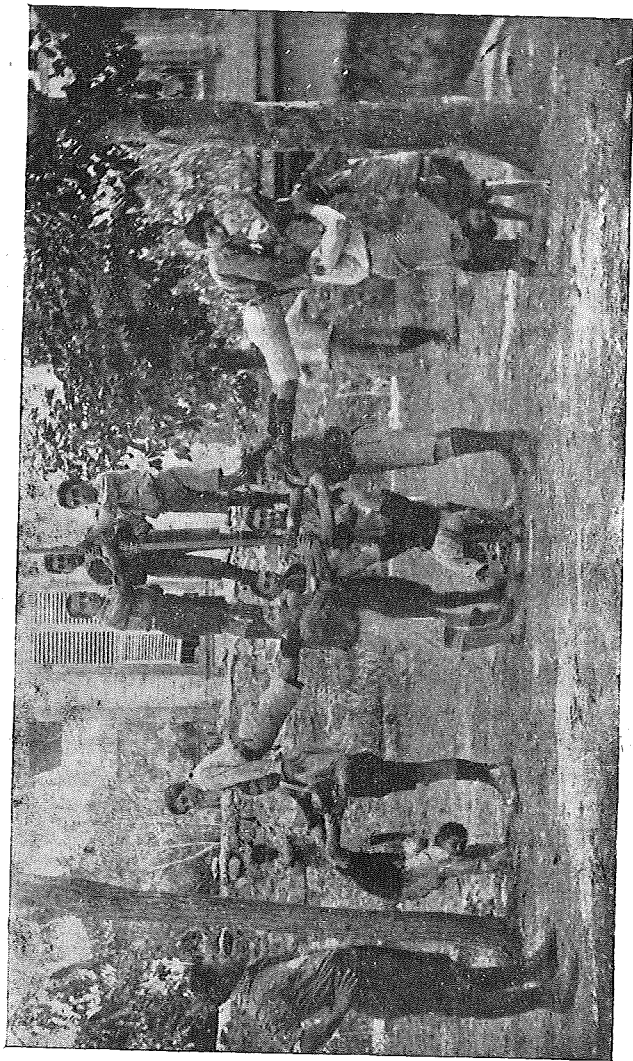
Գ. — Գործադրել Շրջանային գործադիր մարմնոյ կողմէ տրուած հրահանգները:

Դ. — Հսկել սկաուտներու ընտանեկան, ուսումնական եւ հանրային կեանքին:

Ե. — Մղում տալ անոնց սկաուտական դաստիարակութեան:

ՀԱԻԱՔԱՏԵՂԻ ԵՒ ԺՈՂՈՎԱՏԵՂԻ

Ամէն խմբակ կամ խումբ պէտք է շարաթը գոնէ մէկ անգամ հաւաքուին որոշ տեղի մը մէջ: Տեղական խորհուրդները եւ Հ. Մ. Ը. Մ.ի վարչութիւնները պէտք է ջանադիր ըլլան հաստատ հաւաքատեղի մը ունենալ, որուն կահաւորումն ու զարգարումը կը կատարեն սկաուտները:

Սիւնաքի Մարգարաշտին մէջ, 3 նոյեմբեր 1920

Հաւաքումի այս կայանը ի սկզբան կրնայ ըլլալ տեղւոյն ազգային իշխանութենէն փոխ տրուած վարժարանի սրահ մը: Մտաւոր եւ բարոյական զարգացման հիման վրայ գործող թաղային միութեան մը շէնքը, կամ շատ համեստ յարկ մը զոր գործին համակիր սեփականատէրը կը տրամադրէ մինչեւ որ մնայուն պատշաճ շէնք մը տրամադրուի վեհանձն պատուակալ անդամի մը կողմանէ եւ կամ վարձուի տեղական մասնաւոր պիւտճէով:

Հաւաքատեղիին մէջ արգիլուած է վիճարանիլ քաղաքական եւ կրօնական հարցերու շուրջ, ան միմիայն սկսուտական ու մարմնակրթական զստախօսութեանց յատկացուած պիտի ըլլայ:

Իսկ որպէս ժողովատեղի կարելի է ընտրել տեղական խորհուրդի նախագահին տունը, անդամներէն մէկուն տունը, հաւաքատեղիին մէջ, ու միմիայն անկարելիութեան մը պարագային՝ լաւ յաճախուած սրճարանի մը մէկ սրահին մէջ:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՅԱՐԱՔԵՐՈՒԹԵԱՆՑ
ՕՂԱԿԱՒՈՐՈՒՄԸ ԵՒ ԿԱՐԳԸ

- 1.- Հովանաւորող Մարմին (Փաթոնաժ)
- 2.- Սկսուտական Ընդհ. Ներկայացուցչական Ժողով
- 3.- Սկսուտական Մայր Դիւան
- 4.- Սկսուտական Վերին Մարմին
- 5.- Ազգային Սկսուտ Ընդհանուր Պետ
- 6.- Շրջանային Ներկայացուցչական Ժողով
- 7.- Շրջանային Մայր Դիւան
- 8.- Շրջանային Գործադիր Մարմին

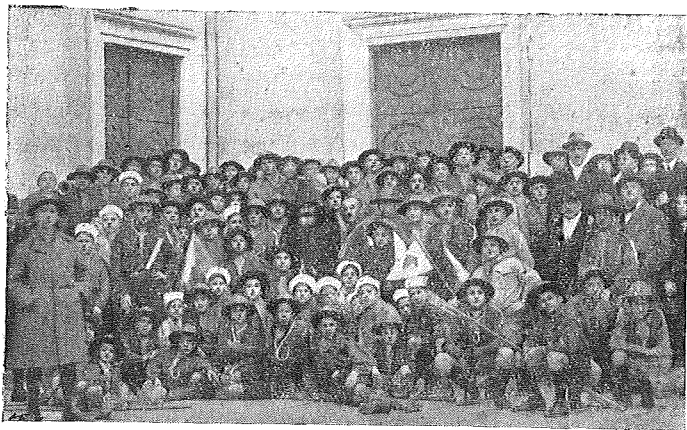
- 9.- Շրջանային Սկառու Ընդհանուր Պետ
- 10.- Ենթաշրջանային Ներկայացուցչական Ժողով
- 11.- Ենթաշրջանային Մայր Դիւան
- 12.- Ենթաշրջանային Գործադիր Մարմին
- 13.- Ենթաշրջանային Սկառու Պետ
- 14.- Մասնաճիւղային կամ Տեղական Ներկայաց. Ժողով
- 15.- Մասնաճիւղային կամ Տեղական Մայր Դիւան
- 16.- Մասնաճիւղային կամ Տեղական Խորհուրդ
- 17.- Աւագ Խմբապետ
- 18.- Խմբապետ
- 19.- Փոխ-Խմբապետ
- 20.- Վարիչ Առաջնորդ
- 21.- Առաջնորդ
- 22.- Փոխ-Առաջնորդ
- 23.- Սկառու

Պոլսոյ Գարակեօբեան և Եսայեան Որբանոցներու
Սկառուներուն միացեալ արշար

ԵՐՐՈՐԻ ՄԱՍ

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐ ԵՒ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բերայի Սկաւտներու խոստման արարողութենէն վերջ
Ս. Երրորդութեան Եկեղեցոյ բակը
Մէջտեղը՝ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք՝
Տ. Տ. Զաւէն Արք. Տ. Եղիայեան
(25 Յունուար 1920)

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐ

ԵՒ

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

ՆՈՐԸՆԾԱՅ

Թեկնածու մը նորընծայ սկաուտ ըլլալու, սկաուտական համագրեատը կրելու իրաւունքը ունենալու եւ իր զլխարկին վրայ «Բարձրացիր Բարձրացուր» նշանակը կրելու համար՝

Ա.— Պէտք է առնուազն երեք ամիս հրահանգուի սկաուտ պետի մը, առաջնորդի մը կամ Ա. կարգի քննութիւն անցնել փափաքողի մը կողմանէ, որոնք կ'երաշխաւորեն անոր բարոյական եւ Ֆիզիքական կարողութիւնները եւ զայն կը նրեկայացնեն քննութեան:

Բ.— Պարտի գիտնալ եւ բացատրել՝

- 1.— Սկաուտին երդումը եւ դաւանանքը, նշանաբանը եւ նշանակին բացատրութիւնը:
- 2.— Սկաուտական բարեւին նշանակութիւնը եւ պատշաճ բարեւելու կերպերը:
- 3.— Սկաուտական կարգերը, աստիճանները եւ տարազները:
- 4.— Սուրիչով հրամանները եւ խմբական վարժութիւնները:
- 5.— Հետախուզական վեց նշաններն ու հանդոյցները:
- 6.— Կողմնացոյցի ութը կողմերը:
- 7.— Իր ցեղային ծագումը:
- 8.— Հայերէն կարգալ սահուն կերպով:
- 9.— Քարտէսին վրայ ցոյց տալ Հայաստանի զլխաւորը

լեռները, լիճերը, լեռնադաշտերը եւ կարեւոր
քաղաքները :

- 10.— Ազգային եւ Միութեան դրօշներու հանգամանքնե-
րը, դանոնք պարզելու, յարզելու եւ բարեւելու
եղանակը :
- 11.— Գիտնալ եւ բացատրել մարմնոյ գլխաւոր մասերը :
- 12.— Պահակի մը պարտականութիւնները :
- 13.— Քիմի խաղին ծաղումն ու պատմութիւնը :
- 14.— Վարժ կերպով պատէ մը, ձողէ մը կամ ժայռէ մը
վեր մազլցելու կերպերը :
- 15.— Մէկ տարուան մէջ առնուազն չորս ձեռական աշ-
խատանք ներկայացնել :
- 16.— Առաջին օգնութեան համառօտ ծանօթութիւն :

Խոստման արարողութիւն Պոլսոյ
Էստեան Որբանոցի Խումբին

1920

Եռրբնծայի Նշանակ

ՍԿԱՌԻՏԻՆ ԽՈՍՏՈՒՄԸ

Պատուոյս վրայ կը խոստանամ՝

Ըլլալ հաւատարիմ Աստրծոյս
Եւ ծառայել հայրենիքիս .

Միշտ օգնել ուրիշին եւ գործել իբր
Պարտականութեանը գիտակից՝ արի եւ վեհանձն մարդ .

Հնագանդիլ Հայ Սկառտի դաւանանքին :

Հ . Մ . Ը . Մ . Ի ՍԿԱՌԻՏԻՆ

ՆՇԱՆԱԲԱՆՆ Է

ԲԱՐՉՐԱՑԻՐ, ԲԱՐՉՐԱՑՈՒՐ

ԽՈՍՏՄԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Սկսուտական յատուկ յանձնախումբի մը կողմէ, նորընծայի քննութեան յաջող ելքէն յետոյ, տեղի կ'ունենայ խոստման հանդիսաւոր արարողութիւնը:

Հին ատենները Հայոց ինչպէս օտար ասպետական կազմակերպութեանց մէջ, թեկնածու ասպետը եօթը տարեկանէն մինչեւ քսան տարեկանը անընդհատ մարզուելէն յետոյ ցոյց կու տար իր ընտրած ասպարէզին ընդունակ ըլլալու կարողութիւն ու ձեռք բերած առաքելութիւնները եւ այդ փորձերու յաջող արդիւնքէն յետոյ ան ասպետներու կարգին կ'ընդունուէր յատուկ արարողութեամբ:

Ան նախապէս կը յայտարարէր որ ինք ո՛չ հարստութիւն, ո՛չ փառք եւ ոչ հանգիստ կեանք կը հետապնդէ, եւ կ'երգնուր ասպետական օրէնքին ճշգրտօրէն ծառայել:

Այնպէս ալ սկսուտ մը պէտք է հանդիսաւորապէս եւ հրապարակաւ, կամովին եւ գիտակցաբար առնէ իր յանձնառութիւնները որպէս Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուտական կազմակերպութեան մէկ անդամը:

Պոստման արարողութիւնը կրնայ կատարուիլ Եկեղեցւոյ մէջ, հոգեւորականի մը նախագահութեան ներքեւ, Ս. պատարագէն վերջ:

Սկսուտական վերին մարմնոյ կողմէ յատուկ արարողութեան ձեւ ընդունուած չէ, ուստի իւրաքանչիւր խումբի կամ մասնաճիւղի պետ կրնայ իր լաւաւոյնը ընել, ամէն պարագայի անոր տալով անհրաժեշտ նուիրականութիւն մասնաւորապէս ուշադրութիւն դարձնելով կարգապահութեան եւ կարգ կանոնին:

Թեկնածուն պէտք է հագուած ըլլայ սկսուտական տարազ, բայց առանց գլխարկի եւ դաւազանի:

Խմբապետը կը կանչէ իւրաքանչիւր թեկնածուի անունը որը կը յստաջանայ նախապէս իրեն ցոյց տրուած տեղը, պատրաստ դիրքը կ'առնէ, կը բարեւէ ձեռքը ճակատին դրած եւ կ'արտասանէ խոստումին երեք յօդուածները:

Խոստումը արտասանուած միջոցին, մնացեալ սկառտները պէտք է դտնուին պատրաստ դիրքի մէջ:

Արտասանելը լրանալէն վերջ, թեկնածուն կը մօտենայ իր խմբապետին, անկէ կ'ընդունի իր գլխարկը նշանակով միասին, կը սեղմէ խմբապետին ձախ ձեռքը՝ սկառտական նշանը տալով, կ'ընդունի պատրաստ դիրքը, կը բարեւէ ձեռքը գլխարկին տանելով, կը բարեւէ իր սկառտ եղբայրները, կ'ընդունի անոնց բարեւը եւ կ'անցնի իր խմբակի շարքին մէջ, հոգեւոր պաշտօնեային ձեռքի խաչը համբուրելէ վերջ:

Բացառիկ պարագաներու ատեն, ինչպէս հայկական եկեղեցիի մը չգոյութեան պարագային եւ ուրիշ լուրջ արգելքներու պատճառաւ կարելի է խոստման արարողութիւնը ընել բաց դաշտի վրայ ընդհանուր արշաւի մը առիթով կամ տարեկան բանակումներու ընթացքին: Բայց էական է որ խոստման հանդէսը ըլլայ լաւ պատրաստուած, չափազանց լուրջ եւ տպաւորիչ:

Եկեղեցիէն դուրս արարողութեան մը պարագային, բանակումի կամ բանակատեղիի կայմին վրայ ազգային դրօշին ներկայութիւնը անհրաժեշտ է, բայց ուր որ ալ ըլլայ, խոստման սեղանին կամ պաշտօնէին երկու կողմերը պէտք է մէյ մէկ սկառտ բռնեն՝ ա) Միութեանական դրօշը ձախ կողմը, բ) խումբի դրօշը աջ կողմը, իւրաքանչիւր խումբի սկառտ իր խումբի դրօշի ներկայութեան պէտք է կատարէ իր խոստումը:

Բոլոր թեկնածուները, խոստում ընելէ յետոյ, ըլլա՛յ

հողեւորական նախագահը, ըլլայ մասնաւորապէս հրաւիրուած պաշտօնական անձ մը խօսք կ'առնէ, բացատրելու խոստման արարողութեան իմաստը, որմէ ետք խումբապետը կ'ազմակերպութեան համառօտ պատմականը ընելէ յետոյ կը վերջացնէ իր նախապէս որոշած եւ կարգադրած ձեւով:

Ս Կ Ա Ռ Ի Տ Ի Ն Դ Ա Ի Ա Ն Ա Ն Ք Ը

- 1.- Սկառտին խօսքը նուիրական է:
- 2.- Սկառտը հնագանդ է:
- 3.- Սկառտը հաւատարիմ եւ ուղղամիտ է:
- 4.- Սկառտը միշտ կ'օգնէ ուրիշներուն:
- 5.- Սկառտը բարեկամ է ամենուն եւ եղբայր ամէն ուրիշ սկառտի առանց ընկերական կարգի խտրութեան:
- 6.- Սկառտը բարեկիրք է:
- 7.- Սկառտը մաքուր հայերէն կը խօսի ամէն առեմն եւ ամէն տեղ:
- 8.- Սկառտը անասունները կը պաշտպանէ եւ կը սիրէ:
- 9.- Սկառտը միշտ գուարք եւ խանդավառ է:
- 10.- Սկառտը աշխատասէր եւ կորովի է:
- 11.- Սկառտը տնտեսող է:
- 12.- Սկառտը մաքուր է մտածումով, խօսքով եւ գործով:

ԴԱԻԱՆԱՆՔԻ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒՆ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Դարերէ ի վեր բոլոր ժողովուրդներու մէջ գոյութիւն ունեցեր են դրաւոր կամ անգիր օրէնքներ, շինուած առաջնորդելու եւ ղեկավարելու մարդկային ընկերութեանց գործունէութիւնը :

Այսպէս օրինակ ձափոնցիք ունին իրենց համար նւերականութիւն դարձած օրէնքներ Սաւուրաի պատերազմիկ ընկերակցութենէն մնացած : Հրեաները ունին Մովսէսի Տասնարանեան կամ օրինատախտակը : Միջին դարուն գործող սապետական զանազան միաբանութիւններ ունեցեր են իրենց օրէնքները, ու վերջապէս ասկէ հարիւրէն հարիւր յիսուն տարի առաջ, տասնըութերորդ դարուն, երբ Պարսից Շահ Աբբասի օրերէն հայկական գաղթականութիւններ հաստատուեցան Արևել . Եւրոպայի մէջ, ձուլումին դէմ եւ իրենց լաւագոյն ազգային աւանդութիւնները անազարտ պահելու մտահոգութեանէն մղուած, գաղթական հայ ընտրանին հիմնած է տեսակ մը սկառտական խումբեր, ինչպէս որ տեսանք «կրտորիճ»ներ անունով որոնք ունեցած են նաեւ իրենց դաւանանքը :

Հ. Մ. Ը. Մ.ի սկառտին դաւանանքը փոքր յաւելումով մը եւ շատ քիչ տարբերութեամբ նոյնն է, ինչ որ է որեւէ ուրիշ երկրի մը սկառտին դաւանանքը :

1.— Սկառտին խօսքը նուիրական է : Սօսքի նուիրականութիւնը պատիւին համարժէք է : Սուտ խօսելով, խաբէութիւն ընելով, իր խոստումը չյարգելով, գաղտնապահ, ճշդապահ չգտնուելով՝ սկառտ մը կ'արատաւորէ իր պատիւը, իր պատկանած Միութեան վարկը եւ արժէքը իր անձին :

Որեւիցէ գործի համար երբ խօսք կու տայ, պէտք է ամէն գնով կատարէ, հիւանդութիւն կամ այլ կարգի արդեւքներ ջանալով դանց առնել, որովհետեւ տրուած

խոստում մը չյարդեւ շատ յաճախ առիթ կու տայ վը-
տանդներու ու դրեթէ միշտ բարոյական անփոխարինելի
վնասներու :

Լաւ է խօսք չտալ քան չկատարել, լաւազոյն է բը-
նաւ չխօսիլ քան չգիտցածէն ճառել :

Երբ սկսուտ պետ մը իր մէկ տղուն գործ կը յանձ-
նէ, անոր պատուախնդրութեան ապաւինելով, սկսու-
տը իր պարտականութիւնը պէտք է կատարէ իր ուժերու
ներած չափէն աւելի ճիշդ թափելով :

Սկսուտի մը խօսքը բաւարար համարելու է, դայն
ճշդել աւելորդ է, ու երբ պատահի որ սուտ խօսելու
փորձութեան մը ենթարկուած է եւ կ'անդադառնայ իր
ըրածին, պէտք է քաջութիւնը ունենայ վայրկենաբար
խոստովանելու, քանի որ ստախօս եւ անպարտաճանաչ
սկսուտ մը իր նշանակը կրելու իրաւունքէ կրնայ զըր-
կուիլ ի վերջոյ, ինչ որ մեծազոյն անպատուութիւնն է :

2. — Սկսուտը հնազանդ է: Ան կը հնազանդի իր
ծնողաց, իր պետերուն, առաջնորդին, իր ուսուցչին եւ
քաղաքացիի յատուկ բոլոր օրէնքներուն :

Երբ հրաման մը կը ստանայ, նոյնիսկ իրեն անհա-
ճոյ, պէտք է հնազանդի անմիջապէս, ինչպէս պիտի ը-
նէր զինուոր մը. հնազանդիլ իր պարտականութիւնն է
ու հրամանը կատարելէ յետոյ է միայն որ անոր դէմ
ունեցած դիտողութիւնները յայտնելու իրաւունք կ'ու-
նենայ: Այս է կարգապահութեան պահանջը եւ կարգա-
պահութիւնն է սկսուտական միութեան նախապայմանը,
որուն համար անհրաժեշտ է հնազանդ ոգիով տողոր-
ուած տղաք: Սկսուտը իրեն տրուած հրամանը կ'ընդու-
նի ժպտադէմ, եւ զայն կը կատարէ զուարթ ոգիով :

Սկսուտ մը պէտք է ջանադիր ըլլայ ինքզինքը զըս-
պելու. անհնազանդութիւնները արդիւնք են յաճախ
վայրկենական կիրքին եւ պաղարիւնէ գուրկ անհատնե-

րու: Սկսուտը պէտք է խուսափի այնպիսի գործքերէ որոնց համար գրուած արգելքները կրնան զինքը անհր-նազանդութեան մղելու փորձութեան առաջնորդել:

Ու վերջապէս հնազանդիլ գիտցողը կամ սորվողը՝ կարող կ'ըլլայ հրամայելու արուեստին նրբութիւններուն թափանցել:

3.— Սկսուտը հաւատարիմ եւ ուղղամիտ է: Սկսուտական առաքինութիւններու մէջ պարտականութեանց հանդէպ հաւատարմութիւնը ամենակարեւորներէն մին է: Իրեն յանձնուած գործը պէտք է կատարէ հաւատարմութեամբ, ան հաւատարիմ է ինչպէս իր սեփական շահերուն նոյնպէս եւ ուրիշներու շահերուն:

Ան կ'օգնէ իր առաջնորդին եւ իր խմբապետին եւ կազմակերպութեան բոլոր կոչերուն կը պատասխանէ պատրաստակամ ոգիով:

Չարախօսութիւն չըներ, իր աշխատանքի մեծերուն դէմ, ըլլայ գործատէրին դէմ:

Կը պաշտպանէ իր ծնողքը եւ անոնց դէմ եղած անուանարկութիւններուն չի հանդուրժեր, կը պաշտպանէ նաեւ իր հայրենիքը, ու արիութիւնն ունի ամէն կերպով դէմ դնելու այն բոլոր արգելքներուն որ իրեն անհա-ւատարմութեան պատճառ կը դառնան:

Ուղղամտութիւնը իր առաջնորդն է, սկսուտի մը մտքէն չարութիւն չ'անցնիր ու իրեն յանձնուած գործի մը մէջէն ապօրէն իւրացումներ ընելէ բացարձակապէս հեռու է:

4.— Սկսուտը միշտ կ'օգնէ ուրիշներուն: Ինչպէս որ հին ատեն ասպետները իրենց կարողութիւնները տը-կարի մը տրամադրութեան տակ կը դնէին, նոյնպէս պէտք է ընէ սկսուտ մը իրմէ տկարի մը նկատմամբ: Ան ամէն վայրկեան պէտք է պատրաստ ըլլայ մէկու մը կեանքը ազատելու, օգնէ վիրաւորեալի մը, կատարելու

իր տնական պարտականութիւնները, ինչպէս նաեւ բարի դործ մը ընելու ամէն օր, լուիկ ու առանց իր ըրածին համար պարծենալու :

Սկսուտի մը տալիք զլիսաւոր ապացոյցներէն մին է բարի դործը, ասիկա անոր համար տեսակ մը կրօնք է : Ան կրնայ սկսուտական ամենագեղեցիկ համազգեստը հագնիլ, կրել բոլոր տեսակի արհեստի եւ դիտութեանց նշանակները, գիտնալ սկսուտական բոլոր դիտելիքները, բանակումի, անտառաճանաչութեան, ևայլն մասին բոլոր անհրաժեշտ ծանօթութիւնները ունենալ, բայց եւ այնպէս իրական սկսուտ մը չըլլալ :

Բարի դործ ըսելով, սկսուտ մը ամէն օր խեղդուելու վրայ եղող մէկու մը չի հանդիպիր եւ կամ ասոր նման ծանրակշիւ պարագաներ ներկայացնող դէպքերու հանդիսատես չըլլար եւ բարեբախտաբար, ուստի ան իր շուրջը պէտք է փնտոէ օգտակար ըլլալու աւելիներ : Օրինակ, տունին մէջ ծնողքին դործերը մասամբ կատարելու պատրաստակամ ըլլալ, դպրոցին մէջ՝ իրմէ նուազ նպաստաւորուած ընկերոջ մը դիրք եւ այլ իրեր փոխ տալ, փողոցին մէջ՝ անցորդի մը անհրաժեշտ ցուցմունքներ տալ, կոյրի մը, անդամալոյծի մը կամ ծերի մը օգնել փողոցներէն անցած պահուն, հեծելանիւրի դործիքներ փոխ տալ մէկու մը որ պէտք ունի, եւ այս կարգի աննշան համարուած փոքր օգնութիւններ :

Աղքատներու դանձանակին մէջ մէկ քանի մանր դրամ նետել, նստարան հրամցնել աւելի տկար անձի մը, ծարաւ կենդանիի մը ջուր տալ, մայրին վրայէն պտուղի կեղեւները վար նետել՝ անցորդի մը սահիլ եւ իյնալը կանխելու համար :

Բայց բարի դործ մը իր իսկական նշանակութիւնը կ'ունենայ սկսուտին համար երբ ան իր մատուցած փոքր

ծառայութեան փոխարէն նիւթական վարձատրութիւն չ'ընդունիր :

5.— Սկառուր բարեկամ է ամենուն եւ եղբայր ամէն ուրիշ սկառուտի, առանց ընկերական կարգի խտրութեան: Հնազանդելով միեւնոյն օրէնքներուն, սկառուտները կ'ըլլան եղբայրներ ո'ր երկրին մէջ ալ ծնած ըլլան անոնք: Իւրաքանչիւր սկառուտ իր սեփական հայրենիքին հաւատարիմ ըլլալով հանդերձ, կը ձգտի ստեղծելու փոխադարձ ճանաչողութեամբ միմեանց շահերու հանդէպ հասկացողութեան եւ յարգանքի ոգի մը որուն չընորհիւ օր մը պատերազմները կը դառնան աւելորդ եւ մարդկութիւնը կ'ազատի մեծագոյն չարիքէ մը:

Սկառուտ մը երբ ուրիշ սկառուտի մը կը հանդիպի, պէտք է մօտենայ անոր եւ իր ծառայութիւնը առաջարկէ ու օգնէ անոր որեւէ ձեւով եթէ հարկ ըլլայ: Սկառուտը մեծութիւն ծախելու հիւանդութենէն զերծ է, ան հաւատարմապէս եղբայր է հարուստ թէ աղքատ սկառուտին:

Սկառուտը բարեկամ է ամենուն, անոնց որ սկառուտ չեն եւ կամ նոյնիսկ սկառուտական կազմակերպութեան դէմ են, ու կը ջանայ իր վարքով տարհամոզել զիրենք: Ան բարեկամ է անոնց որ իր կրօնական կամ իմաստասիրական եւ ընկերային ըմբռնումները չեն բաժներ ու ոչ մէկ խտրութիւն կը դնէ մարդկային դասակարգերու միջեւ, ինչպէս նաեւ հարուստին եւ աղքատին միջեւ, եւ ինքզինքը ուրիշներէն վեր դասելու մեծամտութիւնը չունի:

6.— Սկառուտը բարեկիրք է: Ան քաղաքավար է բոլորին հանդէպ, մասնաւորապէս կիներու, մանուկներու, ծերերու, տկարներու եւ անօգնականներու ու ատոր համար ոչ մէկ նիւթական վարձատրութիւն կ'ակնկալէ:

Իր բոլոր խնդրանքները ինչպէս նաեւ հրահանգները կ'ընէ քաղաքավար լեզուով: Պօսքի մէջ մտնելով ուրիշի մը խօսակցութիւնը չ'ընդհատեր, չի պարծենար: Գիշերները փողոցի մէջ ազմուկ չի հաներ, ուրիշները խանդարող իրարանցումներ չի յարուցաներ, բազմութեան մէջ իր եղունգները մաքրելէ կը զզուշանայ:

Բազմութեան մէջ քալած տեսն չի հրմշտկեր, այլ կը ջանայ կարելի եղածին չափ ուրիշներու տեղ տալ եւ կամ չնեղել, իր տեղը կու տայ կնոջ մը կամ ծեր մէկու մը:

Սկառուտ մը, վերջապէս, պարտաւոր է ինքզինքը կատարեալ եւ ճշմարիտ ազնուական մը դարձնել ուրիշներու փոքր օղնութիւններ ընելով:

7.— Սկառուտը մաքուր հայերէն կը խօսի ամէն ատեն եւ ամէն տեղ: Պէտք է ըսել որ հայ սկառուտական կազմակերպութեան գլխաւոր նպատակը, գաղութներու մէջ, կը կայանայ պատանի սերունդին հայերէն սորվելու միջոցներուն մղում տալ. հետեւաբար սկառուտական գործունէութեան պահերուն ան պէտք է նախանձախընդիր ըլլայ միմիայն մաքուր հայերէն խօսելու առանց ոչ իսկ օտար բառ մը արտասանելու: Ան պարտաւոր է իր չգիտցած բառը հարցնել իր խմբապետին կամ սկառուտ եղբայրներուն, եւ անմիջապէս ուղղել ինքզինքը: Ասիկա միակ միջոցն է իր բռներու պաշարը աւելցնելու:

Ամէն սկառուտ պարտաւոր է նաեւ իր ուրիշ մէկ եղբոր արտասանած օտար բառը վերլիչեցնել ու անոր հայերէն բառը սորվեցնել, իսկ երբ ինքն ալ չի գիտեր, խմբապետին հարցնել:

Իւրաքանչիւր խմբապետի եւ առաջնորդի աչալըրջութեան եւ ճարպիկութեան չափանիշներէն մ'ըն է իր

խումբին կամ խմբակին տղոց մաքուր մայրենի լեզուով արտայայտուելը: Խմբակներու բաժանումները կատարուած միջոցին պէտք է ուշադրութեան մասնաւոր առարկայ ընել որպէսզի իւրաքանչիւր խմբակ ունենայ իր հայերէնը սահուն խօսող սկսուածները:

8.— Սկսուող անասունները կը պաշտպանէ եւ կը սիրէ: Սկսուող կենդանիներու բարեկամ է: Կը պաշտպանէ ամէն անվնաս կենդանի ու անպէտք տեղը ռեւէ ապրող էակ կեանքէ չի դրկեր ու մանաւանդ գանոնք չի վիրաւորեր, այլ կը հետաքրքրուի անոնցմով, դանոնք կը դիտէ, կ'ուսումնասիրէ անոնց բարքերուն եւ սովորութիւններուն կը ծանօթանայ ու ի հարկին կ'օգնէ:

Իր օրական բարի գործը, ինչպէս տեսանք, միմիայն մարդկային էակներու չի վերաբերիր, այլ կենդանիներու ալ: Փոսի մը կամ վտանգաւոր դիրքի մը մէջ ինկած կենդանի մը ազատել, թուչունները կերակրել ու անոնց համար բոյներ շինել, շուն մը խնամել կամ կատու մը ծեծէ ազատել, ընտանի կենդանիները չչարհարել, անոնց ջուր եւ կերակուր տալ, դէշ թափուած կամ սանձուած ձի մը իր նեղութենէն ազատել, ասոնք ալ բարի գործեր են:

Ով որ չի սիրեր կենդանիները ու գանոնք չի պաշտպաներ, իր նմաններուն հանդէպ ալ բարի եւ ազնիւ չի կրնար ըլլալ:

9.— Սկսուող միշտ գուարք եւ խանդալատ է: Սկսուող մը բնաւ կախերես տեսնուելու չէ շարքերուն մէջ, ատով իր ներքին տագնապը կը մատնէ եւ իր ընկերակիցներուն գանազան ենթադրութիւններ ընել կը մղէ, իրեն աննպաստ անշուշտ, ու կ'ազդէ նաեւ խումբին ընդհանուր տրամադրութեան վրայ: Ան պէտք է ըլլայ միշտ ժպտուն եւ զուարճախօս: Պայծառ դէմք և զուարթ

խօսքեր, արեւու ճառագայթներու ազդեցութիւն ունին ուրիշներու վրայ :

Սկսուտը իր պետերուն եւ ծնողաց կը հնազանդի հաճոյակատարութեամբ եւ զուարթօրէն : Գործ մը իրեն յանձնուած պարագային չի քրթմնջեր, փախուստ չի տար, այլ կը դործէ խանդավառ տրամադրութեամբ որ յաջողութեան մեծագոյն պայմաններէն մին է :

Ամենադժուարին պարագաներու մէջ սկսուտը պէտք է փնտոէ կացութեան ծիծաղելի կողմերը, խնդալու համար, հաճելի կողմերը, որպէսզի զրկանք կամ տառապանք աւելի տանելի ըլլայ : Ան պէտք չէ երբեք իր համբերութիւնն ու պաղարիւնը կորսնցնէ ու կոշտ ու կոպիտ խօսքերով աջ ու ձախ վիրաւորանքներ թափէ որոնց համար յետոյ անպայման պիտի զղջայ :

10.— Սկսուտը աշխատասէր եւ կորովի է : Ըլլայ արշաւի միջոցին, ըլլայ բանակումի մէջ եւ կամ այլուր տունէն դուրս սկսուտը ինքն է որ պիտի հոգայ իր պէտքերը, ան երբեմն ալ պարտաւոր է օգնել ընդհանուրին յատուկ աշխատութեանց, ան ըլլալու է հետեւաբար աշխատասէր, տունին մէջ, դպրոցին մէջ թէ բնութեան ծոցին մէջ :

Իր ժամանակը ամենազլխաւոր կերպով գործածելուն կերպը պէտք է գիտնայ, ըլլայ օգտակար ընելով ինքզինքը, ըլլայ սորվելով, ուսումնասիրելով այն ամէն բաները որոնցմով կը հետաքրքրուի եւ որոնք կապ ունին իր ասպագայ յաջողութիւններուն հետ :

Ան իր աշխատութեան ընթացքին անտարակոյս կը հանդիպի զանազան դժուարութեանց որոնց յաղթելու համար անհրաժեշտ է ճիգ եւ կորով, հոն ուր ան կորով չի դնէր, իր գործը կը տնտնայ եւ արդիւնքը կ'ըլլայ միջակ եւ նոյնիսկ թոյլ :

11.— Սկսուտը տնտեսող է : Սկսուտը ոչ մէկ ա-

ուարկայ չի փճացներ: Ան խնամքոտ կը վերաբերի իր եւ ուրիշներու ունեցածներուն հետ եւ զանոնք կը գործածէ լաւագոյն կերպով: Իր գոյքերը կը յարդարէ խնամքով, չկարսնցնելու համար զանոնք:

Կ'աշխատի խղճմտօրէն, հաւատարմութեամբ, ու մտխոյ չէ: Իր շահած դրամը կը խնայէ, նիւթապէս անկախ ըլլալ կարենալու համար, եւ սակայն առատաձեռն է չքաւորներու եւ արժանաւոր գործերու հանդէպ:

Ան կ'աշխատի վճարուելու համար, բայց բարեկըրթութեան մը եւ բարի գործի մը համար ոչինչ կ'ակընկալէ:

12.— Սկառուր մաքուր է մաքմով, մտածումով, խօսքով եւ գործով: Սկառուր իր մարմինը կը պահէ մաքուր, առողջ եւ զօրաւոր ըլլալու համար, ան կը հագուի մաքրութեամբ, կը լուացուի խնամքով, եւ առ հասարակ ջուրէն չի վախնար:

Ան մաքուր է իր նկարագրով, չի լրտեսեր, չի բամբասեր, չի զրպարտեր, չի ստեր եւ չար գործքերէ հեռու է: Աղտոտ ընկերներէ եւ աղտոտ խօսակցութիւններէ կը խուսափի, ու փոխանակ չարէն փորձուելու եւ տարուելու՝ իր սեփական ճիգերով կը դիմակալէ զանոնք, կը յաղթէ եւ կ'ըլլայ զօրաւոր անհատ մը:

Սկառու մը փողոցէն անցած պահուն անձի մը կամ կենդանիի մը վնաս հասցնելու եւ զուարճանալու դիտաւորութեամբ անմիտ խաղեր չի մտածեր: Մոլորուած մէկու մը սխալ ճամբայ ցոյց տալով ու անոր յոգնութիւն պատճառելով չի զուարճանար:

Իր ընկերակիցներու, ուսուցիչներու եւ սկառու պետերու նկատմամբ վրէժխնդրական մտածումներ չը սնուցաներ:

Ամէն պատանի կը հանդիպի զանազան մոլութիւն-

ներու եւ գէշ օրինակներու, տկարները կը տարուին անոնցմէ, իսկ զօրաւորները կը դիմադրեն եւ կը յաղթեն, ասոնք պատրաստ են աւելի մեծ դիւրութեամբ շահելու կեանքի յաղթանակը:

Դաւանանքի այս յօդուածը կը խտացնէ իր մէջ ասպետական ոգին եւ գործելակերպը ու ամէն բանէ աւելի ասոնք են սկառուտի մը մտասեւեռումին առարկաները:

Այսպէս զինուած ան պիտի քայլէ ճակատաբաց եւ զուարթ, մաքուր սրտով, առողջ մարմնով կեանքի ճամբան իւր երջանիկ:

ՆՇԱՆԱԲԱՆ ԵՒ ՆՇԱՆԱԿ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկառուտին նշանաբանն է «Բարձրացի՛ր, Բարձրացո՛ւր»: Սկառուտը իր նշանաբանը կը կրէ իր գլխարկին եւ դօտիին նշանակին վրայ: Նշանակը մտադեայ է եւ կը ներկայացնէ «Արարատեան երկու Մասիները, Արաքսը իրենց փէշերուն, շուրջը բարձրացիր բարձրացուր բռներով»:

Անոր մէջ հայ սկառուտը կը տեսնէ իր մտքին, հոգւոյն եւ մարմնոյն տիպարը ու կը ձգտի արիօրէն բարձրանալ դէպի իր ազնիւ խտայլ եւ ջանալ վճռական կամքով, անկեղծ նկարագրով, ուղղամիտ նուիրումով հոն բարձրացնել այն ընկերութիւնը որուն ինք կը պատկանի:

Արարատեան Մասիսը կը ներկայացնէ մեր ազգային իտէալին վեհութիւնն ու անմահութիւնը, ան կը ներկայանայ որպէս հայ ոգիին ազատարարը ու անոր կը սեւեռին աչքերը այն բոլոր Հայերուն որոնք ցրուած են ծագէ ի ծագ: Ան կը ներկայացնէ անպարտելին ու անկորնչելին, որ ըստ Վահան Չերապի անմահ բացատրութեան, «չխեղդուեցաւ ջրերով, չպիտի խեղդուի եւ ա-

ընկնով» :

Միջազգային սկսուտական նշանակի համար առհասարակ ընդունուած է շուշանածաղիկը, որուն գործածութիւնը կու գայ շատ հին ժամանակներէ ու ոչ մէկ կապ ունի թաղաւորական նշան մը եղած ըլլալու հանգամանքին հետ :

Շուշանածաղիկը ծովազնացութեան մէջ, կողմնացոյցերու վրայ հիւսիսը ցուցնող նշանն է եւ ծովու վրայ նաւարկութեան չափ հնութիւն ունի անոր գործածութիւնը : Զինացիք Ք. Ա. 2634ին դայն գործածած ըլլալին կը յիշենք որ Մարգօ Փօլօի կողմէ կողմնացոյցին հետ միասին Եւրոպա ներմուծուած է :

Սկսուտական գործածութեան մէջ իւրաքանչիւր ազգ դայն ընդունած է բարեփոխելով եւ փոքր յաւելումներով, եւ այսպէսով ան դարձած է նշանը միջազգային սկսուտական եզրայրակցութեան, բարեկամութեան եւ պարտաճանաչ քաղաքացիութեան :

Շուշանածաղիկի երեք ծայրերը կը մատնանշեն սկսուտի խոստումին երեք յօդուածները :

Մեր շուշանածաղիկը կը գործածուի որպէս առաջին կարգի սկսուտի նշանակ եւ խմբապետի գլխարկի վրայի նշանակին, ինչպէս պիտի տեսնենք :

Բ Ա Ր Ե Ի Ը

Սկսուտը կը բարեւէ աջ ձեռքին ամբ դէպի դուրս դարձած, մէջտեղի երեք մատները բարձր վեր, որոնց առջեւ կը ծալլէ բթամատին ծայրը ճկոյթին վրայ ծածկելով : Բարձրացած երեք մատները (պատկեր 1) կը յիշեցնեն սկսուտի խոստումին երեք հատուածները, իսկ ճկոյթին փոքր մատին վրայ դարձած ըլլալը կը յիշեցնէ

Թէ զօրաւորը պարտաւոր է պաշտպանել տկարը :

Սկառուար իր պետերը կամ ծանօթ սպաները կը բարեւէ ձեռքը վերեւը բացատրուած դիրքին մէջ բարձրացնելով մինչեւ ճակատը, որուն այս վերջինները կը պատասխանեն նոյն ձեւով կամ ազատ բարեւով, գլխարկ դրած պարագային ձեռքը պարտի տանիլ գլխարկի ծայրին որուն պէտք է զպչի ձեռքը (պատկեր 2) : Նախաբազուկը բազուկին հետ կը կազմէ 45 աստիճան անկիւն մը, բազուկը ըլլալով հորիզոնական դիրքի մէջ :

Իր ընկերներուն կը բարեւէ նոյն ձեւով, միայն թէ ձեռքը այս անգամ կը բարձրանայ մինչեւ ուս : Իր բարեւը կը փոխադարձուի նոյն ձեւով : Այս ձեւին կ'ըսուի կէս-բարեւ : (Պատկեր 3) :

Սկառուտական բարեւը կը տրուի աջ ձեռքով : Բարեւելու համար սկառուտ մը պէտք է դիտնայ պատշաճօրէն ներկայանալու ձեւը ու յետոյ միայն պիտի բարեւէ : Աշխարհի բոլոր սկառուտները նոյն ձեւով կը բարեւեն :

Բարեւ տալ երբեք նուաստութիւն չէ, այլ պատիւ մը : Բարեւը պէտք է ըլլայ խրոխտ շարժուձեւով մը,

գլուխը վեր ցցած եւ բարեւ տալիք անձին նայելով շեշտակի :

Իր պետին ներկայանալու ատեն, սկսուտ մը պէտք է երեք քայլ հեռու կանու առնէ, կրունկները միացնէ եւ բարեւ տայ կուրծքը եւ մարմինը ուղիղ եւ պետին դէմքին ուղղելով նայուածքը :

Քալած ժամանակը բարեւը տալու է բարեւելիք անձէն կամ խումբէն չորս քայլ հեռու գտնուած պահուն : Եւ բարեւելէ դադրելու է անցնելէ վերջ :

Մէկգմէկու հանդիպած պահուն, առաջին տեսնողը կը բարեւէ, ինչ կարգի կամ աստիճանի տէր ալ եղած ըլլայ :

Լման բարեւ պէտք է տալ՝ ազգային դրօշին, ազգային երգի պահուն, ինչպէս նաեւ յուզարկաւորութեան թափօրին :

Գաւազանով եւ կեցած ատեն բարեւը կը տրուի պատկեր Քի վրայ ցոյց տրուած կերպով, իսկ քալելու պահուն պատկեր Տի համաձայն : Բարեւի ատեն աչքերը, հետեւաբար գլուխը միշտ պէտք է դարձնել բարեւելիք անձին կողմը :

Դրօշի պարզումի ժամանակ, սկսուտները կը բարեւեն ձեռքերնին գլխարկի ծայրէն բարձրացնելով, իսկ դրօշը վար առնելու ժամանակ, աջ թեւը դրօշի կայմին ուղղութեամբ բարձրացուցած, որու ընթացքին աչքերը կը հետեւին դրօշի շարժումներուն : (Պատկեր 6) :

Կեցած ժամանակ բարեւ տալու ատեն պէտք է առնել միշտ պատրաստ դիրք :

Հին ժամանակները երբ մարդիկ սովոր էին միշտ գէնքով պտտիլ, իրարու հանդիպած պարագային իբրեւ բարեւ եւ բարեկամական նշան աջ ձեռքերնին վեր կը հանէին, ինչ որ կը նշանակէր թէ ձեռքերնին գէնք չեն կրեր, հետեւաբար բարեկամական էր հանդիպումնին .

ալդպէս էր նաեւ երբ անոնք հանդիպէին տղու մը կամ անսլաշապան կնոջ մը: Մինչդեռ գերիները եւ ստրուկները զէնք կրելու իրաւունք չունենալով, ազատ մարդոց առջեւէն կ'անցնէին առանց որեւէ նշանի:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՆՇԱՆ ԿԱՄ ՁԵՌՔԻ ՍԵՂՄՈՒՄ

Սկառուտը իր եղբայր ուրիշ սկառուտի մը ձախ ձեռքը կը սեղմէ, մէջտեղի երեք մատները երկարելով, որոնք կը յիշեցնեն միշտ խոստումի յօդուածները, բթամատը գոցելով եւ ճկոյթը ճկոյթին մէջ անցընելով, որոնցմով ան կը սեղմէ միւս մատները:

Ձախ ձեռքը սրտին աւելի մօտ ըլլալուն, իրարու ձախ ձեռք սեղմելով սկառուտները իրենց սրտերուն մօտիկ ըլլալը կը յիշեցնեն:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐԸ

Սկառուտները իրենց ցոյց տուած ընդունակութեանց համաձայն կամ շնորհիւ իրենց աշխատասիրութեան, կրնան հինգ կարգերէ անցնիլ:

Ա.— Նորընծայ սկառուտներ, որոնք իրենց գլխարկին եւ գօտիին վրայ կը կրեն «Բարձրացիր, Բարձրացուր»ով նշանակները:

Բ.— Բ. կարգի սկառուտներ, որոնք իբր նշան ձախ թեւի նախաբազուկին մէջտեղը կը կրեն արծուի թեւեր «Բարձրացիր, Բարձրացուր» վերտառութեամբ:

Գ.— Ա. կարգի սկառուտներ, որոնք Բ. կարգի նշանին վրայ կը կրեն Ծուշանածաղիկ մը, մէջտեղը Արարատ լեռները քանդակուած:

Գ.— Վկայեալ սկառուտներ: Իբր նշան կը կրեն աջ ուսէն անցուած կանաչ հիւսուած ժապաւէն մը՝ (fonton) որուն երկու ծոպերը կը կցուին աջ գրպանին վըրայ:

Ե.— Արարատեան սկառուտներ: Իբր նշան կը կրեն աջ ուսէն անցուած կանաչ եւ դեղին հիւսուած ժապաւէն մը:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

1.— Փոխ-Առաջնորդ՝

Կը կրէ ճերմակ երիզ մը իր ձախ գրպանին վըրայ,
15 սանթիմէթր երկայնութեամբ, վերէն վար:

2.— Առաջնորդ՝

Կը կրէ երկու ճերմակ երիզ, նոյն գրպանին վըրայ,
նոյն երկայնութեամբ եւ դիրքով:

3.— Վարիչ Առաջնորդ՝

Երեք ճերմակ երիզ ունի եւ կը պահէ իր նախկին
խմբակի դոյները:

4.— Փոխ-Խմբապետ՝

Կը կրէ չորս կարմիր երիզ իր ձախ ուսին վըրայ,
պլխակին ձախ կողմը կարմիր փետուր մը կարմիր
ատուի վըրայ. առաջին կարգի նշանակ, պղինձէ չըր-
ջանակի մը մէջ: Կարմիր փողկապ, գորշ գուլպայ
եւ կարմիր սուլիչի կապ:

5.— Խմբապետ՝

Կը կրէ չորս կանաչ երիզ, կանաչ փետուր, Ա. կար-

զի արծաթեայ նշանակ, կանաչ փողկապ եւ կանաչ կապ սուլիչի: Գորշ գոյն գուլպայ:

6. — Աւագ Խմբապետ՝

Կը կրէ չորս ճերմակ փետուր, Ա. կարգի արծաթեայ նշանակ, կանաչ փողկապ եւ կանաչ կապ սուլիչի: Գորշ գոյն գուլպայ:

7. — Երջանայի Փոխ-Խմբապետ՝

Կը կրէ չորս կապոյտ երիզ, կապոյտ փետուր, Ա. կարգի արծաթեայ նշանակ, կապոյտ փողկապ եւ կապոյտ կապ սուլիչի: Գորշ գոյն գուլպայ:

8. — Երջանայի Խմբապետ՝

Կը կրէ չորս մանիչակագոյն երիզ, մանիչակագոյն փետուր, Ա. կարգի արծաթեայ նշանակ, նոյն գոյնով փողկապ եւ սուլիչի կապ: Գորշ գոյն գուլպայ:

9. — Ազգայի Պետ՝

Կը կրէ կանաչ եւ դեղին չորս երիզ (երկուական), դեղին փետուր, Ա. կարգի ոսկեգոյն նշանակով:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶԸ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկառուտական պաշտօնական տարազը կը բաղկանայ հետեւեալներէն՝

1. — Լաջն եզրով դլխարկ (պօչո) խաքի գոյնով, վրան կաշի մը եւ ճակտէն «Բարձրացիր, Բարձրացուր» նշանակը (1): (Տես պատկեր էջ 131):

2. — Խաքի կերպասէ բուրդէ շապիկ, ուսնոցներով, կուրծքին երկու կողմերը մէյ մէկ զբաւանով: Թեւերը վեր ծալուած:

3. — Կապոյտ գոյնով կարճ տափաստ, ծունկէն վեր, չիտակ եւ լաջն:

4.— Գոց կապոյտ գոյնով դուլպայ, կանաչ եղբով, եւ կանաչ ծնրակապերով, մինչեւ ծունկի տակը բարձրացող:

5.— Փողկապ, իւրաքանչիւր խմբակի յատուկ գոյնով (12): Ծայրը հանգոյց մը որ կը կոչուի բարի գործի հանգոյց (8) եւ օղակ մը (11):

6.— Կօշիկ, երկար, նախընտրելի է բնական գոյնով մօրթէ շինուած:

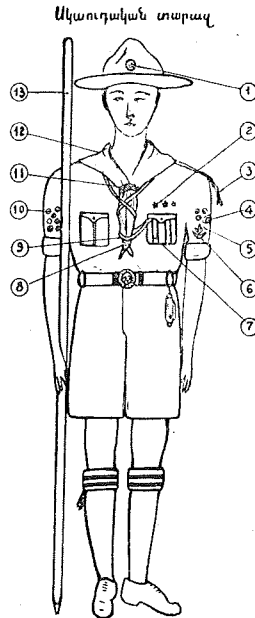
7.— Կաշիէ դօտի, կեդրոնը՝ «Բարձրացիր, Բարձրացուր» նշանակով, աջ եւ ձախ կողմերը օղակներ, երկու կեռեր, ջրաման, դանակ, եւայլն առարկաներ կախելու համար:

8.— Ուսի երկոյնք (3), ձախ ուսէն կախուած 20 սանթիմէթր երկայնութեամբ չորս ծալք: Երկոյնքը կ'ըլլան դանազան գոյներով, իւրաքանչիւր խմբակի սկաուտներուն յատուկ:

9.— Սուլիչ մը, կապով մը վզէն կախուած եւ փողկապին փաթթուած, ձախ զրպանին մէջ դրուած (9):

10.— Պայուսակ մը կտաւէ, անձրեւին եւ ջուրին անթափանց, Ալպեան սպայուսակի ձեւով:

11.— Ձախ դրպանին վրայ, սկաուտական շարքերուն մէջ գտնուած տարիներու թիւը ցոյց տուող աստղանիշեր (2) կանաչ ասուի վրայ հաստատուած եւ շապի-

կին կարուած : Աստղերը կ'ըլլան երկու գոյն՝ ճերմակ եւ սոկեգոյն, մէկ ճերմակ աստղ իւրաքանչիւր տարուան համար, մէկ սոկեգոյն՝ հինգ տարուան համար, վրան 5 գրուած, կամ տասը տարուան համար, վրան 10 գրուած, նոյնպէս սոկեգոյն :

12.— Մասնագիտական նշաններ (badge) աջ թեւին վրայ (10) նախաբազուկին վրայ շարուած, միմիայն կարմիր խաչի նշանը երկու թեւերուն վրայ կարուած : 6 կամ 12 մասնագիտական նշան ունեցողը կը ստանայ վկայական մը եւ կ'ունենայ յատուկ նշան մը (4) :

13.— Բ. կարգի նշանակ, եթէ քննութիւնը յաջողութեամբ անցուցած է : (5)

14.— Ա. կարգի նշանակ, երբ կըցած է արժանանալ : (6)

15.— Առաջնորդը ըլլալու պարագային, ձախ դրպանին վրայ երկու ճերմակ երիզներ (7), դեր-առաջնորդին համար՝ մէկ, իսկ վարիչ առաջնորդի համար՝ երեք :

16.— Գաւազան, 160 սանթիմէթը երկայնութեամբ եւ 3 սանթիմէթը տրամագիծով, ամբողջ երկայնքին ութ մասի բաժնուած, իւրաքանչիւրը 20ական սանթիմէթը, վերի ծայրէն հինգ սանթիմէթը վար ծակ մը, եւ վերէն հաշուելով մինչեւ երկու բաժանում, աստիճանաւորուած տէսիմէթրով, կէս տէսիմէթրով եւ սանթիմէթրով :

Գաւազանին գլուխը կընայ քանդակուել խմբակի Տոտեմին գլուխը եւ կամ անձնական Տոտեմ :

ԿԱՐԳԱՊԱՀԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա. — ՍՈՒԼԻԶՈՎ ՀՐԱՄԱՆՆԵՐ

Սկաուտական կեանքի հրապոյրներէն մին է կարգապահութիւնը իր բոլոր ձեւերուն մէջ, անհատաբար թէ խմբովին :

Տրուած ըլլալով որ սկաուտութիւնը բացօթեայ եւ շարժուն կեանք կը նշանակէ, բնական է որ կան տարագաներ երբ սկաուտները խաղերու ընթացքին իջարմէ կրնան բաւական հեռացած ըլլալ ու զանոնք ի մի հաւաքելու համար առաջնորդը կամ խմբապետը կը դիմեն սուլիչի կամ փողի օգնութեան :

Սկաուտները պէտք է անմիջապէս պատասխանեն սուլիչի հրամաններուն ամէն գործ ձգելով : Առաջնորդը իր խմբակի սկաուտները հաւաքելու համար նախ կը սուլէ հաւաքումի սուլիչը ու ապա իր խմբակի կենդանիին ձայնովը՝ վաղելով զանոնք կ'առաջնորդէ հաւաքման վայրը :

Սուլիչով տրուելիք վիտաւոր հրամաններն են՝

1. — Ուշադրութիւն կամ լուսութիւն. — — — — — Երկար սուլոց մը :

2. — Հաւաքում կամ շարքի
Ընդհատ ընդհատ :

3. — Տրուում, տարածուեցէք, շարունակեցէք յառաջանալ — — — — — Չորս փոքր տեւողութեամբ սուլոցներ :

4. — Առաջնորդները հրաւիրել . . . —

5. — Խմբապետները հրաւիրել — — — .

6. — Ուշադրութիւն, վտանգ կայ, կամ վտանգի սուլիչ. — . — . —

7.— Վրաններու տակ կամ քունի պատրաստութիւն
— (փողով) : (Փող չգտնուելու պարագային միայն
տուրիչով) :

8.— Լոյսերը մարել — — — (փողով) :

9.— Զարթում — . . . — . . . — . . . (փողով) :

10.— Պատրաստ — . կամ կաց (քալող խումբի մը) :

11.— Ուշադրութիւն — Պատրաստ . Խումբ
կաց — . (քալող խումբի մը) :

Բ.— ՀՐԱՄԱՆՆԵՐԻ՝ ԶԵՌԲՈՎ, ԳԱՒԱԶԱՆՈՎ
ԿԱՄ ԴՐՕՇԱԿՈՎ

1.— Առարկայ մը կորսուած է, սկսուտ մը կը զըր-
կուի զայն փնտռելու : Երբ կը գտնէ, գետնէն ափ մը
հող կամ փոշի կամ երեւալիք նիւթ մը օդը կը նետէ,
որ կը նշանակէ՝ «Գտայ» :

2.— «Գտնուած տեղերնիդ կեցէք» : Ափը դէմքին
դարձած, ձեռքը աջ ձախ շարժել :

3.— «Յառաջանալ, տարածուիլ» : Ձեռքը կամ դա-
ւադանը վեր բարձրացնելով դանդաղօրէն աջ եւ ձախ
շարժել :

4.— «Վազէ՛», «Շո՛ւտ» : Ափը գոց, ձեռքը վերէն
վար շատ շուտ շարժել, կամ դրօշակը վերէն վար ա-
րագ շարժել :

5.— «Հաւաքում» : Ձեռքը կամ դաւադանը վեր բար-
ձրացնելով ձախ ու աջ արագօրէն շարժել :

6.— «Այդ ուղղութեամբ գնա» : Ձեռքը կամ դաւա-
դանը անշարժ փափաքուած ուղղութեամբ բռնել :

7.— Ձեռքին ափը դէպի գուրս կամ դաւադանը ան-
շարժ վեր բռնած՝ «Կա՛ց» :

8.— «Յ'տ դնա»: Ձեռքը գլխուն վրայ բարձրացնելով շրջանակ դժեւ:

4.— «Գեախնը պառկէ': Ափերը վար դարձած, երկու նախաբազուկները ծանրօրէն դէպի վար եւ վեր շարժել, ափերը գլուխի բարձրութենէն վեր չելլելու պայմանաւ:

10.— «Թշնամի չկայ» կամ «Վախնալիք բան չկայ»: Գաւազանը կամ դրօշակը կամ ձեռքը ուղղահայեաց գլխուն վրայ բռնել:

11.— «Հեռուները թշնամի կայ»: Գաւազանը երկու ձեռքով վեր եւ վար դանդաղօրէն շարժել:

612.— «Մօտերը թշնամի կ'երեւայ»: Գաւազանը երկու ձեռքով բռնած՝ վեր վար արագօրէն շարժել:

13.— «Ո'չ», «հոգ չէ», «նորէն սկսեցէք»: Ձեռքը շատ մը անդամներ աջ եւ ձախ շարժել, կամ դրօշակը հորիզոնական շարժել:

14.— «Մէկ քանի թշնամիներ կը տեսնուին»: Գաւազանը երկու ձեռքով հորիզոնական դիրքով գլխուն վրայ բռնել:

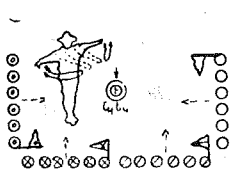
15.— Երբ հեռուն գտնուող սկաուտի մը հրահանգ կը տրուի պոռալով, որքան ատեն որ այս վերջինը կը լսէ, ձեռքը գլխուն բարձրութեամբ վեր կը բռնէ. երբ դադրի լսելէ, ձեռքը վար կ'առնէ. այդ պարագային՝ կամ աւելի բարձր պոռալու է եւ կամ հրահանգ տալու է որ սկաուտը մօտենայ:

Գ. — ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՆՆԵՐ

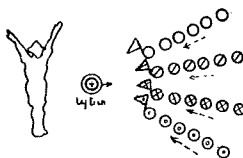
1. — Շարք	22. — Խումբ ա'ջ դա'րձ
2. — Պատրա'ստ	23. — Վաղբ յառա'ջ, օ'ն
3. — Հանդի'ստ	24. — Զախ շրջան, քալլ
յառա'ջ, օ'ն
4. — Աջէն ուղղութի'ւն ա'ռ	25. — Աջ շրջան, օ'ն, յառա'ջ
5. — Դէմքերը ա'ռա'ջ	26. — Ետ քա'լլ, օ'ն
6. — Աջէն թի'ւ տո'ւր	27. — Պատուի' ա'ռ (բարեւ)
7. — 1էն 2 թի'ւ տո'ւր	28. — Խմբակներով ձախ
չրջա'ն, օ'ն, յառա'ջ
8. — Զա'խ դա'րձ	29. — Խմբակներով աջ
չրջա'ն, օ'ն, յառա'ջ
9. — Ա'ջ դա'րձ	30. — Խմբակներով ճակատ,
օ'ն, յառա'ջ
10. — 1էն 4 թի'ւ տո'ւր	31. — Մի շարքի վրայ
ձա'խ դա'րձ
11. — Աջէն թի'ւ տո'ւր	32. — Մի շարքի վրայ
ա'ջ դա'րձ
12. — Ե'տ դարձ	33. — Ութ շա'րք, օ'ն
(Աջէն կամ ձախէն)
13. — Մի' շարք	34. — Պա'ռկի'ր
14. — Ե'րկ շարք	35. — Ե'լի'ր
15. — Զո'րս շա'րք(աջէն
կամ ձախէն)	36. — Ծո'ւնի չո'ք
16. — Տեղ քա'լլ, օ'ն	37. — (Քալլու տտեն շարքերու վերածել)
17. — Քալլ տոռա'ջ, օ'ն	
18. — Ե'տ կա'յ	
19. — Խո'ւմբ կա'յ	
20. — Տեղ վա'ղբ, օ'ն	
21. — Խումբ ձա'խ դա'րձ	
- Մի շա'րք, օ'ն, Երկ շա'րք, օ'ն, Զորս շա'րք, օ'ն,
Ութ շա'րք, օ'ն :

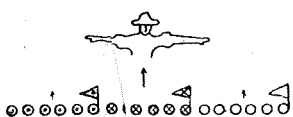
Գ. — ՀԱՒԱԲՈՒՄԻ ՆՇԱՆՆԵՐ

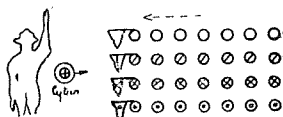
Կատկեր 1

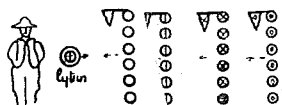
Կատկեր 2

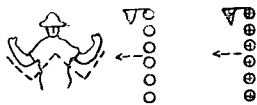
Կատկեր 3

Կատկեր 4

Կատկեր 5

Կատկեր 6

Սկսուածական մեքանիքը, խումբերը պէտք է անձայն եւ ամենաարագ կերպով հաւաքուիլ կարենան, առանց ուշադրութիւն դրաւելու :

Ուստի, ամէն սկսուած պարտի գիտնալ թեւերու միջոցաւ տրուելիք նշանքը, յաճախ խմբապետը կը սուլէ, նախ, ուշադրութիւն հրաւիրելու համար, ու ապա թեւերով կու տայ պարզաճ նշաններ, զորս կը պահէ մինչեւ հրամանի գործարութիւնը :

1.- Պայտածեւ շարք: Հրամանը տուողը թեւերը կը բանայ հովասարի նման, այն է՝ աջակողմէն մին դէպի ձախ, միւսը դէպի աջ տարածելով: (Պատկեր 1):

2.- Համակեդրոն կամ աստղածեւ շարք: Թեւերը գլխուն վրայ վեր բարձրացնել լատիներէն **V** գրին ձեւը տալով: (Պատկեր 2):

3.- Մէկ գծի վրայ շարք: Թեւերը հորիզոնական քովընտի տարածել: (Պատկեր 3):

4.- Խմբակներով երկայնքին շարք, առաջորդները առջեւ կանգնած, սկսուտները ետեւ ետեւի: Ձախ թիւեր միայն վեր բարձրացնել: (Պատկեր 4):

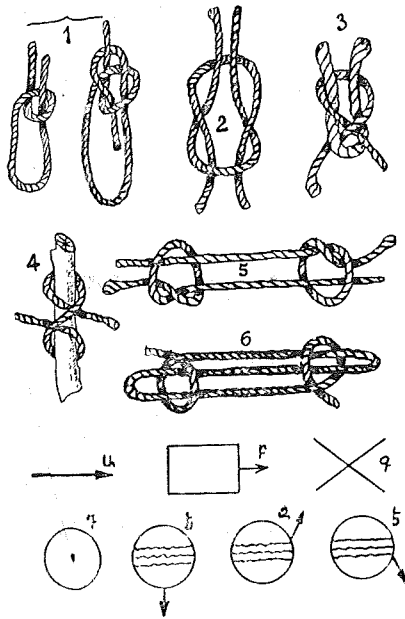
5.- Խմբակներով սեղմ շարք: Դէմքերը դէպի պետը, խմբակները ետեւ ետեւի եւ սեղմ, 2էն 3 քայլ իրարմէ հեռու: Թեւերը կուրծքին վրայ ծալել, նախաբազուկը գրեթէ կուրծքին կպած: (Պատկեր 5):

6.- Խմբակներով լայն շարք: Նոյն ձեով շարուիլ, բայց այս անգամ խմբակներու հեռաւորութիւնը 5 քայլի վրայ պահել: Թեւերը քովընտի բանալով՝ մարմինին հետ լատիներէն **W** գրին ձեւը տալ: (Պատկեր 6):

ՆՈՐԸՆԾԱՅԻ ՀԱՆԳՈՅՑՆԵՐ

Հանդույց շինելը սկսուտի մը ամէնէն տարրական գիտելիքներէն մին է. սկսուտական նշանական աշխատանքներու համար քանի մը գործածական կապեր կան որոնց վարժ պէտք է ըլլալ: Բանակամի ատեն կապերու գործածութիւնը ամէն վայրկեաի պահանջ մըն է, խմբակին համար պատասպարան կամ իւզակ շինելու համար, խումբին խոհանոցին համար, կամուրջ մը կամ սանդուխ մը շինելու ատեն:

Կապերը պէտք է շինել արաւել շատ լաւ. յաճախ մարդկային կեանքեր կախում ունին կապի մը լաւ կամ գէշ շինուելէն:

Լաւ կապեր շնորհիւ համար պէտք է յաճախակի վարժուիլն, պէտքէ շննել արագ եւ մուծին մէջ, նոյնպէս ձեռքերը կռնափն տարած վիճակի մէջ:

Լաւ շնուած կապ մը կ'ըլլայ դիմացկուն եւ դիւրին ալ կը քակուի. գէշ շնուած կապը գործածութեան ատեն տեղի կու տայ, բայց ձեռքով քակելու ատեն աւելի դժուարութեան կը մասնէ քակողը եւ իրար կը խառնուի:

Սորվելու ատեն ընտելու է հաստ կապեր:

Նորընծայէ մը պահանջուած կապերը հետեւեալներն են: Թիւով վեց:

1.- Անուորդ կապ (nœud de Cabestan) : Ընդհանրապէս նաւագններ կը գործածեն զայն . պարանը անուորդին վրայ անցընել եւ անուորդին շարժման մէջ դրուելովը նաւը հաստատ կայանի մը մօտեցնելու համար : Սկառուտներ այս կապը կը գործածեն երբ պարանի մը ծայրը անփոփոխ բացուածքով օղակ մը ձեւացնելու պէտքը զգան , օղակի մը կամ կեռի մը անցընելու համար :

2.- Օղակ կապ (nœud droit) : Երկու հաւասար հաստութեամբ պարաններ իրարու հետ հաստասուն կերպով կապելու համար՝ սովորաբար ժողովուրդին կողմէ կոյր կապ կոչուած ճանգոյցը :

3.- Զուլիակ կապ (nœud de Tisserand) : Երկու անհաւասար հաստութեամբ պարաններ իրարու կապելու համար կը գործածուի :

4.- Գերան կապ (nœud de Batelier) : Նաւաստիներ յաճախ կը գործածեն զայն նաւը կայանի մը մօտ կեցընելու համար : Սկառուտները այս կապին պէտք կ'ունենան պարան մը պրկուած վիճակով ծառի մը կամ դերանի մը շուրջ հաստատելու համար :

5.- Զկնորս կապ : Կարթ պատրաստելու կը գործածուի :

6.- Ամփռի կապ : Երկար պարան մը առանց կտրելու կարճեցնելու համար : Մասնւորապէս վրաններու շինութեան առեն երկար կապերը ամփռի պահելու համար կը գործածուի :

Կապերու պատկերները տեսնել էջ 139) :

ՆՈՐԸՆԾԱՅԻ ՀԵՏԱԽՈՒԳԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

Ինչպէս կապերը, նոյնպէս ալ հետախուզական նշանները սկսուտի մը անհրաժեշտ դիտելիքներն են և չափազանց հետաքրքրական: արդարեւ, հետքերու հետեւիլը դիւրին ձեռք ձգուելիքներէն չէ եւ կը պահանջէ ուշադիր եւ դիտող միտք եւ մեծ համբերութիւն:

Արշաւներու, բանակումներու, անտառը ճանչնալու համար կատարուելիք պտոյաներու ատեն, խաղերու ընթացքին, երբ սկսուտները քանի մը խումբերու կը բաժնուին, այս նշանները պէտք է գործածեն անպայման կերպով, կորուստի կամ ժամավաճառութեան առաջը առնելու համար:

Հետախուզական նշանները կը դրուին ճամբու աջ եզերքներուն վրայ եւ հետեւող խումբերուն կամ սկսուտին ճամբայ ցոյց տալու կը ծառայեն: Այս նշանները պէտք է դրուին այնպէս մը որ զանոնք փնտտելու համար զնացքը դանդաղեցնելու հարկ չտեսնուի: Հետեւաբար պէտք է ըլլան դիւրաւ տեսանելի եւ հասկնալի:

Խմբապետները պէտք է շատ յաճախ խաղեր կազմակերպեն, որոնց նպատակն ըլլայ տղաքը հետախուզական նշաններուն վարժեցնել:

Նշանները կարելի է դժեւ դետնի վրայ կամ պատի վրայ, սկսուտական գաւազանի սուր երկաթեայ ծայրովը կամ գմելիովը: Ծառերու վրայ դժեւ կաւիճով, եւ ոչ թէ գմելիով:

Գիշեր ատեն կամ անտառի մէջ, փոխանակ դետնիը դիժեր քաշելու, պէտք է տեսանելի դոյնով եւ հողի վրայ ցցուն առարկաներ գործածել, քարեր, ծառի ճիւղեր, խոտի խուրճեր, դրուած միշտ պայմանադրական ձեւերով: (Տես պատկերներ Բ. կարգի մասին մէջ):

Նշանները դնող սկառուտը պարտի ստորագրել, նշանին տակը կամ քովը գծելով իր խմբակը ներկայացնող կենդանիին գլուխը անոր աջ կողմը իր պատկանած մասնաձիւղին թիւը լատինական թուանշանով (կամ խումբին թիւը) եւ կենդանիի գլխուն ձախ կողմն ալ՝ սովորական թուանշանով խմբակին մէջ իր ունեցած թիւը, իսկ տակը՝ Հ. Մ. Ը. Մ. :

Հետեւող սկառուտը կամ խումբը, նշանին տեղեկանալէ յետոյ, զայն կը ջնջէ, եթէ ինքը անկէ օգտուելու սահմանուածներն վերջինն է :

Պատկերի կարգով նորընծայի վեց հետախուզական նշաններն են՝ (տես էջ 139) .

Ա. — Գծուած սլաք մը ցոյց կու տայ հետեւելիք ճամբան :

Բ. — Ուղղանկիւն քառանկիւնի մը կարճ կողմին վերայ աւելցուած սլաքը ցոյց կու տայ թէ սլաքէն երկու երեք մէթր հեռու նամակ մը կայ պահուած :

Գ. — Զիրար կտրող գիծերը ցոյց կու տան թէ ճամբան անել է, անանցանելի :

Դ. — Մէջտեղը կէտով շրջանակ մը կը նշանակէ՝ վերադարձ իր տեղը :

Ե. — Շրջանակ մը երեք վէտվէտուն տրամագիծով կը գրուի ջուրի մը քով, եւ կը նշանակէ՝ յետ քննութեան խմուելու յարմար ըլլալը հաստատուած է :

Զ. — Նոյն ձեւ շրջանակ մը՝ սլաքը շեղակի եւ դէպի վեր՝ կը նշանակէ թէ մօտը խմելիք ջուր կայ :

Է. — Իսկ երբ սլաքը հակառակ ուղղութեամբ գրուած է, կը նշանակէ՝ հեռուն խմելիք ջուր կայ :

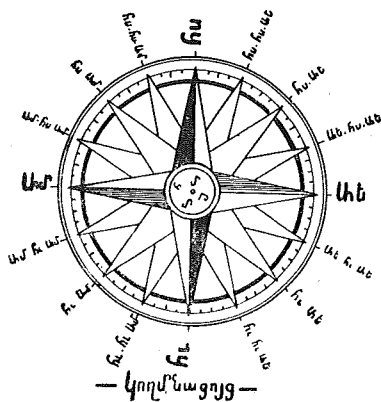
Կ Ո Ղ Մ Ն Ա Ց Ո Յ Ց

Կողմնացոյցը փոքր սկաւառակ մըն է, որուն կեդրոնը հաստատուած ասեղի մը շուրջը կը դառնայ մագնիսացած պողպատեայ սլաք մը: Այս սլաքը մօտաւորապէս հիւսիս հարաւ ուղղութեամբ կը կանգնի միշտ, որուն կապոյտ ծայրը կը ցուցնէ մագնիսական հիւսիսը, որը ըստ երկրագունդի լայնութեան, փոփոխական է եւ որուն ուղղութիւնը բուն Աշխարհագրական հիւսիսը չէ:

Աշխարհագրական եւ մագնիսական միջօրէականներուն կազմած անկիւնին կը տրուի քեֆուս կամ *déclinaison* անունը, որը Ֆրանսայի համար մօտ 13 աստիճան գէպի արեւմուտք կ'իյնայ:

Կողմնացոյցի շրջանակը առհասարակ բաժնուած է 32 մասերու, չորս ամէնէն գլխաւորներն են՝ հիւսիս (Հս), հարաւ (ՀԼ), արեւելք (Աւ) եւ արեւմուտք (Ամ):

Չորս երկրորդական կողմերն են՝

Հիւսիս-արեւելք (Հս-Աե)

Հիւսիս-արեւմուտք (Հս-Ամ)

Հարաւ-արեւելք (Հւ-Աե)

Հարաւ-արեւմուտք (Հւ-Ամ)

Ութ երկրորդական կողմերն են՝

Հիւսիս-հիւսիս-արեւելք

(Հս-Հս-Աե)

Հիւսիս-հիւսիս-արեւմուտք

(Հս-Հս-Ամ)

Հարաւ-հարաւ-արեւելք

(Հւ-Հւ-Աե)

Հարաւ-հարաւ-արեւմուտք

(Հւ-Հւ-Ամ)

Արեւելք-հիւսիս-արեւելք

(Աե-Հս-Աե)

Արեւելք-հարաւ-արեւելք

(Աե-Հւ-Աե)

Արեւմուտք-հիւսիս-արեւմուտք

(Ամ-Հս-Ամ)

Արեւմուտք-հարաւ-արեւմուտք

(Ամ-Հւ-Ամ) :

Այս անուանակոչումները գիւրութեամբ մտարերե-
լու համար, նախ ըսել կամ գրել ամենաքիչ բառով կող-
մը, ապա ամենաշատը :

Կողմնացոյցը կը գործածուի հորիզանական գիրք
տալով անոր, ու սպասել մինչեւ սլաքին անշարժանալը :

Ուղղութիւն գտնելու համար, կողմնացոյցը դնել
քարտէսին վրայ, կողմնացոյցին վրայ գրուած հիւսիս-
հարաւ (N. S.) գիծը քարտէսին շրջանակէն քովըն-
տի կամ ուղղահայեաց գծին հետ զուգադիպեցնելով,
յետոյ ամէնը մէկ դարձնել մինչեւ որ սլաքին կապոյտ

ծայրը անշարժ կանգնի հիւսիս կամ **N** դիրքին ճախ կողմը գտնուած փոքրիկ սլաքին վրայ, այն ատեն քարտէսը ուղղութիւն գտած պիտի ըլլայ:

Երկաթեայ զանգուածներով առարկաներու մօտ գործածելու չէ, որովհետեւ կողմնացոյցին սլաքը անոնց ազդեցութեամբ սխալ շեղում կ'ունենայ, արդէն պողպատեայ սլաքի մագնիսական բեւեռին ուղղութիւնը ստանալը արդիւնք է երկրագունդիս մէջ գտնուած հանքերուն այդ ուղղութեամբ աւելի առատ դոյուլթեանը:

Քարտէսի եւ կողմնացոյցի օգնութեամբ ճամբայ գտնելու համար նախ անհրաժեշտ է քարտէսին վրայ իր սեփական գտնուած տեղը ճշդել, մասնաշառուկ եւ կարեւոր շէնքերու միջոցաւ, ինչպէս աշտարակ, զանգակատուն, միս-մինակ եղող ագարակ մը, ճամբաներու կրտրուած տեղ մը, եւայլն: Այս կէտը ճշդելէ յետոյ, եթէ կ'ուզուի որոշ ուղղութեան վրայ յառաջանալ, այդ ուղղութեամբ քարտէսին վրայ կէտ մը նշանակել ու հոն հասնելէ վերջ նոյն գործողութիւնը կրկնելու է: Հետեւած ճամբան քարտէսի օգնութեամբ ստուգել:

Առանց քարտէսի եւ միմիայն կողմնացոյցով քալելու ատեն, նախ պէտք է դիտնալ թէ ի՞նչ անկիւնով քալելու է, այս պարագային՝ նշանակետերու ընտրութիւնը աւելի նրբին խնդիր մըն է:

Երբ խմբակ մը կողմնացոյցի փորձեր կը կատարէ, պէտք է տղաքը 50ական մէթր հեռաւորութեամբ իրարու հետեւին, առաջնորդը կամ փորձը կատարել տուողը կը մնայ ամէնէն վերջը, որպէսզի ճշդէ թէ իր փափաքած ուղղութիւնը առնուած է թէ ոչ:

ՀԱՅԵՐԷՆ ԳՐԵԼ ԵՒ ԿԱՐԴԱԼ

Այս պայմանը դրուած է, նկատի ունենալով դա-
դութներու մէջ գտնուող Հայութիւնը, որոնց գաւազնե-
րը եթէ ոչ զգացումով բայց իր մայրենի լեզուին անծա-
նօթ մնալով, հետզհետէ կը մոռնան հայութիւնն ու իր
մշակոյթը :

Սկսու տ մը սեւէ մէկէ աւելի նախանձախնդիր ըլ-
լալու է իր մայրենի լեզուն կարգաւ եւ դրել զխոնա-
լու ու մինչեւ անգամ կարելի եղածին չափ լաւ՝ ուրիշ-
ներու կարենալ սորվեցնելու համար :

Առանց հայ լեզուն զխոնալու ան պիտի չկրնայ կա-
տարեալ Հայ Սկսուտ մը ըլլալ, իր ցեղին մշակոյթին
թափանցելու եւ իր ազգը սիրելու համար, բացի այդ
հայերէնին տիրանալը մայր երկրէն դուրս սկսուտի մը
կամքի ուժին առաջին փորձաքարն է :

ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՅԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Ազգերու ծագման շուրջ առ հասարակ երկու աղ-
բիւրներ գոյութիւն ունին՝ աւանդական եւ քննական :

Մեր աւանդական աղբիւրներէն ամէնէն գլխաւորն
է Մովսէս Խորենացին, Հայոց պատմութեան գրքի առա-
ջին հեղինակը :

Խորենացի Հայոց ծագումը կը բացատրէ շատ պարզ
կերպով՝ ժողովրդական եւ Գողթան երգիչներու աւան-
դութեանց վրայ հիմնուելով :

Հայոց ազգին նահապետն է Հայկ դիւցազնը, կ'ըսէ

ան, եւ անոր անունով է որ կոչուած ենք Հայ եւ մեր երկիրը՝ Հայաստան:

Ու մեր ցեղին ազնուական ծագում մը տալու համար, Հայկը կը հռչակէ Թորգոմի զաւակ ու այսպէսով Հայոց ծագումը կը կապէ սուրբ դրոց հետ:

Հայկ կ'ապրէր Բաբելոնի մէջ, ուր կ'իշխէր Բէլ անունով հսկայ մը, Նոյ նահապետի Քամ որդիէն սերած, իսկ Հայկ կը համարուի նոյն նահապետի Յարեթ որդւոյն Թոռանը Թոռը:

Բէլ կ'իշխէր բռնութեամբ եւ սարսափով, ու ինքզինքը իբր աստուած մը կ'ուզէր պաշտել տալ:

Հայկ չհանդուրժելով անոր այս դուռոզութեան եւ բռնակալութեան, Քրիստոսէ իբր 2200 տարի առաջ, կը հաւաքէ իր մօտաւորապէս երեք հարիւր ազգականները, ու լքելով Բաբելոնը կը դիմէ գէպի հիւսիս:

Բէլ իմանալով այս կը հաւածէ Հայկը և իր հետեւորդները, ու Վանայ լճի հիւսիսակողմը երկու թշնամիները վերջապէս իրար կը գանեն:

Հայկ իր բանակը եռանկիւնածեւ կը շարէ, երկու ծայրերը ճարտար ազեղնաւորներով, իսկ ինք կը ստանձնէ կեդրոնի հրամանատարութիւնը:

Հայկեան բանակը առաջին իսկ զրոհին երկուքի կը բաժնէ թշնամի բանակը եւ գոյն իրարանցումի կը մատնէ, ու կուռի ամէնէն կատաղի մէկ պահուն, նետի հուժկու հարուածով մը կուրծքէն կը ծակէ Բէլը ու կը տապալէ ամբարտաւան բռնակալը:

Բէլի զինուորները սարսափահար կը փախչին, մեծ հարստութիւն եւ երկիրը թողլով Հայոց ձեռքը:

Այս կռիւին վայրը կոչուած է Հայոց Չար, Հայկի հիմնած առաջին գիւղը կոչուած է Հայկաջէն, իսկ երկիրը Հայաստան:

Ուրեմն, ըստ Խորենացիի, Հայկով կը սկսի մեր

աղբին առաջին իշխանութիւնը, որ կը կոչուի Հայկազանց Հարստութիւն :

Խորենացիէն առաջ Հայկ անունը ծանօթ էր որպէս երկնակամարի վրայ աստղերու համաստեղութեան անուն, որ կը ներկայացնէ հսկայ աղեղնաւոր մը : Յոյները սոյն համաստեղութեան Որիոն անունը կու տան :

Հայոց ծագումը բացատրող Խորենացիի այս տեսակէտը որեւէ վաւերականութենէ զուրկ է ու մեր հընադոյն պատմաբանին կողմէ հիւսուած ճարտար զբոյց մը :

Խորենացիէն դարեր առաջ ապրող յոյն Ստրաբոն պատմիչը, Հայոց ծագման մասին կը պատմէ ուրիշ ականդութիւն մը :

Թեսաղացի Արմենոս անուն կտրիճ մը, հետեւելով արդոնաւորներու պետ Յասոնին, նաւով կ'անցնի Կողքիս ու անկէ դէպի Հայաստան, այժմու Խարբերդի շրջանները : Հոն կը հաստատուի իր ընկերներով, ու իր անունով Հայերը կը կոչուին Արմեն, իսկ երկիրը Արմենիա :

Այս ալ անշուշտ առասպել մըն է, եւ սակայն արձագանք մը՝ Հայոց արիական ցեղէ սերած ըլլալուն ի նպաստ : Այս զրոյցին իբր փաստ կը տրուի Հայոց եւ Թեսաղացոց հագուստներու նոյնութիւնը :

Նոյնպէս, Ստրաբոնէն ալ աւելի առաջ, Հերոդոտոս անուանի հին պատմիչը, կ'ըսէ թէ Հայերը Փոլիւզիայէն դաղթած են, ու քանի որ Փոլիւզիացիք իրենց կարգին դաղթած են Թրակիայէն, կը հետեւցուի որ Հայոց բուն հայրենիքն է Պալքանեան թերակղզին :

Իբր պատմական փաստերու արդիւնք, մեր ցեղին ծագման մասին յայտնուած են բազմաթիւ կարծիքներ, ու դեռ այսօր իսկ բացարձակ ու բոլորին կողմէ ընդուն-

ուած եզրակացութեան մը յանդամ չեն պատմաբանները :

Այսու հանդերձ, Պալքանեան թերակղզիին մեր հայրենիքը եղած ըլլալը շատ մը դիտնականներու կողմէ ընդունուած է, ինչպէս նաեւ լեզուաբանական քննութիւնները հաստատած են հայ լեզուին հնդեւրոպական լեզուներու արեւմտեան ճիւղին պատկանիլը, որով Հայոց արիական ցեղ մը ըլլալը նոյնքան ստոյգ է :

Հայ եւ օտար բոլոր վիկայութիւնները եւ քննական պատմութիւնը կը հաստատեն, Նաիր Ուրարդացի ժողովուրդի մը զոյուութիւնը Հայաստանի մէջ, որով Հայերը երկրին բնիկները չեն եղած, այլ եկւորներ, որոնք տիրելով Հայկական բարձրաւանդակին, հոն ամրացուցած եւ իրենց մէջ ձուլած են տեղացի տարրերը :

Կ'ենթադրուի թէ, Քրիստոսէ 13 դար առաջ, Փրօնիւզիացիները ու Արմէնները, հալածուելով իրենց ցեղակիցներէն, դուրս ելան Մակեդոնիայէն, Վոսիօրն ու Տարտանէլը անցան ու նախ հաստատուեցան Փոնիւզիոյ մէջ, վերջը Արմենները անցան Կապադովկիա, Ալիս դետի վերին աւազանը որ Փոքր Հայք կը կոչուի: Հոն բնակութիւն հաստատելով զօրացան եւ կազմակերպուեցան ու ապա Մալաթիոյ կողմերէն Եփրատ դետը անցնելով հեռո՛հեռո՛ գրաւած են նաեւ Մեծ Հայքը :

Որոչ է ուրեմն որ Հայերը փոնիւզիական սերունդ են եւ Ասքանազեանց ազգակից, ու կը պատկանին արիական մեծ ընտանիքին, ինչպէս Յոյները, Լատինները, Սլաւները, Գերմանները, Հնդիկները, Պարսիկները եւ Մարերը :

Գալով Հայ եւ Արմեն անուններուն, ասոնք ալ շատ մը մեկնութիւններու նիւթ եղած են :

Ըստ Խորենացիի, Արմեն բառը կա'մ Արամ նահապետէն առնուած է, որ Հայկի սերունդէն քաջ եւ հայ-

րենասէր մէկն էր, որ երկիրը դրացիներու յարձակումներուն դէմ պաշտպանելէ զատ զայն ընդարձակեց եւ եղաւ մեր առաջին աշխարհակալը :

Արմենիա բառը առաջին անգամ գործածուած է Պարսից Գարեհ Վչտասպեանի արձանագրութեան մէջ, խօսելով Նայիրի եւ Ուրարտուի երկիրներու մասին :

Ենսեն Գերմանացին, Հայերը Հիթլիք կամ Հատեաններ կը համարէ ու Հայ անունն ալ անկէ սերած :

Կ'ըսուի նաեւ թէ Հայկական քարձրաւանդակին վերայ, Քրիստոսէ 3000 տարի առաջ կ'ապրէր Խալդի անունով ժողովուրդ մը, իր պաշտած Խալդի աստուծոյ անունով ու Հայ անունը այդ բառին փոփոխութեամբը առաջ եկած է, եւ ատոր ապացոյց կը համարուի Վանեցոյ՝ Հայուն Խայ կոչելու պարագան :

Գալով լեզուաբաններուն, անոնց կարծիքով, Հայկ կը նշանակէ հայր, պէտ կամ նախահայր, հնդեւրոպական Բաքեռ բառն է որ Բ եւ Ք գրերու փոփոխութեամբ եղած է Հայր, ու Հայկ անոր փաղաքչական մէկ ձեւն է : Ասկէ կը հետեւցնեն որ Հայերը Ուրարդուն զբաւելով, ինքզինքնին տիրապետուած ժողովուրդին հայրը կամ պետը անուանած են, որմէ կու դայ Հայ անունը :

Վերջապէս, ըստ Լեման Հաուբերի, Հայերը Քրիստոսէ ութ դար առաջ արդէն Արմեն կը կոչուէին, ու ոմանք կ'ենթադրեն որ անոնք Շփրատը անցնելով, իրենց առաջնորդին՝ Հայկի անունով իրենք զիրենք կոչած են Հայեր, իսկ երկիրը՝ Հարֆ, որ յետոյ եղած է Հայոց Աշխարհ ու ապա Հայաստան :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼԵՌՆԵՐԸ, ԳԵՏԵՐԸ, ԼԻՃԵՐԸ,
ԼԵՌՆԱԴԱՇՏԵՐԸ ԵՒ ԳԼԵԱԻՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԸ

Ա.— ԼԵՌՆԵՐԸ

Հայաստան լեռնակղզի մըն է. կը գտնուի Փոքր Ասիոյ արեւելքը. իր սահմաններն են՝ հիւսիս արեւմուտքէն Պոնտական կամ Պարխարեան լեռները, հիւսիսէն Կուր գետը, արեւելքէն Մուրանի կամ Ատրպատականի տափաստանը եւ Պարսկաստան, հարաւէն Կորդուաց եւ Տարսուսի լեռները, արեւմուտքէն Անտիտարսուսեան լեռնաշղթան եւ Ալիս գետը:

Հայկական Բարձրաւանդակի տարածութիւնն է մօտաւորապէս 250,000 քառակուսի քիլոմէթր:

Հայաստանի լեռներն են.—

Պոնտոսեան կամ Պոնտական Պար, որ կ'երկարի Հայաստանի եւ Սեւ ծովու միջեւ:

Հայկական Տարսու, Հայաստանի հարաւակողմը, ինչպէս նաեւ Կորդուաց լեռները, Վանայ Լիճին հարաւը:

Կիլիկեան Տարսու կամ Անտիտարսուսեան լեռնաշղթայ:

Հայկական Պար, որ Հայաստանը կը բաժնէ արեւելեան եւ արեւմտեան բաժիւներու, ունի մօտ 320 քիլոմէթր երկաթնութիւն, որուն արեւելեան ծայրը կը գտնուին զոյգ Մասիսները:

Մեծ Մասիս կամ Մեծ Այրարատ, 5157 մէթր բարձրութեամբ, զաղաթը մշտապէս ձիւնով ծածկուած, Փոքր Արարատ կամ Փոքր Մասիս, 4030 մէթր բարձր, կը գտնուին Արաքս գետի աջակողմը, ու ամէն սկսուտ քարտէսին վրայ զոյգ աչքերով պէտք է կարենայ ջուղնել իր նշանակը կազմող այս նուիրական լեռները:

Հայկական Պարին արեւմտեան կողմը կը գտնուին Բարթողեան լեռները, որ հարուստ են աղահանքերով:

Արարատի հարաւ արեւմտեան կողմը կ'երկարին Ծաղկաց լեռները, որուն զազաթներն են՝ Նպատ պատմական լեռը եւ Թանդուրեկ հրաբխային լեռը, որ Վեհուկի պէս կը ծխայ:

Արաքսի եւ Սեւանայ լճին միջեւ, Արարատեան նահանգին մէջ, կը բարձրանայ Արագած քառազազաթ լեռը, հարուստ ջրերով եւ բուսականութեամբ, 4100 մէթր բարձրութեամբ:

Բիւրակնեան կամ Պինկեօլ լեռները, որոնցմէ կը բխի Արաքս գետը, ինչպէս նաեւ Եփրատն ու Արածանին: Այս լեռներուն բարձրութիւնն է 3700 մէթր:

Բիւրակն լեռանց հիւսիսակողմը կը գտնուին Կարնոյ կամ Շոդալար լեռները:

Իսկ հարաւ արեւմտեան կողմը կան Տերսիմի լեռները:

Վանայ լիճին արեւմտեան ափին վրայ կը բարձրանայ Սիփան լեռը, 3800 մէթր բարձրութեամբ, ձիւնածածկ զազաթով:

Վարագայ լեռ, որ կը գտնուի Վանայ լիճի արեւելակողմը:

Հայաստանի արեւելեան կողմը, Արարատեան նահանգի արեւելակողմը կը գտնուին Ղարաբաղի կամ Սիւնիաց եւ Զանգեզուրի լեռները, որ կ'երկարին Սեւանայ լիճէն մինչեւ Արաքս գետը:

Հայաստանի եւ Վրաստանի միջեւ կ'երկարի Փոքր Կովկասեան լեռնաշղթան եւ Գուգարաց կամ Փամբակի լեռնաշղթան որ կը վերջանայ Սեւանայ լճին հիւսիսակողմը: Նոյն լճին արեւմուտքը կը գտնուին Գեղամայ լեռները իսկ արեւելեան կողմը, Աւետիք կամ Շախտաղ լեռնաշղթան:

Բ. — ԳԵՏԵՐԸ

Հայաստանի մայր գետն է Արաքսը այլ անունով Արագ կամ Երասխ. կը բխի Բիւրահնեան լեռներու Սըրմանց գագաթէն ու հայկական պարին զուգահեռաբար կը հոսի դէպի արեւելեան Հայաստան, իր մէջ ընդունելով Կարս, Ախուրեան, Զանգու եւ ուրիշ մանր գետեր եւ Ատրպատականի մէջ միանալով Կուր գետին կը թափի Պարսից ծով: Իր բուն երկայնութիւնն է 880 ֆիւտներ:

Հայաստանի երկրորդ եւ Առաջաւոր Ասիոյ մեծագոյն գետն է Եփրատ, որ կը բխի Կարնոյ մօտերէն, Արեւմտեան Եփրատ կամ Սել չուր անունով եւ ունի 430 քիլօմէթր երկայնութիւն. իսկ երկրորդ ձիւղը կը բխի Ծաղկաց լեռներու Թանտուրեկ կատարի մօտէն եւ կը կոչուի Արածամի. կ'անցնի Ալաշկերտի, Մուշի եւ Խարբերդի դաշտերէն: Մեծ ու Փոքր Հայքի սահմաններուն վրայ իրար կը միանան, : Իր երկարութիւնն է 2800 քիլօմէթր: Արածանին հին ատենները հայկական սրբազան գետն էր որու աղուքներուն մօտ կը կատարուէին նաւասարդեան խաղերը: Այս գետին մէջ է որ մկրտուեցան առաջին քրիստոնեայ Հայերը, որոնց կարգին Տրդատ թագաւորը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռքով:

Երրորդ գետն է Տիգրիս, 1250 քիլօմէթր երկայնութեամբ, նոյնպէս երկու ձիւղէ կազմուած. արեւմտեանը կը բխի Տաւրոս լեռներէն եւ իր մէջ կ'ընդունի Սասունի գետը: Արեւելեանը կը բխի Կորդուաց լեռներէն ու իր մէջ կ'ընդունի Բաղէչի գետը: Հայաստանէն դուրս Տիգրիսի երկու ձիւղերը իրար միանալէ յետոյ, Եփրատի հետ կը խառնուին ու իրենց ջուրերը կը թափին Պարսից ծովը:

Ճորոխ գետը կը բխի Սպեր լեռներէն ու Պոնտոս-

եան ընոներու մօտերէն անցնելով Պաթումի մօտ կը թափի Սեւ ծով, իր մէջ ընդունելէ յետոյ Օլթի եւ Թորթում գետերը: Ունի 40 մէթր բարձրութեամբ գեղեցկատեսիլ ջրվէժ մը:

Փոքր Հայքի գետերն են Ալիս եւ Իրիս, որ կը թափին Սեւ ծով:

Կիլիկիոյ գետերն են Սիհուն եւ Ճիհուն. կը թափին Միջերկրական ծով:

Հայաստանի հիւսիսը կը գտնուի Կուր գետը. կը բխի Կարսի Զարեշատի լեոներէն, ունի 1180 քիլոմէթր երկայնութիւն. կ'անցնի Վրաստանէն ու Մուզանի գաջարին մէջ Արաքսի հետ խառնուելով կը թափին Կասպից ծով:

Գ. — ԼԻՃԵՐԸ

Հայաստանի մեծագոյն լիճն է Վանայ լիւը, ծովէն 1700 մէթր բարձր եւ 2900 քառ. քիլոմէթր տարածութեամբ: Վանայ լիճը ունի Աղթամար կղզին իր նշանաւոր վանքով, ինչպէս նաեւ Կաուց եւ Լիմ: Լճին ջուրը շատ աղի է եւ ձուկով աղքատ. միակ ձուկն է Տարեխը:

Հայաստանի հարաւ-արեւելեան կողմը, պարսկական բաժնին մէջ կայ Ուրմիայ կամ Կապուտան լիճը: Աղի ջուրով եւ ձուկէ աղքատ:

Սեւանայ կամ Գեղամայ լիճը կը գտնուի հիւսիսասահմանին վրայ, ծովէն 1900 մէթր բարձր եւ 1370 քառ. քիլոմէթր տարածութեամբ: Իր Իշխան ձուկը համբաւաւոր է: Այս լճին մէջ կը թափին մօտ 28 գետեր. անկէ կը բխի Զանգու գետը որ կ'անցնի Հայաստանի Մայրաքաղաք Երեւանէն: Լճին մէջ կայ հռչակաւոր Սեւանայ կղզին համանուն վանքով:

Դ. — ԼԵՌՆԱԴԱՇՏԵՐԸ

Արարատեան դաշտը, *ամէնէն մեծն է եւ կը դըտնուի ծովէն 1000 մէթր բարձրութեան վրայ*, Արարատ եւ Արաղած լեռներու միջեւ: Ասոր մաս կը կազմեն նաեւ Շարուրի եւ Նախիջեւանի դաշտերը:

Շիրակայ դաշտը որ հին ատեն Հայաստանի շտամարանն էր:

Կարսի կամ Վանանդի դաշտը, Ախուրեանի մէջ թափուող համանուն գետի երկայնքին փոռած:

Ալաշկերտի եւ Բասենի դաշտերը, հայկական սլարի հարաւակողմը:

Կարնոյ դաշտը, որ կը տարածուի արեւմտեան Եփրատի վրայ, ծովէն 1500 մէթր բարձր:

Երզնկայի դաշտը, Եփրատի հովիտին փոռած:

Խարբերդի եւ Մուշի դաշտերը, Արածանիի ափերուն վրայ Տաւրոսեան լեռնաշղթային հիւսիսակողմը:

Վանայ լճին շուրջը կան Տասպայ եւ Ապաղայի դաշտավայրերը:

Տիգրանակերտի դաշտը որ կը գտնուի Տիգրիսի վրայ, Տաւրոսեան լեռներու հարաւակողմը:

Կիլիկեան դաշտավայրը:

Ե. — ԳԼԽԱԽՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԸ

Հայաստանի մայրաքաղաքն է Երեւան, իր շուրջը կը գտնուին կաթողիկոսանիստ մայր Աթոռը՝ Եջմիածին, Վաղարշապատ քաղաքին մէջ:

Գլխաւոր քաղաքներն են՝ Լենինական, Կիրովական (նախկին Ղարաքիլիսա), Աշտարակ, Ստեփանաւան, Դիլիջան, Ալլահվերտի, Իջեւան, Շուշի, Գորիս, Մեղրի եւլն. որ կը գտնուին Խորհրդային Հայաստանի սահմաններուն մէջ:

Իսկ պատմական Հայաստանի գլխաւոր քաղաքներն են Կարս, Արտասան, Ախալքալաք, Օլթի, Կարին, Բարերդ, Քղի, Բալու, Վան, Մուշ, Բաղէշ, Պայազլու, Վարադ՝ իր վանքով, Երզնկա, Տրապիզոն, Սեբաստիա, Շապին Գարահիսար, Սարբերդ, Ակն, Չմշկածաղ, Արարկիր, Մալաթիա, Տիգրանակերտ :

Կիլիկիոյ գլխաւոր կեդրոններն են՝ Ատանա, Սիւս, ուր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը կը նստի (այժմ փոխադրուած Լիբանան), Չէյթուն, Հաճըն, Մարաշ, Տարսոն եւ Մերսին նաւահանդիստը :

Դ Ր Օ Շ Ն Ե Ր

Դրօշը հայրենիքին խորհրդանիշն է, անոր պատկերը : Ան ոչ միայն հայրենիքը կը խորհրդանշէ, այլ ցեղին առաքինութիւններուն եւ հոգեկան արժէքներուն ամբողջութիւնը :

Սկառու մը ազգային դրօշին հանդէպ պիտի ունենայ անսահման եւ սրբազան սէր :

Դրօշներուն ծագումը շատ հին է : Բոլոր ազգերը պատերազմներու ատեն կը կրէին նշաններ, նկարուած կամ քանդակուած ձեւերով, երկար ձողերու ծայրը անցուած :

Մեր Ե. դարու լեզուին մէջ «դրօշ» անունը ծագում առած է պարսկական դրաւշ կամ պարթեւական դրաւշահոմանիշներէն :

Հայ հին դրօշներու մասին դոհացուցիչ վկայութիւններ չկան : Հայր Ղեւոնդ Ալիշան իր Երեւակայութեան ոյժով ազգային դրօշը ուղած է տեսնել եռագոյն, իսկ Թագաւորականը՝ սպիտակ :

Եռագոյնի մասին կը դրէ՝

«Ո՛վ եռափայլ եռախորհուրդ կարմիր-կանաչ
կապոյտդ Հայոց,
Դրօշք հայրենի, յէկն առեալ դու գծալ ի ծալ
ճոցոյդ պարգուած՝
Մինչ ի ծովէն յաւիտեանից ժամանակ նոր բանայր
ճոց :

Ուրիշ տեղ, ազգային եւ թագաւորական դրօշներուն
համար կ'ըսէ՝

«Կարմիր՝ կանաչ եւ կապոյտ սաւառնեալ գրոհից
դրօշք՝

Ձրսպիտակաւն արքեպեաւ բարձրանային քաջորոշք :

Առաջին տողերուն մէջ հայ գոյները կը համեմատէ
ծրածանի գոյներուն հետ :

Հայ անցեալը սակայն թողած է յիշատակներ որոնց
քննութեանէն Հայր Վ. Հացունի կու տայ հետեւեալ ար-
դիւնքը իր «Հայ Դրօշները անուն գրքին մէջ (*):

«1. Արշակունեաց դրօշն էր ծիրանագոյն, չորեք-
կուսի՝ կարճ եւ ոսկեծոպ կամ երկար եւ անծոպ : Նշա-
նը՝ արծիւ, հաւանօրէն թռուով երկու, եւ մէջտեղը ա-
րեւ, ու միշտ ոսկեհիւս : Բունը՝ նիզակ մը, որոյ վրա-
յէն կախուած էր վառը եւ կամ հորիզոնական կապուած,
ըստ կրկին ձեւոց դրօշին :

Ձատ էին ձողաբարձ արձանակերպ ոսկի արծիւնե-
րը՝ որ արքային առջեւէն կը տարուէին :

2. Բագրատունեաց դրօշը նոյնպէս ծիրանի էր, ի
սկզբան երկայնաձեւ, յետոյ չորեքկուսի եւ ոսկեծոպ՝
նման բիւզանդականին :

*) Դաստիարակութիւնը հին Հայոց մէջ էր Դրօշներ
զլուխները գրելու ատեն օգտուած ենք առաւելապէս Հ.
Վ. Հացունիի աշխատութիւններէն :

Նշանը՝ հին արծիւն էր յատուկ ձեւով եւ ոսկեհիւս : Բունը՝ շատ հաւանօրէն կը կրէր խաչաբարձ ոսկի գուն-տը եւ վառը նախ հաստատուած բունին վրայ, յետոյ կախուեցաւ դէպի վար :

Յ. Ռուբինեանց վառն հաւասարապէս ծիրանի էր, եւ տուանը ճեղքուած երկու կամ աւելի մասանց, եւրոպական ոճով : Նշանը՝ թաղապսակ առիւծ մը, բռնած արքունի խաչազլուէի գաւազանը եւ նոյնպէս ոսկեհիւս : Բունը՝ գրեթէ ստուգապէս վերջացած խաչաբարձ գընդով, եւ վառը կապուած անոր վրայ :

Ասկէ դատ կային նաեւ զանազան նախարարական եւ իշխանական դրօշներ :

Նշանակիր կամ դրօշակիր մը ունէր վառը, որ արքայականին համար իշխան մը կ'ըլլար՝ տոհմային ժառանգութեամբ, եւ իշխանականաց համար՝ զինուոր մը :

Հայ ազգային դրօշը, 1918 թուին, կրկին պիտի ծածանէր համայն հայութեան գլխուն վերեւ, եթէ ոչ ամբողջական Հայաստանի հողերուն վրայ, երբ ընդհանուր պատերազմի եւ ուսական յեղափոխութեան եւ հայ գէնքի ոյժին շնորհիւ հռչակուեցաւ Հայաստանի միացեալ եւ անկախ Հանրապետութիւնը, Մայիս 28ին :

Հայաստանի Հանրապետութեան դրօշակը եռագոյն է. հորիզոնական կարմիր, կապոյտ եւ նարնջագոյն : Ան հաստատուած է Հայաստանի առաջին օրէնսդրական մարմնին կողմէ, Հայաստանի Խորհուրդ անունով, որուն մաս կազմած են նաեւ հայաստանաբնակ այլազգիներ :

Դրօշակի գոյներուն կամ ամբողջութեան մէջ ճշգրիտ խորհուրդ մը եւ բովանդակութիւն մը տրուած չէ Հայաստանի Խորհուրդին կողմէ, այլ անոր ընտրութիւնն ու դասաւորումը արդիւնք է քուէարկութեան

պատահականութեան: Նարնջադոյնը կանաչով վոխարինելու համար եղած է երկար վիճարանութիւն, նարնջադոյն կտոր Հայաստանի մէջ գտնել այդ ժամանակներուն դժուար էր, կանաչը իրեն ի նպաստ ունէր ազգային դոյն եղած ըլլալը:

Գտնուած են սակայն այդ դոյներուն մէջ զաղափար եւ խորհուրդ գնողներ: Անոնց մէջ տեսնուած է հայ պետականութեան ծագումն ու ապագան: Կարմիրը հայ ժողովուրդի թափած արիւնն է, կապոյտը՝ Հայաստանի կապոյտ երկինքը եւ նարինջի կամ սպիկի դոյնը՝ խոսքումը աշխատանքի: Հայ ժողովուրդը որ արիւնով էր ձեռք բերած ազատութիւնը, հայրենի կապոյտ երկինքի տակ, իր համբաւաւոր աշխատասիրութեամբ պիտի վերաշինէր երկիրը եւ ապրէր ազատ ու երջանիկ (Ս. Վրայցեան — Հայաստանի Հանրապետութիւն գրքէն):

Այս դոյներուն կարելի է տալ նաեւ ուրիշ մեկնութիւն, ինչպէս սովոր էին ընել երբ մեծագոյն Հայաստանը կ'ուզէինք ողբելոցել:

Կարմիրը՝ ազատութեան համար թափուած արիւնը:

Կապոյտը՝ Սեւանայ լիճին կապոյտը:

Նարնջագոյնը՝ Կիլիկիոյ նարինջները յապկանչող:

Հայ ազգային դրօշի վերջնական հաստատումը նախատեսուած ձեռով չկատարուեցաւ ու անոր հաստատման օրէնքը եւ ճիշդ թուականը առ այժմ անձանօթ է:

Նոյնպէս մինչեւ Սահմանադիր ժողովի գումարում, 1918 Յուլիսին, Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութիւնը հաստատած է պետական զինանշանի նախագիծը:

Ձինանշանի կեդրոնը կը ներկայացնէ վահան մը, բաժնուած չորս մասի, որոնց մէջ ներկայացուած են Արտաշէսեան, Արշակունեան, Բագրատունեան եւ Ռու-

քիմեան զինանշանները, մէջտեղը դբուած են Գոյգ Մասիսները ու անոնց վրայ Հ. Հ. (Հայաստանի Հանրապետութիւն) տառերը :

Վահանի աջ ու ձախ կողմերը բռնած են արծիւ մը եւ առիւծ մը, իսկ տակը՝ սուր, Գրիչ, ցորենի հասկեր եւ կտորուած շղթայ :

29 Նոյեմբեր 1920 թուականէն սկսեալ, Հայաստանի Ղլխուն կը ծածանի միջազգային կարմիրը, որուն վերայ գծուած է մուրնն ու մանգաղը, իսկ վերեւը, ձողին կողմը կան Հ. Խ. Ս. Հ. բառերը : Ունի նաեւ իր նոր զինանշանը, նոյնպէս երկու Մասիսներով :

(Զինանշանի պատկերները դբուած են Հայոց պատմութեան մասին մէջ) :

ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳՐՕՇՆԵՐԸ

1. — Հայ Սկաուտներու Ընդհ. Միութեան դրօշը : Երկու եռանկիւն կերպաս իրար կարուած, բունին կողմը կապոյտ գոյնով, միւսը՝ կարմիր, մէջտեղը՝ առջին կարգի նշանակը, կարուած կամ իւզաներկ, նարնջադոյն գոյնով (չափերը եւ ձեւը տես պատկեր 1) :

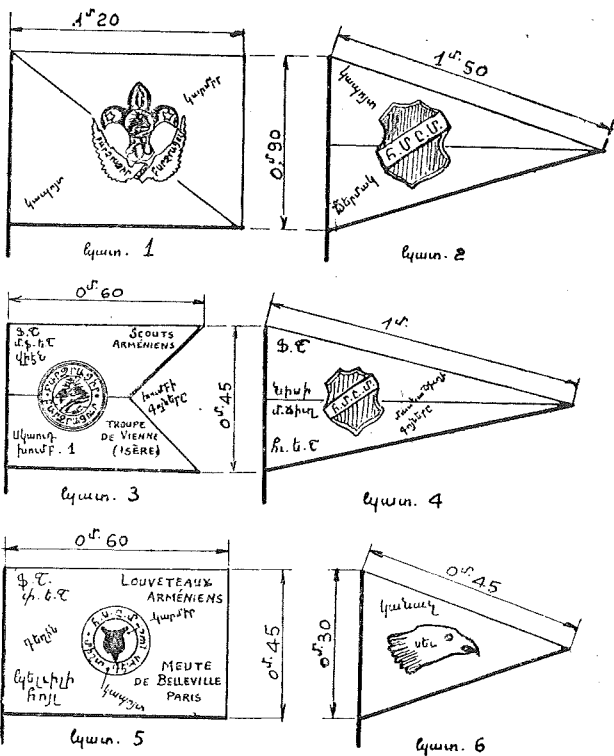
2. — Հ. Մ. Ը. Մ.ի պաշտօնական դրօշ : (Պատկեր 2) :

3. — Խումբի դրօշ : Իւրաքանչիւր խումբ կ'ունենայ իր խումբին դրօշը, որուն գոյները ինք կ'որոշէ. միեւնոյն շրջանի խումբերը կ'ունենան տարբեր գոյնով դրօշներ : (Պատկեր 3) :

4. — Հ. Մ. Ը. Մ.ի մասնաճիւղային դրօշ : (Պատկեր 4) :

5. — Գայլիկներու հոյլի դրօշ : (Պատկեր 5) :

6. — Խմբակային դրօշ : Օրինակ՝ Արծիւ խմբակի

դրօշն է՝ կանաչ կերպասի վրայ սև կտառով արծիւի գլուխ մը: (Պատկեր 6):

7.— Երէցներու փաղանգի դրօշ: Այս դրօշը պաշտօնական սկաւտական դրօշէն կը տարբերի շախերովը, լայնք՝ 0 մ. 45, երկայնութիւն՝ 0 մ. 60, իսկ վրան դրուած կ'ըլլայ հայերէն եւ օտար լեզուով Երէցներու Փաղանգ անունը, փաղանգին թիւը, շրջանը եւ ենթաշրջանը:

ԴՐՕՇԻ ՅԱՐԳԱՆՔԸ

Դրօշը պէտք է պարզել բացուած վիճակի մէջ եւ ոչ թէ ծալուած, սակայն ծայրերը գետին դպչելու չեն: Պարզողը պէտք է որ գլխարկը հանելով գետինը դնէ:

Սկսուտական բանակում մը ունենալու է իր դրօշի կայմը, հակառակ պարագային, դէթ ծառ մը եւ կամ պարաններով կամ չուաններով հաստատուած բարձրութիւն մը:

1.— Դրօշը պէտք է բարձրանայ արեւածագին, ու վար առնուի արեւամուտին:

2.— Տողանցքի մը կամ զօրահանդէսի մը ատեն, երբ ազգային դրօշը անցնի, հանդիսատեսները պարտին ոտքի կենալ եթէ նստած են, կանգ առնեն եթէ կը քալեն եւ միշտ գլխարկը հանուած վիճակի մէջ: Սկսուտ մը երբ համադրեստով է, պէտք է սկսուտական բարեւասայ:

3.— Յուղարկաւորութիւն մը կամ աղէտ մը յիշատակելու համար, դրօշը ամբողջութեամբ պէտք չէ բարձրացնել, այլ՝ կէս: Սակայն, կէս գիրքի մէջ հաստատելէ առաջ, նախ վեր հանել, ապա կէսին իջեցնել, իսկ վար առնելու ատեն՝ նախ մինչեւ վեր հանել ու յետոյ վար իջեցնել:

4.— Ազգային տօնի օրը, մինչեւ կէս օր, կէս պարզել, ի յարգանս անկախութեան եւ հայրենիքի համար զոհուողներուն, իսկ կէս օրէ վերջ՝ վեր բարձրացնել:

5.— Դրօշի մը վրայ որեւէ առարկայ դնել թոյլատրելի չէ:

6.— Քանի մը դրօշներու պարդելու պարագային, ազգային դրօշը պէտք է բարձրացնել ամէնէն առաջ ու ամէնէն բարձր տեղը:

Երկու կայմեր երբ դոյութիւն ունենան, ազգային դրօշը պէտք է պարզել ձախ կայմին վրայ (չէնքի մը կամ վրանի մը ձախ կողմը որոշելու համար պէտք է անոր հետ ճակատ ճակտի կենալ) :

ՄԱՐՄՆՈՅ ԳԼԽԱՒՈՐ ՄԱՍԵՐԸ

Մարմնոյ գլխաւոր մասերն են՝ գլուխ, իրան եւ ամբարձներ : Իւրաքանչիւր մաս կը բաղկանայ շարք մը սկզբներէ, որոնց կը պարտի իր ձեւն ու տոկունութիւնը :

Ոսկորները իրարու միացնող մասերուն կ'ըսուի յօդ, որոնք շարժումներ կատարելու ընդունակ են, չընորհիւ գիրենք շրջապատող դնդերնեքու :

Ոսկորները, յօդերը եւ դնդերներն են որ մարմնոյն ճկունութիւն, շարժականութիւն կու տան եւ միասնաբար կը կազմեն շարժական մեքենան :

Ոսկորներու ամբողջութեան կը տրուի կմախֆ անունը. դնդերներու ամբողջութիւնը կը կազմէ դնդերային դրութիւնը :

Ներքին գործարանները շրջապատուած եւ պաշտպանուած են կմախֆով եւ դնդերներով, ասոնք են մարտդական, շնչառական, արեան շրջանի, արտաբաւան ծառայող գործարանները, որոնց կը ծառայեն հինգ գգայարանները եւ ջղային դրութիւնը :

Կ մ ա խ ֆ ք

Կմախքը 208 ոսկորներու ամբողջութիւնն է : Կան երկար, կարճ եւ տափակ ոսկորներ : Ոսկորը շրջապատուած է մաշկով մը, perioste, որուն շնորհիւ ան կը սընանի, կ'աճի եւ կը վերածնի : Կմախքը երեք մասեր

ունի, գլուխի, իրանի եւ անդամներու ոսկորներ :

1. — Գլուխի ոսկորներն են . քանկի սասորները՝ թիւով ութ հատ, դէմքի ոսկորները՝ թիւով 14, որոնցմէ կգալը չարժուն է :

2. — Իրանի ոսկորներն են, ողնայարի ոսկորները, որուն մէջ կը գտնուի ողնածուծը : Ասոնց թիւն է 33 :

Կոդերը՝ թիւով 12 գոյգ, որոնցմէ գլխաւորները՝ կուրծքին առջեւ տափակ ոսկորի մը կը միանան կրծուկրին . այս վերջինին վերեւի մասին վրայ յօդուած են ուսուկրները :

3. — Անդամները, որոնք կը սարունակեն վերին եւ ստորին անդամները :

Վերին անդամները կամ քեւերը իրանին կապուած են թիկնոսկրով (omoplate) եւ ուսոսկրով (clavicule), եւ կը բաղկանան երեք մասերէ, բազուկ, մէկ ոսկոր, ցախաբազուկ, երկու ոսկոր, եւ ձեռք :

Ստորին անդամները իրանին կցուած են կշտոսկրի (os illiaque) միջոցաւ, որոնք թիւով երկուք են :

Ստորին անդամները կը բաժնուին երեք մասերու, երանքի ոսկորը, սրունքի երկու ոսկորները եւ ոտքը :

Երանքի ոսկորը սրունքներուն զուգորգող ոսկոր մը կայ որ ծունկը կը միացնէ, այս է ծնկուկրը :

Հինգ գգայարանքները

Հինգ գգայարանքներէն չորսը կը գտնուին գլխու վրայ, որոնք են՝

Ա. — Տեսողութիւն, որուն գործարանն է աչքը :

Բ. — Լսողութիւն, որուն կը ծառայեն երկու աղանջները :

Գ. — Հասառութիւն, որուն գործարանն է քիթը :

Դ. — Ճաշակելիք, որուն կը ծառայէ լեզուն : Լեզուն չորհիւ մարդս ունի նաեւ խօսելու կարելիութիւնը :

Ե.— Ծօշափելիք, որուն կը ծառայէ մորթը եւ մասնաւորաբար ձեռքի մատները :

Ջղային դրութիւն

Ջղային դրութիւնն է որ կը զեկալարէ ու կը համադրէ բոլոր գործարաններուն գործունէութիւնը : Ունի երկու գլխաւոր ստորաբաժանումներ :

1.— Ուղեղի եւ ողնաձուծային դրութիւնը, որուն ուղղակի հրամանովը կը կատարուին գնդերներու շարժումները, ան է մտածումի եւ տրամաբանութեան կեդրոնը : Ուղեղը կը գտնուի գանկին մէջ եւ ունի բազմաթիւ ծաւթեր : Ողնաձուծը կը գտնուի ողնաշարի ոսկորներու խողովակին մէջ : Ուղեղի եւ ողնաձուծի հրահաններու փոխադրութեան և դուրսի աշխարհի ազդեցութիւնը հոն բերելու գործողութեան կը ծառայեն 31 զոյգ ջիղեր :

2.— Grand sympathique կոչուած դրութիւնը, որ կը գտնուի ողնայարի երկու կողմերը, կուրծքին եւ փորին մէջ, ջղային զանդուածներու եւ զեղծերու ձեւին տակ, որոնց շնորհիւ կը կատարուին գործարանական կեանքի աշխատանքները : Անոր գործունէութիւնը կամօքի հակակշռին ենթարկուած չէ :

ՊԱՀԱԿԻ ՄԸ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Նոյնիսկ սկառտական բանակումներու ընթացքին, կարգ մը պարագաներու տակ կամ ըստ երկրի, գլեղերէ ու քաղաքներէ հեռաւորութեան պարագային, պահա-

կը անհրաժեշտութիւն մը կը դառնայ :

Ու պահակը ոչ միայն պարտականութիւն ունի բանակումը զվոյշ պահելու չարագործներու ոտնձգութեանէն, այլ նամանաւանդ վնասակար կենդանիներու ներս խուժումէն :

Պահակի մը գլխաւոր պարտականութիւնն է ինքզինքը պահել այնպիսի դիրքի մը մէջ, որ կարելի եղածին չափ լաւ պաշտպանուած ըլլայ անձնապէս եւ իրեն նպաստաւոր դիրքի մը մէջ կրէ յարձակում մը եւ կամ ինքը նախայարձակ ըլլայ :

Ուստի անհրաժեշտ է որ պահակ մը ինքզինքը ծածկել գիտնայ :

Թերեւս թշնամի մը իր զոյութիւնը չ'անգիտանար, բայց իր դիրքին ու գտնուած տեղին անծանօթ՝ ան արդիւնաւոր ձեռներէջութենէ մը կը զրկուի պրեթէ միշտ ու կը դառնայ անվնաս եւ շուտով նոյնիսկ իր օճիքը ձեռք կու տայ :

Յերեկ ատեն ըլլայ թէ գիշեր, ան պէտք է շատ մը մանր մունր գէպքեր նշմարել կարենայ, ըլլայ լսողութեամբ, ըլլայ շօշափելով, ըլլայ հեռաւորութեամբ :

Գիշեր ատեն ձայները աւելի ուժեղ եւ աւելի հեռուները կը լսուին, ու երբ ականջը գետին կամ դաւազանի մը կրթնցուի, շատ աւելի հեռուները քաղող մարդու մը կամ կենդանիի մը քաշելու ձայնը կրնայ լսուիլ : Ա՛լ աւելի յստակ լսելու համար, սկստապէս կամ այլ զմեռիի մը երկու շեղիները բանալով, մին գետին մխել, իսկ միւսը ակոսներով սեղմել :

Ինչպէս որսորդ մը, նոյնպէս պահակ մը պէտք է պահուրտած ըլլայ. ան պէտք է կարելի եղածին չափ շատ տեսնել կարենայ. ուստի երկու գլխաւոր նախազգուշութիւններ ձեռք պէտք է առնէ :

Պէտք է որ իր հագուստը նոյն գոյնը ունենայ այն

պատուարին որուն առջեւ ապաստանած է, այսինքն՝ անտառի մը խորքը, վրան մը, քարաժայռ մը կամ չէնք մը, եւայլն:

Երկրորդ: Երբ կը նշմարէ որ հեռուէն զինքը կը դիտեն, պէտք է պահէ բացարձակ անշարժութիւն: Այսպէսով, շատ անդամ բաց դաշտի մէջ անդամ քիչ մը ծալտելով ինքզինքը եւ բացարձակ անշարժութիւն պահելով երբ բան մը կը նշմարէ, սկսուտ պահակ մը կըրնայ իր դոյութիւնը չմտանել ու ինքզինքը կոճղի մը, ծառի բունի մը եւ կամ քարաժայռի մը տեղ անցընել:

Անշուշտ կարելի չէ ամէն դոյնի հազուստներ ունենալ, բայց կարելի է կենալիք տեղը ընտրել ըստ իր հագուստին. որով երբ հաքի հազուստ հազած է պահակ մը, պէտք չէ ճերմակ պատի մը կամ մութ դոյն տեղեկներով ծառի մը առջեւը կանդնի, այլ ջանալ ետեւը ունենալ աւաղ, չորցած խոտ եւ կամ ժայտեր, ու այլեւս չչարժիլ:

Երբ պահակը հազուած է մութ դոյն հազուստ, պէտք է կանդնի ժայտերու շուքին մէջ, մութ տեղ մը, ծառերու մէջ երբ խորքը նմանապէս մութ է:

Երբ բլուրի մը վրան պահակութիւն ընել պէտք ըլլայ, պէտք է ուշադիր ըլլալ հորիզոնին վրայ ինքզինքը չցցել, այլ միմիայն զլուսը դանդաղօրէն բարձրացնել եւ անշարժ պահել. եթէ պատահի որ թրչնամին ճիշդ այդ պահուն իր կողմը չի նայիր այլ աւելի վերջը կը տեսնէ ցցուած բան մը ու դայն զիտելով անշարժ կը դանէ, չի կասկածիր, իսկ երբ շարժում ըլլայ, անշուշտ անմիջապէս իր ներկայութիւնը կը մասնուի, որովհետեւ պէտք է նկատի ունենալ որ հակասակորդը նոյնպէս վարժ սկսուտ մը կընա: Ելլալ:

Գիշեր ատեն կարելի եղածին չափ պէտք է խոր տեղերու, փոսերու մէջ պահուրտիլ, որպէսզի շուքին

մէջ կարելի ըլլայ ապաստան գտնել. որ պարագային պահակը թշնամիին դալը կը տեսնէ երբ ան ինքզինքը իրմէն բարձր երկինքին կը ցցէ հասակը :

Անգլիացի սկաուտ մեծ պետը կ'ըսէ որ թուփի մը շուքին մէջ կծկուած ու բոլորովին անշարժ, գիշեր մը, թշնամի հետախոյզ մը ինձմէ մէկ մէթը հեռաւորութեան մօտեցնել տուի, ու երբ կը դառնար ան, տեղւոյն վրայ վեր կեցայ եւ զայն սեղմեցի բազուկներուս մէջ : Նսյնպէս, գիշեր ատեն քալելու պարագային պէտք չէ աղմուկ հանել :

Չտեսնուելու համար գինուորական պահակներ, սկաուտներ, որսորդներ պէտք է գիմեն զանազան կեղծիքներու, ինչպէս գրեթէ միշտ սովոր են ընել, ափրիկեան Չուլուները, ամերիկեան կարմրամորթները, ինչպէս նաեւ վայրենի կոչուած դեռ ուրիշ շատ մը երկիրներու բնիկները. անոնք իրենց մարմնոյն վրայ, զըլխուն կապած կամ ձեռքերուն բռնած զանազան աւարկաներ՝ կը յատճանան, թշնամու արթնութիւնը խարեյու համար : Այս բոլոր մանրամասնութիւնները թուել աւելորդ է, քանի որ սկաուտական կեանքի մէջ ձեռնբէցութիւնն է գլխաւոր ազգակր եւ ուսուցումը երկրորդական՝ այսպիսի պարագաներու մէջ դէթ :

Սկաուտ պահակ մը պէտք է ունենայ՝

Յուրաք է եւ անձրեւէ պաշտպանող հագուստներ : Փամպուց մը, սուրիշ մը, լուցկի, մոմ, եւ կամ զրպանի ելեքտրական լարտեր մը, ինչպէս նաեւ իր սկաուտական գաւազանը :

Անշուշտ վերելք յիշուած նախադրուշութիւններուն ծանօթ ըլլալ եւ ձեռք առնել զանոնք ի պահանջել հարկին՝ շատ լաւ բան է, բայց ոչ մէկ սկաուտ պատանի պէտք է սարսափի պահակ ըլլալու վտանգներով, որովհետեւ քանակավայրի մը պահակին համար ամենադժուրն

վտանդ անգամ գոյութիւն չունի ու դեռ հայ սկստութեան կեանքի մէջ սկստութեան պահակի մը վտանգութեամբ լուրը լսուած չէ :

Ուստի ամէն սկստութեան որ ինքզինքը կը պատրաստէ շատ աւելի վտանգաւոր ձեռնարկներու երբ հայրենիքի պաշտպանութիւնը կը ստիպէ, սիրով պիտի ընդունի գիշերուան մը ընթացքին մէկ ժամու չափ պահակութիւնը :

Ու աւելորդ է ըսել որ սկստութեան իրեն յանձնուած այս պատասխանատու դերը պէտք է կատարէ առանց թույլ եւ գեղարարի ուղիի, պէտք է իր տեղը անցնի ճիշդ ժամուն, եւ իր պաշտօնը յանձնէ յաջորդին ճիշդ ժամուն, անոր հաղորդելով այդ գիշերուան կարգախօսը, ու այն բոլորին մասին որ նկատած է բանակավայրի շուրջը, առանց սուտ ու փուտ եւ իր եղբայրը չարութեամբ վախցնել ուղեկու միտումով :

Որեւէ լուրջ վտանգի մը պահուն պէտք է անմիջապէս արթնցնէ բանակումի պետը, իսկ երբ այդ ընկու ժամանակ չունի, այն ատեն կը սուլէ վտանգի սուրիչը :

Սկստութեան պահակ մը պէտք չէ ճագարի մը կամ թընչունի մը անտառի մէջ հանած ձայնը վտանգի պատըրուակ բռնէ, ամպոտ գիշեր մը երբ լուսինը մերթ ընդ մերթ կը փայլի, ծառերուն եւ ժայռերուն դժեւ կ'ընտայ ստուերներ որոնց ինքնութեան մասին սկստութեան պէտք չէ տարակուսի :

Արդէն առհասարակ բանակավայրի մը սպառնացող գլխաւոր վտանգը՝ մառանի յատկացուած վրանին դէմ ըլլալիք յարձակումներն են, շուներու կամ այլ կենդանիներու կողմէ, որոնց դէմ պաշտպանութեամբ համար պահակը առանց ազդուելի եւ շատ գիւրութեամբ կրնայ միջոցներ ձեռք առնել :

ՔԻՄԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ՀԱՄԱՆՈՒՆ ԽԱՂԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Գիտնալու համար թէ ինչ կրնայ կատարել սկսուած մը, անգլիացի սկսուածագետը կը յանձնարարէ կարգալ իր հայրենակցին Քիմիի մէկ վէպը, Քիմ անունով:

Քիմ, Հնդկաստանի մէջ ծառայող իռլանտացի յիսնապետի մը զաւակն է, որ կանուխէն որբանալով, ապաստան կը գտնէ իր ազգականուհիին մօտ, համեստ միջոցներով ապրող կին մը:

Իր խաղի ընկերները բոլորն ալ բնիկներ են ու ան երկրին լեզուն որեւէ Եւրոպացիէ աւելի լաւ կը խօսի:

Մտերիմ բարեկամութեամբ կը կապուի ծեր կրօնաւորի մը հետ որ երկրին զանազան կողմերը կը շրջադաշէր, ու անոր հետ կը ճամբորդէ Հնդկաստանի հիւսիսային մասերը:

Օր մըն ալ կը հանդիպին այն զօրամասին որուն մէջ իր հայրը ծառայած էր, ու երբ բանակաւայրը կը սուրճատէր, իբր գող կը ձերբակալուի:

Իր ծննդեան վկայագրէն ինքնութիւնը հասկցուելով, զօրամասին կողմէ կ'որդեգրուի եւ իր ուսման հոգ կը տարուի: Իր զպրօցական արձակուրդներու ընթացքին, Քիմ, գրեթէ միշտ հնդկական տարազ հագնելով, կը խառնուի բնիկներուն հետ:

Յետոյ կը հանդիպի զարդեղէնի եւ հնութեանց վաճառականի մը, որը իր երկրաճանաչութեան չնորհիւ, անդամ էր դասիկանական զազանի դրասենեակին:

Վաճառականը Քիմի մէջ հնդկական սովորութիւններու եւ երկրին անցուղարձերուն վրայօք ունեցած կարողութիւնները զնահատելով, խորհեցաւ որ ան կրնայ զազանի դրասենեակին համար լաւ գործակատար մը ըլլալ, բայց վերջնականապէս պայմանաւորուելու համար,

դայն կ'ենթարկէ շարք մը փորձերու, գիտնալու համար թէ բաւականաչափ քաջութիւն եւ հաստատամտութիւն ունի՞ :

Անոր կամքի ուժը գնահատելու համար, փորձեց դայն մագնիսացնել, այսինքն Քիւմի խորհուրդները առաջնորդել կամ վարել, համաձայն իր սեփական մտածելակերպին : Զօրաւոր անձերը այս բանը կրնան կատարել տկարներու հանդէպ :

Վաճառականը փարչ մը գետին նետելով կտոր կտոր ըրաւ, ու յետոյ, ձեռքը տղուն ծոծրակին դնելով, փորձեց անոր երեւակայել տալ թէ փարչը ինքնիրենը էր չինուի : Բայց ի դուր : Քիւմ միշտ փարչը կտորած կը տեսնէր :

Իր տեղը, ուրիշներ, թոյլ պիտի տային որ իրենց սկնարկը եւ միտքը հոս հոն թափառելով միեւնոյն առարկան չկրնան կեդրոնացնել, որ պարագային վաճառականը գիւրաւ պիտի կրնար մագնիսացնել զիրենք :

Այս փորձէն յետոյ վաճառականը դայն դտաւ հաստատամիտ եւ արթուն, անոր սորվեցուց ամէնէն փոքր մանրամասնութիւնները ուշադիր գիտելու եւ գննելու, ու յետոյ զանոնք վերյիշելու արուեստը : Ատոր համար Քիւմ պարտաւոր էր ինքզինքը վարժեցնել օրուան սրելէ ժամուն եւ ուր որ ալ ըլլար :

Ան մէկ վայրկեան միայն Քիւմի ցոյց տուաւ թանկարժէք քարերով լեցուն պնակ մը, ու յետոյ վրան թաշկինակ մը ծածկելով՝ հարցուց թէ քանի՞ տեսակ քար կար եւ իւրաքանչիւրէն քանի հատ : Քիւմի առաջին նկարագրութիւնը յաջող չէր, հազիւ մէկ քանին յիշել կրցաւ, բայց կարգ մը փորձերէ վերջ՝ յաջողեցաւ բոլորը մտարեբել : Իր այս փորձերը յաջողութեամբ կը կատարէր այլեւս, ուրիշ որեւէ առարկաներու վրայ :

Քիւմ ճամբորդեց նաեւ ծեր աֆղան ճիւղաճառի մը

հետ, որուն շատ կը սիրէր. անիկա ալ դադոսնի գրասենեակին անդամ էր: Անդամ մը, Քիւմ այս Աֆղանին ծածուկ գրուածին մը հասցնելով՝ անոր մեծ ծառայութիւն մատոյց. ուրիշ անդամ մըն ալ անոր կեանքը անգատեց, զինքը սպաննելու հետամուտ տեղացի խումբի մը խօսակցութիւնը պատահաբար լսելով: Ան քնանալ ձեւացնելով, մղձաւանջէ տառապիլ կեղծեց, գիրք վոխել կարենալու համար, եւ դաւազիրներուն գտնուած տեղէն հեռանալով՝ կրցաւ ժամանակին իր բարեկամը գլուշացնել:

Վերջապէս Քիւմ դադոսնի գրասենեակին անդամ ընդունուեցաւ, անոր տրուեցաւ ինքզինք ծանօթացնելու նշան մը, վզկապ մը եւ բառ մը, որ յատուկ արտասանութեամբ պիտի կրնար զինքը ճանչցնել տալ:

Օր մը, շոգեկառքին մէջ կը հանդիպի անծանօթ մէկու մը: Տեղացի մըն էր ան, որ կառք նստելու ատեն ահաբեկած կ'երեւէր, գլխու եւ բազուկի վէրքերով անկերպարան վիճակի մէջ, եւ միւս ճամբորդներուն կը պատմէր թէ սայլի արկած մը ունեցած էր կայարան գալու ատեն:

Քիւմ, վարպետ սկառտ մը, անմիջապէս նկատեց որ անոր վէրքերը շատ որոշ կերպով կտրուածքներ են եւ իյնալէ առաջ եկած վէրքեր չեն:

Երբ վիրաւորը իր գլուխը կապելու զբաղած էր, Քիւմ նկատեց որ ան ալ իր նման նշան մը ունի, ու ջանաց իր կարգին նշանը ցոյց տալ. վիրաւորը տեսնելով նշանը, բառեր մը արտասանեց, որուն Քիւմ պատասխանեց:

Օտարականը, ասոր վրայ, Քիւմը մէկ կողմ տարաւ ու անոր յայտնեց թէ ինք ծածուկ հեռագիր մը կը տանի, թէ հանդիպած է կառավարութեան թշնամիներուն ու հազիւ մահէ աղատուած: Ըստ իրեն, հաւանաբար

Թշնամիները՝ շողեկաւքին մէջ իր ներկայութեանը տեղեակ են, ու պիտի կրնան ճամբուն երկայնքը վտնուող իրենց դործակալներուն հեռագրել, ու պէտք էր հեռագիրը հասցնել ոստիկանական սպայի մը ու չբռնուիլ:

Քիւմ գայն ծպտելու դադափարն ունեցաւ:

Հնդկաստանի մէջ, շատ մը սուրբ մուրացկաններ կան որ երկիրը կը պատին: Կը քալեն զրեթէ բոպիկ, մոխերով պլլուած, գէմքերնուն վրայ նշաններ նկարուած: Ժողովուրդը անոնց սրբութեանը կը հիանայ, անոնց կ'ողորմի հաց ու դրամ տալով:

Քիւմ ալիւր եւ ծխամորճի մոխիր իրար խառնեց, մերկացուց իր բարեկամը, եւ անոր մարմինը լաւ մը ծեփեց, իր մօտ դտնուած ներկերով անոր ճակատին նշաններ նկարեց, մասամբ վէրքերը բուժելու, բայց առաւելապէս այդ վէրքերը նուազ տեսանելի դարձնելու համար: Մագերը խառնեց, անոր տալու համար մուրացիկի մը խոթու երեւոյթը, ու գայն փոշիով ծածկեց, սրով իր մայրը նոյնիսկ պիտի չկրնար մեր մարդը ճանչնալ:

Քիչ վերջ կը հասնին մեծ կայարան մը եւ դարափին վրայ կը նշմարուի ոստիկան սպան որուն պիտի տրուի ծածուկ դրութիւնը: Կեղծ մուրացիկը կը հրմշտկէ սպան, որը անգլիերէնով կը կշտամբէ, մուրացիկը դադտնի բառերով խառն հայհոյանքներ կը թափէ:

Սպան թէեւ հնդկերէն չհասկնալ կը ձեւացնէր, բայց շատ լաւ կը հասկնար. դադտնի բառերէն հասկցաւ որ դադտնի դործակատարի մը հետ է գործը, սրով մուրացիկը ձերբակալել ձեւացնելով առաջնորդեց ոստիկանատուն: Հոն կրցան լաւագոյն կերպով խօսակցիլ ու այդ ամէնքը անցաւ բոլորովին աննշմար:

Ի վերջոյ Քիւմ ուրիշ բնիկ դադտնի դործակատարի մը հետ ալ ծանօթացաւ, զարգացած Հնդիկ մը, ու ա...

նոր օգնեց հիւսիսային սահմանին մօտերը երկու ուսուցիտներ ձերբակալելու :

Հնգիկը ինքզինքը Անգլիոյ թշնամի իշխանի մը սպասուորը ներկայացուց, և ուսուցիտներուն հետ որպէս իշխանի ներկայացուցիչը բաւական տեղ քալեց : Այսպէսով գիտցաւ անոնց զաղտնի թուղթերուն գրուած տեղը, որմէ վերջ երկու սպաներուն եւ սուրբ հոգեւորականի մը միջեւ կուր յառաջ բերել տուաւ, հոգեւորականը ձեռնուած ըլլալով, տեղացիք գրգռուած՝ սպաներուն բեռները առնելով փախան եւ անյայտացան : Քիւմ բեռնակիրներուն մէջ էր : Բացաւ պայտւակները, թուղթերը գտաւ եւ տարաւ սպայակոյտի կեդրոնը յանձնեց :

Քիւմի այս սլամու-թիւնները կարգաւ խիստ չահեկան է սկաուտի մը համար, ասոնք ցոյց կու տան թէ որ աստիճանի պատանի մը կրնայ օգտակար ըլլալ իր երկրին, երբ ան խելացի է եւ վարժ :

×

Սկաուտին համար Քիւմը խաղ մըն է, որ կրնայ խաղցուել ամէն տեղ : Օրինակ՝ ցուցափեղկ մը քննել, ու ապա վերջիչել հոն գտնուածները : Ազմուկ լսել եւ ձայները գանաղանել : Շօշափելով գանաղան իրեր ճանչնալ, եւ այլն :

Սկաուտ մը պէտք է գիտող, զննող ըլլայ :

ՔԻՄԻ ԽԱՂԸ

Սկաուտակի մը վրայ դրուած 24 զանազան առարկաներ, մէկ վայրկեան դիտելէ վերջ, քուել անոնցմէ 16 ետ մինչեւ 5 վայրկեան տեւողութեան ընթացքին :

Այս խաղը փորձելու առեն, առարկաներու թիւը կրնայ մինչեւ 30ի հասնիլ : Մէկ վայրկեան ցոյց տալէ վերջ ծածկել ու յետոյ, իւրաքանչիւր սկաուտ առանձին

առանձին կանչելով հարցնել ու նշանակել՝ տրուած առարկային անունին գիմաց եւ մասնակցող սկսուածին անունին տակ: Ամենէն շատ վերլիչողը կը շահի խաղը:

ՎԱՐԺ ԿԵՐՊՈՎ ՊԱՏԷ ՄԸ ԿԱՄ ԶՈՂԷ ՄԸ
ՄԱԳԼՅԵԼՈՒ ԿԵՐՊԸ

Մագլցիլը ամենէն հաճելի եւ օգտակար մարզանքներէն մին է եւ բոլոր պատանիներէն սիրուած: Լեռ մագլցողներուն մեծամասնութիւնը նախ ծառերու վրայ մագլցելով, չուանէ եւ կայմերէ վեր մագլցելով սկսած է, ու ապա սկսած է ժայտերէ վեր մագլցիլ:

Մագլցելու համար մարմնոյ անդամները պէտք է ըլլան զօրեղ, պէտք է ունենալ յանդդնութիւն, վճռականութիւն եւ տոկունութիւն: Ու այս ամէնը կը ստացուի մարզուելով: Լեռ մագլցելու համար էական է սրաղարիւն ըլլալ, ոտքը փութով եւ ապահով ուղած տեղը դնել զիտնալ: Ասոր համար փորձելու է տախտակի մը եղերքին վրայ քալել, քարէ քար ցատկելով քալել՝ զանոնք զանազան հետաւորութեանց վրայ շարելով:

Բոլոր տեսակի մագլցումներու կերպերը կը ստացուին մշտատեւ վարժութեամբ, որը ինչպէս ըսուեցաւ, մարզանքի լաւագոյն մէկ տեսակն ալ է:

ՄԷԿ ՏԱՐՈՒԱՆ ՄԷՋ ՆԵՐԿԱՅԱՅՆԵԼ ԱՌՆՈՒԱԶՆ
ԶՈՐՍ ԶԵՌԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Սկսուտ մը պէտք է ձեռքէն ճարտար ըլլայ. հին երկրախոյզները քանի մը արհեստ գիտէին ու ամենէն նեղ դրութեան մէջ անգամ անոնք ինքնաբաւ էին: Ինք

նորաւ պէտք է ջանայ ըլլալ նաեւ սկաւում մը :

Չեռական աշխատութիւն ընելով կը հասկցուի շատ հասարակ առարկաներու շինութիւնը, ինչպէս օրինակի համար՝

Կոճակ կարել գիտնալ . գմելիով առարկայ մը շինել . խաւաքարտէ տուփ մը շինել . լաւ կապուած ծրար մը ներկայացնել . բանակուծի ընթացքին՝ սեղան, աթոս, կամուրջ շինել . բանակապայրը դարդարել . բնութեան տեսարաններ դժադրել . սկաւումական ժամանակացոյցներ դարդանկարել :

Մ. Բաշի գեղատնտեսական վարժարանի կօշկակար
Սկաւումներու խմբակ մը, 1920 թուին :

ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԱՐԳԻ ՍԿԱՌԻՏ

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ ԵՒ ԶԱՆՈՆՔ ԼՐԱՑՆԵԼՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ
ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ ԲԱՍՑՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երկրորդ կարգի նշանակ

Ա. — Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ն Ե Ր

Նորընծայ մը Երկրորդ կարգի սկսուտ կարենալ ըլ-
լալու համար պէտք է լրացնէ հետեւեալ պայմանները .

Ա. — Վեց ամիս իբր նորընծայ սկսուտ դործել :

Բ. — Գոհացուցիչ բացատրութիւններ տալ հետեւ-
եալ նիւթերու շուրջ :

1. — Հինգ վայրկեանի մէջ վրան մը կանգնել :

2. — Կացին դործածել եւ ծառ մը տապալելու ե-
ղանակը գիտնալ :

3. — Երկու լուցկիով բաց օդին մէջ կրակ վառել
եւ զանազան տեսակի օճախներ շինել :

4. — Կերակուր եւ անուշեղէն եփել գիտնալ : Խմ-
բակի մը բաւարար չափով կերակուր պատրաստել :

5. — Բ. կարգի յատուկ կապերը եւ հետախուզական
նշանները գիտնալ : Հիւզակ մը շինել :

6.— Մարմնոյ ներքին գործարաններուն եւ անոնց պաշտօնին շուրջ ծանօթութիւններ ունենալ :

7.— Մարմնական առողջապահութեան մասին ծանօթութիւններ ունենալ եւ զիտնալ սենեակի մարզանքի դիտաւոր փորձերը :

8.— Անմիջական օգնութեան մութաւու կերպերուն ծանօթ ըլլալ :

9.— Սկառուտական զնացքով 15 վայրկեանէն երկու քիլոմետր ճամբայ կտրել, մէկ վայրկեանի սխալով մը միայն :

10.— Կողմնաճանաչութիւն՝ աստղերով, լուսինով, յարեւով, ժամացոյցով : Բնական երեւոյթներով առաջնորդուիլ :

11.— Օդաճանաչութիւն՝ բնական երեւոյթներով, լինչպէս հող, ամպ, եւայլն, կենդանիներու ձայներով եւ անոնց ընթացքով :

12.— Համառօտ կերպով քացատրել Հ. Մ. Ը. Մ. ի ծաղումը եւ պատմութիւնը, նոյնպէս սկառուտական շարժման նպատակը :

13.— Հայոց պատմութիւնը իր ընդհ. զիծերուն մէջ մինչեւ Արշակունեաց Հարստութեան վերջաւորութիւնը :

14.— Գրաւոր կերպով քացատրել Դաւանանքին առնուազն երկու յօդուածները :

15.— Փոյց զիտնալ եւ երգել տասնեակ մը հայերէն երգեր, մասնաւորաբար ազգային եւ սկառուտական :

ՎԵՑ ԱՄԻՍ ՆՈՐԸՆԾԱՅ ՄՆԱԼ

Այս պայմանաժամը պէտք է հաշուելի նորընծայի քննութիւնը, երգումը եւ նշանակը առած թուականէն :

Նորընծայի քննութիւնները յաջողութեամբ անցընող սկառուտ մը, սկառուտական բարոյախօսութեան զլխա-

ւոր եւ հիմնական սկզբունքներու կիրառման ընդունակ պատանի մըն է, որը պէտք է առաջնորդուի քայլ առ քայլ դէպի դործնական աշխատանքի: Ան, դեռ սկսուտական բուն կեանքին, գիտութեան եւ անոր պահանջներուն անծանօթ, պէտք է պատրաստուի անոր դադարներէն ետեւ ու խորհուրդներուն թափանցելու:

Նորընծայի պայմանները լրացուցած բլլալը բաւական չէ որպէսզի ան ինքզինքին իրաւունք տայ պահանջելու Բ. կարգի պատրաստել զինքը, այլ իր ամեհօրեայ կեանքի ընթացքին, դաւանանքի յօդուածները կիրարկելով պէտք է տիրացած բլլայ սկսուտական ոգիին, ու այն ժամանակ ան ինքնաբերաբար կ'ընդարձակէ իր սկսուտական գիտութեան պաշարը, կը ձգտի բարձրանալ, կարենալ իր կարգին բարձրացնելու ուրիշները, ինչպէս որ կը տրամադրէ Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուտին սիրուն նշանաբանը:

Իր առաջնորդը եւ խմբապետը որոնք մօտէն կը հըսկեն իր վրայ, անշուշտ կը նշմարեն իր հետաքրքրութիւնը, խանդավառ ու յառաջադէմ ոգին ու զինքը կ'առաջնորդեն որպէսզի ան տիրանայ Բ. կարգի գիտութիւններուն, որոնք ա'լ աւելի պիտի գարգացնեն տղուն մէջ զիտելու եւ առաջնորդուելու կարողութիւնները, ու քայլ մը ետ կը մղեն զինքը դէպի ինքնաբաւութիւն վանազան անօգնական վիճակներու մէջ գտնուելու պարագային չվհատելու համար:

Փաղթահալ Բ. կարգի սկսուտ մը արդէն իր մայրենի լեզուով գրելու կարողութիւնը ունի ու իր Ազգային պատմութեան առաջին շրջանին յատկանշական գիծերուն քաջածանօթ է:

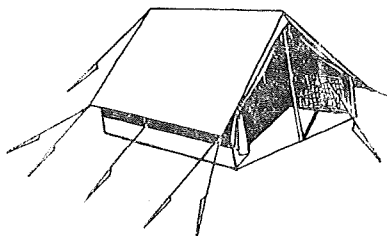

Բ. — ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎՐԱՆ ԿԱՆԳՆԵԼ

Ձանազան ձեւի եւ մեծութեամբ վրաններ կան. անոնց կանգնումը դժուարութիւններ ներկայացնելէ աւելի խնամքի կարօտ է:

Արագ կերպով վրան մը կանգնելու համար պէտք է յաճախակի մրցումներ կատարել սկառուտակա՞ն խմբակներու միջեւ:

Վրանը իր տոպրակէն հանելով քակել եւ դետնի վրայ բանալ, դուր կամ դոները նախապէս դոցել: Վրանի կեղրոնի երկու ծայրերը գտնել, ծակերու բացուածքին չափ հեռաւորութեամբ դետինը երկու փոս փորել եւ հոն հաստատել կեղրոնական երկու կայմերը եւ վրանը անցընել իբր կայմ ծառայող երկու սկառուտական գաւազաններու ծայրը: Մինչդեռ երկու սկառուտայդ կայմերը բռնած են, ուրիշ երկու հոգի կայմերը միացնող պարանը երկու զօրաւոր ցիցերով դետնին կը հաստատեն (ուշադիր բլլալ որպէսզի կայմերը եւ ցիցերը մէկ դծի վրան գտնուին) եւ պարանը պրկող փայտեայ կամ մետաղեայ պրկիչները պատշաճօրէն կը քաշեն: Ապա չորս հոգի վրանին չորս ծայրի կապերը ցիցերո՞ւ կը կապեն ու կը պրկեն, այդպէս կարգով բոլոր եղեր-

քի կապերը եւս կ'ամբօրացնեն :

Վրանը հաստատելէ յետոյ մէջի խորտուբորտու-
թիւնները շտկել եւ յատակը մոմլաթ մը փռել :

Վրանին չորս կողմը ակօսներ բանալ, որպէսզի անձ-
րեւի պարագային ջուրը ներս չյորդի : Այս ակօսները՝
վրանին ետը, հետուն պատրաստուած, խոշոր փոսի մը
միացնել, որպէսզի ջուրերը հոն հաւաքուին :

Վրան մը լարելէ առաջ, անհրաժեշտ է տեղը եւ
վրանին ուղղութիւնը ճշդել :

Տեղը պէտք է ըլլայ չոր, ճահճնեղէ հետու, գե-
տինը կարելի եղածին չափ աւազուտ եւ քիչ մը շեղ,
ջուրի համար թափանցիկ :

Պէտք է ընտրել խմելիք ջուրի մօտ տեղ մը ուր կը-
րակ վառելու համար բաց տեղ գտնուի ինչպէս նաեւ
փայտ ճարելու յարմարութիւն, դօրաւոր օդի հոսանք-
ներէ պաշտպանուած. արեւջն պաշտպանուելու յարմար
ծառերու մօտիկ, բայց ոչ թէ ծառի շուքի տակ :

Գալով վրանի ուղղութեան, նախ ճշդել հողի ուղ-
ղութիւնը եւ լարել՝ կոնակը հովին դէմ :

ԿԱՑԻՆԸ ԵՒ ԻՐ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԵԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Կացինը սկսուտին անբաժան ընկերն է, իր դաւա,
դանէն յետոյ ամենէն դործածական իրը :

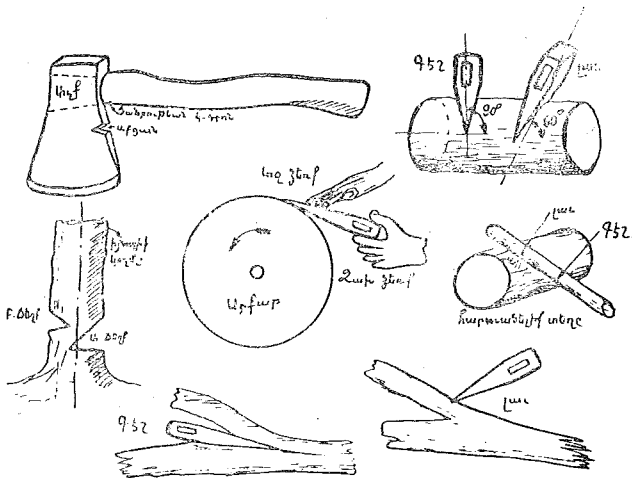
Ձայն լաւազոյն կերպով դործածելու համար ան-
հրաժեշտ է վարժութիւն ընել, ու աշխատանքի սկսելէ
առաջ նկատի ունենալ որ ան փայտ կտրելու սահման-
ուած է ու ոչ թէ դործածողին ոտքը կամ մարմնոյ որեւէ
մէկ մասը եւ ոչ ալ իր մօտը գտնուողներունը :

Կացինը դործածելու է մեծ խոհեմութեամբ, կարե-
ւոր աշխատութիւն մը նախաձեռնելու պարագային պէտք
է նախապէս պետին հաւանութիւնն ու արտօնութիւնը
ստացած ըլլալ :

Առանց արտօնութեան պէտք չէ ծառ տապալել. կան որոնց դպչիլ արդիւրեւած է. այդպիսիներուն որեւէ հարուած իսկ տալէ զգուշանալ:

Կացինը գնել ընտիր տեսակէ, երկաթազործի կողմէ դարբնուած և ոչ թէ ձուլուած: Երկաթեայ մասը՝ ծանր, իսկ կոթը՝ կրկնակ շեղութեամբ, լաւ տեսակ փայտէ:

Կացինին դլուելը, այսինքն սուր ծայրին հակառակ մասը պէտք է ըլլայ տափակ, իբր մուրճ ծառայեցնելու:

Համար թեթեւ աշխատութեանց ատեն միայն, հակառակ պարագային, կոթը անցընելու սահմանուած ծակը կամ աչքը իր ձեւը փոխելով պատճառ կ'ըլլայ որ կոթը թուլնայ եւ դուրս դայ: Կացինի այս ձեւին քանատակաւ կացին անունը կու տան:

Գործածութեան պահուն, սուր ծայրը կամ բերանը պէտք է չարժեղ մարմինէն հեռու, բնաւ դէպի ստքը ուղղուած չարժեղու չէ: Եթէ կտրելու սահմանուած

փայտը ձեռքով բռնուած է, շարժումը պէտք է ըլլայ ձեռքէն հետու հարուածող ուղղութեամբ:

Կտրելիք փայտը ղնել կոճղի մը կամ փայտէ յենարանի մը վրայ, որպէսզի կացինին բերանը հողի կամ քարի հանդիպելով շուտ մը անգործածելի չդառնայ: Բացի այդ, եթէ հարուածը ստանալիք տեղին տակը ամուր յենարան մը չըլլայ, կտրելը կը գժուարանայ: Կացինը փայտին պէտք է հանդիպի ճիշդ յենարանին վրայ, որպէսզի հարուածին կարեւոր մէկ մասը փայտի առաձգականութեան միջոցաւ չվատնուի:

Վրան դամ ունեցող փայտերուն նախ գամերը հանել. ասոր համար, շատ մը կացիններու վրայ մասնաւոր ձեղք մը կայ:

Կացինին բերանը կարելի եղածին չափ խորը մտցընելու համար, անոր տալու է մօտաւորապէս 60 աստիճանի շեղութիւն մը. զայն ձեռքին մէջ բռնապրօսիկ սեղմելու չէ, այլ անոր ծանրութիւնն է որ պէտք է օգտագործել, փայտին մէջ խրելու համար:

Ծառի մը ճիւղերը կտրելու համար, կացինի հարուածը տալու է ճիւղին գուրսի կողմէն, եւ ոչ թէ ճիւղին եւ բունին մէջտեղէն, որով ճիւղերը կտրելու համար սկսելու ծառի կամ տապալուած խոշոր ճիւղի մը վարի կողմէն ու հետզհետէ գէպի ծայրը երթալ:

Ծառ մը տապալելու համար նախ անոր իյնալիք կողմը ճշդելու է. երբ որոշ արդելք կամ պատճառ մը չըլլայ, իյնալիք կողմը ընտրելու է ըստ հովի ուղղութեան եւ ուշադիր ըլլալ որ ծառը ինկած ատեն ուրիշ ծառերու կամ որեւիցէ բանի չվնասէ:

Ուղղութիւնը ընտրելէ յետոյ, կացինը վարնելիք մասը եւ զայն շարժելու չըջանակը ամբողջութեամբ մաքրելու է մացառներէն կամ սստերէն:

Կտրուածքը որքան կարելի է գետնին մօտերը պէտք

է ըլլայ ու առաջին կտրուածքը իյնալիք կողմին վրայ բանալու է, կտրուածքին բացուածքը կեդրոնէն աւելի հեռու պէտք է տարուի ու անոր ամենասուր մասի զիծն է որ անկումին իբր առանցք պիտի ծառայէ :

Առաջին բացուածքը լրացնելէ յետոյ, անոր ճիշդ հակառակ կողմը ու աւելի բարձրէն կացինով ուրիշ մը բանալ, ու երբ այս երկրորդ կտրուածքը բաւականաչափ յառաջացած ըլլայ՝ ծառը ինքնիրեն կ'իյնայ: Խոհեմութիւն է ծառը պարաններով երեք ուղղութեամբ բռնել տալ, ծառին իյնալիք եւ հակառակ կողմը ոչ ոք պէտք է գտնուի, այլ երկու կողքերուն վրայ: Փոխանակ երկրորդ ճեղքը կացինով բանալու, կարելի է սղոցել:

Կացին ունենալը բաւական չէ, պէտք է որ ան շարունակ գործածելի վիճակի մէջ ըլլայ, ուստի դայն այս ու այն կողմ գետնին վրայ նետելու չէ, ոչ միայն գետնին քարերէն կը վնասուի ու խոնաւութենէն կը ժանդութի, այլ կրնայ մէկու մը վիրաւորուելուն պատճառ դառնալ:

Կացինը պէտք է պահուի ապահով տեղ մը, իր պատեանին մէջ, երբ դայն գործածելու համար ձեռք առնուի, պէտք չէ կոթէն բռնել, այլ երկաթի կողմէն, որուն սուր ծայրը մարմինէն դուրս ուղղուած ըլլայ: Իսկ երբ ուղուի մէջքին հաստատել, պէտք է ետեւի կողմէն դօտիին անցընել եւ ոչ թէ առջեւէն կամ կողքերէն:

Կացինին սուր ծայրը պէտք է միշտ սրուած վիճակ ունենայ ու գործածութենէ յետոյ թեթեւ մը իւղոտել:

Մայրը աւրուած կացին մը սրելու համար կը գործածուի յատուկ սրքար մը, ջրով ողողուած. սրքարը պէտք է գտնայ միշտ դէպի դուրս, սրողի կեցած դիրքին նկատմամբ. սրելու ատեն սուր ծայրը պէտք է դրնել սրքարին վրայ, կացինի երկաթը բռնելով ձախ ձեռքը, աջ ձեռքին մատներով սուր ծայրը սրքարին վրայ

ճնշել, ինչպէս ցոյց տրուած է սլափերին վրայ :

Երբ քարէ կըսր սրքարին վրայ կացինի ծայրի խոր-տուրորտութիւնները անհետանան, սուր մասին ծայրը կը մնան աւելորդ մասեր, որոնք հանելու համար կը դի-մենք անշարժ տափակ սրքարի մը օգնութեան, իւզով օծուած . այս պարադային, անշուշտ, կացինի սուր մասն է որ կը շարժի սրքարին վրայ շրջանակաձեւ շարժու-մով : Տափակ սրքարի փոխարէն կարելի է գործածել յղուած կարծր քար մը :

ԿՐԱԿ ՎԱՌԵԼ

Անտառի մէջ բանակուածի կամ արշաւի ատեն, որեւէ եղանակի մէջ, կատարեալ սկաւստ մը պէտք է կարենայ կրակ վառել՝ երկու լուցկի միայն գործածելով :

Երկու լուցկիով կրակ վառելու փորձին ատեն, բռնկուած լուցկիներու թիւն է որ պէտք է հաշուել եւ ոչ թէ առանց կրակ առնելու փճացածներուն թիւը :

Կրակը վառելէ առաջ, անհրաժեշտ պայմանն է նա-խապէս արտօնութիւն ստանալ այն տեղին համար ուր կ'ուզուի կրակ վառել :

Վառելիք տեղին շուրջը, մօտաւորապէս երկու մեթր շրջանակի մը վրայ, խնամքով մաքրել, չոր խոտերը եւ տերեւները հեռացնել, որպէսզի մարդագետինը, մացառ-ները կամ անտառը հրդեհէ զերծ մնան :

Եթէ տեղը թաց է, քանի մը կտոր փայտի դէմնիկ-ներ քով քովի շարել ու անոնց վրայ վառել : Այդ փայ-տերուն վրայ չոր խոտ կամ չոր տերեւներ դնել :

Անձրեւոտ եւ խոնաւ օդով կրակ բռնկցնելու համար չոր նիւթեր կարելի է դանել ծառերու տակ եւ անոնց բունին մօտերը, ու վտտելէ յետոյ, թաց փայտերը միշտ կրակին մօտ պահել, հեռուէն չորցնելու համար, կամ հովին դնել, եթէ հով կայ :

Չոր կամ մեռած փայտի պաշարը մէկ անգամէն նախապէս հաւաքել: Ուշադիր բլլալու է որ խէժ պարու նսկող փայտերը աւելի շուտ եւ լաւ կը վառուին, թէեւ կրակ չեն ձգեր: Ուռենին, եղեւինը (չաճ), կաղնին, չազանակենին, կաղամախին լաւ չեն վառուիր եւ շատ ծուխ կու տան: Մինչդեռ ցարասին, հացին, շոճին, կնձին, հաճարենին, նշտարենին լաւ կը վառուին եւ կայծեր կը թողուն: Լաւ վառելանիւթ են նաեւ կօշիկները, ինչպէս նաեւ շոճիին բոունցքները:

Փայտերը նախապէս կտրտել, փոքր ճիւղերը կամ կրկուտը եւ բիրերը իրարմէ դատել. փայտերը շարելէ առաջ, նախ թուղթի ճմռթկուած կտորներ դետեղել, վերան բոլորովին չոր ուտիկներ, չոր տերեւ եւ մամուռ, յետոյ կրկուտ. որքան կարելի է յարդ չգործածել: Յետոյ բուրդի ձեւով հետզհետէ հաստ կտորներ շարել, երբ կրակը յաջողած կը նկատուի. պէտք չկայ շատ մեծ կրակ մը վառել. վառուելու վրայ եղող կրակը բնաւ չփչել, որովհետեւ բերնով փչելը թաքերուն խիստ վրնաստկար է:

Բռնկցնել հովը փչած կողմէն լուցկին թուղթի դէզին դէմ խօթելով:

Մուխը բոլորովին անցնելէ յետոյ միայն կերակուրը վրան դնել, որպէսզի մուխ չառնէ:

Կրակ մը առանց հսկողութեան պէտք չէ ձգուի, ու եթէ այլեւս անոր պէտք չկայ, աւելի վերջը կամ յաջորդ օրը դաջն օդտագործելի դարձնելու համար, մոխիրով ծածկել ու խնամքով թաղել, որպէսզի հովը չկարենայ կրկին բանալ:

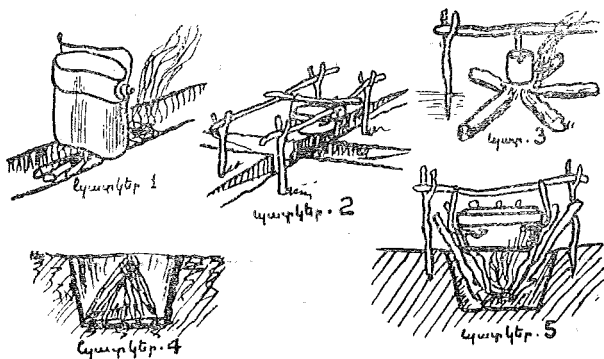
Սկառու մը թոյլ պիտի չտայ որ իր վառած կրակին տեղը նշմարուի, քանի որ իր մշտական մտահոգութիւնն է ջանալ ամէն ինչ տեսնել ու բնաւ չտեսնուիլ:

ՕՃԱՆ ՇԻՆՆԵԼ

Օճախ շինելու ատեն նկատի ունենալ հովին ուղղութիւնը, ու ըստ այնմ, շինել երկու զուգահեռական պատեր, որուն վրայ կաթսայ մը առանց չըջուելու վտանգին ենթարկուելու պէտք է կարենայ մնալ: Պատերը կարելի է շինել հողով, քարով կամ փայտի խոշոր կրտորներով: Եթէ հողը թաց է, զայն ծածկել կղմինարով եթէ կայ, որովհետեւ կղմինարը կ'աւելցնէ նաեւ ջերմութեան պահպանումի տեսողութիւնը:

Ստորեւ կու տանք հինգ գանազան ձեւեր:

Ա. Չեւ, տափակ գետնի վրայ 20 սանթիմէթր բարձրութեամբ, նոյնքան լայնութեամբ եւ 60 սանթիմէթր երկայնութեամբ փոս մը փորել հովին ուղղութեամբ, պատերը լաւ մը ծեփել: (Պատկեր 1):

Բ. Չեւ, կաշածեւ օնախ, որուն վրայ քանի մը կաթսայ միաթամանակ կարելի է տեղադրել եւ հովի ուղղութեան փոփոխումները մասամբ դարձանել: Բանալ 15 սանթիմէթր մեծութեամբ խորանարդ փոս մը, որուն շուրջ խաչաձեւ առուներ փորել ու կէս մեթր հե-

ուուն հողին հաւասարեցնել՝ իւրաքանչիւր առուի ծայրերը: (Պատկեր 2):

Գ. Ձեւ. կաթսան՝ դետինը խիստ տոկուն կերպով հաստատուած փայտի մը կամ փայտերու վրայ կախել, վառելիք փայտերը տակը աստղաձեւ շարել, այս կերպով փայտերը աւելի դանդաղ կը վառին, կրակը դիւրաւ չի մարիւր եւ փայտի ու ժամանակի խնայողութիւն ալ կ'ըլլայ: (Պատկեր 3):

Դ. Ձեւ. 30էն 35 սանթիմետր մեծութեամբ խորանարդ փոս մը փորել, փոսին քովերը երկու ամուր ցիցեր հաստատել, որոնց վրայ պիտի կախուին կաթսաները: Փայտերը փոսին մէջը պիտի դրուին ուղղահայեացի մօտեցող շեղ դիրքով, մէկ ծայրը փոսին մէջ եւ կաթսային բոլորը շարուած ու յետոյ կրակը վառել: (Պատկեր 4):

Ե. Ձեւ. Վերը յիշուած չափերով փոս մը փորել, տակը երկու կամ երեք կարգ տափակ քարեր շարել, վերան կրակ վառելով քարերը լաւ մը տաքցնել, յետոյ կրակը քաշել, մոխիրը մաքրել քարերուն վրայ միս, ձուկ կամ այլ խորոված դնել, ասոր վրայ դողաւոր աման մը դարձնել, կամ կանաչ տերեւներ դնել ու վրան ծածկել մոխիրով ու յետոյ կայծերով, այս կերպով կը ստացուի շատ լաւ եփուած եւ համեղ խորոված: (Պատկեր 5):

ԿԵՐԱԿՈՒՐ ԵՒ ԱՆՈՒՇԵՂԷՆ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ

Պոհանոցը՝ սկառուտի մը դործունէութեան անհրաժեշտ եւ կարեւոր բաժիններէն մին է: Ամէն սկառուտ պարտի նախանձախնդիր ըլլալ մաքուր եւ համեղ կերակուրներ եփելու, մանաւանդ բանակուտի ընթացքին պէտք չէ մտահան ընել որ կերակուրը ոչ թէ բոցով,

այլ կրակով ետելու է, քանի որ բոցը կերակուրը կըրնայ ալրել, իսկ անոր հետ անբաժան ընկերացող մութը կերակուրին կու տայ մութի համ մը:

Բանակումներու ընթացքին ընտրելու է այնպիսի կերակուրներ որոնց պատրաստութիւնը երկար ժամանակի չկարօտիր: Արդարեւ, կան արչաւներ որոնց ընթացքին ոմանք միմիայն կերակուրի պատրաստութեամբ կը դբադին ու տուն կը վերադառնան առանց շուրջերնին դիտած ըլլալու եւ սկառուտական ուրիշ որեւէ գործի մը մասնակցած ըլլալու:

Գրքի մէջ տրուած ցուցմունքներէն աւելի, խոհանոցի հմտութիւն ձեռք ձգելու դիւրամատչելի եւ լաւագոյն միջոցը՝ տունը, մայրիկին մօտ մէկ քանի կերակուրներու պատրաստութեան ներկայ գտնուիլն է:

Ուստի, ամէն անգամ արչաւի մեկնելէ առաջ, իր ճաշերու ցուցակը նախապէս պատրաստող հոգածու սկառու մը կընայ՝ չմեկնած՝ պատրաստելիք կերակուրներու շուրջ իր մայրիկէն վերատին բացատրութիւններ առնելով յիշողութիւնը թարմացնել:

Ահաւաստիկ կարգ մը դիւրին պատրաստելիք կերակուրներ:

1.— Գետնախնձոր խաշել: Գետնախնձորը լեցնել աղի ջրով լեցուն ամանի մը մէջ եւ վառ կրակի վրայ 20 վայրկեան եփել: ջուրին քանակը պէտք է գետնախնձորը ծածկելու չափ ըլլայ: Խաշած ըլլալը հասկնալու համար, պատառաքառ մը մխել, որը պէտք է դերութեամբ մտնէ: Մէկ հոգիի համար բաւարար չափն է մօտաւորապէս 200 կրամ:

2.— Գետնախնձոր տապկել: Գետնախնձորին կեղեւը քերելով հանել, կարելի եղածին չափ բարակ շերտեր կտրել, լուալ ու ցամքեցնել, յետոյ թափել եռացող խղի մէջ եւ 10 վայրկեան տապկել:

3. — Զուածեղ: Ամանի մը մէջ հաւկիթ կոտրել ու պատառաքողով մը զարնել մինչեւ փրփուր յառաջ դալը, աղ ցանել, ինչպէս նաեւ քիչ մըն ալ ազատքեղ դնել մէջը: Ընկոյզի մեծութեամբ կարագ հալեցնել, եւ երբ լաւ մը տաքցած է, հաւկիթը անգամ մըն ալ խառնելէ վերջ՝ կամացուկ մը իւղին մէջ թափել ու խառնել, եփած մասերը դէպի կեդրոն ժողվելով. տապակին ցընցումներ տալ, սրպէտղի հաւկիթը յատակը չփակչի, ու սպասել որ տակը կարմրի, մինչդեռ վրան դեռ թեթեւ մը նոսր է: Պնակին մէջ դնել, մէկ կէսը միւս կէսին վըրայ կիսաշրջանակի մը ձեւ ծալլելով:

Մ Ս Ե Ղ Է Ն

1. — Պիփքէկ: Ասոր պատրաստութիւնը դիւրին է. մէկ հոգիի համար 125 կրամնոց շերտ մը՝ տապակին յատակը ծածկող հալած կարագի կամ ուրիշ յարմար իւղի մը մէջ դնել: Կրակը պէտք է ըլլայ բարկ եւ միտը գնելէ առաջ իւղը եռալու տաքութեան հասած: Միտը դարձնել մէկ կողմէն միւսը, վրան աղ ցանելով: Կրակի վրայ սլահել մօտ 10 վայրկեանի չափ, ու վար առնել՝ երբ պատառաքող մը խոթելով՝ կը տեսնուի որ արիւն դուրս կու գայ: Ուտելէ առաջ քիչ մը կարագ եւ համեմներ աւելցնել վրան:

2. — Խոքալած: Մսի փոքր, խորանարդաձեւ կտորներ՝ փայտէ ձողի մը վրայ անցընել՝ իւղի եւ սոխի կը տորներու հետ փոխնիփոխ եւ կրակի կայծերու վրայ եփելէ վերջ աղել:

Կամ՝ միտը բանալ, ըլլայ կտրելով, ըլլայ ձեծելով, երկու երեսներուն վրայ դանակի հարուածներ տալ՝ տաքութիւնը ներս կարենալ ներս թափանցելուն ծառայելու համար. երկու ծայրերէն փայտերով բռնելով՝ բացուած միճակով կրակին վրայ բռնել. տակը պնակ մը

դնել, հիւթերը հաւաքելու պայմանաւ: Երկու կողմն ալ հաւասարապէս եփել, վրան քիչ մը իւղ քսելով, որ պէտքի, կրակին կողմին կտորները չածխանան:

3. — Համեմուած միս: Կտրտուած միսը իւղի մէջ տապկել, քանի մը կտոր սոխի կտորներ աւելցնելով, քիչ մը ալիւրի մէջ միսը թաթխել, յետոյ եփել մինչեւ կարմրիլը: Վրան ջուր աւելցնել, աղել ու եփել, ջուրը եփ ելլելուն պէս՝ մէջը համեմներ դնել (դամբառէ, աէֆնէ, սարգենիի տերեւներ): Մինչ այդ գետնախրճոր կեղուել ու չորս հինգ կտոր ընելով 20 վայրկեան յետոյ մէջը նետել ու կրկին 20 վայրկեան եփել:

ՀԱՅ ԵՓԵԼ

Մէկ քելօ հացի համար 800 կրամ ալիւր ատնել: Ջուր աւելցնելով չաղել մինչեւ կարծր խմոր մը ստանալը:

Փորձի ատեն ատնել միայն 200 կրամ ալիւր, լաւ մը չաղելէ յետոյ ձէն 10 կրամ թթխմոր դնել եւ թողուլ որ խմորը աճի, աննուազն երկու ժամ պահելով: Մնացեալ ալիւրն ալ աղով ու ջրով չաղելէ վերջ՝ վրան աւելցնել աճած խմորը ու սկսիլ հաց եփելու դործողութեան:

1. — Խմորը բանալ երեքէն չորս սանթիմէթը լայնութեամբ եւ մէկ սանթիմէթը հաստութեամբ, սկտուտական դաւաղան մը լաւ մը մաքրելէ յետոյ, կրակի վրայ լաւ մը տաքցնել, խմորի շերտը սրտուտակաձև վրան փաթթել ու կրակի կայծերուն մօտեցնելով ու դարձնելով գոյն եփել:

2. — Բարկ կրակ պատրաստել, խմորը իւղոտուած պնակի մը մէջ դնել, վրան ուրիշ պնակ մը դարձնելով կրակի մէջ թաղել: Մէկ քանի անգամ փորձեր կատարելէ վերջ, կարելի է կրակէն հանելու ճիշդ ժամանակին:

ընտելանալ, առանց հացը ալրելու :

3. — Սմորը փաթթել թղենիի կամ նման ծառէ մը լայն տերեւներուն մէջ, յետոյ՝ մաքուր հողէ կամ կաւէ շաղախի մը մէջ պարուրել՝ մէկ քանի ծակեր թողելով չոզիին ելքը գերացնելու համար, ու զնել կայծէ հրակի վրայ. շաղախը չորնալուն պէս՝ հացը եփած պէտք է ըլլայ : Այս կերպ կարելի է եփել նաեւ միս, ձուկ, թռչուն :

Թւչունը կաւով պատելու տանն՝ փետտելու կարիք չկայ, կաւը չորնալուն պէս, փետուրները հետը իր կարծրանան եւ միւր կ'եփի առանց փետուրը վառելու, ինչպէս որ բնկոյզին կեղեւը չվառած՝ միջուկը եփած կ'ըլլայ :

Թ Է Յ

Թէյը երբեք ջուրին հետ պէտք չէ եփի, այլ եփած ջուրին մէջ պէտք է զնել ու կրակին վրայէն վար առնել, մէկ քանի վայրկեան ծածկել, ու յետոյ խմել :

Եթէ անմիջապէս կարելի չէ խմել՝ քիչ թէյ զնել, որ պարագային սակայն նոյն համը չունենար :

Ս Ո Ի Ր Ճ

Արեւելեան սուրճ եփելու համար, անհրաժեշտ է շատ բարակ սուրճի ալիւր, մինչդեռ եւրոպականը կարելի է եփել սուրճի հատիկները չիչով մը ջարդելով : Մէկ հոզիի եւրոպական սուրճ պատրաստելու համար, ապուրի դեղալով մը սուրճ զնել մաքուր լաթի մը մէջ ու զայն բոնել ամանի մը բերանը եւ ետացած ջուրը կամաց կամաց սուրճին վրայ թափել :

Կամ, սուրճը մաքուր լաթի մը մէջ փաթթելով, թէյի պէս ետացած ջուրին մէջը նետել ու տաւը վայրէկեան սպասել. այս պարագային, մէկ հոզիի համար 10 հրամ սուրճ կը բաւէ :

Շ Ո Ք Ո Լ Ա

Եփեսոս համար կան յատուկ շտաբայի կտորներ․
լուսադոյն է փոշին ունենալ, որ աւելի դիւրութեամբ
կը լուծուի: Մէկ հոգիի բաւարար չափն է՝ 25 կրամ:

Շտաբային վրայ նախ ջուրին կամ կաթին մէկ մա-
սը լեցնել, ու լաւ մը հալեցնելէ ետք մնացեալը աւել-
ցնել, թեթեւ կրակի մը վրայ դնել ու տասը վայրկեանի
չափ եփել:

Կր յանձնարարուի շտաբան եփել մէկ օր առաջ, եւ
յաջորդ օրը տաքցնել ու խմել:

ԱՆՈՒՇԵՂԷՆ

Ի հարկէ սկսուտական բանակումներու նպատակը
խոհարարներ պատրաստել չէ․ անուշեղէնները լաւա-
դոյն է պատրաստ դնել, մէկ հոգիի համար 40 կրամ
նկատի ունենալով: Միայն թէ՛ անհրաժեշտ է անոնցմէ
մէկ քանի տեսակներ եփել դիտնալ, առատ պտուղ ե-
ղած վայր մը բանակած առեն՝ թարմ եւ աժան անուշե-
ղէն ճաշակելու համար:

ՄԻՐԱՆԻ, ԿԵՌԱՍԻ, ԵԼԱԿԻ ԵՒ ՍԱԼՈՐԻ ԱՆՈՒՇԵՂԷՆ

Այս պտուղներով անուշեղէն պատրաստելու համար,
օրինակ, ծիրանով՝ դոյն մէջտեղէն կիսել եւ կուտը հա-
նելով կչտել:

Շաքարի թանձր օշորակ մը պատրաստել՝ պտուղի
ծանրութեան չափ շաքարով եւ քիլոյին 700 կրամ համե-
մատութեամբ ջուր աւելցնելով: Օշորակը եղած կը հա-
մարուի երբ շաքարի եւ ջուրի խառնուրդը ետացնելէ
վերջ, ցնցուղէ մը, թանձր կաթիլներու ձեւին տակ
կ'անցնի՝ Վերմութիւնը մինչեւ 33 աստիճան եղած առեն:

Այս վիճակին հասնելուն պէս, պտուղը մէջը թա-
փել եւ առաջին անգամ եռ գալուն, պտուղները ցածքե-
ցընելով դուրս հանել, օշորակը վերստին եփել, մինչեւ
որ դարձեալ իր առջի թանձրութիւնը ստանայ, ծիրա-

նը կրկին մէջը թափել ու եռացնել, մէջը նուշի քանի մը կտորներ նետել ու վար առնել:

ԽՆՁՈՐԻ ԱՆՈՒՇՆՈՒՆ

Խնձորը կեղևել եւ փոքր փոքր կտրտելով ամանին մէջ դնել ու դայն ծածկելու չափ ջուր աւելցնելով լաւ մը եփել:

Երիւթ խնձորին ծանրութեան չափ շաքար առնել ու անկէ օշարակ պատրաստել, ինչպէս վերեւը բացատրուած է, խնձորը մէջը աւելցնել ու մէկ ժամ եփել, ատեն ատեն խառնելով:

Անուշահոտելու համար, մէջը ծեծուած լեմոնի կեղևը դնել, մէկ քիլօ խնձորին մէկ լեմոնի կեղև համեմատութեամբ:

ՄՐԳԱՆՈՒՇ

1.— Ծիրանի: Վեց հողինոց խմբակի մը համար մէկ քիլօ ծիրան, երկու դաւաթ ջուր եւ 200 կրամ շաքար:

Շաքարէ օշարակ պատրաստել՝ դայն թանձրացնելով, մինչեւ որ ցնցուղ-դղալին մէջէն միայլար վազէ: Ծիրանները մաքրել, կիսել, կուտերը հանել եւ օշարակին մէջ 10էն 12 վայրկեան եփել:

2.— Կեռասի: Նոյն չափերը, բայց մէկ դաւաթ ջուր միայն: Կեռասին կոթը եւ կուտը հանել, ջուրով եւ շաքարով միասին ամանի մը մէջ դնել, 10 վայրկեան եփել ու պողելէ վերջ ուտել:

3.— Խնձորի: Վեց հողիի համար 500 կրամ խնձոր, 200 կրամ շաքար, քառորդ լիթր ջուր, վանելիս կամ լեմոնի կեղև:

Կեղևել, չորս մասի բաժնել, միջուկը հանելով՝ ամէնքը միատեղ ամանի մը մէջ դնելով դորաւոր կրակով

10 վայրկեան եփել եւ դաղջ վիճակի մէջ ուտել :

4.— Չոր պտուղի : Պտուղները լուալ եւ երկու ժամ ջուրը դնել, մէկ ժամ դանդաղօրէն ջուրի, շաքարի եւ վանելիայի հետ միասին եփել : Պաղեցնել, վրան կաղին, նուչ կամ ընկոյզ աւելցնել ի հարկին :

Չափերը հետեւեալներն են .—

200 կրամ սաւոր կամ թուզ, կամ 125 կրամ խաղող,
100 կրամ շաքար, քառօրդ լիթր ջուր : Վանելիա, նուչ,
կաղին, եւայլն :

ԿԱՊԵՐ ԵՒ ՀԵՏԱՆՈՒԶԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

Ա.— ԿԱՊԵՐ

Բ. կարգի սկսուած մը պահանջուած կապերն են .—

1.— Սանդուխ կապ : Կը գործածուի պարանոյվ եւ փայտերով սանդուխ շինելու համար, ցանկապատ կանդ-
նելու համար :

2.— Աքոս կապ (պարգ եւ կրկնակ) : Կը գործած-
ուի երբ մէկը վեր հանել կամ վար իջեցնել պէտք ըլլայ :
Հրդեհէն մէկը աղատելու, վիրաւոր կամ նուազած մէկը
փոխադրելու համար :

Օղակներէն մին, փոքրը, անութներուն տակը ան-
ցընել, եւ մեծին մէջ նստիլ կամ նստեցնել : Կը ծառայէ
նաեւ երբ մէկը ստիպուած է օդին մէջ, պտտի մը եր-
կայնքին աշխատելու ատեն, այս պարագային օղակնե-
րէն մին թեւերուն, միւսը մէջքին անցընել :

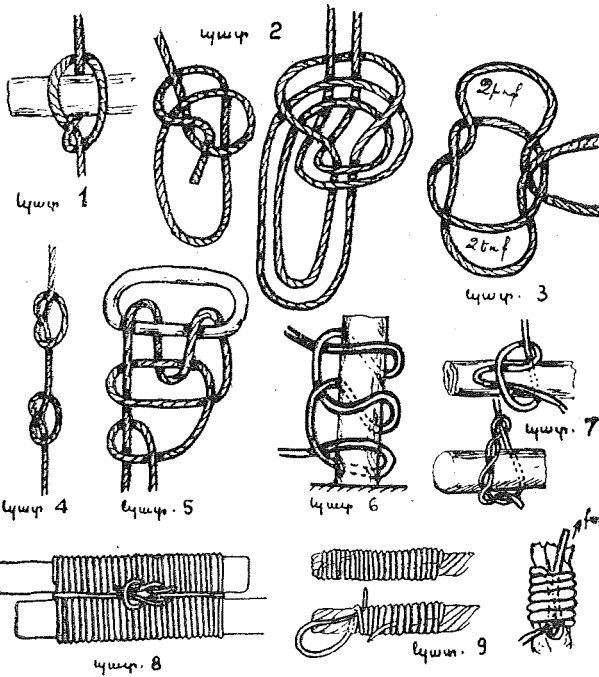
3.— Չեռնակապ : Կը նմանի գերան կապին :

4.— Հանգոյց կապ : Մէկ պարանոյվ, իբր սանդուխ՝
թեւերու ուժով վեր մագլցելու կը ծառայէ :

5.— Ամրապնդիչ կապ : Պարան մը երկաթեայ օ-
գաչի մը հաստատելու համար :

6.— Խարսիսիչ կապ : Նաւերը խարսխելու համար :

Կը գործածուի:

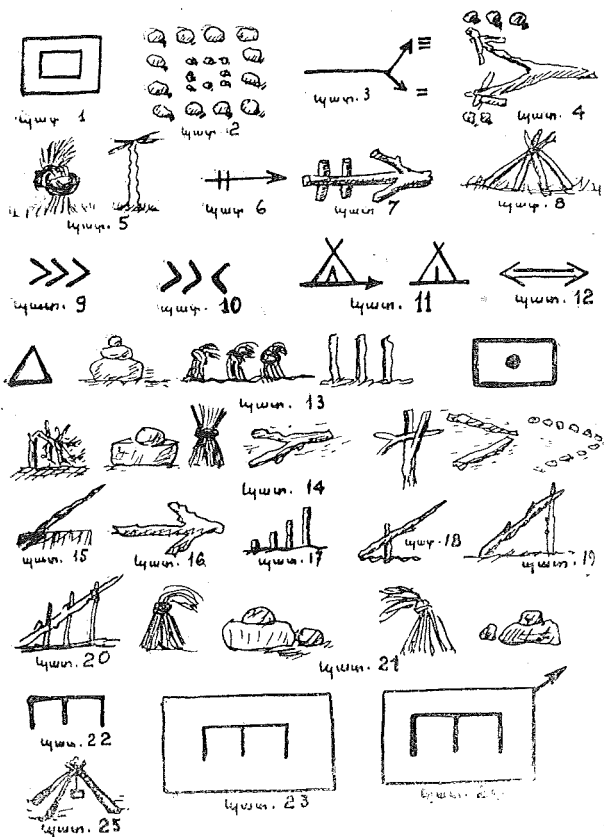
7.— Բեռամբարձ կապ (պարզ կամ կրկնակ) : Կարծր եւ ծանր առարկաներ վեր հանելու համար. այս կապը կը սահի, հեռեւարար, մարդ կամ կենդանի վեր հանելու համար պէտք չէ գործածել:

8.— Միացնող կապ : Կը ծառայէ երկու գերան կամ դաւազան իրար կցելու:

9.— Պարանի մը ծայրերը քակուելէ զերծ պահելու համար : Բարակ կապով մը, հաստ սղարանի մը կամ կըլոր առարկայի մը վրայ կը կերարկուի, պատկերին մէջ զոյց արուած ձեւերով:

Բ. ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

Բ. կարգի հետախուզական նշանները պէտք է վերաբերեն, ըլլայ կաւիճով, դաւազանի կամ փայտի կտորով մը, դեռինը կամ սրեւէ տեղ մը գծելով: Ըլլայ բնու-

կան միջոցներով՝ ինչպէս՝ քարերով, խոտով, վայրի կտորներով :

1. — Հոս սպասէ (պատկեր 1, 2) : Եթէ մէջը թիւ մը գրուած ըլլայ, կը նշանակէ՝ այդքան վայրկեան սպասէ :

2. — Բաժնուած եմք : Օրինակ՝ 3 մէկ ուղղուած թեամբ, իսկ 2՝ միւս : (Պատ. 3, 4) :

3. — Ուշադրութիւն : (Պատ. 5) :

4. — Արգելք անցնիլ : (Պատ. 6, 7) :

5. — Բանակումի յարմար տեղ : (Պատ. 8) :

6. — Խաղը սկսած չէ. վտանգ չկայ. խաղադուր չիւն : (Պատ. 9) :

7. — Կոխ. խաղը սկսած է : (Պատ. 10) :

8. — Բանակավայր : Սլաքով կամ առանց սլաքի. փոքր եռանկիւնը եթէ գրուի, կը նշանակէ թէ բանակավայրը բնակուած է. եթէ գրծ մը միայն ըլլայ, կը նշանակէ բնակութիւն չկայ : (Պատ. 11) :

9. — Ձեր քայիերուն վրայ ետ վերադարձէք : (Պատ. 12) :

10. — Վտանգ կայ : Օգնութիւն (Պատ. 13) :

11. — Հետեւելիք ուղղութիւն (պատ. 14, 15, 16, 17), կամ Ձեր բռնած ուղղութիւնը նիշդ է :

12. — Այս ուղղութեամբ ոչ շատ հեռու (պատ. 18) :

13. — Այս ուղղութեամբ, բաւական հեռու (պ. 19) :

14. — Այս ուղղութեամբ, երեք քիւմէթը հեռու : (Պատ. 20) :

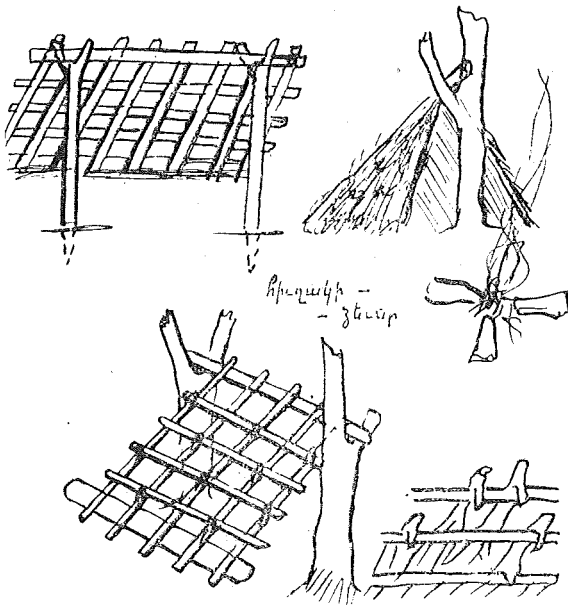
15. — Աջ կամ ձախ դառնալ և յառաջանալ (պ. 21) :

16. — Խածնող շուն. ագարակին կամ պարտէզին մէջ վտանգաւոր շուն կայ : Այս ուղղութեամբ պարտէզին մէջ խածնող շուն կայ : (Պատ. 22, 23, 24) :

17. — Բանակավայրին մէջ հիւանդ կայ (պատ. 25) :

Գ. ՀԻՒՂԱԿ ՇԻՆԵԼ

Սկսուա մը, բնութեան մէջ գտնուած պարագային, իր արամադրութեան տակ մ'իշտ վրան մը չունենար, երբեմն ալ կը պատահի որ բաւականաչափ վրան չըլլաք՝ հիւրեր կամ արկածեալներ ընդունելու համար. ուստի, գիշեր անցընելու պարագային, հովէն, ցուրտէն, արե-

ւէն եւ՝ անձրեւէն պաշտպանուելու համար պէտք է կարենայ հիւղակներ շինել:

Հիւղակի մը տանիքը ծածկելու համար, պէտք է սկսիլ վարէն, ինչպէս տանիքներու վրայ կ'ըմբնորդուելու ժամանակ: Պէտք է գնել երկայնքին ճիւղեր, եղջերներ, անոնց վրայ տերիւներ ու այս յարը:

Որքան տանիքը հաստ ըլլայ, այնքան ամառը հիւ-
զակին մէջ զով կ'ըլլայ: Եթէ ցուրտէն պատասպարուի
կ'ուզուի, պէտք է հիւզակին չորս կողմը ծունկի բար-
ձրութեամբ պատ մը շինել: Անձրեւի ջուրերը ներս չըն-
դունելու համար չորս բոլորը փոսեր բանալ, ինչպէս
սովորաբար կ'ըլլայ վրաններու շուրջ:

Հովին սեղաթիւնը ճշդել ու յետոյ միայն շինելու
տէսիլ, զուտը միշտ հակառակ կողմը ձգելով:

Հայաստանի մէջ, հսկայ կողովներ կը շինեն, ուսե-
նիկ ճիւղերը դեռին խրելով, քառակուսի կամ կլոր ձե-
ւով, յետոյ ճիւղերուն դադաթիւները իրար միացնելով
կը կապեն ու ճիւղերուն շուրջ ուրիշ բարակ ճիւղերով
կը հիւսեն: Այս կերպով կարելի է շատ սիրուն հիւզակի-
ներ շինել, վրան վերմակով ու յարգով ծածկել: Պէշ-
տքի Փատուլ կը դրէ որ ափրիկեան Զուլու կոչուած ցե-
ղին մէջ այս կերպով կը շինուին հիւզակները, որոնք խ-
րէնց մշտական բնակութեան կը ծառայեն:

ՄԱՐՄՆԱՅՆ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԸ

ՈՒ ԱՆՈՆՑ ՊԱՇՏՕՆԸ

Ա. ԱՐԵԱՆ ՇՐՋԱՆ

Արեան շրջանի գործարանին պաշտօնն է՝ արիւնը
շարժման մէջ դնել, որուն շնորհիւ անունդները եւ օդին
թթուածինը մարմնոյն մէջ կ'անցնին, իսկ աւելորդ նիւ-
թերը անկէ կը հեանան:

Ասեգով մը երբ մարմնոյն որեւէ մէկ մասին վրայ
գիշ մը խորունկ ծակենք, կարմիր հեղուկ մը դուրս կը
ժայթքէ, որուն արիւն անունը կը տրուի. ան մարմնոյն
ամէն կողմը տարածուած է, ատանց որուն աղբիլ ան-
կարելի է:

Արիւնը կը բաղկանայ՝ կարմիր եւ ներմակ գնդիկ-

ներէ եւ հեղուկէ մը (փլասմա), որուն մէջ այդ գլխ-
դիւղները կը լողան ու կը շարժին:

Կարմիր գնդիկները անհամար են. մէկ միլիմէթը
խորանարդ ծաւալով արեան մէջ, հինգ միլիոն կարմիր
գնդիկ կայ. ասոնց պաշտօնն է թթուածինի փոխադրու-
թիւնը:

Ճերմակ գնդիկները աւելի խոշոր են և թիւով նուա՛յ.
իրենց պաշտօնն է՝ միջրոպներու դէմ մաքրուելով զմեզ
պաշտպանել:

Մաքուր եւ կարմիր արեան կը տրուի Շնջերակային
անոնը, իսկ սեւ կամ աղտոտ արեան երակային:

Արեան կեդրոնն է սիրտը, որ բուռնցքի մեծութեամբ
մեկանէ տուրակ մըն է, ձախ ստինքին տակը, երկու թո-
քերուն մէջտեղը զետեղուած. կը կշռէ մօտաւորապէս
250 կրամ, եւ մէկ վայրկեանի մէջ չափահաս եւ անողջ
մարդոց մօտ 70 անգամ կը բարախէ, իսկ անողջ մանուկ-
ներու մօտ՝ 80 անգամ:

Սիրտը վերէն վար երկու մասի բաժնուած է. մէկ
մասին մէջ կայ կարմիր արին, միւսին մէջ կու դոյ
հաւաքուելու աղտոտ արիւնը:

Մաքուր արիւնը սրտէն մարմինին ամէն կողմը կը
տարածուի շնչերակներով, աղտոտելէ վերջ սիրտ կը վե-
րագառնայ երակներով. շնչերակներն ու երակները իրա-
րու հետ կը հաղորդակցին մագերակներով:

Երակները մորթին աւելի մօտիկ կը գտնուին, եւ
ոմանց մօտ դիւրաւ տեսանելի են, մինչդեռ շնչերակնե-
րը աւելի խոր կը գտնուին, բացի մէկ քանիներէ, եւ
չեն տեսնուիր:

Սիրտ եկած աղտոտ արիւնը մաքրելու համար, թո-
քերուն մէջ կը զրկուի եւ մաքրուելէ վերջ սիրտ կը վե-
րագառնայ, անիէ մարմնոյն մէջ զրկուելու համար:
Այս շարունակական եւ յարատեւ գործողութեան կ'ըն-

ուի արեան շրջան, որ երբ դադրի, մարզն ալ ապրելէ
կը դադրի :

Այս գործողութիւնը հնարաւոր է շնորհիւ սիրտի
կծկումներուն. ան շարունակաբար կը կծկուի եւ կ'ընդ-
լայնի եւ ճնշումով արիւնը ամէն տեղ կը հասնի եւ ետ
կը վերադառնայ : Սրտի այս շարժումներուն է որ բա-
րախում կ'ըսենք, սրտնց թիւը կարելի է համրել բազ-
կերակը բռնելով :

Բազուկէն անցնող գլխաւոր շնչերակը կը կոչուի
բազկիերակ, որը յաճախ քննութեան կ'ենթարկուի՝ սրը-
տին վիճակը հասկնալու համար : Եթէ մէկը մեռած է,
բազկերակը չի գարներ, եթէ շատ թեթեւ եւ քիչ կը
զարնէ՝ մահամերձ է. եթէ շատ արագ կը զարնէ, հի-
ւանդը սաքութիւն ունի :

Բազկերակը պոնելու համար, բթամատին ուղղու-
թեամբ եւ անոր ծայրէն մօտ 10էն 15 սանթիմէթը դէ-
պի բազուկ յտռաջանալով, մատով թեթեւ մը սեղմել,
խոկոյն կը զգանք բազկերակին համաչափ զարկերը : Հի-
ւանդ մը քննելու տանն, ձախ բազկերակը բռնելու է :

Բացի արեան շրջանէն, մարմնոյ մէջ գոյութիւն ու-
նի նաեւ աւշային շրջան մը, որուն ենթակայ է ախշը,
այն է՝ արեան հեղուկի (փլասմա) եւ ձերմակ գնդիկնե-
րու բազադրութիւնը :

Աւշային շրջանը կը կատարուի շատ խիտ ջրուած
մագերակներու եւ երկու խողովակներու միջոցաւ. մի
կըծափաղը (ֆանալ քօտասիֆ), միւսը՝ աւշային մեծ ե-
րակը :

Բ. ՄԱՐՍՈՂՈՒԹԻՒՆ

Մեր կերածները մարմնոյն օգտակար դարձնելու
գործողութեան կը տրուի մարսողութիւն անունը : Այս
սաբրերը մարմնոյն կ'անցնին արիւնի միջոցաւ եւ հիւս-

ուածքները կը սնուցանեն :

Մարսողութիւնը կը կատարուի մարսողական դճր՝ ծարանին մէջ, եւ արդիւնք է մեքենական (ծամել, կըլ-լել) եւ քիմիական աշխատանքներու :

Մարսողական դործարանի բաղկացուցիչ մասերն են՝

Ա. — Գեղձերը. լորձունքի գեղձերը, փանքրէաս եւ լեարդ :

Բ. — Մարսողական խողովակը. բերան, ըմբան (ֆառինգս), ստուլն (էօօֆաժ), ստամոքս, նրբաղի եւ ստուարաղի :

Բերանին մէջ կերակուրները կը ծամուին, եւ լորձունքով թրջուելէ վերջ՝ կ'անցնին դէպի ըմբան, որը մարսողական եւ շնչառական խողովակին իբր անցք կը ծառայէ միանգամայն : Կերակուրը յետոյ ստուլնէն կ'իջնայ ստամոքսին մէջ ուր ան մարսողական հիւթով խոնուած՝ կը մարսուի ու յետոյ կ'անցնի նրբաղիին մէջ, որ երկար խողովակ մըն է, եւ ծալլուած՝ ամբողջ որովայնը կը լեցնէ :

Ազիքներուն մէջ կը հոսին փանքրէասի եւ լեարդի հիւթերը, որոնք կը կազմեն աղիքահոյզը. ինչ որ կը մարսուի, ազիքներու պատեաններէն կ'անցնի արեան մէջ եւ արեան շնորհիւ՝ ամբողջ մարմնոյն մէջ :

Չմարսուած կամ անմարսելի մասերը կ'անցնին ստուարաղիին մէջ, որոնք յետոյ կ'արտաքսուին սրբառէն :

Ուրիշ աւելորդ մասեր ալ կան, ինչպէս ածխային քրոն (ասիս քապոնիք) որ կ'արտաքսուին թոքերէն, քրտինքը որ կ'արտաքսուի մորթի միջոցաւ եւ մէզը որ կ'արտաքսուի երկիկամուկներու շնորհիւ :

Գ. ՇՆՉԱՌՈՒԹԻՒՆ

Շնչառական դործարանին պաշտօնն է՝ մարմնոյն
և և մթնոլորտին միջեւ կազերու փոխանակութիւն կատա-
րել. կը բազկանայ շնչառական խողովակէն և բռնեւէն :

Շնչառական խողովակին մասերն են՝

1. — Բերանը և և քիթը, որոնց շնորհիւ կը շնչենք :
Պէտք է շնչել քիթով, որովհետեւ քիթին խոտոչները
գուրսի օդը կը գտեն և որոշ ասքութեան մը հասցնելէ
ետք ներս կը դրկեն :

2. — Ըմբանը :

3. — Խոչափողը

4. — Շնչափողը, որ երկու ճիւղի կը բաժնուի. այս
երկու ճիւղերն ալ, իրենց կարգին, ցնցուղներու բաժ-
նուելով, կը հասնին թոքերու խոտոչներուն :

Թոքերը կը գտնուին կուրծքին մէջ, սղնայարէն,
կողերէն և սամոսքէն գատող թաղանթէն շրջապատ
ւած : Թոքերը ամփոփուած են երկու մաշկէրէ, զորս
կը կոչենք լանջամաշկ :

Թոքերուն կը հասնին անհամար խողովակներ, ո-
րոնք պատած արիւնը կը բերեն ու հոն կը թողուն
ածխային կազը. ուրիշ խողովակներ՝ թթուածինով հա-
բւտացած մաքուր արիւնը դէպի մարմնոյն զանազան
մասերը կը տանին :

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ ԵՒ

ՍԵՆԵԱԿԻ ՄԷՋ ԿԱՏԱՐՈՒԵԼԻՔ ՄԱՐԶԱՆՔԻ

ԳԼԽԱՒՈՐ ՓՈՐՁԵՐԸ

Արդի սկսուողութեան հիմնագիրը կ'ըսէ. «Մենե-
լէ առաջ մեռած եմ մի՛ ըսէք», ու կը յանձնարարէ որ
իւրաքանչիւր տղու զգացնել արուի թէ ինքն է իր սե-
փական ուժին, անողջութեան և անողջապահական պայ-

մաններուն պատսխանատուն :

Քանի որ սկաուտի մը մտահոգութիւններէն մին է նաեւ ուրիշին օգնել, ատոր ի վիճակի ըլլալու համար, անհրաժեշտ է նախ Փիզիքական լաւագոյն պայմաններուն տիրանալ :

Տղոց մեծամասնութիւնը նախ դատապարտուած է փակուած կեանք անցընել, ու յետոյ դպրոց յաճախել ու նստակեաց մնալ ժամերով : Ուստի, անոնց համար բացօթեայ կեանքը եւ մարմինը շարժման մէջ գնող խաղերը բացարձակ անհրաժեշտութիւններ են :

Առողջութեան դազանիքն է՝ ունենալ մաքուր արիւն եւ լաւ արեան շրջան մը, որուն կանոնաւորութիւնը կ'անպահօժուի սիրտը գորացնելով . որովհետեւ, արիւնն է որ մարմնոյն բոլոր հիւսուածքներուն կը հայթայթէ կենսարար նիւթը որ կը շինէ ոսկորը, միսը եւ դիպերը :

Առողջ ըլլալու համար, պէտք է գորտցնել թոքերը, որոնց ներշնչած մաքուր օդին շնորհիւ է որ կը մաքրուի արիւնը . պէտք է հսկել, նոյն պատճառաւ, նաեւ մորթային կանոնաւոր շնչառութիւն ապահովելու միջոցնե֊րուն, մորթի ծակափրփները բաց պահելով : Պէտք է հրահել ստամոքսի կանոնաւոր գործունէութեան, որուն շը՝ շնորհիւ մարտուած նիւթերով կը սնանի արիւնը . հսկել աղիքներու աշխատանքին, անմարսելի նիւթերն ու թօյնե֊րը լաւագոյն կիրպիլ արտաքսելու համար :

Ուժի տիրանալու համար, մարզելու եւ աշխատցնելու է մկանները :

Ապրելու համար, մարզուն անհրաժեշտ է մաքուր օդ, արեւ, ջուր եւ սնունդ :

Իսկ առողջ ապրելու համար, անհրաժեշտ է՝

Ըլլալ մաքուր, մարմինը շարժման մէջ պահել, հանգիստ ընել :

ՄԱՔՈՒՐ ՕՂ

Օղբ մեր ամէն երկվայրկեանի անհրաժեշտ անունդն է, որուն պարունակած թթուածինը՝ թոքերուն մէջ դըրհուած աղտոտ արեան ամխածինին հետ միանալով՝ ամխային կաղի ձեւին տակ կ'արտաշնչուի, արիւնը սպառեալով ամխածինէն, հետեւարար դայն մաքրելով:

Սկառուր բացթեայ կեանքի սիրահար մըն է, բայ պատուհաններու ջատագով մը ո'ւր որ ալ ըլլայ: Միմիայն կիրակնօրեայ եւ տօնական օրերուն ներշնչած օդով կարելի չէ դոհանալ, ուստի տան մէջ երբ սկառուր միս-մինակ է, իր սենեակին եւ ննջատենեակին պատուհանը եղանակին համեմատ առաւել կամ նուազ բաց կը պահէ, իսկ դպրոցը, դործատեղիին մէջ կամ այլուր, իր հետ գանուողներուն հետ կը համաձայնի աւելի մաքուր օդ շնչելու համար՝ պատուհանները բանալ ստանձարկելով:

Օղի շրջապայութեան եւ անողջապահութեան տեսակէտով, սկառուտական հաղուստը շատ յարմարութիւններ կ'ընծայէ. արդարեւ, ինչպէս տեսանք, մորթը կը շնչէ ու կ'արտաշնչէ, որով որքան տեղը եւ պատշաճութիւնները կը թոյլատրեն՝ վիզը, թեւերը եւ սրունքները բաց պահել:

Ա Ր Ե Ի Ը

Արեւը, ասանց որու կեանքը անկարելի է, մաքուրն սպաննացող մահացու միջրոպներուն ամենաօրեղ սպաննիչն է. ան երկու ժամէն կը փճայնէ մանրէներ, որոնց վերջ տարու համար, լաւագոյն հականեխիչը 24 ժամ կը դնէ:

Սկառուր անշուշտ արեւի բարեկամ է, բայց ոչ աքեւէն այրուելով թուիս գոյն ստանալու համար, սր ոչ միայն անհրաժեշտ չէ, այլ վնասակար. ան կը բուսեկանանայ կուրծքը եւ անգամները մերկ՝ արեւուն ջեր-

մութեան տակ աշխատել, խաղալ ու մարմինը մարդէլ.
աչս կերպով միայն պէտք է հասկնալ արեւու լուսանքը,
որ օդի լուսանք ալ է միանդամայն:

Ջ ՈՒ Ր Ը

Ջուրը ստաջնակարգ եւ լաւագոյն բնական խմիչքն
է, երբ մաքուր, ջինջ, անդոյն, անհամ, պաղ եւ օդով
հարստա է:

Քայց ամէն ջուր ըմպելի չէ. կան աղտոտ ջուրեր,
որոնք կը պարունակեն դանազան հիւանդութեանց ման-
րէններ, դլխաւորարար ֆիէվոյը քիֆոյիտ կոչուած ջեր-
մին միջրոպը:

Լաւ ջուրը շատ խմելը վնասակար չէ. միայն թէ
ճաշի տօնն մէկ կամ երկու գաւաթէն աւելի պէտք չէ
խմել. իսկ ճաշերէ զուրս խմելը լաւագոյն է. ինչպէս
ամէն բան, ջուր խմելն ալ չափազանցելը վտանգաւոր է:
Օրական մինչեւ մէկուկէս լիթր կարելի է խմել:

Ջուր մը, որուն մաքուր ըլլալը կասկածելի է,
պէտք է եռացնել քաւորդ ժամ. յետոյ պատասաքաղով
մը դարնել՝ մէջը օդ ներմուծելու համար, եւ ապա պս-
ղեցնելով խմել:

Քչ շատ պաղ եւ ոչ ալ շատ տաք խմելու է. ծարա-
ւը անցընելու համար, ամառ տօնն, տաք բան խմելը
լաւագոյն է:

Ծարաւութեան դէմ պայքարելու միջոց մըն է՝ բե-
րանը զոց քարել, քիթէն չնչելով. ամէն անգամ ծարաւ
զգարու տօնն չխմել. շատ անգամ, փոքր համբերութիւն
մը կը բաւէ այլեւս ծարաւ չզգարու համար:

Յանձնարարելիք դովապուցիչ մըն է լիմոնի հիւթով
պատրաստուած օշարակը: Լիմոնատն ալ կը զովաքնէ,
բայց ստամոքսի խիթեր պատճառելուն՝ ամէն մարդու
չի պատշաճիր:

Ս Ն Ո Ւ Ն Գ Ը

Մենդատութեան նպատակն է՝ մարմնոյ կողմէ շարունակաբար վատնուած ուժերը վերանորոգել: Առանց աւելու ապրիլ կարելի չէ դժբախտաբար: Մնունդը մարդուն աւելի կարեւոր է քան ածուխը շոգեմեքենային, որսովհետեւ, մինչդեռ ածուխը մեքենային մաշած կամ կտրած մասերը չի կրնար վերանորոգել, սնունդը աշխատանքի խթան մըն է եւ միեւնոյն ատեն հիւսուածքները աճեցնող, վերաշինող:

Սնունդի կարեւորութիւնը պէտք չէ մղէ սակայն կարծելու թէ՛ շատ ուտելով աւելի ուժաց կ'ըլլայ մարդ եւ շատ կ'ածի: Ընդհակառակը, ստամոքսը ծանրաբեռնելով՝ մարմինը կը թուլնայ, կը գիբնայ, կամ քր կը թուլնայ, եւ ծանր հիւանդութիւններու կ'առաջնորդէ: Քիչ ուտելն ալ գէշ հետեւանքներ կ'ունենայ. ենթական կը հիւծի, կը աժդունի, կը տկարանայ եւ ի վերջոյ կը հիւանդանայ:

Ուտելու համար կարգ մը կանոններ կան, որոնց հետեւելու է: Ուտել որոշ ժամերու, որպէսզի ստամոքսի ցաւեր չունենաք, եւ ճաշերէ դուրս չուտել:

Ուտել դանդաղօրէն, առանց կարգալու:

Ըստ ծամել եւ կերակուրները լորձուներով շոգել: այն մեքենական աշխատանքը որ ակուանելով չի կատարուիր, մեծ յօշուփեամբ դըռել կը հանէ ստամոքսը:

Պէտք չէ ուտել եթէ շատ յօգնած էք, ալլ պատկիլ եւ հանգստանալ:

Ուտելէ անմիջապէս յետոյ խաղ եւ մարզանք չընել:

Շատ տաք ուտելէ եւ խմելէ դուրսնալ:

Կերակուրները լաւ եփել եւ լաւ պատրաստել, թէ եւ սեղանի հաճոյքը երկրորդական է, բայց ոչ աւելորդ:

Մենդատութեան չափը տարիքի եւ աշխատանքի հետ կապ ունի: Սկսուած մը, աճելու տարիքին մէջ ըլլալուն

պէտք է լաւ ուտէ . նոյնպէս մարդիկ մը :

Յիզիքական եւ յոգնեցուցիչ աշխատանք կատարող մը աւելի առատ սնունդի պէտք ունի քան նստած կամ մտաւոր աշխատանք կատարող մէկը , մանաւանդ երբ մեծ փոք ունենալու հակամէտ է :

Մերերը նուազ սնունդի պէտք ունին , եթէ շատ ուտեն պնդերակուծիւն եւ արեան խոնում կ'ուռնենան :

Զմեռը շատ աւելի տաքութեան պէտք ունինք , հետեւաբար ըստ այնմ ուտելու է , մասնաւորաբար խմորեղէն եւ ճարպալին . իսկ ամառը թեթեւ ուտել , թարմ բանջարեղէն , կաթնեղէն եւ պտուղ :

Առաջնակարգ սնունդ են հացը , հակիթը , կաթը , բրինձը , պանիրը :

Պահածոյ պատրաստ ուտելիքներէն եւ երչիկներէն որքան կարելի է զրուշանալ . ասոնք յաճախ մարմինը կը թունաւորեն , եւ իբր սնունդ՝ կենսունակութենէ ալ զուրկ են :

Մեղրը , պտուղներէն ստացուած չաքարը , չօքուան առաջնակարգ սնունդներ են . բայց պօսպօն ըստուած ճարտարարուեստական չաքարեղէններէն խուսափիլ . ասոնք ախտները կը փճացնեն եւ ստամոքսը կը յոյնեցնեն :

Միսը : Լաւ սնունդ մըն է , բայց ոչ առաջնակարգ . ինչպէս կը կարծուի . ուտաի , պէտք չէ չափազանցել Կարելի է զայն առատ ուտել աճումի տարիքին ու հետզհետէ նուազեցնել : Միսը , որ շատ մը խմորեղէն ուտելիքներէ նուազ սննդարար է , ինչպէս բրինձը , կը թողու չմարսուած մասեր , որոնք եթէ պէտք եղածին պէս չարտաքսուին , յօդացաւ , յօդերու կաթում եւ ալլ հիւանդութեանց պատճառ կ'ըլլան :

Ուրեմն քիչ միս ուտել , սովորաբար ցերեկուան ճաշի պահուն , տապկուած կամ խորոված փճակի մէջ ,

համեմներով խառնուած միւր դժուարամարս է, իսկ խաչածը՝ սնունդէ զուրկ:

Երբեմն երբեմն միւր փոխարինել ձուկով:

Բանջարեղէն: Մարդոց սնունդին առանցքը կը կազմեն հացը եւ խմորեղէնները, ինչպէս նաեւ բոլոր տեսակի թարմ եւ չոր բանջարեղէնները, որոնք թէ՛ աժան են եւ թէ՛ առողջարար:

Սրտեւր, սսպը, լուբիան՝ միտին պարունակած նիւթերովը հարուստ են եւ շատ սննդարար:

Յուսաջուր, քէյ, խաիւէ: Կերակուրէն վերջ, մասնաւորապէս երեկոնները, բուսաջուր խմելով մարսողութեան կը նպաստենք:

Թէյը, խահուէն՝ առատ եւ զօրաւոր չափերով երբ խմուին, սրտի տկարութիւն կը պատճառեն: Սուրճը օրական մէկ փոքր զաւաթէն աւելի պէտք չէ խմել:

Թէյ կամ սուրճ փոքր տղոց բնաւ չտալ:

Ըմպելիքներ: Գարեջուրը եւ խնձորօղին, եթէ քիչ ալքօլ կը պարունակեն, սքանչելի խմելիքներ են:

Գինին՝ եթէ ջուրով խառնուած գործածուի, այն ալ օրական կէս լիթրէն ոչ աւելի, ուժ կու տայ:

Օղին եւ այլ ախորժարեր խմիչքներ փնտսակար են, որովհետեւ աւելի խտացեալ չափով ալքօլ կը պարսկեն:

ԱԼԲՈՒԱՄՈՂՈՒԹԻՒՆ

Ամէն սկառւտ պէտք է պայքարի ալքոլամոլութեան նմ:

Ալքոլը մարդուս մարմնական եւ մտաւոր ուժերը կը քայքայէ, կը փճացնէ սիրտը, կը տկարացնէ կամքն ու առողջութիւնը:

Ալքոլին աւերները անհամար են. ան ոչ միայն ալքոլամոլը կը դարձնէ վատասողջ, այլ ամէն տեսակ վատ

արարքներու կը մղէ, մինչեւ սճրազործութիւն :

Ալբրլամովութիւնը ազքատութեան տանող մեծա-
դասն մովութիւնն է. ամբողջ բնտանիքներ կը տուայտին
թշուաութեան ճիրաններուն մէջ. թոքախտը, ջղային
հիւանդութիւնները, խելագարութիւնը միակ ժառանգու-
թիւններն են զորս ալբրլամովը կը ձգէ իր վաւակներուն :
Ոչ ոք կրնայ վստահիլ ալբրլամովին, ոչ մէկ գործատէր
յանձն կ'առնէ ալբրլամովի մը գործ տալ, բացի իր նման-
ներէն, ոչ մէկ զիտակից մարդ յանձն կ'առնէ բարեկա-
մական յարաբերութիւն մշակել իր հետ :

Մարդիկ կան որ կը պնդեն թէ ալբրլը մարմնոյն
համար անհրաժեշտ է. բայց անոնք կը մոռնան որ պը-
տուղներէն եւ այլ սնունդներէն ստացուած բնական եւ
չափաւոր ալբրլը լիովի կը բաւէ :

ՊԷՏՔ ԶԷ ԾԽԵԼ

Ծխելը թոքերուն համար չափազանց վնասակար է :
Հաս, սրտի տկարութիւն եւ շնչարգելութիւն կը պատ-
ճառէ : Կը տկարացնէ տեսողութիւնը, հոտասութիւնը եւ
յիշողութիւնը : Ծխախտտին պարուհակած նիքթոքին կող-
ուած թոյնը կ'ազդէ ջղային դրութեան վրայ եւ զայն
կը կազմալուծէ ու կը տկարացնէ, կ'ազդէ ստամոքսին
եւ աղիքներուն վրայ ու ախորժակը կը դոցէ, երակնե-
րու պնդութեան պատճառ կ'ըլլայ, շնչառութեան խո-
ղզվակին մէջ ուռեր յատաջ կը բերէ, քաղցկեղի հակա-
մէտ դարձնելով եւ թոքախտին դուռ բանալով :

Տեսանք թէ արիւնը ինչ կարեւոր դեր կը խաղայ-
աբդ, արիւնը կը մաքրուի թոքերուն մէջ զրկուած օդի
թթուածինին միջոցաւ : Եթէ այդ օդը ծխախտտի ամ-
խածինովը խտնուի, արեան մաքրութիւնը կը կատար-
ուի անկանոն ու անկատար կերպով :

Բացի այս բոլորէն, ծխելը բարեբախտաբար անհր-

տաժեհառութիւն մը չէ, եւ ոչ ոքի մտքէն պիտի անցնէր
Կիւնէ, եթէ տղէտ ընկերներ չմղեն մէկզմէկ այլ մօլու-
թեան: Սկառուր որ կամքի սէր է, պէտք չէ տարուի,
այլ պէտք է ջանայ հակադրել, քանի որ այլ անօգտա-
կար եւ վնաս պատճառող ծիւղիքը իր խնայողական ու-
զիին դէմ ալ մեղանչել է:

Ճափոնի մէջ, 20 տարեկանէն վար անհասանելուն
ծիւղը խտախտ արդիւրուած է:

Ծխախոտը ամերիկեան արտադրութիւն է: Հնդիկ-
ները անոր տերեւները գլանածեւ փաթթելով կը վառէին,
անոր ծուխովը իրենց չաստուածները խնկարկելու հա-
մար:

ՄԱՔՈՒԹ ԸԼԿԱԼ

Ասողջապահութեան ամէնէն տարրական պայման-
ներէն մին է մաքրութիւնը՝ մարմնոյ, հազուադէպ եւ բը-
նակարանային:

Մարմինը ամբողջովին պատու մորթը, կատարեալ
լրահ մըն է որ միքրոօններու մուտքը կ'արգիլէ, սրով
Էորթը յաճախ լուարու է որդէսզի հոն հասած միքրոօ-
ները երկար մնայով, յարմար առիթը ներկայանալուն՝
ներս չթափանցեն:

Արդարեւ, եթէ մարմնոյ որեւէ մէկ կողմը կարուի
կամ վերք մը բացուի, եթէ մորթը մաքուր է՝ չուտով
կարելի է առաջքը առնել, մինչդեռ երբ մորթը առաջուց
ազատ է, վէրքը կը թռնաւորուի եւ ուշ կ'աղէկնայ:
Բացի այդ, լու, մլուկ, ոջիլ ազատ մորթը աւելի կը
սիրեն ու կը խածնեն քան մաքուր մորթը:

Մորթին մաքուր պահուելը անհրաժեշտ է նաեւ
քրտնաթոր դեղձերու ծակոտիքները բաց պահելու հա-
մար, սրոնցմէ օրական մինչեւ մէկուկէս լիթր քրտնեք
կ'արտաքսուի:

Կան աղտեր որոնք աչքով տեսանելի են, բայց մտք-
թիւն ծախտիքները զոցող ճարպը նշմարել կարելի չէ .
ուստի մարմինը մաքուր պահելու համար լաւագոյն
կերպին է դէժ շարաթը անգամ մը կէս ժամ տեսողու-
թեամբ 30էն 35 ատրիճան դաղջ ջուրով լողանք անել :
Լաւագոյն է սակայն ամէն առաւօտ մարմինը ջուրով լաւ
մը շփել : ասոր համար ձեռքերը պող ջուրի մէջ թաթ-
խել, ցնցելով քիչ մը ցամքեցնել ու խոնաւ ձեռքերով
մաքմինը շփել : Սկսիլ թեւերէն, շարժումները միշտ
դէպի սիրտը ուղղելով : Թեւերէն վերջ անցնիլ սրունքնե-
րուն՝ ծունկերէն վար, յետոյ աղբերը : Սրունքները եւ
աղբերը շփելու ատեն մէկ սաքի վրայ կենալ, շփելիք
սրունքը միւսին վրայ դնելով հաւասարակշռութիւն պո-
հել : Ապա կարդով, սրովայնը, մէջքը, կուրծքը, լան-
ջոսկը, վիզը :

Իւրաքանչիւր մասը երեքէն հինգ վայրկեան շփել
կը բաւէ . այսպէսով մարմինը կը չորնայ՝ թեթեւ խո-
նաւութիւն մը միայն պահելով, եւ արեան շրջանառու-
թիւնը աւելի կ'արագանայ :

Ամէնէն աւելի մաքուր պահելիքը ձեռքերն են : Բը-
նաւ սեղան շնտիլ՝ նախարարուկները, ձեռքերը եւ մո-
նաւանդ եղունկները օճառով եւ աստտ տաք ջրով լաւ
մը լուալէ ասաջ : Միքրոպները ամէնէն աւելի կերու-
կութիւնուն հետ է որ բերանէն ներս կը մտնեն :

Գէմքը լուալ անուտայն ամէն առտու եւ ամէն երե-
կոյ, ու երեոի վրայ փոշի, օճանելիք չքսել . անոնք ա-
ռաւելութիւն մը չունին, այլ մորթին ծախտիքները զո-
ցելու անպատեհութիւնը միայն :

Բերանը եւ ախոսները նմանապէս մաքնաւոր հոդու-
ծութեան ասարկայ պէտք է ըլլան : Սկսուտ մը ունե-
նալու է զօրաւոր ախոսներ, ամէնէն կարծր ուտելիքներն
անդամ ծամելու կարող :

լաւ անոաներ ունենալու համար, փոքր հասակէն պէտք է դանոնք մաքուր պահել, օրական երկու անգամ դանոնք վրձինով լուալ, վրձինին վրայ յատուկ փոշի, խմոր կամ լաւ օճառ քսելով: Ամէն սեղանէ ելլելէ վերջ բերանը լաւ մը ցողուել, մանաւանդ պտուղ եւ թթու պարունակող ուտելիքներ ուտելէ վերջ: Սկսուտ մը վրձին դանելու համար չի տատամսիր, բանակուծի առեկն ծառի մը ճիւղէն կրնայ վրձին չինել, անոր ծայրերը ճեղքելով:

Ոտքերը ամէն երեկոյ օճատոտ դաղջ ջուրով լուալ: Եթէ ոտքերը կը քրտնին եւ կ'ուռին, լաւագոյն է ամէն երեկոյ դաղջ ջուրով 10 վայրկեան լողանք անել, ջուրին մէջ ապուրի դալով մը ֆօրմօլ կամ խահուէի դրգալով մը ալեօնի փոշի խառնելով:

Կարճ եւ մաքուր եղունդներ ունենալ: Մարդիկ կան որ եղունդներէն շատ կը նեղուին, ասոնք եթէ չխնամուին եւ լաւ չկտրուին, ոտքի միւսին մէջ կը խրուին եւ բարդութիւններու պատճառ կ'ըլլան:

Սկսուտը որ լաւ քալող պարտի ըլլալ, զգուշանալու է որ ոտքի անհանդատութիւններ իր գործունէութեան արդեւք չհանդիսանան:

Ոտքի եղունդները շարաթը անգամ մը կտրելու է, ոչ շատ կարճ եւ ոչ ալ կլոր ձեւով, այլ քասակուսի: Կօշիկները պէտք չէ նեղ ընտրել, որպէսզի ոտքը չաճեանայ: Նեղ կօշիկը թէ՛ ցաւ կը պատճառէ եւ թէ՛ արեան շրջանառութեան արդեւք կ'ըլլայ:

Ձեռքի եղունդներուն համար յատուկ վրձին ունենալ. ասոնք ալ շարաթը անգամ մը պէտք է կտրուին բաւական կարճ եւ կլոր: Ծառեր ձեռքի եղունդները կըրծելու տղեղ եւ աղտոտ սոփորութիւնը ունին, ասանց գիտնալու որ ամէն եղունդի տակ միւրրոպներու շտեմարան մը կայ:

Ք Ի Թ Ը

Քիթը շնչառական դըժարանին տեսանելի մասն է անոր մէջ օդը կը տաքնայ, կը խոնաւնայ չափով մը, կը մաքրուի ու յետոյ միայն թոքերուն կ'անցնի: Այս բնութիւնը հնարաւոր են շնորհիւ քիթին մէջ գտնուած մազերուն եւ անոր յատուկ գեղձերուն սրանք խլլինքը կ'ազատողրեն:

Բացի ստիպեալ պարագաներու ատեն, բնաւ բերնէն չունչ ասնելու չէ, մանաւանդ ձմեռ ատեն, որովհետեւ պաղ, փոշոտ եւ միքրոսոպ լեցուն օդը ուղղակի թոք կը հասնի եւ շատ անգամ կոկորդի սև եւ հարբուի կը պատճառէ ու աւելի ծանր հեռեւանքներու դուս կը բանայ, ինչպէս թոքատապ, ցնցատապ, եւայլն:

Ամառ ատեն քիթով շնչելը ունի նաեւ ուրիշ աստուելութիւն մը, այն է որ բերանը դոց պահելով նուազ ծարաւ կը զգանք:

Քիթէն շնչելու վարժուող մը գիշերը չի խոկար, բան մը որ շատ անգամ թշնամի հողի վրայ հեռք մտնելու պատճառ կ'ըլլայ: Լաւ վազող մը քիթով լաւ շնչելու է:

Այն որ քիթով լաւ չի կրնար շնչել, կը նշանակէ թէ քիթին մէջ կամ բերան հասնող քիթի ծակերուն շուրջը աւելորդ մտակոյտեր կան զորս պէտք է հանուին բժիշկի մը կողմէ: Այն անձը որ յաճախ գլխու պաղատութիւն եւ հարբուի կ'ունենայ, յանձնարարելի է որ լացողեայ կեանքի վարժեցնէ ինքզինքը, աստուները թաց լաթով մարմինը շփելով լոպանք առնէ եւ ստամոքսը ծանրութենէ զգուշանայ:

Քիթը խնջելու է մեղմօրէն եւ զգուշութեամբ, եւ ոչ թէ ուժով եւ երկու կողմերը միաժամանակ, որպէսզի միքրոսոպերով լեցուն խլլինքը ճնշումի հեռեւանքով գէպի ախանջ չմղուի, որմէ օքիթ հիւանդութիւնը յատու

հու դայ, եւ կամ դէմքի ոսկորներու խտուշներուն մէջ կ'անցնի, խտուշներ որոնք ուղեղին հետ կը հաղորդակցին եւ որոնց բորբոքումը սիմիւզիթ կոչուած վտանգաւոր հիւանդութեան պատճառ կը դառնան :

Քիթը խնջել մէկ կողմը գոցելով եւ կամաց, ու այսպէս փոխն ի փոխ :

Շատ անդամներ խլիներ քիթին մէջ կը շորնայ, այս չարցած մասերը եղունդներով դուրս քաշելու չէ, այլ քիթին մէջ վազիկն դնել որ կը կահուղցնէ եւ ինքնաբերաբար դուրս կը մղէ դանոնք :

Երախաներուն՝ որոնք խնջել չեն դիտեր, այս կերպով պէտք է մաքրել անոնց քիթերը :

Ամէն ոք պէտք է ունենայ իր սեփական թաշկինակը, որը միայն ու միայն ինքը պարտի դործածել :

Ա Կ Ա Ն Զ Ը

Լսողութիւնն ալ մեր ամենաթանկալին դրայարանքներէն մին է, որ կը կատարուի ականջի շնորհիւ : Երբ ականջը սրեւէ հիւանդութեան մը ենթակայ է, հետեւանքները կրնան աղիտարեր ըլլալ, ուստի անմիջապէս դարող մասնադէտի մը դիմել : Երբ ականջը ամենաթեթեւ չափով մը խոխ խլանայ, բժիշկի դիմել. սոյնորբար լաւ լսող ականջ մը 80 սանթիմէթը հետուէն ժամացոյցի մը թիք-թաքը լսելու է, այն ալ մէկ ականջը դոյ պահելով :

Ուրեմն ականջն ալ մաքրութեան եւ խնամքի կը կարօտի. գլխաւորաբար ականջի ցաւերը արդիւնք են, խոչովակին մէջ սուր ծայրով առարկաներ խոթելու անխոհեմութեան. որով, ոչինչ պէտք է խոթել ականջին մէջ :

Ականջը մաքրելու համար, բամպակի կտոր մը ծամ-հալի մը կըտր մասին վրայ անցընել, դայն դաջլ ջուրի մէջ թաթիլել ու պուշուլութեամբ խողովակին բերանը

մաքրել:

Սուր ծայրով առարկայ մը ականջին մէջ խոթեքը
թաղանթը պատուելու պատճառ կ'ըլլայ, որուն հետե-
ւանքը խլութիւնն է:

Եթէ ականջի խողովակին մէջ հաւաքուած դեղին
դոյնով ազտը մաքրել ուզուի, որը յաճախ կը կարծրա-
նայ եւ թեթեւ խլութիւն մը կը պատճառէ, դադջ կլիսէ-
ւին կաթեցնել մէջը ու խողովակին բերանը դոյցել, որ
մը վերջ լուալ եւ խցան կազմող այդ աղտերը դուրս
հանել:

Բանակուծի ատեն շատ անդամ մ'իջատ մը ականջին
մէջ կը մտնէ, ու եթէ ողջ է՝ կրնայ ցաւ պատճառել,
դայն դուրս հանելու համար տաքցած իւզ կաթեցնել
մէջը:

Ա Չ Ք Ը

Սկառու մը ունի նաեւ սուր աչքեր: Ան կը տեսնէ
կարելի եղածին չափ հեռուն ու լաւ կը վանազանէ դոյ-
ները: Գոյները իրարմէ չզանազանել յաճախուէս է,
ինչ որ դժբախտութիւն մըն է եւ շատ մը արհեստներու
անընդունակ կը դարձնէ:

Այս թերութիւնը յամառ կամքով բուժել կարելի է,
օրուան լոյսով կամ արուեստական լոյսի մէջ, վստահ
դոյներով կերպաններ կամ առարկաներ ցոյց տալու փոք-
ճեր կատարելով:

Պատանիին սպաննացող աչքի տկարութիւններէն
մին է կարճատեսութիւնը, որ հետեւանք է շատ մօտէն
կարգաւ դրելու եւ կամ աշխատելու ատեն չափազանց
ճոկու յոտի սովորութեան:

Շատ յոյնած աչքերը կ'ունենան կարմիր կոպիւր եւ
զարիկ, սւտտի աչք մը խնամելէ աւելի կարեւոր է ա-
նոր հիւանդութեան պատճառը վերցնել:

Սկսուածը սեւէ մէկէն աւելի հնարաւորութիւն ունի իր աչքերը գորացնելու . արդարեւ, բայց դաշտի մը կամ բլուրներու վրայ հեռուները նայել՝ աչքը կը հանդարտեցնէ եւ կը գորացնէ :

Վստահ ըլլալու համար թէ լաւ կը տեսնէք, դրքին այս էջը վեց կամ եօթը մէթր հեռուն դնելով առաջին տողը կարդալ, հինգ մէթր հեռուէն՝ երկրորդ տողը, լակ երեք մէթր հեռուէն՝ երրորդ տողը :

Բ Գ Դ Ժ Ն Փ

Ի Զ Պ Բ Վ Գ Տ Յ

Թ Խ Ղ Ճ Յ Ն Կ Ս Հ Դ

Այս փորձերը ընել երկու աչքերը բաց եւ իւրաքանչիւր աչքով . երբ փորձերը ցոյց կու տան որ լաւ չէք տեսներ, այն ատեն առաջնակարգ ակնաբոյժի մը կողմէն լաւ մը քննուիլ եւ անոր ցուցմունքներուն համաձայն ակնոց գործածել :

Մերթ ընդ մերթ քննութեան ենթարկել աչքերը եւ ակնոցները, եթէ տեսողութիւնը բարելաւուած է :

Աչքերը մինչեւ 25 տարեկան եթէ զօրաւոր մնացած են, անկէ վերջ շատ քիչ կարճատեսութեան ենթակայ են, սեռ ի փոքր տարիքէն հոգ տանելու է աշխատելու ձեւին, առհասարակ զգուշանալ արուեստական լոյսով աչ-

խառնել, լոյսը լինչ աղբիւրէ որ ըլլայ, բնաւ ճակատէն չընդունիլ, այլ ձախ կողմէն ու գլխուն ետեւի կողմէն : Արուեստական լոյս դործածելու ատեն ուժը 15 մոմէ նուազ պէտք չէ որ ըլլայ ու աշխատութեան վայրէն կէս մէթր հեռու դրուած :

Կարգալու եւ գրելու ատեն, գիրքը աչքէն առնուողն 30 սանթիմէթր հեռու ըլլալու է :

Ֆլուէրը միշտ ուղիղ պահել, որպէսզի արիւնը դըլխուն մէջ չխուժէ. աչքերը աւելի շատ կը յողնին, ու յաճախ գլխու ցաւերը աչքերու յողնութեան արդիւնք են :

Աշխատելու է չեղ սեղանի մը վրայ, որպէսզի գլուխը շատ ծուկու հարկ չըլլայ, եւ ելեքտրական լոյսին վրայ միշտ լուսամբիով մը պահել, որպէսզի լոյսը ուղղակի աչքերուն չդարնէ :

ՊՆԴՈՒԹԻՒՆ

Տեսանք թէ ինչքան կարեւոր է աղիքներուն մէջ հաւաքուած չմարսուած եւ թունաւոր նիւթերու արտաքսումը : Մարդիկ կան որոնց մարսողութիւնը դանդաղ է կամ անկանոն : Պնդութիւնը կու գայ աստիճան մը եւս խանդարելու այս կարեւոր դործողութիւնը :

Պնդութեան ենթակայ եղողներուն կը յանձնարարուի՝ առտուն կանուխ լեցուն դաւաթ մը պող ջուր խըմել, եւ աղիքներու, որովայնի յատուկ մարզանքները րնել, բնակարանին մէջ քալելով չըջիլ դեռ նախաճաշ չըրած : Ատտուները, անոնք որ հնարաւորութիւն ունին, կրնան չըջակայքը քանի մը քիլոմէթր պտոյտ ընել, եւ կամ կէս ժամ հեծելանիւ նստիլ : Անոնք որ ժամանակ եւ միջոցներ ունին, կրնան շարքը երկու անգամ մարզանքի սրահ այցելել եւ կամ մարդախաղերու մասնակցիլ :

Ամէն օր սորչեալ ժամուն պէտքարան երթալ, ըլլայ արժննալուն պէս, ըլլայ պատկելէ անմիջապէս առանջ :

Ամէն օր նոյն ժամուսն պէտքարան նստիլ եթէ նոյն իսկ պէտք չի տեսնուիր: Ամէն անդամ որ դուրս հանել պէտք պզայուի՝ դո՛ւսայում տալ:

Կասկարած հացը, կուտեր պարունակող կերակուրները եւ պտուղները պնդութիւնը դարձանելու կը նըպաստեն:

Ամենօրեայ առաւօտեան պազ ջուրով լողանքը կամ թնայ լաթով մարձուժները եւս խիստ յանձնարարելի են:

ՀԱԳՈՒՍՏԸ

Հազուատը մարմինը ցուրտէն և արկածէն կը պաշտպանէ, բայց անդամներու շարժումներուն և ներքին դորձարանական աշխատանքներուն պէտք չէ արդեւք բլլայ: Հազուատը պէտք է բլլայ չափաւոր. ո՛չ նեղ եւ ոչ ալ շատ լայն:

Մորթի միջնոցաւ կատարուած շնչառութեան եւ արտաշնչումին արդեւք պէտք չէ բլլայ. ուստի անթափանց (քառուռէ) կերպս չդորձածել:

Հազուելու է համաձայն պարագաներու, եղանակի եւ ասրիքի: Ոչ ծանրաբեռնելու է եւ ոչ ալ կուրծքը շատ բաց պահելու, որովհետեւ շատ անդամ, մանաւանդ կիներու մօտ, թոքերու հիւանդութիւնները այս անխոհեմութեան արդիւնք են:

Ներքին հազուսաները պէտք է բլլան մաքուր. յաճախ փոխուելու է, ասնուպի շաբաթը անդամ մը, մորթը չգրգռելու համար:

Բուրդէ կամ Փանէլայէ ներքնաշապիկ կրելու է, որեւէ պատճառի արդիւնք, մորթին խոնաւութիւնները չորցնելու համար: Թրջուած հազուստով չմնալ եւ կարելի եղածին չափ շուտ փոխել:

Սկառտի մը չապիկը բուրդէ պէտք է բլլայ եւ ոչ թէ բամպակէ, որը թէ տաք կը պահէ եւ թէ թրջուելու

պարագային՝ շուտ կը չորնայ: Մարդանքի աստն կարելի եղածին չափ հանուել, լմննալէն վերջ հազուել եւ օգի հասանքէ զուշանալ:

Գլխարաց ազրելու վարժուել:

ԲՆԱԿԱՐԱՆ

Իտէալ բնակարանը այն է որ արեւով եւ օդով ոչ զոլուած է օրն ի բուն, որովհետեւ վնասակար մանրէները կ'ապրին սովորաբար խոնաւ, օդէ եւ լոյսէ զուրկ տեղերու մէջ: Հոն ուր առատ արեւ, օդ եւ ջուր կայ, հոն բժիշկ չի մաներ:

Բնակարան մը՝ ամառուան տաքերէն երախաները պատասպարելու համար յատուկ զով սենեակ մը գէթ ունենալու է, ինչպէս նաեւ ամէն սենեակ՝ օդը շուտով փոխելու յարմարութիւններ. որքան սենեակ մը փոքր բլրայ, այնքան օդը շուտ փոխել անհրաժեշտ է:

Սենեակները մաքրելու աստն փոշի հանելու չէ որոնք միքրոսպներով լեցուն են: Կարասիները պէտք չէ փոշիներու դարակներ ըլլան, ու իրենց պարզութեամբ գլխու մաքրուելիք, որոնց փոշին առնելու համար խոնաւ լաթ մը գործածել:

Բնակարանի մը տաքութիւնը պէտք է ըլլայ համա-հաւասար, մօտ 17 աստիճան: Տաքցնելու ամենատոյլ-ջապահիկ ձեւը հին օճախն է, որ միանգամայն օդի փոփոխութիւն կը կատարէ. անպատեհութիւնը այն է որ մոխիրը կրնայ սենեակի մէջ անցնիլ:

Երկաթեայ ձուլուած վառարանները լաւ կը տաքցնեն, բայց կարմրելով թունաւոր կազեր կ'արձակեն, օդի խոնաւութիւնը իր բնականոն վիճակէն կը նուազեցնեն, ինչ որ շնչատութեան լաւ չէ: Այս վառարանները շատ բարկ վատելու չէ, ու վրան ամանով ջուր գնելու է, օգին մէջ ջրաշոգիի քանակը պահպանելու համար:

Փայտի յատուկ յախճապակիէ վառարանները եււ
առողջապահիկ են: Իսկ դանդաղ վառող վառարանները
ևւ քարիւղի վառարանները վտանգաւոր են, հետեւաբաւ,
ննջատեսնեակներու մէջ զէթ, բնաւ ասոնցմէ չզործածէր:
Փշային կազով ջերմոցները բնաւ չզործածել: Ելեք-
տարեկան տաքութիւնը լաւադոյն է, եթէ սղութիւնը նը-
կատի չառնուիր: Հաւաքական ջերմոցները նմանապէս
լաւ են եթէ տաք ջրով կամ շոգիով են եւ ոչ թէ տաք
օդով, որ նոյնպէս թունաւոր կազեր արձակելու վը-
տանդն ունի:

ՀԱՆԳԻՍՏԸ

Հանդիսար մարմնոյ համար սնունդի համարժէք
կարելի է համարել, ու այս մասին պէտք է խիստ ու-
շանդիր ըլլալ:

Հանդիսարի լաւադոյն վիճակն է քնացած վիճակը,
որու ընթացքին, մարմինը, միտքը, ջղային եւ դնդե-
բային գրութիւնները հաւատարապէս կը կազուրուին:

Մանաւանդ փոքրերը եւ պատանիները քնանալու ա-
տենն է որ կ'աճին ու կը զօրանան, երբ մանաւանդ իրենց
քունը բաւականաչափ, հանդարտ է եւ խոր:

Սկստուական տարիքն ունեցող պատանի մը օրա-
կան 9էն 10 ժամ քնանալու պէտք ունի, չափահասները
նուազ, իսկ ծերերը աւելի քիչ:

Հանդիստ քնանալու համար սենեակը պէտք է ըլլայ
մութի մէջ, օդը ոչ շատ տաք, օդասուն եւ անազմուկ:

Յուրախ համեմատ պատուհանը առաւել կամ նուազ
բաց պառկելու է, բայց օդի հոսանքէն պտտարուելի,
լաւ ծածկուելի, որ պարագային ոչ հարբուի եւ ոչ ալ
հիւանդութիւն կրնայ պատահիլ, ու այսպիսով վար-
ժուիլ պատուհանը հետզհետէ աւելի բաց պառկելու:

Երազներ եւ այլ անհանդատութիւններ չառնենալու

համար, անկողինը շատ կակուղ չընտրել, մանաւանդ
զլուշանալ փետուրէ անկողինէն. ծածկոցներն ալ պէտք
է՛ն ծանր ըլլան, քրտինքը երկար ատեն չպահելու համար:

Պառկել աջ կողմի վրայ, սրտին ազատ դռքծելուն
նպաստելու համար: Կոնակի վրայ չպառկիլ, որովհե-
տեւ ողնաձուծը շատ տաքնալով երազափորձութեան են-
թակայ կ'ընէ:

Անկողին մտնել որոշ ժամերու, երեկոյեան ժամը
9էն 10ի միջեւ եւ արթննալ ու անկողինէն ելլել 6էն 7ի
ատենները, բայց երեկոյեան ընթրիքէն անմիջապէս յե-
տոյ անկողին չմտնել:

Մ Ա Ր Զ Ա Ն Ք

Մարզանքը անհրաժեշտ է մարմնոյ դործարանները
դործունէութեան լաւագոյն վիճակի մէջ պահելու հա-
մար, որովհետեւ շարժումը կ'օգնէ անունդներու իւրա-
ցումին, շնչառութեան եւ հետեւաբար արեան շրջանի
կանոնաւորութեան:

Ամէնէն նախնական մարզանքն է քալելը: Յետոյ կու-
զան մարզախաղերը (սփօն) եւ վերջապէս աւելի վեր-
ջերս մուտ դործած է սենեակի մարզանքը:

Ա.— ՍԵՆԵԱԿԻ ՄԱՐԶԱՆՔ

Անոնք որ ազատ օդի մէջ խաղալու եւ մարզական
խաղեր կատարելու հնարաւորութիւնը չունին, պէտք է
առտունները անկողինէն ելլելնուն պէս, երբեմն ալ երե-
կոնները սենեակին մէջ փորձեր կատարեն, բաց պատու-
հանոյ, գրեթէ մերկ եւ կամ կուրծքէն վեր մերկ ան-
պայման:

Սկսելու առաջին շրջանին, փորձերու տեսողութիւ-
նը 5 կամ 7 վայրկեանը անցնելու չէ, ու հետզհետէ մին-

չեւ 15 վայրկեան պէտք է յատկացնել ամենօրեայ մարզանքի: Նախ կատարել ամէնէն աւելի շարժում պահանջող փորձերը, ինչպէս ոստոստել, արագ քայլել, չուանցատկել, ու ապա ստորեւ ցոյց տրուած փորձերը կրկնել իւրաքանչիւրը 5էն մինչեւ 10 անգամ:

Պատկերներով ցոյց տրուած փորձերը մարմնոյն զանազան մասերը զարգացնելու համար բաւարար կարելի է համարել, աւելի շատ փորձեր կատարելու կամք եւ ժամանակ ունեցողները կրնան մասնազրկտական դրքոյկներէ եւ մարզիչներէ քաղել իրենց պահանջած փորձերը:

Մարզանքը կատարելէ անմիջապէս յետոյ լուացուիլ, թաց ձեռքերով մարմինը շփել, ուշագիւր ըլլալով շփումի շարժումը դէպի սրտի ուղղութիւնը կատարելու:

ՄԱՐՁԱՆՔԻ ՓՈՐՁԵՐ

Պատկերներով ցոյց տրուած փորձերը յատուկ են ամէն տարիքի: Պատանիներու եւ դեռատի երիտասարդներու համար շարժումի փորձերը, որպէս ճկունութիւն տուող փորձեր կարելի է բաւարար համարել. երիտասարդներու եւ տարեցիներու համար պէտք է ջանալ մկան շինող եւ ճարպերը հալեցնող փորձերուն նախապատուութիւն տալ:

Ուղիղ կեցուածք մը մարզիկի մը լաւագոյն յատկանիչն է: Գլուխը վեր բռնած, կուրծքը դուրս, փորը ներս քաշուած, բազուկները զիստերուն կպած, ոտքերուն բացուածքը ուղղանկիւն մը կազմող, ահա պատրաստի դիրքը՝ որ մարզանքի իւրաքանչիւր փորձէ առաջ պէտք է բռնել: (Պատկեր 1):

1. — ՇՆՁԱՌՈՒԹԻՒՆ (Պատկեր 2)

Պատրաստի դիրքէն նախ քիչ մը դէպի առաջ ծըռիլ, թեւերը վար երկնցած դիրքով, ձեռքին ափերը դուրս դարձուած ու արտաչնչել: Ապա ձեռքերը դուրս

խին վրայէն վեր բարձրացնել, թեւերը պրկուած վիճակով եւ ուսերուն վրայ դարձնելով: Շարժումը շարունակել մինչեւ ուղղահայեաց դիրքի հասնիլը, միանգամայն ոտքի մատներուն վրայ վեր բարձրանալով: Երբ թեւերը վեր բարձրացնելու ատեն հորիզոնական դիրքին կը հասնին՝ շունչ առնել սկսելու է. իսկ արտաշնչել սկսելու է երբ թեւերը կողմնակիօրէն հորիզոնական դիրքը կը թողուն:

Փորձը կատարել դանդաղօրէն եւ շնչել քիթերու ծակերէն եւ արտաշնչել բերնէն:

Նպատակ: Ծնչառութիւնը դիւրացնել, կուրծքի վանդակին ճկունութիւն տալ, իրանի եւ ուսերուն մըկանները զարդացնել:

2. — ԻՐԱՆԸ ԼԻՈՎԻՆ ԾՌԵԼ (Պատկեր 3)

Ուղիղ կեցուածքի կամ դիրքի վիճակը ստանալ. երկու ձեռքերը ծոծրակին վրայ իրարու միացած, մարմինը կռնակի վրայ ետ ծռած: Զեռքերը ուղղահայեաց վեր նետել, մարմինը դէպի առաջ ծռել՝ բազուկները միանգամայն վար իջեցնելով, մինչեւ որ ձեռքերուն ծայրերը ոտքի ծայրերուն դպչին, ծունկերը պէտք չէ կոտրուին: Դէպի ետ ծռած ատեն շնչել, դէպի առաջ ծռելու ատեն արտաշնչել:

Նպատակ: Որովայնի դիւրաթեքութիւն, ինչպէս նաեւ յետոյքի եւ զիստրի դնդերներուն ճկունութիւն:

3. — ԻՐԱՆԸ ՇՐՋԱՆԱԿԱԶԵԻ ՇԱՐԺԵԼ (Պատկեր 4)

Ուղիղ կեցուածքի դիրքէն մեկնելով, թեւերը գլուխին ի վեր պարզուած, բազուկին դնդերները ականջին դպած վիճակի մէջ, կռնակի վրայ ծռիլ, ապա ծռիլ դէպի աջ եւ ի վերջոյ կրկին դէպի ետ եւ ալսպէսով ձեռքերուն կոմ մը դծել տալ:

Ուշադիր ըլլալ որ փորձի պահուն ոտքերը դետնին հարթ փակած ըլլան եւ ծունկը պրկուած:

Նպատակ: Ողնայարին ճկունութիւնը եւ ծուլուկարողութիւնը դարգացնել, որովայնի զնդերները պըրկուած վիճակէն դուրս բերել:

4.— ՈՒՍԻ ՅՕԳԵՐՈՒ ԾԱՐԺՈՒՄ (Պատկեր 5)

Արմուկները դէպի առաջ, նախաբազուկը ծալուած ու մատները ուսերուն փակած, բազուկը զուգահեռահան դիրքի մէջ: Այս վիճակին մէջ, բազուկ եւ նախաբազուկ կողմնակի ուժգին կերպով բանալ, ու այս շարժումը կրկնել:

Նպատակ: Բազուկներու եւ ուսի յօդերու զնդերներու դարգացում:

5.— ԲԱԶՈՒԿՆԵՐՈՒ ԾԱՐԺՈՒՄ (Պատկեր 6)

Նախաբազուկը ետ քաշուած եւ բունցքները կուրծքին դպած: Բազուկները դէպի առաջ նետել եւ ետ բերել:

Նպատակ: Բազուկներու զնդերներուն եւ ուսերու յօդերուն ճկունութիւն եւ դարգացում:

6.— ԲԱԶՈՒԿՆԵՐՈՒ ԾՐՋԱՆԱԿԱԶԵՒ ԾԱՐԺՈՒՄ

(Պատկեր 7 եւ 8)

Նախ ոտքի մատներուն վրայ բարձրանալ, բազուկները դիտուն վրայ վեր բարձրացնելով: Այս դիրքէն մեկնելով բազուկները շրջանակաձև շարժել, շարժումը կատարել ուղղութիւնը յաճախ փոխելով:

Նպատակ: Ուսի յօդերուն եւ զնդերներուն դարգացում:

7.— ԻՐԱՆԻ ԳԱԼԱՐՈՒՄ (Պատկեր 9 եւ 10)

Դիրք: Ոտքերը քով քովի, բազուկները դէպի առաջ տարածուած, ձեռքին ափերը դէպի գետին: Դանդաղօրէն իրանը դարձնել դէպի ձախ, ձեռքերը ուսերու բարձրութեան վրայ պահելով: Սրունգները եւ ոտքերը պէտք չէ շարժին. ծունկի ետեւի զնդերները պրկուած

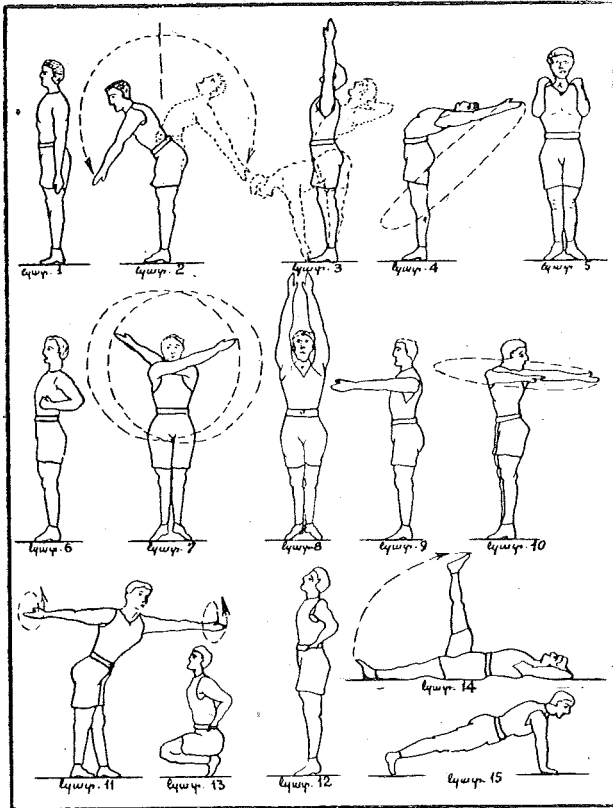
պահել :

Վերադառնալ դէպի դիրք վիճակը, եւ շարժումը կատարել դէպի ձախ դարձնելով իրանը :

Նպատակ : Կուրճքի վանդակին եւ իրանի դնդեր-նեքուն ճապուկութիւն տալու համար :

8.— ԲԱԶՈՒԿԻ ԴՆԴԵՐՆԵՐՈՒ ՇԱՐՃՈՒՄ (Պատկ. 11)

Դիրք : Բազուկները քովընտի տարածուած հորիզոնական դիրքով, կռնակը թեթեւօրէն դէպի առաջ ծռած :

Բազուկները առաջակողմէն դէպի ետին շրջանակա-
ձեւ շարժումներ կատարել:

Նպատակ: Բազուկներու եւ ուսի յօդերու զարգա-
ցում:

9.— ՍՏՈՐԻՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐՈՒ ԹԵՔՈՒՄ (Պատ. 12 և 13)

Դիրք: Ուղիղ կենալ, ձեռքերը մէջքին, բթամատը
ետին եւ մատները որովայնին կողմը: Ոտքի մատներուն
վրայ բարձրանալ, գլուխը վեր ցցած եւ ուղիղ, արմուկ
եւ ուս թեթեւ մը ետ նետուած: Վար իջնելու ատեն բեր-
նէն արտաշնչել, իսկ վեր բարձրանալու ատեն շիթով
ներշնչել:

Նպատակ: Սրունդի եւ ոտքերու, ինչպէս նաեւ յօ-
դերու դիւրաշարժութիւն:

10.— ՍՏՈՐԻՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐՈՒ ՇԱՐԺՈՒՄ (Պատկ. 14)

Կանակի վրայ պառկել, ձեռքերը ծոծրակին տակ
ծալլուած, արմուկները գետին, եւ կամ ձեռքերը դէպի
ետ, դաստակները գետնին կպած, ոտքին մատները եր-
կընցուած: Դանդաղօրէն սրունկները վեր բարձրացնել,
միասին կամ անջատ անջատ եւ փոխն ի փոխ, առանց
կոնակը եւ գլուխը շարժելու ու վար իջեցնել:

Նպատակ: Որովայնի եւ երանդի զնդերները զար-
գացնելու համար:

11.— ԲԱԶՈՒԿՆԵՐԸ ԾԱԼԼԵՆԻ (Պատկեր 15)

Դիրք: Ոտքի ծայրերուն եւ ձեռքին վրայ յենելով
մարմինը ուղիղ պրկուած պահել: Բազուկները ծալլե-
լով վար իջնել ու վեր բարձրանալ, մարմինը միշտ պըր-
կուած:

Նպատակ: Ուսի եւ բազուկի զնդերները զարգացնե-
լու համար:

12.— ՄԷԶՔԻ ՇՈՒՐՁ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐ (Պ. 16, 17 և 18)

Դիրք: Ուղիղ կենալ, ձեռքերը մէջքին —

Ա. — Առանց ոտքերը եւ սրունքները շարժելու, մէջքին վրան ծռիլ դէպի առաջ:

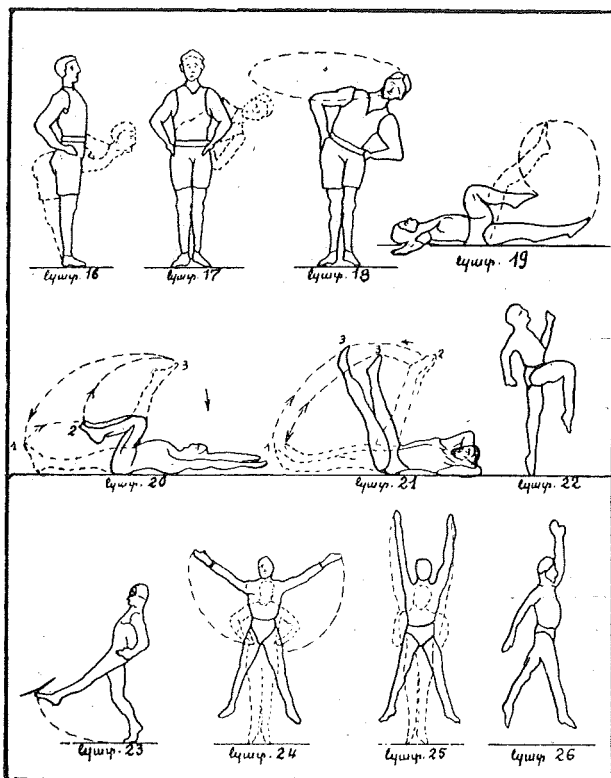
Բ. — Ծռիլ դէպի ետ:

Գ. — Ծռիլ քովընտի, նախ աջ, յետոյ ձախ:

Դ. — Մէջքին շուրջը շարունակական շրջանակային շարժել իրանը, նախ աջէն ձախ, ու ապա ձախէն աջ սւղղութեամբ:

13. — ՈՐՈՎԱՅՆԻ ԴՆԴԵՐՆԵՐՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ-

Դիրք: Կոնակի վրայ պտտիլ, թեւերը կողմնակի

պարզած .—

Ա.— (Պատկ. 19) : Առանց կրունկները գետին դրուցնելու, սրունդները ծալլել, հեծելանիւ քշելու շարժում կատարել տալով : Շարժումներուն ընդարձակ ծանալ տալ : Իւրաքանչիւր սրունդով քսան անգամ կրկնել :

Բ.— Երկու սրունդները բարձրացնել, ծունկերը ծալլելով (պատկ. 20) : Յետոյ ծունկերը քակել և ոտքերը յառաջացնել դէպի գլուխ : Դանդաղօրէն վար իջեցնել, սրունդները պրկուած պահել և առանց կրունկները գետին դրուցնելու : Հինգ անգամ կրկնել :

Գ.— Սրունդները իրարու միացած դէպի վեր բարձրացնել (պատկ. 21) : Դանդաղօրէն վար իջեցնել, սրունդները իրարմէ որքան կարելի է հեռացնելով, իւրաքանչիւր անգամին ալ կրունկները գետին չդրուցնել :

Դ.— Միեւնոյն շարժումը կատարել հակառակ ուղղութեամբ, այսինքն նախ վեր բարձրացնել սրունդները իրարմէ հեռու վիճակով, յետոյ միացնել օդին մէջ ու վար իջեցնել : Առ առաւելն հինգ անգամ :

Այս փորձերը կատարել, ձեռքերը մարմնի ուղղութեամբ դէպի գլուխն ի վեր երկնցնելով, թէև շարժումը աւելի դժուար է կատարել, բայց աւելի օգտակար է :

Բ. — ԴԱՇՏԻ ԿԱՄ ԳԵՏՆԱՅԱՐԿ ՏԵՂԵՐՈՒ

ՅԱՏՈՒԿ ՓՈՐՁԵՐ

1. ՎԱԶՔ.—

Ա.— Տեղւոյն վրայ, ծունկերը փոխն ի փոխ կարելի եղածին չափ վեր հանելով, ու ոտքի ծայրերուն վրայ բարձրանալով : Տեսողութիւն՝ մէկ վայրկեան (պատկեր 22) :

Բ.— Դարձեալ տեղւոյն վրայ, ոտքերուն վրայի մասը՝ մարմինէն 50 սանթիմէթր առաջ և 30 սանթիմէթր

դեանէն վեր կապուած պարանի մը դպցնելով (պատկեր 23) :

Փորձերը կատարել, պարանին բարձրութիւնը փոխելով, փորձին տեւողութիւնը երկարելով եւ ոտքի բազխումներուն արագութիւնը աւելցնելով :

2. — ՏԵՂԻՈՅՆ ՎՐԱՅ ՈՍՏՈՒՄՆԵՐ (Պ. 24: 25 և 26)

Դիրք: Ձեռքերը մէջքին, ոտքերը իրարու կողմ :

Ա. — Ձեռքերը մէջքին, ոտքերը գէպի ետ ու առաջ իրարմէ գատել :

Բ. — Ձեռքերը մէջքին, ոտքերը քովընտի իրարմէ անջատել :

Գ. — Ձեռքերը մէջքին, ոտքերը մկրատի ձեւ շարժելով :

Դ. — Ոտքերը իրարմէ անջատել, թեւերն ալ շարժելով :

Այս բոլոր ստուումներուն թիւը 50ը անցնելու չէ :

Գ. — ՄԱՐԶԱԽԱՂ ԿԱՄ ԴԱՇՏԱՅԻՆ ԽԱՂԵՐ

Ճշմարիտ մարդիկի մը յատուկ խաղերն են ասոնք, Սփոռ անունով ծանօթ :

Գնդակի խաղեր՝ ոտքով, ձեռքով. ձիու վրայ եւ ջուրի մէջ: Թենիս, եւայլն :

Արագ վազքեր, երկար վազքեր :

Չողով ցատկել, կանգնած երկայնութիւն եւ բարձրութիւն ցատկել, վազելով երկայնութիւն եւ բարձրութիւն ցատկել :

Գունտ, սկաւառակ եւ նիզակ նետել :

Պարաններէ վեր բարձրանալ, բազուկներէն միայն կախուելով :

Սուսերամարտ եւ ինքնապաշտպանութեան յատուկ վարժութիւններ, եւայլն, եւայլն,

Վազքերով, ստուումներով խաղերը մարմնոյ ճկոււ

նութիւնը եւ շնչառութիւնը զարգացնող առաջնակարգ խաղեր են, ինչպէս նաեւ հեծելանիւ նստիլ, թիավարել, լողալ:

Հնարաւոր եղածին շափ ընտրել բացօթեայ աշխատանք:

Ք Ա Լ Ե Լ Ը

Ամէն տարիքի համար քալելը խիստ յանձնարարուելիք մարզանք մըն է, նամանաւանդ տարիքոտներու համար:

Ըստ քալել կարենալու համար, պէտք է քալողին ոտքերը լաւ վիճակի մէջ ըլլան, ունենալու է յարմար եւ ընտիր կօշիկ: Այս պայմանները լրացնող մը կրնայ աստիճանաբար քալելու վարժութիւններ կատարել, ու լաւ քալող մը դառնալ:

Ոտքերը լաւ վիճակի մէջ պահելու համար, անհրաժեշտ է անուսպն երկու օրն անգամ մը, զանոնք տաք ջուրի մէջ օճառով մաքրել: Կան որ ոտքերուն յատուկ օճանելիքներ կը քսեն, ու ոմանք ալ թալփի փոշի, այսպէսով ոտքին մորթը կ'ըլլայ կակուղ եւ դիմացկուն:

Կօշիկներուն տակի կաշին պէտք է ըլլայ հաստ եւ

կօշիկը ըստ բաւականի մեծ, որպէս զի ոտքին ծայրերը կամ քովերը չսեղմէ :

Կօշիկին լեզուակը պէտք է երեսին հետ կարուած ըլլայ՝ որպէս զի ջուրը անմիջապէս ներս չթափանցէ : Ուշադրութիւն ընելու է որ թրջուած կօշիկ մը կամաց կամաց չորնայ եւ մէջը թխմելու է, որպէս զի իր ձեւը չփոխուի :

Քալելու վարժութիւնն ալ աստիճանական փորձերու կը կարօտի : Սկսելու ատեն, օրական 6էն 10 հազարա-մէթր քալելու է, աւելի վերջը մինչեւ 18էն 20 հազարամէթր, այն ալ ժամը 4 կամ 5 հազարամէթր արագութեամբ :

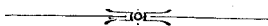
Իւրաքանչիւր ժամ, կամ ամէն 5 հազարամէթր քալելէ յետոյ քառորդ ժամ մը հանգստանալու է :

Սկսուտական խումբերը, իրենց թոուցիկ բանակումներու ատեն, օրական 15 հազարամէթրէն աւելի կատարելու չեն : Այս պարագային, ուրիշ դոյքերու կարգին, անհրաժեշտ է ունենալ զէթ երկու դոյզ ըստ կուլուպայ, եւ ամէն օր փոխելու է դանոնք, ժամանակ տալով որ կուլպաները չորնան :

Իբր առօրեայ մարզանք, ոմանց համար մէկ ժամ քալելու յատկացնելը յաճախ կարելի չէ, սակայն ամէն մէկ քաղաքացի, կիրակի, տօն եւ կամ իր հանգիստի օրերը, իր բնակարանին շրջակաները, մաքուր օդի մէջ, քաղաքներու փոշիներէն ու աղտոտ կաղերէն հետու, կրնայ երկար պտոյտներ կատարել, որոնք մեծ չափով պիտի կազդուրեն իր շարաթական աշխատանքէն յոյնած մարմինը, քան երթալ մխրձուիլ սինէմաներու եւ թատրոններու ապականած օդին մէջ, եւ ինչ որ աւելի դատարարելի է, ժամանակ եւ առողջութիւն սպառել սրբաբաններու նեխութեանց մէջ :

ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ
ԹԵԹԵՒ ԱՆՀԱՆԳՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՊԱՀՈՒՆ

Բ. կարգի սկաուտ մը, կարգ մը թեթեւ անհանդըստութիւններու պահուն ձեռք առնելիք միջոցներուն քաջածանօթ ըլլալու է:

Այսպիսի պարագաներու մէջ պաղարիւն ըլլալ, լաւ մը խորհիլ ընելիքի մասին եւ գործի անցնիլ ամէն զգուշութիւն ձեռք առնելէ յետոյ:

Էական պայմաններէն մին է ըլլալ խիստ մաքուր: Կոյնիսկ կապուած՝ վէրքի մը, քթի թէ բերանի թաղանթի մը, բժշկական գործիքի մը, չղպչիլ, եթէ ձեռքերը եւ խնամքով կտրուած եղունկները օճաւ ջուրով լաւ մը մաքրուած չեն:

Ահաւասիկ քանի մը թեթեւ եւ յաճախադէպ փոքր արկածներու պարագային ձեռք առնելիք միջոցները:

Ջրխոց: Ամէն սկաուտ արշաւի կամ բանակումներու ընթացքին, կացին կամ բրիչ գործածած եւ ձեռքին վրայ ջրխոց (ամփռւլ) ունեցած է: Ասիկա ջրով լեցուն պարկ մըն է որը պէտք չէ բանալ, այլ զայն օճել վազըլիմով եւ կապել եթէ կը փափաքուի:

ԱՅՐՈՒԱԾՔՆԵՐ.— Ա. աստիճան: Երբ մորթը այրուելով կը կարմրի եւ ցաւ կը պատճառէ:

Բ. աստիճան: Մորթին վրայ ջրխոցներ կը ձեւանան:

Գ. աստիճան: Մորթը բոլորովին մեռած է եւ վէրք բացուած:

Առաջին երկու աստիճաններուն համար, մորթը վազըլիմով, իւզով, ամպոլիմով կամ կարագով օճել, առանց ուռեցքներուն դպչելու, եւ չոր փակաւրմանով մը ծածկել:

Կարուածք: *Ձեռքին, ծունդին կամ մատին վրայ թեթեւ կտրուածքներ, մորթը հանուած:*

Շտացուելէ ետք պաղած ջուրով, պաղ թէյով ալքօլով լաւ մը լուալ կամ քէնթիւն տիօտ քսել, կիւզով (յատուկ վերակապ) մը ծածկել եւ կապել:

Հարուած, քեթեւ Բնիւմ: *Հարուածը ստացուած տեղը կը սկսի ցաւիլ, մորթը դոց կապոյտ դոյն կը ստանայ, որ հետզհետէ թուր կանանչորակ դոյնի կը փոխուի: Պէտք է պաղ լոգանք կամ պաղ ֆօմփօնէս զնելով կապել:*

Խիթ (ֆօլիֆ): *Փոքին վրայ տաք ջուրով լեցուն ջրաման մը զնել, մէջքին բուրդէ գօտի մը վաթթեւ եւ տաք ըմպելիներ խմցնել:*

Պնդուքիւն: *Եփած պտուղ եւ կանանչ բանջարեղէններ կերցնել, փորին վրայ տաք քանփրէսներ զնել:*

Անմարսողութիւն: *Ծոմ բռնել եւ փոքր լեցուն զըրզուելով փսխել տալ:*

Ձերմ: *Մէկ կամ մինչեւ երեք հատ անթիփիթին տալ:*

Արեւահարութիւն: *Այրուած տեղերը դաղջ ջուրով լուալ եւ քալֆի փոշիով վրան պատել:*

Յոգնութիւն: *Կատարեալ անչարժուծիւն պարտադրել, սրունդները դէպի սիրտը շարժումով թեթեւօրէն շփել, տաք եւ քաղցր ըմպելիներ խմցնել:*

Խելքի պտայտ, ուշքը կորսնցնել: *Շուքին մէջ պտակցնել, երբ որ կարելի ըլլայ՝ թեւը մտնելով կամաց կամաց պտտցնել: Կրկնուելու պարագային, բժիշկի մը ցուցնել:*

Մորթի բորբոքում: *Գաղջ ջուրով լոգանք, քալֆի փոշի զնել վրան: Մորթի զրգռումը առ հասարակ հագուստին բռուելէն յառաջ կու գայ, ուստի ատոր առաջըն առնել:*

Կոկորդի ցաւ, կոխի: Տաք ըմպելի տալ, կլիսէսին իօտէ կամ լեմօնի ջրով կոկորդը պատել, աղի կամ պօռաք տը սուտի ջուրով կառկառա ընել տալ:

Քիթի արիւնահոսութիւն: Օքսիժէնէ կամ անթիփիքինէ (մէկ կրամ, քառորդ գաւաթ ջուրի համար) ջուրին մէջ թաթխուած բամպակէ խցան մը քիթին մէջ խոթել: Եթէ օքսիժէնէ ջուր չկայ, քիթէն վեր պաղ ջուր քաշել տալ, ծակերը կազով դոցել, արիւնը թանձրացնելու համար, եւ քանի մը ժամ սպասել: Ենթակաւն ստամ պահել՝ պլուխը թեթեւ մը ետ շրջուած, ճակտին եւ քիթին վրայ սառոյց կամ պաղ քան մը, քիթը խրջելէ բոլորովին դդուշանալ՝ եթէ հնարաւոր է:

Այն քիթը որ արիւնած է, այդ կողմի թեւը վեր հանել տալ, եւ բթամատով արիւնոտած քիթին վրայ դուրսէն թեթեւ մը ճնշել:

Աչքին մէջ օտար նիւթ: Երբեմն աչքին մէջ ածուխի կտոր, փոշի, փոքր միջատ մը կրնայ իյնալ, որ սաւաղապիկն առատ արցունք կու գայ եւ շատ անգամ դուրս կը հանէ այդ օտար նիւթը:

Ուստի բնաւ աչքը չչփել: Թարթիչներէն բռնելով կոպը մատիտի մը վրայ շրջել, մաքուր թաշկինակի մը ծայրով կամ թուղթի կտոր մը ոլորելով մէջը ինկածը հանել: Աչքին գրգռութիւնը անցընելու համար պաղջ պոռիքէ ջուրով լուալ:

Ականջին մէջ օտար նիւթ: Բնաւ մէջը կարծր եւ սրածայր առարկայ մը խոթելով ինկածը դուրս հանել չփորձել, այլ քառուչուէ տանձի մը միջոցաւ ականջին մէջ գաղջ ջուր զրկել, կամ սուրժի դգալի չափով ձիթաիւղ, կլիսէսին լեցնել եւ ականջին բամպակ գնելով այդ կողմին վրայ պառկեցնել, առարկան իւզին հետ միասին դուրս կու գայ: Անյաջողութեան սրարաղապիկն, բժիշկի դիմել:

Երբեմն ահանջին մէջ միջատ մը կը մտնէ. դայն
գուրս հանելու համար, նախ միջատը չնշահեա՞ծ ընել,
ըլլայ իւր լեցնելով կամ ծխախոտի ծուխ փչելով. քանի
մը վայրկեան վերջ, իւզին հետ միասին միջատը գուրս
պիտի դայ:

Կոկորդիս մէջ օտար նիւթ: Շատ կը պատահի կո-
կորդին մէջ ձուկի փուշի մը մնալը կամ գնդասեղ մը:
Բան մը չկերցնել, եւ կլլելու, վար ղրկելու շարժում ալ
չընել: Եթէ առարկան տեսանելի է, աքցանով մը գուրս
քաշել, եթէ ոչ՝ բժիշկի դիմել:

Եթէ կոկորդը պացածը սուր ծայրով առարկայ մը
չէ, պզտիկ լեզուն խախտացնելով՝ փսխել տալ, կամ
հացի միջուկներ թխմելով կլլել գանոնք: Այնուհետեւ
ուշադիր ըլլալ ճշդելու համար թէ պէտքին հետ գուրս
եկած է թէ ոչ:

Փուշի խայթուածք: Շուրջը սեղմելով փուշը գուրս
հանել. ելլելէն վերջ կրկին սեղմել՝ քիչ մը արիւն հա-
նելու համար. խնամքով լուալ եւ քէնքիւտ ա՛նիտ քը-
սել. ի հարկին վրան անդլիական թալթա գնելով կապել:
Եթէ խայթուած տեղը շարունակէ ցաւիլ, բժիշկի մը
ցուցնել:

Միջատի խայթուածք: Կիժը հանել, եթէ վրան
ազո կապած կայ՝ հանել դայն, եւ արիւն հոսեցնել, եւ
պաղ աղի ջուրով, օ տը Քօլօնիբով կամ քանի մը կաթիլ
սոլօնիաքով լուալ:

Բերնին մէջ պիծակի խայթուածքը միշտ ծանրակը-
շիւ է, ուստի բժիշկի ցուցնել: Կարիճի (սֆօսփիոն), ,
ձիւ պիծակին (ֆուրլօն) խայթուածքը մահացու ըլլալու
աստիճան վտանգաւոր է:

Ի՞նչ ԴԵՂԵՐ ԿԸ ՊԱՐՈՒՆԱԿԷ
ՍԿԱՌԻՏԻՆ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՁԻ ՊԱՅՈՒՍԱԿԸ

Իւրաքանչիւր խումբ, նոյնիսկ ամէն խմբակ ունենալու է իր Կարմիր Սաչը, դեղեր եւ վերակապերու յատուկ առարկաներ: Դեղերը պէտք է յաճախ նորոգուին. հինցած դեղերը կրնան երբեմն թունաւորել, փոխանակ բուժելու:

1.- Թէկթիւք տ'իօտ: Քերթուածներու եւ մակերեսային վէրքերու վրայ կը քսուի, միքրոպէ դերձ կը պահէ եւ թոյլ չի տար որ ան աճի. վէրք չի չորցնէր սակայն. քիչ քսելու է, որովհետեւ մորթը կ'այրէ: Այս դեղը պէտք է թարմ ըլլայ, վրձին պարունակող եւ լաւ դոցուած չիչի մը մէջ դրած:

2.- Ամպոնից եւ Ասիտ փիֆոնիք: Այրուածքներու վրայ թափելու համար:

3.- Օ օփթէնէ: Վէրքերը լուալու համար: Հակամեխելէ, լուալէ վերջ լաւ մը չորցնել մաքուր բամպակով:

4.- Վազըլին պոնիքէ: Կը դրուի վէրքի մը վրայ, որպէսզի վերակապը վրան չփակչի:

5.- Ամօնեաք: Հականեխիչ է: Թունաւոր խայթըւածքներու վրայ թափել. մարողներուն չնչել տալ՝ ուշքի բերելու համար:

6.- Թէկթիւք տ'Աննիքա: Կը դործածուի խայթըւածքներու համար:

7.- Օփիտ տը գէնէք: Վէրքերու վրայ դնել՝ աղտոտութիւնները դուրս հանել տալու, վէրքի ծաւալիլը կասեցնելու եւ դայն չորցնելու համար:

8.- 50 սանթիկրամնոց Անթիփիոնի հապեր, ջերմի, դիտու ցաւի ատեն առնելու համար: Կարելի է գործածել նաեւ Ասիփոնիք:

9. Կիսուէնիս պօսիքէ: Ականջին մէջ կաթեցնելու
10.- Ալօլ քամփոէ: Պաղառութեան ատեն կունակը,
կուրծքը կամ կողերը չփելու համար:

11.- Քամփոէ իւղ (Իւիլ քամփոէ): Ճմլուսներու եւ
հարուածներու տեղուանքը չփելու համար:

Բացի այս գեղերէն, Կարմիր Թաչի պայուսակը
պէտք է պարունակէ նաեւ.—

- Քօթօն Խոռօփիլ ,եւ 25 կրամնոց Ուաք Խոռօ.
Փիլի ծրար մը:

- Երկու հատ փամպուսակի սուսի:

- Հինգ մէթր երկայնութեամբ 4էն 8 սանթիմէթր
լայնքով Կազի կտորներ:

— Մէկ քանի ապահով գնդասեղ, սրածայր մկրաստ
մը, մաքուր թաշկինակներ, վիրակապեր:

— Փոքր ծաւարով վէրքեր կապելու յատուկ կպչուն
լաթի կտորներ: Այս ձեւով կապելու ատեն, վէրքին ճիշդ
վրան կտոր ծակ մը բանալ, որպէսզի կազի եւ բամպակի
մէջէն վէրքին շոգիացումը չարդելուի:

Այս բոլորը՝ մաքուր լաթի մը մէջ փաթթուած, ջու-
րի դէմ պաշտպանուած գոց պայուսակի մը մէջ պէտք է
արչաններու ընթացքին միասին ունենալ:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՔԱՅԼ

Սկառուտական քայլ անունը կը արուսի փոխն ի փոխ
վաղելուն եւ քալելուն:

Այս կերպը պատանիներուն համար լաւագոյն փորձն
է, որովհետեւ ընչապաղառութեան ճի մղեր եւ նուազ
յողնեցուցիչ է:

Սկառուտական քայլը կը կայանայ 20 քայլ վաղեք

եւ 20 քայլ քալելու մէջ :

Այս փորձին համար կը պարտադրուի երկու քիւր-մէթր ճամբայ կտրել 15 վայրկեանի մէջ, մէկ վայր-կեանի սխալով միայն, որով շատ մը փորձերու կարօտ է, քանի որ քայլերու մեծութիւնը եւ արագութիւնը ճամբային համաձայն կը փոխուի: Անհասարակ սկաու-տական քայլի արագութիւնը պէտք է ըլլայ այնպէս որ թոյլատրէ ժամը մօտաւորապէս 8 քիւրմէթր ճամբոր-դելու եւ առանց յոգնութեան:

Իւրաքանչիւր արշաւի ընթացքին, նախաձաչերէ ա-ռաջ սկաուտական քայլի փորձեր կատարել տալ, սկսիլ 200 մէթրէն ու հետզհետէ փորձերը կատարել մէկ քիւր-մէթրի վրայ, ինչ որ լաւ մարզանք մըն է, եւ եթէ քայ-լերու համաչափութեան եւ արագութեան տիրացած ըլ-լանք, առանց ժամացոյցի օգնութեան կարելի է հեռա-ւորութիւններ չափել չնչին սխալով:

ԿՈՂՄՆԱՃԱՆԱԶՈՒԹԻՒՆ

Ա.— ԱՍՏՂԵՐՈՒ ՄԻՋՈՑԱԻ

Ամէն սկաուտ պարտաւոր է բեւեռային կամ հիւսի-սային աստղը ճանչնալ: Այս աստղը դարերէ ի վեր երկ-նակամարին վրայ ճանապարհ կը ցուցնէ, առաջնորդե-լով ծովի թէ ցամաքի վրայ շրջողները:

Բեւեռային աստղը ճանչցողը վերժ է կորսուելու վտանգէն, քանի որ ան իր տեղը կը մնայ անչարժ եւ անփոփոխ: Ան կը դանուի երկնակամարին ամենանուազ փայլ ունեցող աստղերու շրջանակի մը մէջ ու ա'լ ա-

ւելի մեծ ճշդութեամբ հիւսիսը կը ցուցնէ քան կողմնացոյցը :

Երկրորդական մեծութեամբ այս աստղը Փոքր Արջ համաստեղութեան մաս կը կազմէ եւ աշխարհագրական իրական հիւսիսէն կամ աշխարհի բեւեռէն 1° դէպի Մեծ Արջ համաստեղութեան կը հակի, ու բեւեռին շուրջ, 24 ժամուայ ընթացքին շատ փոքր շրջանակ մը կը դժէ՛ աչքով անտեսանելի :

Հիւսիսային աստղը շատ դիւրաւ կարելի է գտնել : Երբ աստեղագրագ դիչեր մը, կողմնացոյցի օգնութեամբ դէպի հիւսիս դառնալով երկնակամարը դիտենք, հոն կը տեսնենք երկու յայտնի եւ կարեւոր համաստեղութիւններ՝ Մեծ եւ Փոքր Արջ, որոնց իւրաքանչիւրը եօթնական աստղերէ կը բաղկանայ եւ իրենց շարուած ձեւը կը նմանի շերեփի մը, որոնց կոթերը իրարու հակառակ դիրքն ունին : Փոքր Արջի կոթին ծայրի աստղն է՝ Բեւեռային աստղը :

Եթէ, Մեծ Արջի շերեփին դուրսի երկու աստղերու ուղղութեամբ եւ անոնց հեռաւորութեան հինգ անգամը դէպի Փոքր Արջ յառաջանանք, պիտի հանդիպինք Բեւեռային աստղին (Պատ. 1) :

Հարաւը ցուցնող աստղերն են՝ Հայկ (Օւիոն) կամ, ինչպէս հիները կը կոչէին՝ Որսորդ համաստեղութեան մաս կազմողները, որոնք կը պատկերացնեն որսորդ մը, իր գլուխովը, սւերովը, մէջքի գօտիով եւ սուրով ու սոքերով :

Մինչդեռ Մեծ Արջը կը գտնուի հիւսիսային կիսագունդին վրայ, Հայկ համաստեղութեան շնորհիւ կարելի է գտնել հիւսիսը ո՛ր կիսագունդին վրայ ալ որ գլուխովը :

Ասոր համար Որսորդի գօտիին մէջտեղի աստղէն մեկնելով, գլուխի կեդրոնէն անցնող գիծը շարունակե-

լով կը հասնինք դէպի բեւեռային աստղ, որուն հակա-
ռակ կողմը կ'ըլլայ ուրեմն հարաւը, որ պարագային
գիծը կ'անցնի սուրը պատկերացնող նախալերջի աստ-
ղէն (Պատ. 2) :

Հարաւային կիսագունդին վրայ Մեծ Արջը գերը կա-
տարողը, այսինքն հարաւը ցուցնող աստղը կը կոչուի
Հարաւի հաւշ (Պատ. 3) :

Բ. — ԺԱՄԱԳՈՅՑԻ ՄԻՋՈՅԱԻ

Կողմնացոյցի չգոյութեան պարագային, կարելի է
ժամացոյցով եւ արեւով հիւսիսը ու հեռեւաբար միւս
բոլոր կողմերն ալ գտնել :

Ժամացոյցով գտնուած կողմերը՝ ուրիշ միջոցով
գտնուածներէն աւելի ճշգրիտ են, սակայն միմիայն ա-
րեւ եղած ատեն կարելի է գայն դործածել :

Ահա թէ ինչպէս :

Ժամացոյցին համար հորիզոնական դիրք ընծայող
տեղ մը ընտրել ու փոքր սլաքը դէպի արեւը դարձնել,
մինչեւ որ սլաքը իր շուքին հետ նոյնանայ : Այն ատեն
հարաւ հիւսիս ուղղութիւնը, փոքր սլաքին եւ 12 թուա-
նշանին կազմած անկիւնը երկուքի բաժնող գծին ուղղու-
թիւնն է, որովհետեւ արեւը եւ ժամացոյցին փոքր սլա-
քը միեւնոյն արագութեամբ չեն շարժիր, քանի որ սլա-
քը 24 ժամուան մէջ երկու շրջան կ'ընէ :

Պէտք է նկատի ունենալ որ արեւը առաւօտեան դէ-
պի հարաւ կ'երթայ, որով հարաւը կը գտնուի սլաքին
կամ արեւին աջ կողմը, իսկ կէսօրէն վերջի ժամերուն՝
հարաւը կը գտնուի սլաքին ձախ կողմը (Պատ. 4 կամ 5) :

Հարաւը ցուցնող ուղղութիւնը այնքան աւելի ճիշդ
է որքան կէս օրուայ մօտ կատարենք փորձը, իսկ
տարուայ ընթացքին՝ երբ գիշերահաւասարի մօտաւոր
օրերուն մէջ ըլլանք :

մացոյցի) կը ծաղի եւ ժամը 21ին մայր կը մտնէ, եւ ժամը 6ին չէ որ արեւելք կը դանուի, ինչպէս նաեւ ճիշդ ժամը 18ին չէ որ արեւմուտք կը դանուի :

Կէս օրին, կոնակներս արեւին տուած երբ կանդներնք, արեւելք կը դանուի աջ կողմերնիս, արեւմուտքը՝ ձախ, հիւսիսը՝ դիմացնիս, իսկ կոնակներս՝ հարաւը :

Արեւը ժամը 15^{օր} աղեղ մը կը կորէ, քանի որ 24 ժամուան մէջ 360^օ շրջան մը կը բուրէ, ուստի կողմնացոյցի մը բուր կողմերը կարելի է ամբողջացնել՝ դիտնալով արեւու ծագման եւ մայր մտնելու ժամերը :

Արեւուն եւ դայի դիտողին միջեւ գտնուող ուղիղ գիծը, ալսինքն արեւին հետ ճակատ ճակտի դիրքը ճշգրելու համար, զաւազան մը ուղղահայեաց բռնելով՝ անոր շուքը պատկերացնող գծին ուղղութիւնը առնելու է :

Դ. — ԼՈՒՍՆԻ ՄԻՋՈՅՍԱԻ

Ինչպէս արեւը, լուսինն ալ կը ծաղի արեւելքէն ու մայր կը մտնէ արեւմտեան կողմը : Միջօրէականի վրայէն իր անցքը ամէն օր 50 վայրկեանի ուշացում մը կ'ունենայ, ուստի պէտք է առաջուց օրացոյցի միջոցաւ լուսին եղած օրերը գիտնալ :

Երբ լուսինը հետզհետէ կը մեծնայ, մահիկին երկու ծայրերը դէպի արեւելք դարձած կ'ըլլան. այդ ծայրերը միացնող գիծը դէպի հորիզոն շարունակելով՝ կը ստացուի լատիներէն P գրին ձեւը. ասիկա առաջին ֆուորդ լուսնի նշան է (Premier) :

Իսկ երբ հետզհետէ կը պղտիկնայ, մահիկին ծայրերը դէպի արեւմուտք դարձած կ'ըլլան, ու այդ ծայրերը միացնող գիծը դէպի երկիր շարունակելով, կը ստացուի լատիներէն D (Dernier) գրին պատկերը. այս շրջանը կը համապատասխանէ լուսնի վերջին ֆուորդ շրջանին :

Լուսնային ամիսի շրջանին, լուսինը գլխաւոր կողմերուն վրայ կը գտնուի հետեւեալ ժամերուն :

Լսնյին ամիս	Արեւելք	Հարաւ	Արեւմուտք	Հիւսիս
Նոր լուսին	ժամը 6ին	ժամը 12ին	ժամը 18ին	ժամը 24ին
Ա. Քառորդ	ժամը 12ին	ժամը 18ին	ժամը 24ին	ժամը 6ին
Լիալուսին	ժամը 18ին	ժամը 24ին	ժամը 6ին	ժամը 12ին
Վերջ. Քորդ	ժամը 24ին	ժամը 6ին	ժամը 12ին	ժամը 18ին

Ե. — ՏԵՂԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐՈՎ

Այս նշաններով մտաւոր ցուցմունքներ միայն կը ստացուին, ուստի խոհեմութիւն է միշտ առաջուրնէ կողմնացոյցի մը հետ բաղդաստելով անոնց բուն գիրքը ճշդել :

Եկեղեցւոյ մը սեղանը կամ խորանը դէպի արեւելք կը գտնուին, իսկ մուտքի գլխաւոր դուռը արեւմուտք կը բացուի :

Թուշունները՝ իրենց բոյներուն մուտքերը դէպի հարաւ կը շինեն. նմանապէս մեղուներն ու մրջիւնները :

Երկիրներ կան ուր ծառերը՝ փչող հովերը ո՛ր կողմէն որ աւելի գերակշիռ են, անոր հակառակ ուղղութեամբ հակած կ'ըլլան, ինչպէս նաեւ ասաւոտեան ցօլը : Արեւածաղիկին ուղղութիւնը նոյնպէս ցուցմունք մըն է :

Չափազանց շրջահայեաց ըլլալու է բերանացի տեղեկութիւններ աննելու պարազային, ըլլայ ճամբայ հարցնելու ատեն, ըլլայ ճամբու տեղողութեան մասին դադափար մը ունենալու համար : Շատ անգամ քարտէսներու վրայ գրուած տեղական անունները տեղացիներու կողմէ՛ նոյն անունով չեն դործածուիր, որոնք, այդ պաշտօնական անուանակոչումին տեղեակ անգամ չեն ըլլար :

ՕԴԻ ՆԱԽԱԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Օղբ կանխադուշակել, սկառուտի մը համար նմանապէս կարեւոր եւ էական պարագայ մըն է: Արդարեւ, սկառուտը, բացօթեայ կեանքի սիրահար մըն է թէեւ, բայց ոչ թէ ցեխի, անձրեւի, փոթորիկի եւ այլ տարերային անհամութեանց, որոնք իրեն արշաւի ժամերը կը մոայլեն եւ եթէ անոնցմէ լաւ պաշտպանուելու կերպերուն ծանօթ է, կրնայ հիւանդանալ:

Ասոր համար, ան պէտք է վարժ ըլլայ դիտել՝ երկինքին վիճակը, աստղերը, բնութիւնը, ամպերու բարձրութիւնն ու շարժումները, հովի ուժգնութիւնն եւ ուղղութիւնը, անասուններու եւ բոյսերու վիճակը, եւ այդ բոլորէն հետեւութիւններ հանել: Գիւղացիք, ծովագնացները՝ շատ վարժ են այս մարդին մէջ:

Ամէն երկրի համար, բնական երեւոյթները միեւնոյն նշանակութիւնը չունին: Հ.Մ.Ղ.Մ.ի սկառուտները, աշխարհի չորս կողմը ցրուած ըլլալուն, այս մասին իւրաքանչիւր տեղի պատշաճօղ տեղեկութիւններ տալ շատ հեռուները պիտի տանի մեզ. ուստի պիտի բաւարարուինք ընդհանուր ծանօթութիւններ միայն տալով:

Այսպէս, օրաչափին (պարամէթր) դանդաղ եւ շարունակաբար անկումը, իր բնական չափանիշն է առհասարակ 76 սանթիմէթր բարձրութեամբ սնդիկի սիւնի մը ճնշումը, զէչ օդի նշան է. իսկ դանդաղ եւ շարունակաբար վերելքը՝ գեղեցիկ օդի:

ԳԵՂԵՑԻԿ ՕԴԻ ՆՇԱՆՆԵՐ

— Վարդագոյն երկինք՝ արեւը մայրը մտած ատեն: Փայլուն աստղեր: Առաւօտեան՝ բաց մոխրագոյն երկինք: Թեթեւ կամ երբեմն ալ թանձր մշուշը ընդհան-

րապէս լաւ օգի նշան է: Առաւօտեան ժամը 7էն առաջ երբ անձրեւէ, ժամը 11էն առաջ առհասարակ օդը կը պայծառանայ: Առաւօտեան, երբ մարդապետինը ցօցոյ ծածկուած է, անձրեւ չի տեղար:

— Ճերմակ, անորոշ շրջափոփերով, թափանցիկ, թեթեւ եւ բարձր ամպեր գեղեցիկ օգի նշաններ են:

— Հիւսիսէն կամ Արեւելքէն մեղմ հովը լաւ օգի նշան է, այս հովը գով է. իսկ հարաւայինը՝ տաք:

— Կենդանիները անհանգստութիւն ցոյց չեն տար: Ծիծեռնակները շատ բարձրէն կը թռչին: Ճպուռները կը ձայնեն: Գորտերը եւ ձուկերը ջուրերուն խորերը կը շրջին:

ԱՆՁՐԵՒԻ ՆՇԱՆՆԵՐ

— Երեկոյեան մօտերը աստղերը կաթնագոյն են: Երկինքը տփուրյն ու դեղնորակ է: Լուսնի շուրջը պսակ մը երբ ձեւացած ըլլայ: Առաւօտեան, արեւածաղին, երկինքը երբ կարմիր ըլլայ: Մշուշ՝ բարձր ու թանցր: Երբ մարդապետինը չոր է: Թոյլ կապուած պարան մը երբ պրկուած վիճակի մէջ գտնենք: Երբ օճախին ծուխը չիբ շիտակ վեր բարձրանայ: Երբ հեռուէն եկած ձայները յտակօրէն լսուին եւ տեսողութեան շրջանակն ալ ընդարձակ ըլլայ:

— Մեծ ու սեւ ամպեր գէշ օգի նշաններ են, ինչպէս նաեւ հորիզոնէն բարձրացող միակտուր ամպերու կոյտեր:

— Սովորաբար, արեւմտեան եւ հարաւարեւմտեան հովերը անձրեւաբեր են:

— Կենդանիները պատասպարան կը փնտռեն: Ծիծեռնակները գետնին շատ մօտերը կը թռչին: Միջատները ձանձրացուցիչ են եւ կը խայթեն: Ձուկերը կը լողան ջուրին երեսը: Ծուռները գետինը կը փորեն եւ սսկոր կը

Թաղեն հողին մէջ: Կատուները պոչերնին կրակին դարձուցած կը նստին եւ իրենց երեսը կը լցեն: Գորտերը կը կրկան, շուրին երեսը ելլելով:

— Յանկարծակի տեղատարափը շուտով կը դադրի, իսկ դանդաղօրէն տեղացող անձրեւը երկար կը տեւէ:

ՀՈՎԻ ՆՇԱՆՆԵՐ

— Երկինքը կ'ունենայ սեւ կապոյտ գոյն կամ նարնջագոյն: Լուսնի բոլորտիքը պսակ մը ձեւացած կ'ըլլայ:

— Երկինքը ծանր եւ յստակ շրջափձ ունեցող ամպերով լեցուն:

— Փոթորիկէն մէկ քանի ժամ առաջ հովի անկանոն եւ կարճ տեւողութեամբ ուժգին հոսանքներ:

— Արածող կենդանիները կը հաւաքուին հովէն պատասպարուելիք անկիւններու մէջ:

ՓՈՓՈԽՆԵԼԻ ՕԴԻ ՆՇԱՆՆԵՐ

— Երկնքի վրայ կարմրագոյն եւ սսկեպոյն գօտիներ՝ արեւամուտի տակն:

— Երկինքը կ'ընդամայնով ծածկուած, կամ, պայծառ ու նեղ ամպերու շարքեր, դեղին գոյնով:

— Հովի յանկարծական փոփոխութիւններ:

— Անասուններու մօտ ջրայնոտութիւն եւ իրարանցում:

ՀՈՎԻ ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆԸ ՃՇԴԵԼՈՒ ԿԵՐՊ ՄԸ

Ի թամատը բերնի լորձունքով թրջել. լաւ մը տաքցընելէ յետոյ հովին բռնել: Այն կողմ ուր ցուրտը ամէնէն աւելի դգալի բլայ, հովը այն կողմէն կը փչէ:

ԶՈՐՐՈՐԿ ՄԱՍ

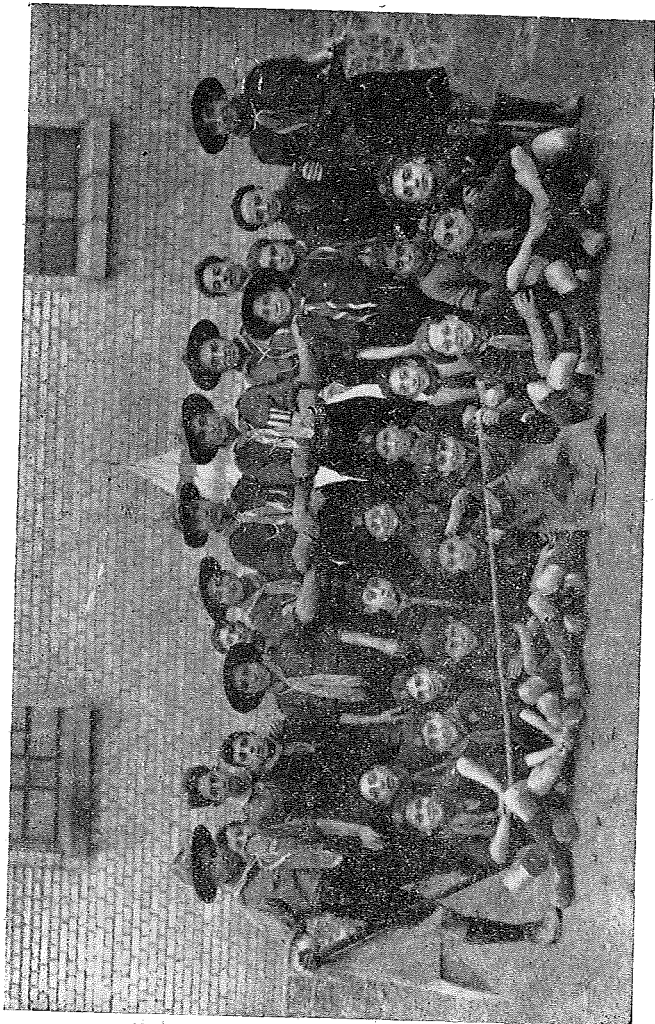
ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՒԱՆԴԱԿԱՆ ԵՒ ՔՆՆԱԿԱՆ

ՍԿԻԶԲԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒ
ԲՈՂՈՐ ՇՐՋԱՆԿԵՐՈՒՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄԸ
ԵՒ ԽՏԱՑՈՒՄԸ

Ալֆորվիլի Սկաուտ եւ Գալլիկ խումբերէն մասս մը (Փարիզի Եմբաշքջամ)

ԱՒԱՆԴԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԶԱՆՑ ՀԱՐԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿ: Մեր պատմութեան նախահայրը՝ Մովսէս Խորենացի՝ Հայերու ծագումը կը կապէ Ս. Գրքին:

Հայերս, ըստ յիշեալ պատմադրին, սերած ենք Հայկ անունով ցեղապետէ մը՝ Նոյ նահապետի սերունդէն:

Հայոց ազգային նկարագրի կազմութեան ամենա-ցայտուն արտայայտութիւնն է իրենց Պետին ըմբոստու-թիւնը Բէլ անունով ազգակից բռնաւորի մը դէմ, որ կը ցանկար ինքզինքը իբր աստուած մը պաշտել տալ:

Հայկ շահաշուրթելով Բէլի սարարտաւանութեան, իր ցեղին բոլոր անդամները հաւաքելով, կը թողու Բա-բելոսը եւ կը դիմէ դէպի հիւսիս, դէպի Արարատեան երկիրը, հոն լեռնադաշտի մը մէջ կը հիմնէ Հայկաշէն գիւղը եւ լեռնադաշտին անունը կը կոչէ Հարփ: Այս դէպքը տեղի ունեցած է իբր 2350 թուին՝ Քրիստոսէ առաջ:

Հայկ լսելով որ Բէլ բազմածաւալ ամբոխի մը զը-լուին անցած գինքը ընկճելու կու դայ, իրենեցը հա-ւաքելով՝ Վանայ լիճին մօտերը կը գիծաւորէ հակառա-կորդը եւ հայկական առաջին յաղթութիւնը կը տանի, շնորհիւ իր մարդոց կարգապահ ուղղաւարութեան: Հայկական քանակը եռանկիւնաձեւ շարուած՝ երկուքի կը բաժնէ թշնամու խոժամուժ բանակը, եւ Բէլ կը տա-պալի Հայկի լաշնալիճ աղեղէն փրթած շեշտակի նետի հարուածէն: Պատերազմին վայրը կոչուած է Հայոց Չոր, իսկ Բէլի զինուորներուն ինկած տեղը Գերեզմանք:

Հայկի հաստատած իշխանութեան արուած է Հայ-

կազանց Հարստութիւն անունը :

ԱՐԱՄ : Հայկի սերունդէն քաջ եւ հայրենասէր իշխան մը, Արամ, ընդարձակելով Հայաստանը, կոչուած է մեր առաջին աշխարհակալը : Ան իր իշխանութիւնը կը տարածէ մինչեւ Կեսարիա եւ Ասորեստանի մէկ մասին վրայ :

Կ'ըսուի թէ իր անունով է որ Յոյները մեզ կոչած են Արմէն :

Արամ Ք. Ա. 2000 թուականներուն կը պատերազմի Մարերու Նիւֆար իշխանին դէմ, զայն կը դերէ եւ պարիսպին աշտարակէն կը կախէ, ճակտէն դամբելով :

Արամի օրով կազմուած են Առաջին, Երկրորդ, Երրորդ եւ Չորրորդ Հայք կոչուած երկիրները :

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻԿ : Արամի որդին եւ յաջորդն էր, իր գեղեցկութեամբը, ընտանեկան հաստատամտութեամբը եւ մաքրութեամբը անուանի :

Ասորեստանի Շամիրամ թագուհին, լսելով Հայոց իշխանին արտակարգ գեղեցկութեան համբաւը, ուզեց ամուսնանալ Արայի հետ, բայց մերժուեցաւ :

Հայ իշխանը՝ ընտանեկան պատուախնդրութիւնն ու իր կնոջ հանդէպ տածած հաւատարիմ սէրը նախամեծար համարեց՝ խոստացուած հզօր թագաւորութենէն ու պատիւներէն, եւ վրէժխնդրական պատերազմի պահուն, սխալմամբ սղաննուեցաւ : Սխալմամբ, որովհետեւ Շամիրամ իր զօրքին պատուիրած էր դերի բռնել Հայոց Մեծը : Հայերը՝ վրէժխնդիր իրենց պետին մահուան ի տես, աւելի մեծ կատաղութեամբ սկսան կռուիլ, բայց Շամիրամ, Արա Գեղեցիկի դիակը չողնալով, անոր զբահները ուրիշի մը կը հագուեցնէ ու կը յայտարարէ թէ ողջ է Արա Գեղեցիկ : Ասով Հայոց մէջ շփոթութիւն առաջ կու գայ, եւ Շամիրամ կը յաջողի յաղթել :

Ըստ աւանդութեան, Շամիրամ իր աւտուածներու՞

կը հրամայէ Արայի մարմինը լիզելով վերակենդանացնել զայն, բայց ի զուր :

Շամիրամ այնուհետեւ կը ղիմէ գէպի Հայաստան, ու Վանայ լիճին եզերքը կը հիմնէ դեղեցիկ եւ պարտապատ քաղաք մը Շամիրամակերտ անունով, որուն համար կ'ըսուի թէ այսօրուան Վան քաղաքին տեղն էր :

Վէրքերը լիզել տալով վերակենդանացնելու հաւատքը մեր մէջ մուտ գործած է Ասորա-Բաբելոնացիներու կողմէ, որոնց Մարդուկ աստուածին եւ իր հետեւորդ չարս շունքերուն կը վերագրէին այս զօրութիւնը : Անոնք մեր մէջ կոչուած են Արալեզներ :

ՊԱՐՈՅՐ ԹԱԳԱՒՈՐ : Արայի մահէն յետոյ, Հայերը Էրկար ատեն ասորեստանեան տիրապետութեան տակ մնացին, մինչեւ որ Պարսոյր անունով քաջ իշխան մը, Մարերու օգնութեամբ յաջողեցաւ ինքզինքը Հայոց անկախ թաղաւոր հռչակել : Ան եղած է մեր Առաջին թաղաւորը :

Մարերը հնդեւրոպական ժողովուրդ մըն էին, իրենց երկիրը կը տարածուէր Ուրմիոյ լճի արեւելքէն մինչեւ Պարսից ծոց, Եկրատան կամ Համատան մայրաքաղաքով :

ՏԻԳՐԱՆ ԵՐՈՒԱՆԴԵԱՆ : Պարսոյրի յաջորդներէն ամէնէն նշանաւորն է Երուանդ թաղաւորի որդին Տիգրան, որուն օրով Հայաստան շէնցաւ, հարստացաւ ու մեծցաւ :

Տիգրան հայկական բանակը կազմակերպեց, եւ Հայաստանը օտարներէ ազատելէ վերջ՝ Փոքր Ասիոյ յունական դաւաններէն ալ մաս մը դրաւեց :

Պարսից Վիրոս թաղաւորին հետ մտերիմ բարեկամ էր, եւ անոր օգնութեամբ է որ Ք. Ա. 607-604 թուին դրաւեց եւ աւերակի վերածեց Ասորեստանի հռչակաւոր մայրաքաղաքը՝ Նինուէ :

Պարսիկները՝ Պարսից ծոցի արեւելեան կողմի լեռներուն մէջ կը բնակէին եւ սկիզբը կը դանուէին Մարաց իշխանութեան ներքեւ :

Մարաց Աժդահակ թագաւորը (Ք. Ա. 584-549) Տիգրանի եւ Պարսից Կիւրոս Բ. թագաւորներու բարեկամութենէն սկսաւ վախնալ, մանաւանդ երբ երազի մը մէջ Հայաստանի լեռներէն միոյն վրայ կը տեսնէ կին մը, որ երեք հսկաներու ծնունդ կու տայ, որոնցմէ երրորդը վիշապի մը վրայ հեծած՝ իր երկրին վրայ կը յարձակի եւ որուն հետ կուռի բռնուելով կը յաղթուի :

Երազը մեկնուեցաւ, որպէս թէ Տիգրան կը պատրաստուի Մարաստանը կործանել, ուստի Աժդահակ կը փութայ խնամիրութեամբ Տիգրանի հետ բարեկամանալ՝ անոր քոյրը՝ Տիգրանուի իշխանուհին կնութեան առնելով :

Աժդահակ կը յուսար իր կնոջ միջոցաւ Տիգրանը ծուղակի մէջ ձգել, բայց հայրենասէր Հայուհին նախօրօք կը դուշացնէ իր եղբայրը, ու պատերազմ կը յայտարարուի : Տիգրան անձամբ կը խոյանայ Աժդահակի վրայ, անոր դրահապատ կուրծքը կը խոցէ իր նետովը ու զայն դուրս քաշելով թոքերուն մէկ մասը դուրս կը թափէ :

ՎԱՀԱԳՆ : Տիգրանի յաջորդներէն ամէնէն անուանին է Վահագն, որ իր քաջութեամբը անմահացաւ : Հայերը եւ Վրացիները զինքը արդէս աստուած պաշտեցին :

Վահագնի նուիրուած են ժողովրդական երգեր, որոնցմէ մեզի հասած են հետեւեալ տողերը, իր ծնունդը զովաբանող .—

Երկնէր երկին եւ երկիր .

Երկնէր եւ ծիրանի ծով .

Երկն ի ծովուն ունէր

Զկարմրիկ գեղեգնիկն .

Ընդ եղեգան փող՝ ծախս ելաներ,
Ընդ եղեգան փող՝ բոց ելաներ.
Նւ ի բոցոյն պատանեկիկ վագեր.
Նա հուր հեր ուներ, բոց ուներ մորուս՝
Նւ աչկունքն էին արեգակունք :

Հայկազանց Հարսուեթիւնը կը վերջանայ Վահագնի սերունդէն Վահեով, որուն համար կ'ըսուի թէ մեռած է Ազեբանդր Մակեդոնացու դէմ իր մղած պատերազմի ընթացքին :

Փարիզի Հ. Մ. Ը. Մ. ի
Կայտերու խումբէն
մաս մը

ՔՆՆԱԿԱՆ ԿԱՄ ԻՍԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

1. — ՀԱՅԵՐԸ ՊԱՐՄԻՅ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՆԹԱԿԱՅ

Պարսից Կիւրու Բ. Թաղաւորը (Ք. Ա. 558-529) ինք-
զինքը Մարաց եւ Պարսից Թաղաւոր կը հռչակէ 550 թը-
ուականին, կը կործանէ Բաքելունը 558ին եւ Հայաստանն
ալ կ'առնէ իր իշխանութեան տակ :

Կիւրոսի մահէն վերջ, Հայերը անոր յաջորդ Դարեհ
Ա.ի դէմ կ'ապստամբին. սկիզբները կը յաղթանակեն,
ու քանիցս ապստամբելէ եւ յամառ ընդդիմութիւն ցոյց
առլէ վերջ, տեղի կու տան Դարեհ Վշտատպինայ Թաղա-
ւորի անհամար ուժերուն առջեւ, վերջնականապէս
կ'ընկճուին Ք. Ա. 521 թուին, ու մօտ երկու հարիւր
տարի կը մնան Պարսից իշխանութեան ներքեւ :

Հայաստան անունը առաջին անգամ պատմութեան
մէջ յիշուած է Դարեհի թողած արձանագրութիւններու
չնորհիւ : Ուստի մեր երկրի պատմութեան սկիզբը պիտի
համարենք այս թուականը :

2. — ՀԱՅԵՐԸ ՄԱԿԵԴՈՆԱԿԱՆ ԵՒ ՍԵԼԵՒԿԵԱՆ

ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ԵՆԹԱԿԱՅ

Ադեֆասնոյր Մակեդոնացիին 330 թուին Արեւելք ար-
շաւելով, կը կործանէ պարսկական Թաղաւորութիւնը
ու իրեն կը հպատակեցնէ Պարսկաստանն ու անոր տի-
րապետութեան տակ գտնուած բոլոր երկիրները, որոնց
կարգին նաեւ Հայաստան՝ Մեծ ու Փոքր Հայք եւ Մոփս :

Մեծն Աղեքսանդրի մահէն վերջ, 301 թուին, իր զօրավարները կը բաժնեն դրաւուած երկիրները: Հայաստան բաժին կ'իյնայ Սելեւկիոս զօրավարին, որ իր իշխանութեան մայրաքաղաք կ'ընտրէ Անտիոքը:

3.— ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆԿԱԽ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա.— ԱՐՏԱՇԷՍԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՇԷՍ Ա. (189-161 Ք. Ա.): Հայոց առաջին իսկական թագաւորը եղած է Արտաշէս Ա., որ 189 թուին Սելեւկեան Անդոնիոս Մեծի դէմ ապստամբելով՝ Հայաստանը կը յայտարարէ անկախ:

Այդ առեւնները Հայաստանի վրայ կ'իշխէին երկու իշխաններ՝ ՉԱՐԵՀ, Ծովագ եւ Անճիտի (Սարբերդ) շըրջաններու թագաւորն էր, իսկ ԱՐՏԱՇԷՍ՝ Մեծ Հայքի, կեդրոն ունենալով Արարատեան դաշտը՝ Աշտիշատը որպէս մայրաքաղաք, որուն հիմնարկութեանը ձեռնարկուած է 187 թուին՝ Կարկեդոնացի հռչակաւոր զօրավար Աննիբալի խորհուրդին եւ ծրագրին համաձայն, Երասխի ձախ ափին:

Արտաշէսեան Հայաստանը կը պարունակէր 15 նահանգ, 191 դաւառներով: Ասոնք էին՝

Ա.— Բարձր Հայք կամ Կարնոյ աշխարհ:

Բ.— Չորրորդ Հայք կամ Ծովագ Աշխարհ:

Գ.— Ադճիք (Բաղէչ, Պիթլիս կամ Սալնաճոր եւ Սասուն):

Դ.— Տարուբերան (Տարօն կամ Մուշ, Հարք կամ Պուլանք, Ապահունիք կամ Մանաղկերտ, Բզնունիք կամ Ախլաթ, Խոսիտունիք կամ Ալճալալ):

Ե.— Մոկի, Վանայ լճին հարաւակողմը:

Ձ.- Կորնայի կամ Կորդուաց աշխարհ, Տիգրիսի հովիտին մէջ :

Է.- Պարսկահայի, Ուրմիոյ լճին շուրջ զանուած գլխաւոր զաւտոներով, Զարեհաւան կամ Սալմաստ, Հեր կամ Խոյ :

Ը.- Վասպուրական (Ռշտունիք, Տոսս, Անձեւացիք, Արտազ կամ Շաւարշան, Գողթն կամ Աղուլիս, Նախիջևան եւ Զուղայ) :

Թ.- Սիւնիք կամ Սիսական (Զանգեզուր, Վայոց Ձոր կամ Գարալագեազ, Գեղարքունիք, Զորք կամ Ղափան, Արեւիք կամ Մեղրի) :

Ժ.- Արցախ կամ Ղարապազ (Շուշի, Գանձասար) :

ԺԱ.- Փայտակարան կամ Ազուանից Աշխարհ (Շամախի, Բաղուան կամ Պաքու) :

ԺԲ.- Ուտի, Սեւանայ լճին հիւսիս արեւելակողմը (Գանձակ կամ Շակաչն) :

ԺԳ.- Գուգարք (Ախալքալաք, Լուրի, Արտասան, Ղազարս) :

ԺԴ. Տայի, Գուգարքի արեւմտեան կողմը (Օլթի) :

ԺԵ.- Այրարատ (Բասեն, Արշարունիք կամ Սարգարապատ, Բաղրեւանդ կամ Ալաշկերտ, Ծաղկոտն, Շիրակ, Վանանդ կամ Կարս, Արազածոտն կամ Էջմիածին, Աղարան) :

ՄԵԾՆ ՏԻԳՐԱՆ Բ. : Ընդհանուր ազգաց պատմութեան կարգն անցած եւ Հայոց մեծագոյն եւ աշխարհակալ թագաւորն եղած է Մեծն Տիգրան, որուն օրով կազմուած է մեծագոյն Հայաստանը ու առաջին եւ միակ կայսրութիւնը : Ինքն է որ նախ Հայաստանի կը միացնէ Ծափաց հայ թագաւորութիւնը :

Տիգրան Բ. թագաւորութիւնը որ մեր պատմութեան քաղաքական ոսկեդարն եղած է, ունեցած է կարճատեւ կեանք, հազիւ 18 տարի, որուն զլխաւոր պատ-

ճառն էր անմիաբանութիւնը, իր աներ՝ Պոնտոսի Մի-
հրդատ Եւփադոր Թագաւորի արկածախնդրական պատե-
րազմները, ու իր հարազատ որդւոյն՝ Կրտսերն Տիգրանի
փառասիրական հայրազաւ եւ հայրենազաւ արարքները :

Տիգրան Բ. Հայաստանի թագաւոր կը հռչակուի 94
թուին Ք. Ա. : Ան Պարթեւներէն կը յաջողի ինքզինքը ա-
զատել՝ իր հայրենի կալուածներէն փրկանք տալով :

Իր առաջին դործը կ'ըլլայ Պարթեւներէն վրէժ լու-
ծել ու ստիպել զանոնք նուաստացուցիչ դաշինք մը կըն-
քել : Ապա կ'արշաւէ Մարաստան, կը գրաւէ Կապադով-
կիան, ուր ի վերջոյ Հոռովմայեցիք կը յաջողին իրենց
թեկնածու թագաւորը վերահաստատակ :

Տիգրան Բ. կէս միլիոն զօրքով կ'արշաւէ Ասորիք,
ինքզինքը Սելեւկեանց Թագաւոր կը հռչակէ, եւ իր պատ-
կերով դրամ կը տպէ Անտիոքի մէջ :

Յիշատակելի գործ մը թողած ըլլալու համար՝ կը
չինէ Տիգրանակերտը, որուն բնակիչները կը բերուին
Կապադովկիոյ մայրաքաղաք Կեսարիայէն :

Պոնտոսի թագաւորը Միհրդատ, հոովմէացի Լու-
կուլլոս զօրավարէն յաղթուելով Հայաստան ապաստա-
նած ըլլալով, հոովմայեցիք պատրուակ բռնեցին Տիգ-
րանի թագաւորութիւնը կործանել, ուստի Միհրդա-
տը իրենց յանձնելու անիրաւ պահանջքը դրին, որ ան-
շուշտ մերժուեցաւ :

Պատերազմի բախտը Հայոց համար աննպաստ եղաւ
եւ Տիգրանակերտը կործանեցաւ : Լուկուլլոս ուղեց դէ-
պի Արտաշատ յառաջանալ, ճամբան հանդիպեցաւ հայ-
կական դաշնակից բանակին ու իր զօրքերուն մէջ ապրա-
տամբութիւն ծաղելով ստիպուեցաւ նահանջել :

Տիգրան Բ. Լուկուլլոսի նահանջէն շիրջաւ օգտուելի,
որովհետեւ իր որդիներն իրեն դէմ ըմբոստացան եւ
պարթեւական ուժերով եկան պաշարեցին Արտաշատը :

Տիգրան հազիւ իր ներքին թշնամիներուն յաղթած էր, երբ Լուկուլլոսի յաջորդը՝ Պոմպէոս, Կրտսերն Տիգրանի առաջնորդութեամբ՝ երեւցաւ Արտաշատի մօտերը:

Մեծն Տիգրան կը ստիպուի հաշտութիւն կնքել 66 թուին Ք. Ա. . ան Հայոց թագաւոր կը մնայ Հռովմի հաճութեամբ ու կը թագաւորէ 94-55 թուականը Ք. Ա. :

Տիգրանի յաջորդեց իր որդին Արտաւազդ Գ., որ լաւ յունարէն գիտէր եւ այլ լեզուով ողբերգութիւններ դրած է: Արտաւազդ Հռովմի Արեւելեան Եռապէտ Անդր-նիոսէն խորգախոսութեամբ կը բռնուի եւ իբր ընծայ կը դրկուի Եգիպտոսի Կլէոպատրա թագուհիին:

Արտաշէսեան Հարսուոթիւնը կը վերջանայ Արտաւազդի յաջորդներէն Տիգրան Գ. -ով, Ք. Ե. 1 թուին, 150 տարի Հայաստանը կառավարելէ ետք:

Բ. — ԱՐՇԱԿՈՒՆԵԱՅ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Հայ Արշակունիներու Տան հիմնադիր թագաւորն է ՏՐԴԱՏ Ա. (52-75 Ք. Ե.) որ Պարթեւներու վաղարշ թագաւորին կրտսեր եղբայրն էր:

Բուն իսկ Արշակունեաց հիմնադիրը եղած է Պարթեւներու Արշակ Ա. կայսրը, որ Պարթեաստանը յաջողեցաւ ազատել Սելեւկեան լուծէն (250 թուին, Ք. Ա.)

Հայ Արշակունիք Պարթեւ Արշակունիներու հայացած մէկ ճիւղն են: Այս Տան թագաւորները Հայաստանը կառավարած են շուրջ 300 տարի, 63 թուականէն մինչեւ 428 թուականը Քրիստոսէ վերջ:

Հայաստան, Տիգրան Գ. -էն յետոյ, 62 տարիներու ընթացքին օտար թագաւորներէ կառավարուելէ վերջ, վերստին կ'ունենայ իր ազգային իշխանութիւնը 63 թուականին՝ Պարթեւներու եւ Հռովմայեցիներու միջեւ եր-

կար պատերազմներէ յետոյ :

Տրդատ Ա. ի թագաւորութեան սկիզբը, Հռովմայեցիք մեծ ընդդիմութիւն ցոյց տուին, մինչեւ որ Տրդատ ընդունեց Հռովմի գերիշխանութիւնը : Ասոր վրայ ան Հռոմ գնաց եւ Ներոնի ձեռքէն Հայաստանի թագը ընդունելով փառքով եւ ընծաներով 66 թուին վերադարձաւ Հայաստան :

Տրդատ իրեն ի պատիւ Հռովմի մէջ տրուած հանդէսի մը ընթացքին, իր ճարտիկութիւնը ցուցնելու համար, կեցած տեղէն սլաք մը արձակելով երկու ցուլեր կը խոցէ : Կ'ըսուի նաեւ որ, Ալաններու արշաւանքին զէմ' կըսուած միջոցին, Ալան մը, կը յաջողի հեռուէն պարան նետել Տրդատի վրայ, բայց Հայոց թագաւորը իր սուրով շուտ մը կը կորէ պարանը եւ կ'ազատի :

ՏՐԳՄՏ Բ. : Տրդատ Ա. կը մեռնի 100 թուականին, ու իրմէ յետոյ, Հայաստան պահ մը կ'իյնայ հռովմէական տիրապետութեան ներքեւ. նորէն տեղի կ'ունենան անհասանում պատերազմներ Պարթեւներու եւ Հռովմայեցիներու միջեւ հայկական հողերու վրայ : Այդ շրջանին Հայաստանի վրայ կ'իշխեն մերք Պարթեւներէ եւ մերք Հռովմայեցիներէ պաշտպանուած քաղաւորներ, մինչեւ որ 216 թուականին, Հայերը իրենց Սանատրուկ թագաւորին Հռոմի մէջ խաբէութեամբ բանտարկուած ըլլալը իմանալով՝ զինքի կը դիմեն, պարտութեան կը մասնեն հռովմէական բանակը ու գահը կը բարձրացնեն Սանատրուկի գահակից Վաղարշ Բ. թագաւորի որդին Տրդատ Բ. կամ այլ անունով Խոսրով Մեծ :

Տրդատ Բ. ի օրով, 220 թուին, Արտաշիր անունով զօրավար մը, պարսկական Պարթեւ Հարսուութեան վերջ կու տայ ու կը հիմնէ Սասանեան Հարսուութիւնը : Պարթեւներու անկումը մեծ հարուած մը եղաւ Հայ Արշակունիներու համար, ու շատ շանցած Տրդատ Բ. խա-

բէութեամբ կը սպաննուի եւ Հայաստան կ'անցնի Սասանեաններու ձեռքը 238 թուականին :

ՏՐԴԱՏ Գ. : Տրդատ Բ.ի որդին Տրդատ Գ. (287-337) մէկ քանի անյաջող փորձերէ վերջ Հռովմայեցիներու օգնութեամբ կը տիրէ իր հօրենական դահուն :

ՀԱՅԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ

Արշակունիներու օրով տեղի ունեցած առաջին մեծ յեղաշրջումը, հայկական կեանքին մէջ, եղած է Քրիստոնէութեան որպէս պաշտօնական կրօնք ընդունուիլը, որ կատարուեցաւ Տրդատ Գ.ի օրով եւ Կեսարիոյ մէջ ուսած Պարթեւ ցեղէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի ձեռքով :

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայաստան գալով սկսաւ քարոզել Աւետարանը. ենթարկուեցաւ հալածանքի եւ բանտարկութեան. սակայն, ի վերջոյ թաղաւորը ինքն ալ դարձի կու գայ եւ 295 թուականին կ'ընդունի Քրիստոնէութիւնը :

Քրիստոնէութիւնը առաջին անգամ պաշտօնապէս ճանչցուած է Հայոց կողմէ : Հռոմի մէջ ան ճանչցուեցաւ 100 տարի վերջ, իսկ Ֆրանսայի, Անգլիոյ եւ Գերմանիոյ կողմէ՝ շատ աւելի ուշ :

Տրդատ ամբապնդեց Արշակունեաց դահը՝ Կովկասեան ցեղերու հետ բարեկամանալով, որոնք էին Վրացիք, Աղուանները եւ Ալանները, որոնց թաղաւորին դուստրը Աշխէն Հայոց թաղուհի եղաւ : Բայց միւս կողմէ քրիստոնէութեան մուտքը պատճառ դարձաւ քաղաքական անկախութեան անկման : Արդարեւ, Սասանեանները ամէն կերպ ջանացին Հայերը անջատել քրիստոնեայ Բիւզանդիոնէն ու իրենց մէջ ձուլել զանոնք :

Իրենց ծրագիրը մասամբ յաջողութիւն գտաւ շընորհիւ քրիստոնեայ կայսրերու վատութեան. քանի որ

Հայոց մէջ տակաւին կային հեթանոսութեան հետեւորդներ ու ներքին խռովութիւնները անպակաս էին :

Տրդատ Գ. եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մեռան խոր ծերութեան մէջ. թաղաւորը թաղուեցաւ Կառնախի (Անի) ամրոցը, իսկ Լուսաւորիչը՝ Թորգամ ւտանը :

ԽՈՍՐՈՎ ԿՈՏԱԿ : Տրդատի կը յաջորդէ իր որդին Խոսրով Կոտակ : Ասոր օրով, Սասանեան Շապուհ Բ. քանիցս, Հայերու մեղսակցութեամբ Հայաստան կ'արշաւէ : Հակառակ արտաքին պատերազմներու, Խոսրով Հայաստանը կը ծաղկեցնէ ու կը հիմնէ Գուլիս մայրաքաղաքը :

ՏԻՐԱՆ : Խոսրովի որդին Տիրան ուղեց Բիւզանդիոնի եւ Սասանեաններու հանդէպ դիւանադիտութեամբ շարժիլ եւ յաջողեցաւ հաշտութիւն ասպհովել, բայց ան չէր սիրուած կրօնականներէն, եւ ի վերջոյ, իր սենեկապետին քուտթեան զոհ զնաց ու Պարսիկներէն շրջաթաղուելով՝ իր աչքերու լոյսէն զրկուեցաւ (342-350) :

Տիրանի մահէն վերջ, Հայաստանի դրացի երկու պետութիւններու մէջ տեղի ունեցան երեսուն տարի տեւող պատերազմներ, որոնք աշխարհակալական բնոյթ ունէին՝ Հայաստանի տիրապետութիւնը :

Այս շրջանին արդէն, Հայաստանի մէջ, քաղաքական իշխանութեան կողքին շատ կարեւոր եւ տիրական դեր կը կատարէր եկեղեցական իշխանութիւնը, դժբախտաբար սակայն, այսպիսի ճգնաժամային օրերուն իսկ, այդ երկու իշխանութիւնները շատ հեռու եղած են իրենց ուժերը եւ գործունէութիւնը համադրելէ ի նը պատահարենիքի զերազոյն շահերուն ու պատմութիւնը կ'արձանագրէ ազտոտ պայքարի այսպանելի դէպքեր :

ԱՐՇԱԿ Բ. : Վերջապէս հայ-հռովմէական ուժերու յաղթութեամբ (350-367) եւ երկու պետութեանց հաւանութեամբ, Տիրանի որդին Արշակ Բ. կը բարձրանայ

Տայկական զահուն վրայ: Պատմութիւնը կ'ըսէ որ Արչակ Բ. ուղեց թագաւորական հեղինակութիւնը տարածել եւ ընդունիլ տալ բոլոր նախարարութիւններէն, որով ան ձեռնարկած է պետութիւնը վերակազմելու գործին:

Արչակ Բ. ի ծրագիրն էր՝ Հայաստանը ծաղիկեցնել ու հարստացնել, աւատապետական, այսինքն հայ նախարարական ազնուապետութիւնը՝ թագաւորին իշխանութեան հարստակեցնել, Արչակաւան անունով քաղաք մը շինել տալ, Հայաստանի սահմանները ամրացնել, հաջկական բանակ մը ստեղծել:

Արչակ Բ. ի այս անհրաժեշտ բարենորոգումներուն զէմ՝ աւատապետական գրութիւնը, իրենց առանձնաշնորհները հայրենիքի շահէն գերադասող նախարարները եւ նոյն իսկ Կոթողիկոսը միացան:

Պարսիկներու Շապուհ Բ. արքան յաղթեց հայ-հռոմէական բանակին, իրեն հետ ունենալով երկու ուրացող նախարարներ՝ Մերուժան Արծրունի եւ Վահան Մամիկոնեան:

Արչակ Բ. իր իսկ դաշնակից կայսեր մեղսակցութեամբ գերի կ'իյնայ եւ իբրեւ կալանաւոր կը նետուի Անյուշ Բերդը (367 թուին), ուր մորթաղերձ եղաւ, ինչպէս նաեւ Հայոց սպարապետը՝ Վասակ Մամիկոնեան:

Դաւաճան երկու նախարարները իրենց արժանի պատիժը կը գտնեն Վահանի որդւոյն Սամուէլի ձեռքով: (Կարդալ Բաֆֆիի «Սամուէլ» անուն պատմական գեղեցիկ վէպը):

ՊԱՊ (367-374): Պապ Հոռոմներու օգնութեամբ դահ բարձրանալով, հեռեւեցաւ իր հօր՝ Արչակ Բ. ի քաղաքականութեան, ու ինքն ալ ներքին մեծ ընդդիմութեան հանդիպեցաւ: Ուղեց Հայաստանը Պարսից եւ Բիւզանդացւոց կուսախնձորի վիճակին զուրմ հանել, ու մօտեցաւ Պարսիկներուն: Ուղեց նաեւ հիմնել հայ-

կական անկախ եկեղեցի մը, եւ յաջողեցաւ կեսաբիրոյ
հետ կրօնական կապերը խզել. անկէ ի վեր Հայաստան-
եայց եկեղեցւոյ կաթողիկոսանիստ քաղաքը եղած է
Վաղարշապատը (Էջմիածին) :

Պարսիկներու հանդէպ իր բռնած քաղաքականու-
թիւնը եւ իր կրօնական դործերը պատճառ դարձան Ա-
րեւմուտքի կայսեր Վաղէսի նենդուլթիւնը իր վրայ հը-
րաւիրելու, որուն մարդկանց կողմէ ընթրիքի մը հրա-
ւիրուելով՝ սպաննուեցաւ :

Պապը կարելի է կոչել մեր ամէնէն կորովի եւ յան-
դուլն թաղաւորներէն մէկը :

4.— ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ ՊԱՐՍԻՑ ԵՒ

ԲԻԻԶԱՆԴԻՈՆԻ ՄԻՋԵՒ

Այսպէս ուրեմն Հայաստան քաղաքական անկախու-
թեան ի խնդիր կը տատանուէր մերթ Պարսից եւ մերթ
Բիւզանդիոնի պաշտպանութեանց ապաւինելով, մինչեւ
որ Շապուհ եւ Բիւզանդիոնի Մեծն Թէոդորոս կայսրը,
յարատեւ պատերազմներուն վերջ տալու համար, 387
թուականին իրենց մէջ բաժնեցին Հայաստանը: Ամենա-
մեծ մասը, Արեւելեան Հայաստանը անցաւ Սասանեան-
ներու ձեռքը, իսկ Արեւմտեանը, որուն մաս կը կազմէին
Բարսի Հայքը, Չորրորդ Հայքը եւ Աղձնիքի մեծ մասը՝
Բիւզանդիոնի:

Յուճական Հայաստանի թաղաւորեց Արշակ Գ.,
որ մեռաւ անցաւակ ու իրմէ վերջ երկիրը կառավար-
ուեցաւ Բիւզանդական կոմսի մը կողմէ, Կիւրեղապատ
տիրութեամբ:

Պարսկահայաստանի թաղաւորն էր Խոսրով Գ. որ
Արշակ Գ. ի մահէն վերջ, ուղեց միացնել երկու Հայաս-

տանները, բայց նախարարները զինքը կ'ամբաստանեն Տիգրանի արքունիքին առջեւ: Պարսիկները շղթայակապ Անյուշ բերդը կը նետեն թաղաւորն ու Սահակ Կարողիկոսը, ու Հայաստանի թագաւոր կը դնեն Վռամշապուհը (392-414)՝ Խոսրովի եղբայրը:

ՀԱՅ ԳՐԵՐՈՒ ԳԻՒՏԸ

Վերջին Արշակունիներու օրով կատարուած պատմական երկրորդ մեծ դէպքն է Գրոց գիւտը, 405 թուին:

Մինչդեռ Հայաստանը երկուքի բաժնուած, իր քաղաքական անկախութիւնը կորսնցնելէ վերջ, դատապարտուած էր ձուլումի եւ յաւէտ քնաջնջման, Ս. Մեսրոպ Մաշտոց վարդապետը, թագաւոր Վռամշապուհի օգնութեամբ եւ Ս. Սահակ Հայրապետի քաջալերութեամբ կը յաջողի անխորտակելի թումբ մը կազմել՝ ստեղծելով ազգապահպանումի հզօր պէնք մը՝ Հայ Գիրքը:

Ս. Մեսրոպ 361-440), Վռամշապուհ եւ Ս. Սահակ հայ ցեղը դրին յաւիտենականութեան ծոցին մէջ: Անոնք եւ իրենց աշակերտները կոչուեցան թարգմանիչներ, որովհետեւ անոնք Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանեցին եւ հայ դրականութեան մեծ փայլ տրուին: Այս շրջանը կոչուած է Ոսկեդար:

Արշակունեաց թագաւորութիւնը վերջ գտաւ 430 թուին Արտաշէս Դ. կամ Արտաշիր թագաւորով, որմէ յետոյ Հայաստան դարձաւ պարսկական նահանգ մը:

Արշակունեաց օրով Հայաստանի սահմաններն էին, հարաւէն Միջագետք, Արեւմուտքէն՝ Եփրատ, հիւսիսէն՝ Կուր դեռ, արեւելքէն՝ Ատրպատական, որով ան մօտաւորապէս պահած է Արտաշէսեան Հարստութեան ատենուայ սահմանները:

5. — ՄԱՐԶՊԱՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐՈՒ ՇՐՋԱՆ

Արշակունիներու թագաւորութեան անկումէն ետք, Պարսիկները Հայաստանը կը կառավարէին Մարգպաններու միջոցաւ, որոնք երբեմն Հայերէ կ'ընտրուէին, մասնաւորաբար Սիւնեաց, Մամիկոնեանց եւ Բագրատունեաց նախարարութիւններէն :

Ուրեմն Հայաստան առանց հայ թագաւորի էր, բայց ժողովուրդը ուղղակիօրէն կապուած էր հայ նախարարութեանց : Այս շրջանին գլխաւոր դեր կատարած են Մամիկոնեանները՝ որոնց կը պատկանէր հայ բանակի սպարապետութիւնը, Բագրատունիները՝ որոնք Արշակունեաց օրոյ քաղաքութեան պաշտօն ունէին, Արծրունիները՝ որոնք ասորական ծաղում ունէին եւ կը տիրէին ամբողջ Վասպուրականին եւ Սիւնիները՝ որոնք Պարսիկներու կողմնակից էին եւ կ'իշխէին այժմեան Զանգեզուրի, Գոյթն գաւառին եւ Նախիջևեանին :

Մարգպաններու շրջանին (428էն 627) Հայաստան քանիցս ենթարկուեցաւ Սասանեաններու քրիստոնէհալած քաղաքականութեան ու ամէն անգամ ալ Հայերը ապստամբեցան կատարուած բռնութեանց դէմ :

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

Սասանեան Յագկերտ Բ. արքան, որ համիրանական զազափարներ ունէր, կ'ուզէր իր տէրութեան սահմաններուն մէջ ապրող ժողովուրդները կրակապաշտութեան դարձնել, մասնաւորաբար Հայերը : Այդ շրջանին Հայաստանի Մարգպանն էր Սիւնեաց Վասակ իշխանը (438-451), որ կողմնակից էր հաւատափոխութեան եւ կ'երազէր Հայաստանի անկախութիւնը պարսիկ հովանիին տակ, իր թագաւորութեամբ :

Հաւատափոխութեան հակառակորդներն էին Մա-

միկոնեան վարդան Բ. Քաջ սպարապետը, կզերը՝ առաջնորդութեամբ Յովսէփ Ա. Կաթողիկոսի, Ղեւոնդ Երեցի եւ շատ մը ուրիշ նախարարներ ու իշխաններ, որոնց մեր պատմութիւնը կը կոչէ վարդաճանգ :

Յագկերտ հրամայեց իր նախարարապետ Միքիւնեքսեհի, հրովարտակ մը զրկել Հայոց, Վրաց եւ Աղուաններուն՝ Զրազաշտեան կրօնը պարտաւերելու, ուր կը յայտարարէր թէ, անոնք որ պարսկական կրօնքը չունին, մոլորեալ են, խռով եւ կոյր :

Հրովարտակին պատասխանելու համար, 449ին Կաթողիկոսը Աղզային ժողով դումարեց Արտաշատի մէջ (այդ ատեն Հայոց քաղաքական եւ կրօնական մշայաքաղաքը Դուրմն էր) :

Ժողովը մերժեց Յագկերտի առաջարկը եւ պատասխանեց խստութեամբ, յայտարարելով որ, ոչ հրեշտակներ, ոչ մարդիկ, ոչ սուր եւ ոչ հուր կրնան գիրենք իրենց հաւատքէն խախտել, որուն համար պատրաստ են կրելու ամէն զրկանք եւ մահ :

Յագկերտ, հայ նախարարները Տիգրան կանչեց, ուր անոնք առ երեսս ուրանալով, մոպերով Հայաստան դարձան : Հայերը շատ գէշ ընդունելութիւն ցոյց տուին ուրացողներուն ու նոյն տարուոյ ընթացքին Անգղ գիւղաքաղաքին մէջ կոտորեցին Մոպերը :

Պատերազմը անխուսափելի էր : Վարդան կռուելով աղէտին ահաւորութիւնը, որոչեց ընտանեօք դաղթել, ու ճամբայ ելաւ դէպի Յունաստան, բայց մնացեալ նախարարներէն պատգամաւորութիւն մը յաջողեցաւ զինքը ետ դարձնել ու Շահապիվանի ժողովին մէջ վրճուեցին ապստամբիլ :

Վասակի կարգադրութեամբ, Վարդան Աղուանիստանի պաշտպանութեան փութաց, ու հաղխաղ քաղաքի մօտը, Լոփնաս գետի ափերուն վրայ, փայլուն յաղ-

Թանակ մը տարաւ Պարսից վրայ: 450 թուին քանդեց Ճորայ Պախակի բերդը, դաշինք կնքեց Հոնքրու հետ, ու Հայաստանէն հասած գէշ լուրերը աննելուն պէս՝ փութաց դէպի Երկիր:

451ի գարնան, պարսիկ հրամանատար Մուշկան Նիւսարաուրտ, իր զօրքերը կեդրոնացուց Հէր (Խոյ) եւ Զարեւանդ (Սարմաստ) գաւառներու մէջ:

Պարսկական բանակը լրտեսելու պաշտօնը յանձնուեցաւ քաջ եւ իմաստուն սեպուհին՝ Առանձար Ամատունիին, որ փոքրաթիւ ձիաւորներով պարսկական դիրքերը լրտեսելէ յետոյ, անոնց վերջապահ գունդերուն վերայ յարձակելով շատերը սրէ անցուց եւ ողջ առողջ վերադարձաւ: Այս դէպքէն յետոյ, պարսկական բանակները, թուով 300,000, յառաջացան մինչեւ Աւարայրի դաշտին Տղմուտ դետի ափերը, իսկ Վարդան իր 66,000 կորիճներով եկաւ ճակատեցաւ Տղմուտի միւս ափին վրայ:

Աւարայրի փակատամարտը տեղի ունեցած է 2 Յունիս 451 թուին, շաբաթ օր մը: Բանակին կեդրոնի գունդին կը հրամայէր Արծրունեաց Ներշապուհ իշխանը, աջ գունդին՝ Խորէն Խոռխոռունի, իսկ ձախ գունդին՝ Հայոց սպարապետ Կարմիրն Վարդան, Սիւնեաց ուրացող գունդին դէմ:

Սկիզբը՝ Հայերը յազթող էին, մինչեւ այն ատեն երբ Հայոց մէջէն Վարդանի հակառակորդ տարրերը սկսան փախուստի դիմել, որմէ յետոյ, Վարդանի բանակը ամէն կողմէ պաշարուեցաւ, ու մէկ կողմէ փրկելու երամակին, միւս կողմէ Մատեան քաջամարտիկ գունդին դէմ հերոսաբար կռուելով ինկան Հայոց 1036 փաջերը, որոնցմէ էր նաեւ Քաջն Վարդան:

Պարսիկները երեք անգամ աւելի կորուստ ունեցան, եւ հայկական դիմադրութիւնը ընկճուած չէր, Ղեւնոյ

երեց եւ եօթը քահանաներ Պարսկաստան տարուելով նահատակուեցան, իսկ վասակ Սիւնի մեռաւ պարսկական բանտերուն մէջ անարգ մահով :

Հայերը, զէնքի ուժով Յազկերտէն խլեցին խզճի ազատութեան հրովարտակ մը ու այսպէսով շահած եղան բարոյական յաղթանակը :

ՀԱՅՈՑ ԵՐԿՐՈՐԳ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

Վտանդը միշտ կախուած էր հայ ազգին զլիտուն, բայց ազգային ուրիշ ընկճուած չէր. Վահան Մամիկոնեան, Վարդանի Հմայեակ եղբոր որդին, ստանձնեց Հայոց զօրքին սպարապետութիւնը. Հայերը մարդպան ընտրեցին Սահակ Բագրատունին, եւ 481 թուին պարզեցին Երկրորդ ապստամբութեան դրօշը : Պատերազմը տեւեց երեք տարի. ան եղաւ Աւարայրի ճակատամարտին շարունակութիւնը. բայց այս անգամ Վահան դրեթէ բռնոր կռիւններու մէջ յաղթող դուրս եկաւ եւ Պարսիկներուն պարտագրեց Նուարաակի դաշինքը, 484ին :

Վահան Մամիկոնեան եւ Հայաստանի հիւսիսի դաշնակիցները յաղթեցին եւ սպաննեցին պարսիկ Պերոզ արքան, ու իր յաջորդը Վաղարշ (483-491) Հայաստան դրկեց Նիսոսը Վշնասդատ անունով իմաստուն իշխան մը, հաշտութիւն կնքելու համար :

Վահան, Նիսորի բանակցութեան առաջարկին պատասխանելով, վաշտով մը Պարսից բանակը զիմեց, հըրամայելով դրօշներ պարզել եւ ազգի փողեր հնչեցնել :

«Նայ զիս Պարսից իշխանութեան հնազանդեցուր, ապա անոց օրէնքները ինձի պարտադրէ, կը պատասխանէ քաջն եւ արի Մամիկոնեանը, երբ Նիսոս դիտողութիւն կ'ընէ իրեն թէ, դաշարափողերով բանակ մը տնելու պատիւը վերապահուած է միմիայն Արեաց Արքային եւ իր սպարապետին» :

Նուարսակի դաշինքին պայմաններն էին՝ Արքայից Արքան պէտք էր ճանչնար Քրիստոնէութիւնը որպէս Հայոց օրինաւոր կրօնքը, բռնի մոպ չընտրել եւ ոչ ոք հաւատուրացութեան համար պատուի կամ պաշտօնի չկոչել, Հայաստանի մէջ ատրուչաններ չչինել, ամբաստանութիւններու եւ գրպարտութիւններու չհաւատալ, այլ անձամբ քննել ու ապա դատել իր օրէնք հպատակը: Արժանաւոր մարդիկը միայն առաջ քաշել եւ արդարութեամբ վարուիլ: Իսկ Հայերը փոխարէնը կ'ընդունէին արքան իրենց տէրը ճանչնալ եւ Հայաստանը Պարսից տիրապետութեան տակ զնել:

Վահան Մամիկոնեան դաշինքով մը խղճի ազատութիւնը պարտադրելէ վերջ, 485ին Հայաստանի Մարգպան կարգուելով՝ փառաւոր մուտք մը ունեցաւ Դուին եւ ցնծութեամբ ընդունուեցաւ Յովհան Կաթողիկոսին, կղերին, աղնուականութեան եւ ժողովուրդին կողմէ: Ան մեռաւ 510 թուին, ու իրեն յաջորդեց իր կրտսեր եղբայրը՝ Վարդան Գ.:

ՍԶԳԱՅԻՆ ԵՐՐՈՐԴ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

564ին մարգպան գրկուեցաւ Սուրէն անունով մէկը, որ աղբով Արշակունի էր: Այս մարգպանը կրօնական հալածանքը վերսկսու, նուարսակի դաշինքը խցեց, եւ 571ին Հայաստանը մոպերով լեցուց:

Հայերը անմիջապէս պարզեցին ապստամբութեան գրօջը, գլուխ ունենալով Վարդան Գ. Մամիկոնեանը, նախապէս գաշնակցելով Բիւղանդիոնի Յուստինուս Բ կայսեր հետ:

Պարսից Խոսրով Ա. արքան ամօթալի պարտութիւն մը կրեց Կադանախի գոշակն վրայ, բայց կրկին Լ. աւելի մեծ պատրաստութեամբ որոշեց վերադառնալ ու

բուն լուրն առնելով եւ Հայոց միաբանութեա ն վրայ կասկածելով՝ Վարդան Գ. իրեններով Բիւզանդիոն գաղթեց, անկէ կայսրը Պարսիկներու ղէմ՝ զբզուելու մտօք:

578 թուին, Տիբեբ կայսրը, Մաւրիկ Հայկազնը իր լեզէսններուն սպարապետ կարգելով, զրկեց Պոստովի ղէմ, իրեն կ'ընկերանար հայկական զունդ մը Վարդան Գ. ի հրամանատարութեամբ: Երկու հայ զօրականները սպարութեան մատնեցին սպարսիկ արքան, Եփրատի մօտ, անոր վրանները գերեցին հանդերձ Տիկնանց Տիկիմով, իսկ Մոզպետան Մոզպետն ու Որմիզդական կրակը Եփրատի ջուրերուն մէջ խեղդեցին:

Երբ Մաւրիկ կայսր եղաւ, Պարսկահայաստանի մեծ մասը Հոռոմներուն ձեռքն անցաւ, բայց հոն ալ շուտով հայահալած քաղաքականութիւն մը ստիպեց զանոնք ղէնքի ղիմել, ղէպի թրակիա բունի գաղթին պատճառաւ:

Հայերը որոշեցին անկախ թագաւորութիւն մը ստեղծելու համար՝ զոհել իրենց կեանքը, փոխանակ Բիւզանդիոնի գահուն գահուելու:

Այս շրջանին, Պարսկական Հայաստանի մէջ աչքաուսու դեր խաղացած էն Տարսոնի իշխան Մուշեղ Մամիկոնեան եւ Սմբատ Բագրատունի, ինչպէս նաեւ խորամանկութեան եւ հնարագիտութեան համար Գալլ մակդիրին արժանացած Վահան Մամիկոնեանը, փորձառու, յանդուգն եւ պարտիզանական կուիւներու մասնաղէտ զօրափար մը:

ԱՐԱՐՆԵՐՈՒ ԱՐՇԱՒԱՆՔՆ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Արարական կայսրութեան հիմնադիրը եղաւ Մուսամբէտ՝ իսլամական կրօնքի հիմնադիրը միանգամայն, որ ծնած է 571 թուին: Ան յաջողեցաւ արար ցեղերը միացնել եւ իրեն հպատակեցնել բովանդակ Արարիան, արեւելեց ահարկու պետութիւն մը, եւ յայտարարեց որ

Աստուած իրեն պատուիրած է իր կրօնքը տարածել սուրով :

Արաբներու առաջին գործը եղաւ գրաւել Իրաքը, Միջագետքն ու Ասորիքը : Վերջ տուին Սասանեան պետութեան եւ 672ին հասան Կ. Պոլսոյ դռներուն առջեւ, բայց զայն գրաւել չկրցան :

Արաբական առաջին արշաւանքը դէպի Հայաստան տեղի ունեցած է 636 թուին, դէպի Տարօն, Արդաափիսի առաջնորդութեամբ, որը հասաւ մինչեւ Բասեմ եւ Վանանդ :

Երկրորդ անգամ կրկին արշաւեցին մինչեւ Գողթն եւ Նախիջեւան, բայց Թեոդորոս Ռշտունի ջարդեց ու հեռացուց զանոնք :

Երրորդ արշաւանքին Արաբները գրաւեցին Հայոց Դուին մայրաքաղաքը, որմէ յետոյ անոնք մինչեւ 693 թուականը կողակեցան Բիւզանդիոնի դէմ, Հայաստանը ամբողջութեամբ գրաւելու համար :

693էն 859, Հայաստան կառավարուեցաւ արաբ Խալիֆաներու կողմէ կարգուած Ոստիկաններու միջոցաւ, որոնք էին, երբեմն Հայ, երբեմն Արաբ եւ մինչեւ անգամ Թուրք, որոնց պաշտօնն էր տուրք հաւաքել եւ ժողովուրդը հնազանդութեան մէջ պահել :

Արաբ ոստիկաններէն ամէնէն արիւնկդակն եղաւ Բուլղա, ազգով Թուրք : Ամբողջ տարի մը, 852-853, Հայաստան անլուր գազանութեանց թատր եղաւ, մահ, խարազան, բանտ, դիւստտում, աքսոր, խմբական կոտորած եւ դաւանափոխութիւն :

Բուլղա, Պաղտատ վերադարձաւ, իրեն հետ տանելով հայ նախարարներն ու արհուականութիւնը, որոնցմէ ոմանք իսլամացուեցան, իսկ անոնք որ Հուրայան իրենց կրօնքը, նահատակուեցան : Նահատակուողներուն մէջ էր Ամբատ Բագրատունի սպարապետը, որ փորձած էր

Բուզայի բարեկամութիւնը շահիլ, Հայաստանի վրայէն ազէտը հեռացնելու մտօք, ու ինքն ալ մեռաւ իր մասնութեան արտօք կարենալ սրբելու համար:

Պատմութիւնը Մմբատին տուած է Խաստովանդդ անունը:

6. — ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ Գ. ՇՐՋԱՆ

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՅ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՇՈՏ Ա. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ. —

Միրուած հայ ժողովուրդի բոլոր խաւերէն, եւ իր նուրբ դիւանագիտութեամբը արար ամիրապետներու վասահութիւնը գրաւելով, Աշոտ Ա. Բագրատունի, Մմբատ Խաստովանդդի սրգին, 859 թուին Հայաստանի Իշխանաց Իշխան կարգուեցաւ եւ եղաւ հիմնադիրը Բագրատունեաց Հարստութեան:

Մամիկոնեանները Բիւզանդիոն քաջուելէ յետոյ, հայ ժողովուրդին գլխաւոր ղեկավարներն էին Բագրատունեաց, Արծրունեաց եւ Սիւնեաց նախարարները, որոնցմէ ամէնէն աւելի ուժեղն էր Բագրատունեաց Տունը, որ ախրացաւ Մամիկոնեաններու կալուածներուն, ու իր ժառանգական կալուածներէն զատ, որոնք կը գտնուէին Բարձր Հայքի Սպեր գաւառին մէջ, իր ազդեցութեան տակ ասաւ նաեւ Տարսնը, Արարատեան նահանգը, Գուգարքն ու Տայքը:

Խնամութեամբ իր իշխանութեան միացան Արծրունեաց եւ Սիւնեաց նախարարութիւնները, ու սպա վրաստան եւ Ազուամիստան:

Աշոտ Ա. Արարներէն թագ ստացաւ եւ 885ին օժուեցաւ քաջարար Հայոց՝ Գէորգ Բ. Կաթողիկոսէն: Իր

Թագաւորութիւնը ճանչցուեցաւ նաեւ Բիւզանդիոնի կայսրէն: Աշոտ Ա. մեռաւ 890 թուին:

ՍՄԲԱՏ Ա. — Աշոտ Ա.ի որդին Սմբատ Ա. հռչակուեցաւ Հայաստանի թագաւոր: Իր օրով Հայաստան ներքին խռովութիւններու եւ Ատրպատականի Ռատիկաններուն կողմէ՛ յարուցուած կռիւներու թատր եղաւ. Վասպուրական առանձին թագաւորութիւն ստեղծեց Գագիկ Արծրունիով (908 - 937), որ Յուսուփ սատիկանը Հայաստան առաջնորդեց:

Սմբատ հերոսաբար կռուեցաւ, քաջուեցաւ անառիկ Կապոյտ բերդը, բայց երբ տեսաւ որ Ռատիկանը իր բանակին առաջը դրած է բոլոր քրիստոնեաները, անոնց խնայելու համար անձնատուր եղաւ ու 914 թուին Գուրգի մէջ մեռաւ խաչի վրայ:

ԱՇՈՏ Բ. ԵՒ ԱՖՍԱՍ. — Սմբատի որդիները վրէժխնդրական պատերազմ մղեցին եւ Արարները ջարդելով Հայաստանէն վտնտեցին. իր երէց որդին Աշոտ Բ. (914 - 929) եղաւ Հայոց թագաւոր, որ իր արտակարգ ուժին եւ գործերուն համար կոչուեցաւ Երկաթ: Իրեն յաջորդեց իր եղբայրը Աբաս (925 - 953), ան Կարսը ընարեց մայրաքաղաք, ուր շինել տուաւ հռչակապ եկեղեցի մը, ջախջախեց Ափխազները ու գերի բռնեց անոնց Բեր թագաւորը որ իր դէմ ըմբոստացած էր:

ԱՇՈՏ Գ. — Աբասի յաջորդեց իր երէց որդին Աշոտ Գ. Ողորմած, որ իր խաղաղասիրութեամբը, խոնարհութեամբը եւ ողորմածութեամբը նշանաւոր եղաւ: Աշոտ Գ. Հայոց մայրաքաղաքը Կարսէն Անի փոխադրեց եւ 964ին Անիի շուրջը պարիսպներ քաշել տուաւ. բայց Կարսի մէջ իր Մուշեղ եղբոր կողմէ Կարուց թագաւորութեան հիմը դրուեցաւ 962 թուին:

ՍՄԲԱՏ Բ. — Աշոտ Գ.ի որդին (977 - 989) Սմբատ Բ. Տիեզերակալ ծաղկեցուց Անին եւ Տրդատ Բարտաբա-

պետին ձեռքով շինել ասուա հռչակաւոր Մայր Եկեղեցին :

ԳԱԳԻԿ Ա. — Սմբատ Բ. ին յաջորդեց իր եղբայրը Գագիկ Ա., Բագրատունեաց շրջանի ամենափայլուն թագաւորը : Իր օրով Անին մէկ միլիոն բնակչութիւն ունեցած է, երկիրը հարստացած վաճառականութեամբ եւ երկրագործութեամբ :

Գագիկ Ա. Արարներէն ստացաւ Եանհշահ, Արփայից Արփայ տիպոսը եւ թագաւորեց 989էն 1020 թուականը :

Իր եղբոր սրբին Դաւիթ Անիոյ, Տաշրաց դաւաւը եւ Վրաստանի մէկ մասը գրաւեց, Տփղիսը իրեն հնազանդեցուց եւ Աղուաններու թագաւոր եղաւ հաստատելով Կիւրիկեան թագաւորութիւնը :

ՅՈՎ. Հ. ՍՄԲԱՏ. — Գագիկ Ա. ի յաջորդեց իր անդրանիկ սրբին Յովհաննէս Սմբատ (1020-1042), բայց թոյլ մէկն ըլլալով, իր եղբայրը Աշոտ Գ. ուղեց իր տեղը գրաւել եւ տեղի ունեցան քաղաքացիական աւերիչ կռիւներ : Երկիրը բաժնուեցաւ երկու մասի, Սմբատ Գ. ի մնաց Երասի եւ շրջակայ երկիրները, Անիով միասին, որ ընդունեց Բիւզանդիոնի հովանաւորութիւնը 1022ին եւ խոստացաւ իր մահէն յետոյ երկիրը Յոյներուն թողուլ : Բայց վարսիլ Բ. կայսեր յաջորդը Կոստանդին Թ. (1035 - 1048) որ ծագումով Հայ էր, հայ թագաւորին յանձնառութեան թուղթերը յանձնեց Կիւրակոս անուն քահանայի մը, ըսելով. «Այս թուղթերը տար Հայոց թագաւորին եւ ըսէ. — Առ գիրդ եւ թագաւորութիւնդ տուր դաւիկիդ» : Բայց անարժան քահանան թուղթը պահելով վաճառեց Միքայէլ Գ. կայսեր (1034-1041) :

ԳԱԳԻԿ Բ. — Հայաստանի թագաւոր օծուեցաւ Աշոտ Գ. ի սրբին Գագիկ Բ., Պետրոս Գեառադարձ կաթողիկոսի եւ հօր ու հայրենասէր Վահրամ Պաշխաւունի

սպարապետին ձեռքով: Հոռոմները վճռեցին զբաւել
Հայաստանն ու իրենց կայսրութեան կցել: անոնք քա-
նիցս արշաւեցին եւ աւերեցին չէն Հայաստանը՝ բայց
Անին զբաւել չկրցան, ու խարէութեամբ Գագիկ Բ. ը Պո-
լիս հրաւիրելով զայն վար զբին (1045ին) եւ Բագրա-
տունեաց Հարսուրթիւնը վերջ գտաւ: Հայաստանը Յու-
նաց ձեռքը յանձնեցին Պետրոս Կաթողիկոսը եւ հայրե-
նադաւ Վեստ Սարգիս Սիւնիս, կայսեր զրկելով Անի
քաղաքին քառասուն բանալիները: Հայաստան դարձաւ
կայսերական նահանգ մը եւ ժողովուրդը ստրուկ:

*
**

Բագրատունեաց թագաւորութիւնը արդիւնք էր՝ իր
հիմնադիրներուն զիւանազիտական նրբութեան: Բագ-
րատունիները Հայոց պետականութեան հիմերը դնելու
անկեղծ ջանքեր ի դործ դրին, բայց իրենց ջանքերը
ամլութեան դատապարտուեցան ներքին վէճերու պատ-
ճառաւ: Անոնք բոլորովին անկախ չէին, այլ Արաբնե-
րուն հարկատու: Բիւզանդացիք եւ Արաբները շարունակ
կը միջամտէին Հայոց ներքին դործերուն, որովհետեւ
նախարարները իրարու հետ հաշտ չէին ու օտարի օգ-
նութեան կը դիմէին: Այս պատճառաւ Բագրատունիք
երկար կեանք չունեցան եւ Հայաստանի մէջ ստեղծուե-
ցան եօթը թագաւորութիւններ:

Ա. Արծրունեաց թագաւորութիւն: Հիմնուած 908-
ին, Վասպուրականի մէջ, Գագիկ Արծրունի իշխանին
կողմէ: Կը պարփակէր Հայոց ձոր, Ծառախ, Խիզան եւ
Կարնիկան գաւառները: Այս թագաւորութիւնը վերջ դը-
տաւ 1021ին թաթար Տուղրիլի արշաւանքով եւ Սեմե-
ֆերիմ թագաւորը Վասպուրականը կայսեր տուաւ փո-
խան Սեբաստիոյ ուր Արծրունիները թագազորեցին մինչ
չէւ 1080:

Բ. Կարսի թագաւորութիւնը հիմնուեցաւ Մուշեղ

Քաղաքատունիի կողմէ եւ տեւեց մինչեւ 1065, որուն վերջին թագաւորը Գագիկ, նոյնպէս իր երկիրը թողուց Յոյներուն, փոխարէն ստանալով Փոքր Հայքի Ծամնոյաւ բերքը:

Գ. — Սիւնեաց թագաւորութիւնը որ ծնաւ 970 թուին երկար չտեւեց, բայց իր իշխանները մինչեւ 19րդ դար գալն ինքնավար վիճակի մէջ պահեցին:

Դ. — Անձեւացեաց թագաւորութիւն:

Ե. — Ռշտունեաց թագաւորութիւն:

Զ. — Լոռիի թագաւորութիւն կամ Կիրիկեան, որ հիմնուեցաւ 982ին եւ 1045ին միացաւ Վրաստանի:

Է. — Տայֆի թագաւորութիւն:

Քաղաքատունեաց շրջանին, հայկական բոլոր թագաւորութիւնները միասին, կը տարածուէին Արարատեան Կառնի եւ իր շրջակայ երկիրներու վրայ, Վասպուրական, Սիւնիք, Բարձր Հայք, Տարօն, Աղձնիք, Տայֆ եւ Գուգարք: Հայաստանի սահմաններն էին, հիւսիսէն Կուր դետը եւ Վրաստան, հիւսիս-արեւմուտքէն եւ արեւմուտքէն՝ Բիւզանդական կայսրութիւնը, իսկ հարաւէն եւ հարաւ-արեւելքէն՝ Արաբական կայսրութիւնը:

7. — ՍԵՆՃՈՒՔԵԱՆ ԹՈՒՐՔԵՐԸ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Մինչդեռ Հայաստան կը պայքարէր երկու ճակատներու վրայ, Յունաց եւ Արաբներու դէմ, նոր թշնամի մը մէջտեղ ելաւ, Սելճուկեան Թուրքերը, որոնց պետը Տուղրիկ պէկ (1037 - 1063) Պարսից թագաւորութիւնը վերականգնելով, արշաւեց Հայաստան՝ իր ճամբուն վրայ հանդիպած բոլոր շէները քանդելով եւ բնակիչները սրէ անցընելով:

Տուղրիկ ջարդեց Կարսի Գագիկ վերջին թագաւորին

զօրքերը եւ բազում գերիներ տարաւ, որոնց մէջ էր Քաջն թաքուլ, որ Պարսից ամիրային սրզին մահացու վիրաւորած էր: Տուղբիլ իր առջեւ բերել տալով թաթուլը, ըսաւ. «Եթէ տղան ապրի, քեզ կ'ազատեմ, իսկ եթէ մեռնի, քեզ անոր պիտի դահեմ»: Թաթուլ պատասխանեց քաջութեամբ. «Եթէ իմ ձեռքովս զարնուած է՝ չ'ապրիր»:

Տուղբիլ յաջորդեց իր եղբայրը Ալփաւլան (1064-1072) որ իր նախորդէն ալ աւելի վայրագ եղաւ: Ան դրաւեց եւ կործանեց Անին 1064ին ու վերջ տուաւ Կարսի թագաւորութեան 1065ին:

Այս նոր սարսափներուն չկարենալ տոկալով, հայ ժողովուրդը իր իշխաններուն առաջնորդութեամբ, լքեց իր հայրենիքը, երթալ հաստատուելու համար յունական երկիրներու մէջ, ուրկէ անոնք անցան Եւրոպա ու հաստատուեցան Հունգարիոյ, Մոլտաւիոյ եւ Լեհաստանի մէջ:

8.— ՀԱՅՅԵՐԸ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՄԷՋ

ՌՈՒԲԻԻՆԵԱՆՔ ԻՇԽԱՆ ԵՒ ԹԱԳԱՒՈՐ

Այս հալածանքներէն փախչող Հայերէն մաս մը եկաւ հաստատուիլ Կիլիկիոյ մէջ, որ ենթակայ էր Բիւզանդական կայսրութեան:

Հայ իշխաններէն ոմանք հոն բերդեր ստացան, մասնաւորաբար սահմանային բերդեր՝ զանոնք պաշտպանելու համար: Գաղթական իշխաններուն մէջ ամէնէն նշանաւորներն էին Գող վասիլ, Ապիրատ ու Լամբրոն բերդին տէրը Օշին: Կիլիկիա եկան նաեւ նախապէս Փոքր Հայք եւ Կապադովկիա ապաստանած իշխաններ, ինչպէս նաեւ արքայական կրօնաւորներ, որոնք Ամանուսի լեռ-

ներուն վրայ վանքեր հիմնեցին :

ՌՌԻՔԷՆ .— Ռուբինեան հալստուքեան հիմնադիրն հզա Բազրատունեաց տոհմէն Ռուբէն անունով իշխան մը, որ կ'իշխէր Կոստառայ ամրոցին : Ան լսելով Գագիկ Բ. ի սպանութիւնը, վերէն յիշուած իշխաններուն միանալով ազատամբեցաւ Բիւզանդիոնի դէմ եւ 1080 թուին Կիլիկիոյ բարձունքներուն վրայ հիմնեց հայկական նոր թագաւորութիւն մը, որ հետզհետէ մեծցաւ, ամբողջ Կիլիկիոյ վրայ տարածուեցաւ, ու տեւեց մինչեւ 1375 թուականը :

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Ա. — 1095ին Ռուբէն մեռաւ յաղթական . իրեն յաջորդեց իր որդին Կոստանդին Ա. (1095-1100), որուն օրով, 1096ին, Եւրոպացի Խաչակիրներու բանակը Կիլիկիա մտաւ եւ Հայերէն օգնութիւն ստացաւ :

Երուսաղէմ այդ միջոցին կը գտնուէր Մահմետականներու ձեռքը, որոնք Քրիստոսի գերեզմանին ուխտի գացողները մեծ նեղութիւններու եւ բռնութեանց կ'ենթարկէին : Այս վիճակին վերջնականապէս լուծում մը տալու համար, Եւրոպայի Քրիստոնեաները որոշեցին միանգամ ընդմիշտ գրաւել Երուսաղէմը, ու այս նպատակաւ շատ մը խաչակիր բանակներ դէպի արեւելք շարժեցան :

Հայ ժողովուրդը քաղաքական օգուտ մը չտեսաւ այս արշաւանքներէն . ընդհակառակը, անոնց ներկայութիւնը ներքին կուսակցական հակամարտութեանց դուրսացաւ եւ շրջակայ մահմետական երկիրներու թշնամութիւնը գրգռեց Հայոց դէմ :

15 Յուլիս 1099ին Խաչակիր բանակը գրաւեց Երուսաղէմը եւ հօն հիմնեց Լատին թագաւորութիւն մը, որ կը բովանդակէր Պաղեստինը : Կազմուեցաւ նաեւ Անտիոքի, Տրիպոլսոյ եւ Եդեսիոյ իշխանապետութիւնները : 1191ին Անգլիոյ Ռիչարտ Ա. թագաւորը գրաւեց Աֆիան

եւ Կիպրոսը: Կիպրոս կղզին յետոյ ծախուեցաւ Երուսաղէմի դահազուելի Գուրտոն Լուսինեան թագաւորին:

ԹՈՐՈՍ Ա. (1100 - 1123) յաջորդեց իր հօրը եւ եղաւ Կիլիկիոյ նշանաւոր իշխաններէն մէկը: Իր խելանութեան ժամանակ պարսիկ Սելճուկները արշաւեցին Կիլիկիոյ վրայ բայց ջարդուեցան Գոդ վաւիլի կողմէ:

Թորոս երկիրն ընդարձակեց մինչեւ ծով, Յոյներէն իւրեց Անարգաթա քաղաքը ու հասաւ մինչեւ Կապադովկիոյ սահմանները: Ան գրաւեց Գագիկ Բ.ի սպաննիչ Մանտալեան եղբայրներու Կիզիստրա բերդը ու անոնցմէ երկուքը սպաննելէ վերջ երրորդը գերի տարաւ:

ԼԵՒՈՆ Ա. — Թորոս Ա.ի յաջորդեց իր եղբայրը Լեւան Ա. (1123 - 1137), որուն կեանքը անցաւ պատերազմի մէջ: Ան Յոյներէն զրաւեց Մամեստիա, Ատամա եւ Տարսոն քաղաքները եւ հասաւ մինչեւ ծովափ: Անտիօքի իշխանէն իւրեց Սարաւանդիքար զղեակը (1135), ու այնքան պատկառանք ներշնչեց եւրոպացի առպեաներուն որ անոնք զինքը կոչեցին «Առիւծ Տարսոսի»:

Լեւոնի յանդգնութիւնները զսպելու համար Հոռոմներու Յովիաննէս Բ. Կոմնենոս Պերպետուժէն կայսրը մեծ պատրաստութեամբ Կիլիկիա արշաւեց ու յաջողեցաւ գերի տանիլ Լեւոն իշխանը իր ընտանիքով եւ պահ մը Կիլիկիան անցաւ Հոռոմ իշխանութեան տակ, մինչեւ 1147:

ԹՈՐՈՍ Բ. — Իր հօր մահէն վերջ, Թորոս Բ. (1145-1168) յաջողեցաւ փախչիլ Պոլսէն եւ իր երկիրն ալատեց Յունաց ձեռքէն: Յոյները քանիցս արշաւանք կազմակերպեցին Թորոսի դէմ, բայց չյաջողեցան, անոնք գրգռեցին եւ Հայոց դէմ զրկեցին Գոնեսայի Սելճուկ Սուլթանը 1157ին, որուն բանակը նոյնպէս ջախջախուեցաւ Հայերէն եւ Խաչակիրներէն: Խաչակիրները Թորոսի հետ դաշինք կնքելով Հայոց թողուցին Կիլիկիան եւ Ի-

սարխան :

ՄԼԵՀ. — Թորոս Բ. ի մահէն վերջ հայկական Կիլիկիան քաղաքացիական կռիւներու թատր եղաւ : Թորոս Բ. ի որդին Ռուբէն Բ. անհապահաս ըլլալով, իր հօրեղբայրը Մլեհ, օտար (մահմետական) սյժերու բռնութեամբ պարտադրեց իր իշխանութիւնը որ սարսափներու եւ ոճիրներու շարք մ'եղաւ : Մլեհ Կիլիկիայէն վարձուեց Տաճարապետի ասպետները եւ փայլուն յաղթութիւններ տարաւ Յոյներու վրայ (1169 - 1174) :

ՌՈՒԲԵՆ Գ. — Մլեհ հայ իշխաններէ սպաննուեցաւ եւ Հայոց իշխանապետ ընտրուեցաւ իր Ստեփանէ եղբոր որդին՝ Ռուբէն Գ. ը (1175-1185) որ երկիրը խաղաղեցնելէ վերջ հրաժարեցաւ, իշխանութիւնը իր եղբոր Լեւոնին յանձնելով :

ԼԵՒՈՆ Ա. ԹԱԳԱՒՈՐ. — Լեւոնի օրով, Կիլիկիոյ Պարոններու իշխանութիւնը փոխուեցաւ թաղաւորութեան (1187 - 1219) : Լեւոն Ա. թաղաւորը ստացած է Մեծագործ մակդիրը ու Մեծն Տիգրանէն յետոյ Հայոց ամէնէն հզօր դէմքն է : Պատմաբանը հետեւեալ կերպով կը ներկայացնէ զինքը. «Այր իմաստուն եւ հանճարեղ, ձիավարժ հմուտ, եւ զինուորութեան մէջ քաջասիրտ, ամէն բարի զործերու մէջ արիագոյն, արագ եւ զուարթերես» :

Լեւոն Ա. ի երազն էր ամբողջական Հայաստանի ազատագրումը, Միջերկրականէն մինչեւ Կասպից ծով, ու իր նպատակներուն հասնելու համար զուրկ էր քաղաքական խղճահարութենէ : Ան նախ ուզեց դաշնակցիլ Բիւզանդիոնի հետ ընդդէմ Մահմետականաց, եւ Կայսրէն ընդունիլ թաղաւորական թագ, բայց Յոյներու գոռոզութիւնը անյաջողութեան մատնելով զինք, պատճառ դարձաւ որ Կիլիկիան իր բախտը կապէ Գերմանիոյ հե-

աւար Փրետերիփ Շիկաֆօրուս կայսեր եւ Խաչակիրնե-
րուն :

Լեւոն, Հայոց մայրաքաղաքը Տարսոնէն Սիւս փո-
խադրեց, որուն դիմաց գտնուող Ռաւին դաշտին վրայ
Թիւրքմէններու դէմ փառաւոր յաղթանակ մը տարաւ :

Իր իշխանութեան սկզբնական տարիներուն, Եգիպ-
տոսի Սալահէտաին սուլթանը, 2 Հոկտմ. 1186ին Երու-
սաղէմը գրաւեց ու անոր թաղաւորութեան վերջ տուաւ :
Ներսպան կազմակերպեց երրորդ Խաչակրութիւնը, եւ
Լեւոն, Հոսոմի պապէն օգնութեան պիտ ստացաւ, իսկ
խաչակիր բանակի գերման պետը նոյնպէս օգնութիւն
հայցելով Հայոց իշխանին թագ խոստացաւ : Լեւոնի օ-
ժանդակութիւնը պատճառ դարձաւ որ Եղիպտոսի Մամ-
լուքները ուխտեն Կիլիկիոյ Հայոց իշխանութեան կոր-
ծանումը, որուն համար երկու հարիւր տարի անընդ-
հատ պայքը բելէ մերջ յաջողեցան : Հայերը շատ սուղի
զնեցին Հոսոմի պապին եւ Կայսեր գրկած սակեղէն թա-
ղը՝ որով 6 Յունուար 1199ին, Լեւոն, Տարսոնի եկեղեց-
ւոյն մէջ Կիլիկիոյ թագաւոր օծուեցաւ : Ան՝ 1196ին
թագաւորական թագ ստացած էր արդէն Բիւզանդիոնի
Կայսրէն :

Լեւոնի յիշատակելի յաղթանակներէն մին Սելճուկ
Սուլթանին վրայ տարածն է, որ գառակական տօնի օրե-
րուն Կիլիկիա խուժեց եւ տուրք պահանջեց : Լեւոն,
Սուլթանին պատգամաւորները երկար թափառեցնելէ եւ
ժամանակ կորսնցնելէ յետոյ, գաղտնապէս պատրաս-
տուեցաւ, ու զեռ Սուլթանը իր գետպաններուն դարձը
չտեսած, յանկարծակի յարձակման ենթարկուելով չա-
րաչար պարտուեցաւ եւ իր պահանջածէն աւելի՝ ծանր
տուրք վճարելու գատապարտուեցաւ :

Լեւոն Հայապիւր գրամ կոխել տուած է «Թագաւոր
Հայոց» մակագրութեամբ : Իր տէրութեան սահմաններն

էին արեւելքէն Եփրատ գետը, հիւսիսէն՝ Սալամանթա գետը, արեւմուտքէն՝ Միջերկրականն ու Կալիկազնոս գետը, հարաւէն՝ Սուլթան սուլ, Հոսմիկա, Այնթապ եւ Իսոս քաղաքներով :

Լեւոն Ա.ի օրով զպրութեան եւս զարկ տրուեցաւ. զպրօցը զլիսաւորաբար վանականներու ձեռքին տակ կը գտնուէր. վանական զպրօցները գեւ թագաւորութենէն առաջ ալ ծաղկեալ վիճակ ունէին ու այս շրջանը «Արծաթէ դար» կոչողներ գտնուած են: Այս շրջանին նշանաւոր եղած են Ներսէս Շնորհալի, Գրիգոր Տղայ եւ Ս. Ներսէս Լամբրոնացի :

ՀԵԹՈՒՄ Ա.— Լեւոն Ա.ի յաջորդեց իր Զապէլ աղջիկը, Լամբրոնի ընտանիքէն Պապիտոնի մեծ Պարոն Կոստանդինի խնամակալութեամբ: Զապէլի առաջին ամուսինը, որ լատին իշխան մըն էր, երկրին շահերուն հակառակ շարժած ըլլալուն համար, Կոստանդին Պալլը զայն մէջտեղէն վերցնել տուաւ եւ Զապէլը ամուսնացուց իր Հեթում զաւկին հետ որ եղաւ թագակից իր կրնոջ (1225 - 1270), եւ Ռուբինեանց զահր անցաւ Արծրունի ցեղէ Պապիտոնի տան :

Կոստանդին իր զաւկին Հեթում Ա.ի գործակիցն եղաւ եւ երկիրը կառավարեցին խմաստութեամբ, զրացի տէրութիւններու հետ խաղաղութեան դաշինքներ կնքելով :

Այս ատենները մէջտեղ ելան Թաթարները, որոնք ձեռնկիզ Խանի առաջնորդութեամբ (1206 - 1227) նուաճեցին Չինաստանը, եւ իրենց պետը ծրարրեց աշխարհակալի բովանդակ Ասիան: Իր յաջորդները մտան պամական Հայաստան, եւ ամէն տեղ աւեր սփռեցին, անլուր անգթութիւններ գործելով: 1236ին Չարմազան զօրապետը իր Թաթարներով դիմեց դէպի Անի, քաղաքը քրաւեց, բնակիչներուն մեծ մասը ջարդեց ու գերեց:

Քաղաքին բոլոր հրաշակերտները կործանեցան, այլևս չվերականգնելու համար, ու դար մը վերջ, 1320ին երկրաշարժը վերջացուց անոր գոյութիւնը :

Արարատեան դաշտէն անոնք 1242ին անցան Կարին, Երզնկա, Սեբաստիա եւ Կեսարիա :

Հեթում, տեսնելով որ երկրին շահը կը պահանջէ թաթարներուն մօտենալ, անոնց հովանաւորութիւնն ընդունելով, Սելճուկներու դէմ երկրին պաշտպանութիւնը ապահովեց : Արդէն թաթարները նախապէս պուտոսյահան ըլլալով, մահմետականներուն հակառակ էին ու քրիստոնէաներուն աւելի բարեացակամ : Եւ 1254ին Հեթում կնքեց Գաղափորումի դաշինքը, որուն շնորհիւ իւրաքանչիւր կողմ յանձն կ'անէր յարդել միւսին սահմանները եւ զէնք չբարձրացնել, ու երբորդի մը կողմէ յարձակման ենթարկուելու սրարազային օգնութեան փութալ :

Հայ - թաթարական ոյժերը աւերակի վերածեցին արարատի իրապետներու զեղեցիկ ոստանը՝ Պաղտատը (1258) . գրաւեցին Գամասկոսը եւ կը պատրաստուէին Երուսաղէմը Սարակինոսներու ձեռքէն խլել, երբ իրենց պետերուն մահով թաթարական ասեղ ամբոխը արժէքազուրկ դարձաւ :

Երբ, Հեթում իր այդ ծրագրին գործադրութեամբ դբադած, Հայաստանէն դուրս կը գտնուէր, Եգիպտոսի Սուլթանը յարձակեցաւ Կիլիկիոյ վրայ . Հեթում հագիւկըցաւ իր Լեւոն որդին գերութենէ ազատել, յաղթակահին հետ դաշինք կնքելով :

ԼԵՒՈՆ Բ. — ԼԵՒՈՆ Բ. (1280 - 1289) արդէն իր հօրը գահակից եղած էր : Ան բարեպաշտ, վեհանձն ու ոգորմած՝ արտաքին թշնամիներու հանդէպ զէնքով եւ դիւանադիտութեամբ ճարտար թագաւոր մը եղաւ : Ենտացիք կրկին արշաւեցին Կիլիկիա եւ շատ մը աւեր

Կոստանդին Բ. ազգայնական կուսակցութեան պատկանող իշխաններէն սպանուեցաւ ու իր տեղը ընարուեցաւ, Նդրեան Պաղտին մարաջախտի անդրանիկ որդին՝ Կոստանդին Գ. (1344-1363) եւ Հայերը պահ մը ներքին անդորրութիւն կրցան վայելել: Ատոր յաջորդեց իր հօրեղբոր որդին Կոստանդին Գ. (1365-1373) որու օրօք զարձեալ ներքին խռովութիւններ ծագեցան, ու այս տակնուվրայութենէն օգտուելով Պետրոս Ա.՝ Կիպրոսի թագաւորը, Հայոց թագաւոր հռչակեց Լուսինեան վերջին թագաւորը, Գուլդոն-Կոստանդինի եղբորորդին՝ Լեւոն Ե. (1374-1375):

Հայերը փոխանակ երկիրը օտարներու ձեռքէն առնելով իրենց սեփական ճակատագիրը վարելու, կրկին եւրոպական խարդախութեանց զոհը եղան, անոնք կրօնական մոլեռանդութենէ ազատուիլ չկրցան:

Ահա այս խռոնակ դրութեան մէջ էին Կիլիկիոյ Հայերը, երբ Եգիպտոսի Մելիք-էլ-Աշրաֆ Շարաֆ Սուլթանին ուժերը եկան պաշարեցին Սիսը, որ հերոսական դիմադրութենէ մը վերջ, 16 Ապրիլ 1375ին Լեւոն Ե. գերի բռնուելով Եգիպտոս տարուեցաւ, ու Հայոց թագաւորութեան ալ վերջ դրուեցաւ:

Լեւոն Ե. եւրոպական միջամտութեամբ ազատուեցաւ ու մեռաւ 29 Նոյեմբեր 1393ին Փարիզի մէջ: Իր ոսկորները կը գտնուին Փարիզի գետնադամբանները, իսկ գերեզմանաքարը Սէն-Տընի քաղաքին Աբբայարանը:

*
**

Կիլիկիոյ թագաւորութիւնը հիմնուած էր աւատապետական դրութեան վրայ, ինչպէս եւրոպական այն տակնուան բոլոր թագաւորութիւնները:

Թագաւորութիւնը միապետական էր. բոլոր իշխանները ունէին իրենց բերդը կամ կալուածք, մեծ ազդեցու-

թիւն ունէր նաեւ Կաթողիկոսը որ իր աթոռը նոյնպէս Սիւս փոխադրեց :

Իշխանները կը կոչուէին «Պառամ», անոնք թաղաւորին դերիշխանութիւնը կ'ընդունէին, անոր տուրք կուտային եւ պատերազմի ատեն պարտաւոր էին օգնութեան փութալ :

Այս շրջանին, քարձրաստիճան պաշտօնեաներու անունները եւրոպական էին, օրինակ՝ սպարապետը կը կոչուէր գաւնաստապլ, իսկ իւր օգնականը՝ մարաջալտ :

Պետութեան պիւտճէն կը հոգացուէր հարկերու միջոցաւ, զիւղացիները տասանաւրդ կը վճարէին, օտար վաճառականները՝ մաքս, մահտեմականները՝ գլխահարկ, եւայլն :

9. — ՕՏԱՐ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՇՐՋԱՆ

«Յրեք հազար տարուան անկախութեան պատմութիւն մը սկսեալէ յետոյ, Հայութիւնն ընկաւ օտար իշխանութեանց լուծին տակ : Զինուորական սպառքերու տեղ, յազմանակներու տեղ, այս անգամ նա ցոյց պիտի տայ իր նկարագրի ուրիշ մէկ կողմը, ա՛ն է՞ պիտեալ տառապանքի մէջ կուռիլ, տոկալ եւ աւելի ապրիլ՝ քան զինքը տանջողները : Նա կրեց այնպիսի հարածանքներ, այնպիսի կեղեքումներ, ունեցաւ այնպիսի դժնգակ փորձութիւններ՝ որոնց նմանը չունի ուրիշ որեւէ ժողովուրդի պատմութիւն . այսօր Հայ ժողովուրդի մը գոյութիւնը դիպուած մ'է, իր արիւթեան ու կորովին շքեղ սպացոյցը» . (Հ. Ս. Տէր Մովսէսեան) :

Այսպէս ուրեմէ, մէկ կողմէ Կիլիկիոյ թաղաւորութիւնը կ'իյնար Եզիպտացոց ձեռքը, միւս կողմէ պատմական կամ Մեծ Հայաստանի գլխուն կը պայթէր Լէնկ Թիմուրի փոթորիկը : Թաթարներու երկրորդ կայսրու-

թեան հիմնադիրը, 1387ին, իր տիրապետութիւնը տարածեց Հայաստանի վրայ, աննկարագրելի սարսափներով ու կոտորածներով: Սիւնեաց, Այրարատի, Վասպուրականի, Տուրուբերանի նահանգները արեամբ ողողուեցան, բազմամարդ քաղաքներ հողին հաւասարեցան: Վանի մէջ գիմաղրութիւն ցոյց տրուած ըլլալուն պատճառաւ, բնակիչները բերդին ժայռերէն վար նետուեցան, իսկ Սեբաստիոյ մէջ քաղաքի բնակչութիւնը սրէ անցուելէ ետք, 4000 գինուորներ ողջ ողջ թաղուեցան, իսկ մանուկները Սեւ Հողեր անուն տեղ մը հաւաքուելով՝ ձիերու կողմէ կոխտուեցան: Սովը եկաւ լրացնելու համար մնացեալը ու նոր գաղթականութիւններ կատարելու պարտադրեց:

Լէնկ թիմուրի մահով, Հայաստան 1468ին գրաւուեցաւ Ա.Բ.Քոյունլու կամ Սպիտակախոյնեան Թիւքմէն Հարստութեան հիմնադիր Ուզուն Հատանէն, որ վերականգնած էր պարսկական դահը:

Ուզուն Հատան ուղեց նաեւ աշխարհակալէլ Օսմանեան երկիրները, բայց անոնց Կ. Պոլիսը գրաւող Մէհմէտ Բ. Սուլթանէն պարտուեցաւ Դերջանի մօտերը, Արեւմտեան Հայաստանէն մաս մը յաղթականին թողելով (1473) եւ առաջին անգամ ըլլալով Օսմանցիներու Հայաստան մտնելուն պատճառ դարձաւ:

1514ին պարսկական Սեֆիսան Հարստութեան առաջին թաղաւորը Իսմայիլ Ա., յարձակեցաւ Սուլթան Սէլիմ Ա.ի վրայ, բայց Չալտըրան դաշտին մէջ յաղթուեցաւ ու Հայաստանի ամբողջ արեւմտեան եւ հարաւային մասերը, մինչեւ Ուրմիոյ լիւն, անցաւ Օսմանցիներուն ձեռքը: Իսկ Սուլթան Մուրատ Գ. (1575-1595), Պարսից վրայ արշաւելով, Շահ Աբաս Ա.ի (1585-1628) պարտաւերեց հաշտութիւն մը, որով ամբողջ Հայաստանը, Վերաստանը եւ Ատրպատականը գրաւեց 1585ին:

ՇԱՀ ԱՌԱՍ Ա. ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Հայերը, դժուր տաճկական տիրապետութենէն, Շահ Աբաս Ա.ի պատգամաւորութիւն մը զրկեցին՝ ա- նոր հովանաւորութիւնը խնդրելու համար: Շահը արդէն կը ծրագրէր իր կորսնցուցած երկիրները վերագրաւել, ուստի ընդառաջ զնաց Հայոց խնդրանքին, եւ 1603ին, մեծ ուժերով ետ առաւ Ատրպատականը եւ զրաւեցԱյ- րարատեան նահանգը. բայց Օսմանեան ահազին բանակ մը իր դէմ շարժման մէջ դրուած ըլլալու լուրն առնե- լուն պէս, որոշեց նահանջել եւ իր հետ տանիլ զրաւած երկիրներու բնակչութիւնը:

Այս բռնի գաղթը տեղի ունեցաւ 1605ին: Հայոց տուները, եկեղեցիները, վանքերը կրակի տրուեցան, ժողովուրդին տառապանքը աննկարագրելի չափերու հա- սաւ. Պարսիկները անխնայ կը սպաննէին մեկնիլ չու- զողները, ճառնպարհին յոգնածութեան եւ հիւանդու- թեան պատճառաւ ետ մնացողները խարազանի հարուած- ներու տակ կը մեռցուէին, Արաքս գետը անցնելու ատեն փոխադրութեան յատուկ մակոյկները քիչ ըլլալուն, ժո- ղովուրդը ստիպուեցաւ լողալով գետն անցնիլ ու շատեր կամաւ ու շատեր հոսանքէն տարուելով անհետացան:

Այս անլուր անզգամութիւններէն ազատուողները տարուեցան արքայանիստ Սպահան քաղաքը, որուն մօ- տերը Նոր Զուղա անունով քաղաք մը շինեց Շահը, ու գաղթականներուն տուաւ բացառիկ արտօնութիւններ եւ դիւրութիւններ: Շահը, Հայերը սիրաշահելու համար, տօնական օրերը եկեղեցի կ'երթար, երեւելի Հայերը ի- րեն սեղանակից կ'ընէր, Հայ մը նեղող Պարսիկը խու- տիւ կը պատժէր:

Օսմանցիք եւ Պարսիկները, 1620ի դաշինքով Հա- յաստանը իրենց մէջ բաժնեցին: Արեւելեան Հայաստանը,

Ս. Էջմիածինով միասին, եւ Արաքս գետը սահման ունենալով՝ մնաց Շահ Աբասին. իսկ Արեւմտեան Հայաստանէն դատ, Օսմանցիք Եգիպտոսի Սուլթաններու երկիրներն ալ գրաւեցին, որոնց մէջ էր նաեւ Կիլիկիան:

Շահ Աբասի յաջորդները, Հայոց հանդէպ հալածանքի քաղաքականութեան հետեւելով, Հայերը ստիպուեցան դադիթել Ասիոյ ամէն կողմերը, Հնդկաստան, Աֆղանիստան, Չինաստան եւ մինչեւ Ճալա, Սումատրա եւ Փիլիպեան կղզիներ:

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԱՆԿԱՍՈՒԹԻԻՆՆԸ

Շահ Աբաս Ա. Ղարաբաղը կիսանկախ վիճակի մէջ պահեց՝ դայն հինգ իշխանութիւններու կամ Մելիքութիւններու քաժնելով, որ ծանօթ է հաւմաւայի Մեղիքութիւններ անունով:

1.— Գիւլիստան կամ Թալիշ գաւառը, որ կը տարածուէր Գանձակի սահմաններէն մինչեւ Թարթար գետը եւ որուն տէրն էր Մեղիք Բէգլարեան տոհմը:

2.— Զրաբերդ գաւառը, Թարթար գետէն Սաչէն գետ, ուր կը տիրէր Մեղիք Իսրայէլեան տոհմը:

3.— Խաչէն գաւառը, Սաչէն գետէն մինչեւ Բալուչայ, որուն տէրն էր Հաւամն-Ջալալեան տոհմը:

4.— Վարամդա գաւառը, Բալուչայէն մինչեւ Դիլ-գափայտի լեռները, որուն կը տիրէր Մեղիք Շահնազարեան տոհմը:

5.— Տիգրակ գաւառը, Դիլգափայտի լեռներէն մինչեւ Արաքս գետ, որուն տէրն էր Մեղիք Աւանեան տոհմը:

1678ին, Էջմիածնի Յակոբ Դ. Զուղայեցի-Կաթողիկոսը, պարսկական Հայաստանի անկախութիւնը ձեռք բերելու համար ազգային գաղտնի ժողով մը կը գումարէ, ուր կ'որոշուի Հոովմի Պապին գերիշխանութիւնն ընդունիլ եւ Եւրոպայի պետութիւններուն դիմել: Ժողո՞

վականները՝ վեց աշխարհական եւ վեց կրօնաւորներ, համամիտ դանուելով, Յակոբ Կաթողիկոսը եւ Մելիք Իսրայէլեան 19 տարու Օրի երիտասարդը ճամբայ կը հանեն զէպի Յերոսպա: Կաթողիկոսը, 1680ին, Պոլսոյ մէջ կը վախճանի: Օրի, մինակը կ'անցնի Վենետիկ, ապա Յրանոս, ուր զինուորական դառնալով՝ Անգլիացիներուն ձեռքը գերի կ'իյնայ. յետոյ կ'անցնի Գերմանիա, ուր Պարստիկայի Յովհաննէս Վիլիէլմ իշխանը կը համոզէ իրեն աջակցելու համար եւ անոր կը խոստանայ Հայաստանի թագը:

Իշխանը կը թելադրէ որ Օրի մեկնի Հայաստան եւ տեղւոյն վրայ խնդիրը ուսումնասիրելով ծրարելու մը պատրաստէ (1698), բայց այս անգամ նորընտիր կրօնական պետերը Հոռովի ղերիշխանութիւնն ընդունելու զէմ կ'արտայայտուին, եւ միւս կողմէ, Յերոսպա վերադարձին, Օրիի խորհուրդը կը արուրի դիմել Ռուսաց Մեծն Պետրոս Յարին (1682-1725):

Մեծն Պետրոս խոստացաւ օգնել, բայց իր խոստումը յարգել չկրցաւ: Օրի քաղաքական նպատակներով դեռպան կարգուեցաւ Պարսկաստան, եւ Սպահան հասաւ 1709ին, երկար եւ կասկածելի ճամբորդութենէ մը ետք, որուն հետեւանքն այն եղաւ որ Շահը վարպետութեամբ զինքը դուրս հանեց: Օրի վերադարձին Ատրեստանի մէջ մեռաւ 1711ին: Օրիի վերջին տարիներու օգնականն էր Մինաս վարդապետ Տիգրանեան, Գանձասարի Ս. Յակոբ վանքի վանահայրը, որ վերջէն Աղուանից Եսայի Կաթողիկոսէն Արքեպիսկոպոս օծուելով Ռուսաստանի Հայոց առաջնորդ կարգուեցաւ:

Մինաս Արքեպիսկոպոս յաջողեցաւ շարժել Պետրոս Մեծի բանակը, որը եկաւ զրաւեց Տէրպէհաք. բայց փոխանակ յառաջանալու, Պարսից հետ հաշտութիւն կընքելով ետ դարձաւ (1723), իսկ Հայոց թելադրեց Ռու-

աստան գաղթել:

Այդ ատենները, Ղարաբաղի հարաւային կողմերը, Ղափանի շրջանին մէջ, Սիւնեցի Դաւիթ-Բէկ ի նպաստ անկախութեան մեծ յաջողութիւններով կը դործէր (1722): Մելիքները, Պետրոս Մեծէն յոյսերնին կարած, միացան Դաւիթ Բէկին և ընդհանուր ապստամբութեան գլխելով՝ 1724ին Ղարաբաղը յայտարարեցին անկախ:

Ապստամբ բանակին սպարապետն էր Մխիթար: Սպարակոյտի անդամներն էին՝ Հալիձարեցի Մելիք Փարսադան, անոր վեսան՝ Տէր Աւետիք Բախաւայ, Թորոս իշխան, Բալի գորավար և Մելիք Ստեփաննոս Շահաւեան: Պատերազմին ոճը Վահան Մամիկոնեանի սպարապետի անձն էր, այսինքն ճակատ ճակատի մեծ պատերազմներէ խուսափիլ: Այսպէսով Հայերը յաջողեցան դուրս քշել Պարսիկները:

Սաղայն, Օսմանցիք, առիթը նպաստաւոր համարելով, ուղեցին տիրել Ղարաբաղի, եւ եկան Դաւիթ Բէկը պաշարեցին Հալիձարի սմուր բերդին մէջ: Մխիթար սպարապետ և Տէր Աւետիք փոքրաթիւ դուռով մը օդնութեան հասնելով, ջարդեցին եւ ցրուեցին թշնամի բանակը, ձեռք անցընելով անթիւ աւար և 148 օսմանեան դրօշ (1727): Իսկ Պարսից նոր Շահը Թահմազ Բ. (1722-1732) հաշտուեցաւ Հայոց հետ, Դաւիթ Բէկին տալով «Իշխանաց իշխան» տիտղոսը: Ղարաբաղը կատարելապէս անկախ էր, ան իրաւունք ստացաւ իր անունով դրամ կոխելու: Բայց Ազուլիսի Մելիք Մուսի իշխանը չուցեց հնազանդիլ նոր իշխանութեան, ու Դաւիթ Բէկ մեռաւ 1728ին, պաշտելի և գիւլաղնական անուն մը թողով:

Ղարաբաղի անկախութիւնը եղաւ կարճատեւ. ան զրհն եղաւ ներքին անհամաձայնութեանց, եւ Տաճիկները 1730ին վերջնականապէս կրցան դրաւել զայն՝ Տէր

Աւետիքի մատնութեամբ :

Ղարաբաղի անկումէն վերջ Հայաստան տարիներ շարունակ Պարսիկներու եւ Թուրքերու կռուախնձորը դարձաւ . երկու բանակներու ընդհարումները Հայկական հողերու վրայ՝ կրկին ստիպեց հայ ժողովուրդին որ դադրականի ցուպը ձեռք առնէ , ամայի թողելով իր բընաշխարհը : Անոնք հազարներով գացին հաստատուելու Արեւելեան Եւրոպայի մէջ (Լեհաստան , Մոլտաւիա , Թըրանսիլվանիա եւ Հունգարիա . այսօր անոնց սերունդները ամբողջովին ձուլուած են եւ իրենց հայութիւնը պատմութեան անցած է :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

ՊԱՐՍԻՅ , ՌՈՒՍԻՈՅ ԵՒ ԹՈՒՐԿԻՈՅ ՄԻՋԵԻ

Ղարաբաղի անկախութեան ցաւալի վերջաւորութիւնը , փոխանակ վհատեցնելու , ա՛լ աւելի դրդած էր Մեւլիքներու եւ հայ ժողովուրդի ազատութեան տենչը : Անոնք աչքերնին յառած պահեցին Ռուսիոյ վրայ , օգնութեան հրաւիրեցին նաեւ Վրաստանը եւ Պարսկաստանի մէջ յայանուող նոր ուժի մը՝ Աղա Մէհմէտ Խանէն առաջարկները մերժեցին : Բայց Աղա Մէհմէտ Խան յաջողեցաւ դրաւել Կովկասը , սփռելով մահ ամէն կողմ (1796) : Ռուսական բանակը վերջապէս շարժեցաւ , եւ 1797ին , ձեռք անցուց Պարսկական Հայաստանի մէկ մասը :

Պարսիկները , 1826ին , Աբաս Միրզայի օրով կրկին յարձակեցան Ռուսիոյ վրայ : Անպատրաստ Ռուսերը Հայոց օգնութիւնը խնդրեցին , եւ Ռուսաստանի Հայոց Առաջնորդը՝ Ներսէս Աշտարակեցի (1843-1857) կամաւորներու գունդով մը միացաւ Պաւլիկիի բանակին եւ Պարսիկները պարտութեան մատնեցին : 1828ին Նախիջեւանի եւ Երեւանի խանութիւնները անցան Ռուսերուն ձեռքը , որոնք խոստացած էին ստեղծել Հայկական ինք-

նալար աշխարհ մը, բայց խոստումնին չյարգեցին :

Նոյն տարին Ռուսերը Տաճիկներէն զբաւեցին նաեւ Կարսը, Ախալքալաքը, Կարինը, Ալաշկերտը, Խնուսը Բաբերդը, եւ Եւրոպական Թուրքիոյ կողմէն մտան Ադրիանուպոլիս, ուր կնքուեցաւ հաշտութիւն մը, 4 Սեպտեմբեր 1829ին : Այս դաշնագրով Ռուսերը տաճիկական հողերէն եւ Հայաստանէն պահեցին միմիայն Անափա, Փոթի, Ախալքալաք եւ Ախալցխա :

Այս պատերազմներու ընթացքին, մեծ թիւով Հայեր Պարսկահայաստանէն եւ Տաճիկահայաստանէն դէպի Ռուսաստան եւ Ռուսահայկական սահմանները գաղթեցին :

1877ին, Ռուսերը կրկին պատերազմի բռնուեցան Օսմանցիներուն հետ ու պարտադրեցին Այ-Սբէֆանուսի եւ ապա Պերլինի դաշնագրութիւնը՝ 1878ին : Ռուսերը Կարինէն եւ Բալաղիտէն, զորս զբաւած էին, քաշուեցան ու իրենց պահեցին Պաթումը, Աջարիան, Արդուինը, Օլթին, Արտասանը, Կարսը, Անին եւ Կաղզուանը : Այս պատերազմին, ռուսական բանակին մէջ շատ մը բարձրաստիճան Հայեր կային՝ Իշխան Մարտաթիան, Մովսէս Երկայնաբազուկ Արդութեան, Լարիս Մելիքեան, Տէր Դուկասեան, եւայլն :

Հայաստան բաժնուած էր Պարսից, Ռուսիոյ եւ Թուրքիոյ միջեւ : Հայերը, պահ մը փորձեցին կեանքի լաւազոյն պայմաններ ստեղծել տիրապետող երկիրներու օրէնքներուն ներքեւ : Քաղաքական անկախութիւն հետապնդելէ պատրաստ էին ձեռք քաշել, ու ամենուրեք ինքզինքնին նուիրեցին ժողովուրդի դատարարակութեան եւ մտաւոր կրթութեան : Ռուսաստանի մէջ առնո՞ք նախանձախնդիր էին պահելու կրօնական, ազգային եւ մշակութային անկախութիւն : Բայց...

1903ին, Խրիմեան Հայրիկի Կաթողիկոսութեան օռ

րով, Ռուսերը դոցեցին հայ վարժարանները եւ եկեղեցական կալուածները զբաւելու ելան: Հայերը արտակարգ քաջութեամբ եւ միահամուռ ուժերով պաշտպանեցին իրենց իրաւունքները եւ յաջողեցան 1905ին Յարին հրովարտակը յետս կոչել տալ, ու հայ-թաթարական կըսիւններուն մէջ, որոնք կատարուեցան Ռուսերու հաճութեամբ, պատուով եւ փառքով դուրս եկան:

ՏԱՃԿԱՀԱՅՅԵՐՈՒ ՄԱՐՏՆՉՈՒՄՆԵՐԸ

Օսմանցիներու փառքի շրջանին, երբ Յաթիհ Մէհմետ Բ. 1453ին Պոլիսը գրաւեց, Փոքր Ասիայէն Հայեր հրաւիրեց իր նոր մայրաքաղաքը՝ Յոյները հակակշռելու նկատումներով, ու Պրուսայի Հայոց Առաջնորդ Յովակիմ Եպիսկոպոսը Պոլիս տանելով, զայն Տաճկահայաստանի ընդհանուր Հայոց Պատրիարք անուանեց, ու Հայերը կրօնական եւ ազգային խնդիրներու շուրջ առանձնաչնորհումներ ստանալով՝ կապուեցան Պոլսոյ Պատրիարքարանին:

Տարիներու ընթացքին, պատրիարքական իշխանութիւնը չարաչառութեանց եւ ներքին խռովութեանց նոր ասոյթարէզ մը դարձաւ, ժողովուրդը իր մեծերուն կամայականութեանց վերջ տալու համար, կառավարութենէն պահանջեց որ իրեն իրաւունք արուի ազգային գործերը գեկավարելու:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այս շարժման գլուխ կանդնած էր ի սկզբան արիեստաոք դասակարգը, բայց վերջէն բարձր կրթութեամբ օժտուած ազատամիտ ազգայիններ, ինչպէս Գ. Օտեան, Ն. Պալեան, Ռուսիմեան, Մերվիչէն եւ Ազաթօն, եղան ժողովուրդին առաջնորդները ու խմբագրեցին Հայոց Ազգային Սահմանադրութեան յօդուածները, որ 1863 Մարտ

29ին. Բարձրագոյն Դռնէն վաւերացուելով՝ պետական օրէնքի հանդամանք ստացաւ :

1863էն յետոյ, Տաճկահայերը, տեսակ մը կիսանկախ դրութեամբ կը կառավարուէին Ազգային Երեսփոխանական Ժողովով մը, ներքին եւ կրօնական գործերու համար :

Աւելորդ չենք սեպեր հոս դնելու այդ Սահմանադրութեան առաջին եւ վերջին յօդուածները, որոնք հայ ազատական եւ քաղաքացիական գիտակցութեան վայլուն մէկ ապացոյցը կու տան :

«Ազգին ամէն մէկ անհատ առ Ազգը պարտաւորութիւններ ունի : Ազգն ալ իր կողմէն առ ազգային ամէն մէկ անհատ պարտաւորութիւններ ունի : Դարձեալ ամէն մէկ անհատ իրաւունքներ ունի Ազգէն եւ Ազգն անհատներէն : Ուստի, Ազգն ու ազգայինք փոխադարձ պարտեօք կապուած են իրարու հետ . անանկ որ մէկին պարտաւորութիւնքը միւսին իրաւունքն են :»

«Երեսփոխանական վարչութեան հիմը՝ ԻՐԱՒԱՆՑ ու ՊԱՐՏՆԱՑ սկզբունքն է, որ արդարութեան սկզբունքն է . իր ոյժը ձայնից բազմութեան մէջ կը կայանայ, որ օրինաւորութեան սկզբունքն է :»

10.— ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ

Թէեւ մէկ կողմէ Սուլթանները Հայերուն կարգ մը արտօնութիւններ կու տային եւ իրենց մայրաքաղաքի հայութեան հանդէպ թոյլատու դիրք մը բռնած էին, բուն իսկ երկրի հայ ժողովուրդին վրայ ծայր տուաւ հարձանքի մտածուած քաղաքականութիւն մը . հին եւ նոր Թուրքերը համաձայն էին Հայերը ընկճել միանգամ

ընդ միշտ, եւ գաւառներու մէջ մասնակի սպանութիւններն ու կողոպուտի եւ բռնութեան դէպքերը շատցան:

Հայերը ստիպուեցան դիմել եւրոպական պետութեանց, որոնք կրցած էին թուրքերէն ազատել ուրիշ քրիստոնէայ ազգեր, ինչպէս Ռուսիայիները, Յոյները, Սերպերը եւ Պուլկարները: Այդ միջամտութիւններուն շնորհիւ, 1856ին արդէն կը խոստացուէր երկրին մէջ բարեկարգութիւններ մտցնել. բայց հակառակ ատոր տեղի ունեցան Չարդեր, 1845ին՝ Լիբանանի մէջ եւ 1860ին՝ Լիբանանի եւ Սուրիոյ մէջ, իսկ 1862ին փորձուեցաւ վերջ տալ կիսանկախ Զէյթունին: Սուլթանին բանակները պարսուեցան, եւ արտաքին միջամտութեամբ կարելի եղաւ հաշտութիւն գոյացնել:

Արտաքին միջամտութիւնը հրաւիրելու յանդուզն եւ ուղղակի փորձը ըրած է Ներսէս Պատրիարք Վլարժապետեան, 1878ին, երբ ռուսական բանակը Այ-Ստեֆանոս հասաւ: Այ-Ստեֆանոսի դեսպանաժողովով կնքուած դաշինքին մէջ աւելցուեցաւ 16երորդ յօդուածը (3 Մարտ 1878), որ Հայկական նահանգներուն մէջ բարենորոգումներ մտցնելու խոստումները կը պարունակէր, եւ ամէն բանէ առաջ կեանքի ապահովութեան երաշխիքներ:

Այս յօդուածը, նոյն տարուոյ Յուլիսին, Պերլինի Վեհաժողովին նիւթ եղաւ, ուր Հայոց կողմէ պատգամաւոր էին Խրիմեան Հայրիկ, Խարէն Աբբ. Նարպէյ, Ստեփան Փափագեան եւ Միկառ Զերոզ:

Անգլիացիները, նախապէս համաձայնած ըլլալով թուրքերուն հետ, Հայոց վերաբերեալ նախնական յօդուածը կրճատուեցաւ եւ փոխարինուեցաւ 61երորդ յօդուածով մը, որը իր կարգին մեռեալ գիր մը եղաւ յետագային:

Վեհաժողովի պատգամաւորները վերադարձան դառն յուսախաբութեամբ, ու իրենց հետ բերին նոր կար-

պախօս մը՝ «Օտարէն յայտ չկայ»։ Շուտով կազմուեցան
գաղտնի կազմակերպութիւններ, մէկ կողմէ պայքարե-
լու համար բռնութեանց դէմ եւ միաժամանակ իրակա-
նացնելու համար Հայաստանի ազատագրումը։ Եւրոպա-
յի մէջ հիմնուեցաւ Հնչակեան Յեղափոխական Կուսակ-
ցութիւնը (1887), ժողովուրդը յեղափոխութեան պատ-
րաստելու ծրագրով, իսկ երեք տարի վերջ, 1890ին, Կով-
կասի մէջ կազմուեցաւ Հայ Յեղափոխականների Դաշ-
նակցութիւնը։

Հայ ժողովուրդը ուխտեց պատուով մեռնիլ. մէջ-
տեղ ելան անձնուրացութեան, քաջութեան եւ հայրենա-
նուէր ասպետներու փառանդ մը, որ սեւէ աղբի պատիւ
պիտի բերէր։

Թուրքերը պատասխանեցին արեան մէջ խեղդելով
1894ի Սասունի ըմբոստութիւնը, 1895ի համլետեան ջար-
դերը շարունակուեցան մինչեւ 1909ի Ատանայի ջարդը,
որ տեղի ունեցաւ Օսմանեան Սահմանադրութեան վերջ
«Երիտասարդ Թուրքերու» արիւնարբու վոհմակին կող-
մէ եւ որոնք բարբարոսութեան ամէն չափանիշ խլեցին,
1915ին սպանդանոց տանելով ամբողջ ազգ մը, հայկա-
կան հարցը ջարդերով խեղդելու համար, համաշխար-
հային պատերազմին առիթէն օգտուելով, եւ պետու-
թեանց կողմէ հայկական դաւառներու բարենորոգու-
թեանց հսկելու համար զրկուած չօֆ եւ վեհաճեցնել եր-
կու եւրոպացի քննիչները վերագարձնելէ յետոյ։

Ամէն տարի Ապրիլ 24ին, աշխարհի բոլոր կողմերը
ցրուած Հայութիւնը, երկիւղածութեամբ կը հաւաքուի,
յարգելու յիշատակը բոլոր անոնց՝ մտաւորական կամ
պարզ գիւղացի՝ որոնք հայրենիքի սրբազան զոհերն ե-
ղան, ու նորոգելու իրենց դարաւոր ուխտը՝ Հայաստա-
նի անկախութեան իրագործումը եւ պահպանումը։

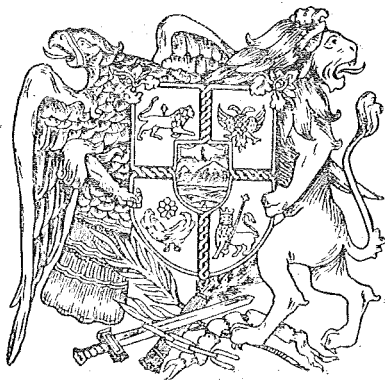
ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՈՒՆՔԸ

Բայց թուրքերը ո՛չ կրցան Հայերը ջնջել եւ ոչ ալ հայկական խնդիրը, զանգուածային կոտորածի եւ տեղահանութեանց ընթացքին, ձեպէլ Մուսայի բարձունքներէն մինչեւ Վան, անցնելով Ուրֆայէն, Շապիւն Գարաիսարէն, հայ ժողովուրդի աննման հերոսները արժեցուցին իրենց դարաւոր համբաւը: Կովկասի մէջ կազմուեցան հայկական կամաւորական զուեղեր, թիւով եօթը, որոնց հրամանատարներն էին՝ Ազգային դիւցազնական հերոս՝ Անդրանիկ, օգնական ունենալով Սմբատը, երկրորդ զուեղին հրամանատար՝ Հատկապատ, երրորդին՝ Դրօ եւ Արմէն-Կարօ, Չորրորդին՝ Քեռի, Հինգերորդին՝ Վարդան, Վեցերորդին՝ Չանփարադեան եւ Պանդուխտ, Եօթներորդին՝ Իշխան Յովսէփ Արղուբեան:

Կամաւորական հրամանատարներուն հետ կը գործակցէին նաեւ Առիժառիթուն Մուրատ, Սեպուհ, Գէլի Ղազար, Խեչօ եւ ուրիշներ:

Հայ կամաւորական խումբերը ամենուրեք ամենափառաւոր կռիւները մղեցին, անոնք միշտ յառաջադաճ գիրքերուն մէջ կուուեցան, եւ պատերազմի յայտարարութեան սկիզբին ոռոտական կովկասեան բանակը ծանր պարտութենէ մը փրկեցին:

Վերոյիշեալ հայ զէնքի ասպետներուն անունին քով ամէն Հայ Սկաւտ հպարտութեամբ եւ մասնաւոր հօգածութեամբ պէտք է սորվի անունները Ազբիւր Սերաբներու, Գէարգ Չավաշներու, Հրայր Դժոխքի, Պոյաֆեաններու, Նիկոլ Տոււաններու եւ բոլոր անոնց սրտք Օսմանեան բանտերու եւ կախաղաններու վրայ եւ ուսական ստանամանիքներու մէջ մահացան:

11. — ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(28 ՄԱՅԻՍ 1918)

1914էն 1918 տեւող համաշխարհային պատերազմը Հայոց համար եղաւ Մեծ Եղեռնի շրջան մը, բայց եւ միանգամայն բերաւ մեծ պատեհութիւն մը, մեծապէս որ մեր պատմութիւնը արձանագրած ըլլայ:

Հայկական աշխարհը, իրաւ է, դարձած էր աւերակ եւ իր բնակիչներէն դատարկուած, բայց իր ժառանգական թշնամին՝ Թուրքը՝ պատերազմէն սպառած էր: 1917ին, Հոկտեմբերեան Մեծ Յեղափոխութենէն ետք, սուտական բանակը քաշուեցաւ Կովկասէն եւ Հայկական նահանգներէն:

Ամբողջ Անդրկովկասը ձգուած էր իր բախտին: 1917 Նոյեմբերին ան ինքզինքը յայտարարեց անկախ ու կոչուեցաւ Անդրկովկասի Դաշնակցային Դեմոկրատիա Հանրապետութիւն, որուն մաս կազմեցին Վրացիները, Հա-

յերը եւ Կովկասի Թաքարները :

Նոր Դաշնակցային Հանրապետութիւնը ենթարկուեցաւ թուրք եւ դերման յարձակումներուն, եւ Հայաստանի ու Վրաստանի մէկ մասը շուտով գրաւման ենթարկուեցաւ. թուրքերը յառաջացան ու դրաւեցին Պաքուն, Թաթարներուն օժանդակութեամբ :

Անդրկովկասը բաղկացնող երեք ժողովուրդները, թուրքերուն ճնշումին տակ, ստիպուեցան առանձին առանձին հաշտութիւն կնքել Պաթումի մէջ, Անդրկովկասի Խորհրդարանը լուծուեցաւ եւ Հայերը, ստիպուած, իրենք ալ իրենց կարգին Հայաստանը յայտարարեցին միացեալ եւ անկախ, 1918 Մայիս 28ին :

Մինչ այդ սակայն հայկական բանակը Ղարաքիլիսէի կռիւով կասեցուց թրքական յառաջխաղացումը, եւ Սարգարատի կռիւներուն մէջ յաջող դուրս եկաւ :

Անկախ Հանրապետութիւնը կը պարունակէր Արարատեան նահանգը՝ Երեւան մայրաքաղաքով, եւ ստացաւ Հայաստանի Հանրապետութիւն անունը :

1918ի Դաշնակիցներու յաղթանակը ստիպեց թուրքերը պարպել ամբողջ Ռուսական Հայաստանը, ու 10 հազար քառակուսի քիլոմէթրէն ան ընդարձակուեցաւ եւ կազմեց 60 հազար քառակուսի քիլոմէթր տարածութեամբ երկիր մը, որուն Սեւոյի հաշտութեան դաշնադիրը պիտի դար կցելու թրքահայաստանէն կարելուր մաս մը :

Սեւոյի դաշնադիրը ստորագրուած է 1920 թուի Օգոստոսին :

Թուրքերը ընդդիմացան Սեւոյի դաշնադրի գործադրութեան, իսկ Դաշնակիցները չուզեցին զէնքի ուժով պարտադրել զայն, դրժելով իրենց փոքր դաշնակիցին ըրած խոստումները, որմէ քաջալերուած, Թուրքերը

1920 Սեպտեմբերին պատերազմ յայտարարեցին նորահազմ Հանրապետութեան դէմ: Անոնք շատ շուտով կըրցան դրակել Կարս բերդաբաղաւաքը եւ երկրին կէսը: Հայոց համար միակ ելքը խորհրդային Ռուս մեծ Հանրապետութեան ուղեգրի՞ն ընդունելն էր, ինչ որ կատարուեցաւ 1920 Նոյեմբեր 29ին:

Հայաստանի անկախութիւնը եղաւ երազային: ահաւոր էին այն դժուարութիւնները որոնց ստիպուած էին դէմ դնել օրուան վարիչները. երկիրը լեցուած էր սղորմելի վիճակի հասած դաղթական եւ որբ բազմութեամբ. սովը, թշնամին ժամանակ չտուին, որպէսզի ան կարենայ ոտքի կանգնիլ:

Սակայն, իր կարճատեւ իշխանութեան ընթացքին, հայ նորահազմ կառավարութիւնը լիովին դիտակցեցաւ հայ նորահաս սերունդին կատարելիք դերին, որուն կազմակերպութեանը համար Պոլսոյ մէջ եւ ապա Հայաստանի մէջ առաջ նետուեցաւ Հայ Մարմնակրքական Բնդհանուր Միութիւնը, որը շուտով ճանչցուեցաւ որպէս պետական կազմակերպութիւն, ու պետական պաշտօնեայի կարգին դասուեցան Հ. Մ. Ը. Մ. ի կողմէ Պոլսէն ղրկուած ղեկավարները՝ Վահան Չերազը (*) եւ իր ընկերները:

(*) Հ. Մ. Ը. Մ. ի սերունդները հպարտութեամբ կրնան յիշել որ Վահան Չերազ հայ-թրքական պատերազմի ծագելուն առաջին օրն իսկ, պետական պաշտօնէութենէ հրաժարած եւ անվիջապէս մեկնած է կրակի առաջին գծին վրայ, ոչ միայն հայրենիքի պաշտպանութեամբ, այլ ամբողջական Հայաստանի ազատութեամբ:

12. — ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՆԳԱՄ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

(29 ՆՈՅՆՄԱՐԵՐ 1920)

Կարսի յոյժ անսպասելի անկումը 20 Հոկտեմբեր 1920ին, վերջ տուաւ Հայաստանի Հանրապետութեան :

Նախապէս արդէն Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները մերժած էին ստանձնել Հայաստանի Հագաւտարութիւնը, իսկ Դաշնակիցները հանդիսատեսի դեր կատարեցին հայ-քրքական պատերազմի ընթացքին, եւ թող տուին որ մանուկ Հայաստանը արորուի: Այդպէսով անոնք նպատակեցին թրջական ուժերու վերակազմութեան :

Հայ ժողովուրդի Փիղիքական գոյութեան եւ ապագայի վերելքի միակ ապաւէնը ուրեմն կը հանդիսանար

Սովետական Ռուսաստանը, որուն ազգութիւններու վերարեմամբ ընդգրկած նոր եւ բարեպատե՛հ տեսակէտները շատոնց արդէն հրապուրած էին Հայ Համայնապարզեկավարները :

Որբաջած ու սրիւնաքամ Հայաստանը, 29 հազար քառակուսի քիլոմէթր տարածութեամբ, դարձաւ Սորհրդային Միութեան անդամ եւ կոչուեցաւ Հայաստանի Մոցիւլիստական Սովետական Ռէպուպլիքա :

Հակառակ իր փոքրաթիւ բնակչութեան եւ փոքրածաւալ հանդամանքին, Հայաստան քառորդ դարու շինարարական խանդավառ աշխատանքով՝ պատուոյ տեղն ունի Սորհրդային Մեծ Միութեան մէջ, եւ առիւծի բաժին բերաւ վերջին ահաւոր պատերազմը յաղթութեամբ պսակելու մարտնջումին մէջ :

Երբ այս տողերը կը գրուին, ամէն Հայ սրտատրոփ կը յուսայ որ Սորհրդային Միութիւնը պիտի չլքէ իր արի եւ հերոս դաշնակիցին՝ Հայ Ժողովուրդին արդար դատը, ինչպէս բրին առաջին մեծ պատերազմի իր դաշնակիցները :

Ներգաղթը՝ որ Հայոց պատմութեան մէջ անազին անգամ արձանագրուած երջանիկ մէկ պարագան է, արդէն իսկ կը բաւէ ամէն գովեստ եւ օժանդակութիւն չըզլանալու Հայոց օրուան զեկավարութեան, ու լաւագոյն զբաւականն է առաւելագոյնը յուսալու :

Իսկ մեզ համար, սիրելի եղբայր Սկառու, մեր խոստումը կը մնայ միշտ նոյնը, «Ծառայել Հայրենիքիս» : Մնալ հաւատարիմ հայ Ժողովուրդի զարաւոր մշակոյթին եւ ընթանալ անսայթաք՝ լիովին իրագործելու համար իր արդար տենչերը :

(Վերջ Ա. Հատրիմ)

ՆԻԻԹԵՐՈՒ ՅԱՆԿ

Յառաջաբան	Գր. Յակոբեանէ	52
Նախաբան		7
Զօր. Պէյրուն Փառւրլի նամակը Հ.Մ.Ը.Մ.ի ուղղուած		10

Ա. Մ Ա Ս

ՍԿԱՌԻՏՈՒԹՅԱՆ ՅԱՌԱՋԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ԵՒ
Հ.Մ.Ը.Մ.Ի ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ասպետականութիւն		19
Պատանիներու դաստիարակութիւնը հին Հայոց մէջ		25
«Կորիկներու» կազմակերպութիւն		35
Զարգաշական Ընկերութիւն		39
Սկառտութեան գաղափարականութիւնը		45
Սկառտութեան կազմակերպութիւնը եւ իր յառաջ- գիւմութիւնները		50
Սկառտութեան հին դպրոցները		52
Պատմութիւն սկառտական շարժման		54
Սկառտական պատմութիւնը իր հիմնադրին կողմէ		57
Սկառտութեան մուտքը Հայոց մէջ		67
Հ.Մ.Ը.Մ.ի հիմնարկութիւնը ըստ Գր. Յակոբեանի		72
Հ.Մ.Ը.Մ.ի համառօտակի պատմական գիծերը		77

Բ. Մ Ա Ս

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐՔԵՐԸ

Սկառտական շարքեր		89
Ի՞նչպէս սկառտ ըլլալ		89
Էական պայման մը՝ կարգապահութիւն		91
Սկառտական խմբակը		92
Առաջնորդը		94
Սկառտական խումբեր		96
Խմբապետը		96
Քարտուղարը		99
Վարչական բաժանումներ		100

Գ. Մ Ա Ս

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐ ԵՒ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Նորընծայ	109
Խոստումը եւ խոստման արարողութիւնը	111
Դաւանանքը	114
Դաւանանքի յօդուածներուն բացատրութիւնը	115
Նշանաբանը	124
Նշանակը	124
Բարեւը	125
Նշանը (սկառուական նշան կամ ձեռքի սեղմում)	128
Կարգերը (սկառուական)	128
Աստիճանները (սկառուական)	129
Տարագը	130
Կարգապահական վարժութիւններ	133
Հանգոյցներ (նորընծայի)	138
Հետախուզական նշաններ նորընծայի	141
Կողմնացոյց	143
Հայերէն գրել եւ կարդալ	146
Հայոց ցեղային ծագումը	146
Հայաստանի Աշխարհագրութիւն	151
Քարտէս Հայաստանի	152
Դրօշներ	158
Միութեան դրօշները	162
Դրօշի յարգանքը	164
Մարմնոյ գլխաւոր մասերը	165
Պահակի մը պարտականութիւնները	167
Քիմի պատմութիւնը	172
Քիմի խաղը	176
Մագլցիւրը	177
Ձեռական աշխատանք	177
Բ. կարգի սկառու. պայմաններ	179
Վրան կանգներ	182

Կացինը եւ իր գործածութեան եղանակները	183
Կրակ վառել	187
Օնախ շինել	189
Կերակուր եւ անուշեղէն պատրաստել	196
Կապեր Բ. կարգի	197
Հետախուզական նշաներ Բ. կարգի	199
Հիւղակ շինել	201
Մարմնոյ ներքին գործարանները և անոնց պաշտօնը	202
Առողջապահութիւն	206
Մարգամբ	225
Անմիջական օգնութիւն	236
Կարմիր խաչի պայուսակին դեղերը	240
Քայլ (սկաւառական)	241
Կողմնաճանաչութիւն	242
Օդի նախագուշակութիւններ	248
Հովի ուղղութիւնը նշոյեալ կերպ	250

Գ. Մ Ա Ս

Ա. — Աւանդական պատմութիւն. Հայկազանց Հարստութիւն	253
Բ. — Քննական կամ իսկական պատմութիւն	
1. Պարսից իշխանութեան շրջան	258
2. Մակեդոնական եւ Սելեւկեան շրջան	258
2. Ազգային անկախ իշխանութիւն	
ա) Արտաշէսեան Հարստութիւն	259
բ) Արշակունեաց Հարստութիւն	262
Քրիստոնէութիւն	264
4. Բաժանում Պարսից եւ Բիւզանդիոնի միջեւ Հայ գրերու գիւտը	267 268
5. Մարգպաններու և Ոստիկաններու շրջան	269
Առաջին հայկական ապստամբութիւն	269
Երկրորդ հայկական ապստամբութիւն	272
Յրրորդ հայկական ապստամբութիւն	273

Գ. Մ Ա Ս

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐ ԵՒ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Նորընծայ	109
Խոստումը եւ խոստման արարողութիւնը	111
Դաւանանքը	114
Դաւանանքի յօդուածներուն բացատրութիւնը	115
Նշանաբանը	124
Նշանակը	124
Բարեւը	125
Նշանը (սկառուական նշան կամ ձեռքի սեղմում)	128
Կարգերը (սկառուական)	128
Ատիմանները (սկառուական)	129
Տարագը	130
Կարգապահական վարժութիւններ	133
Հանգոյցներ (նորընծայի)	138
Հետախուզական նշաններ նորընծայի	141
Կողմնացոյց	143
Հայերէն գրել եւ կարդալ	146
Հայոց ցեղային ծագումը	146
Հայաստանի Աշխարհագրութիւն	151
Քարտէս Հայաստանի	152
Դրօշներ	158
Միութեան դրօշները	162
Դրօշի յարգանքը	164
Մարմնոյ գլխաւոր մասերը	165
Պահակի մը պարտականութիւնները	167
Քիմի պատմութիւնը	172
Քիմի խաղը	176
Մագլցիլը	177
Չեռական աշխատանք	177
Բ. կարգի սկառու. պայմաններ	179
Վրան կանգնել	182

Կացինը եւ իր գործածութեան եղանակները	183
Կրակ վառել	187
Օճախ շինել	189
Կերակուր եւ անուշեղէն պատրաստել	196
Կապեր Բ. կարգի	197
Հետախուզական նշաներ Բ. կարգի	199
Հիւղակ շինել	201
Մարմնոյ ներքին գործարանները և անոնց պաշտօնը	202
Առողջապահութիւն	206
Մարգանֆ	225
Անմիջական օգնութիւն	236
Կարմիր հաշի պայուսակին դեղերը	240
Քայլ (սկառուտական)	241
Կողմնաճանաչութիւն	242
Օդի նախագուշակութիւններ	248
Հովի ուղղութիւնը նշդելու կերպ	250
Գ. Մ Ա Ս	
Ա. — Աւանդական պատմութիւն. Հայկազանց Հարստութիւն	253
Բ. — Քննական կամ իսկական պատմութիւն	
1.- Պարսից իշխանութեան շրջան	258
2.- Մակեդոնական եւ Սելեւկեան շրջան	258
2.- Ազգային անկայս իշխանութիւն	
ա) Արտաշէսեան Հարստութիւն	259
բ) Արշակունեաց Հարստութիւն	262
Քրիստոնէութիւն	264
4.- Բաժանում Պարսից եւ Բիւզանդիոնի միջեւ Հայ գրերու գիտը	267 268
5.- Մարգարաններու և Ոստիկաններու շրջան	269
Առաջին հայկական ապստամբութիւն	269
Երկրորդ հայկական ապստամբութիւն	272
Երրորդ հայկական ապստամբութիւն	273

Արարական արշաւանք	274
6.- Ազգային իշխանութեան Գ. շրջան Բազմատունեաց Հարստութիւն	276
7.- Սելնուկներու արշաւանքը	280
8.- Հայերը Կիլիկիոյ մէջ. Ռուբինեանք	281
9.- Օտար տիրապետութեան շրջան Շահ Աբաս Ա. եւ Հայերը	290
Ղարաբաղի անկախութիւնը	292
Հայաստանի բաժանումը	293
Տաճկահայերու մարտնչումները	296
Ազգային Սահմանադրութիւն	298
10.- Հայկական հարցը	299
Հայութեան երկունքը	302
11.- Հայաստանի Անկախութիւնը	303
12.- Սովետական Հայաստան	306

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

Ազգ. Սկաւռտ Պետ Գրիգոր Յակոբեան	6
Լորտ Պէյտըն Փաուըլ	14
Քէփ. Թէսիկըրի այցելութիւնը	16
Ազգային Հերոս Զօրավար Անդրանիկ	18
Աւարայրի ոգեկոչում	32
Սկաւռտական Ա. խումբ, Գր. Յակոբեանի կազմած	67
Սկիւտարի 1913ի Սկաւռտական խումբը	69
Հայկ Ճիգմէնեան	73
Սկաւռտական միջազգային տողանցք Պոլսոյ մէջ	78
«Նոր դպրոց»ի սկաւռտները	80
Պաւլիկի սկաւռտները	82
Ֆիլիպէի եւ Թաքար-Փազարներէի սկաւռտները	84
Դամասկոսի հայ եւ արաբ սկաւռտները	86
Հայ կայտեր Պոլսոյ մէջ	88

Կենդանիներու գլուխներ խմբակի դրօշի համար	93
Սաօ Փառւոյնի սկառուները	98
Երուսաղէմի սկառուները	101
Սկիւտարի մարգարանին մէջ փորձ	104
Գարակէօգեանի և Եսայեանի սկառուներէն մաս մը	106
Ա. խոստման արարողութիւն Պոլսոյ մէջ	108
Էսայեան խումբի խոստումը	110
Նորընծայի նշանակ	111
Բարեւի կերպեր	126
Սկառուական տարագ	131
Հաւաքումի կերպեր	137
Կապեր եւ հետախուզական նշաններ նորընծայի	139
Կողմնացոյց	143
Քարտէս Հայաստանի	152
Դրօշներ	163
Արմաշի կօշկակար սկառուներ	178
Բ. կարգի նշանակ	179
Վրան	182
Կացինի գործածութիւն	184
Օնախներ	189
Բ. կարգի կապեր	198
Բ. կարգի հետախուզական նշաններ	199
Հիւղակներ	201
Մարգանքի փորձեր	229 եւ 231
Կողմնաճանաչութիւն	245
Ալփորվիլի սկառուներ	252
Փարիզի Կայտեր	257
Հայաստանի Հանր. Զինանշան	303
Սովետ. Հայաստանի Զինանշան	306

ՆՇՄԱՐՈՒԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Սլոալ	Ուղիղ
7	վերէն 2	էնժէն .	էնժէնիէօռ
15	վարէն 4	Պաղեստին իմէջ	Պաղեստինի մէջ
23	վերէն 16	ասպ տներէ	ասպեաներէ
30	վերէն 5	Կամաւորականներու	Կամաւորականներու
45	վարէն 10	սուտ	սուր
46	վերէն 5	Երկու վայտերու	ամէնէն խոնաւ տե-
46	վերէն 6	Երկու	Երկու
46	վարէն 4	նախանձախնդիր	նախանձախնդիր
48	վերէն 6	ապոհօվութիւն	ապահօվութեան
49	վերէն 3	վերաբերմունքը	վերաբերմունքը
72	վարէն 4	համախմբելով	համախմբելով
76	վերէն 12	առարկայ	առարկայ
76	վերէն 14	դուքեմ	դուքեան
77	վերէն 4	վիլաք	վիթալ
83	վերէն 10	Եփկտեմբեր	Դեկտեմբեր
83	վարէն 4	իմ	են
97	վերէն 4	պատասխանատու	պատասխանատու
102	վարէն 5	ՄԱՐՄԻՐ	ՄԱՐՄԻՆ
109	վարէն 15	նրեկայացնեն	նրեկայացնեն
114	վարէն 14	հաւատարիմ	հաւատարիմ
120	վերէն 13	օգնութիւններ	օգնութիւններ
121	վարէն 13	թափուած	թամբուած
123	վերէն 11	խնամքոտ	խնամքով
123	վերէն 4	չկարանցներու	չկորանցներու
124	վարէն 11	իտալը	իտալը
125	վերէն 11	յիշեմք որ	յիշեն , որը
125	վարէն 14	բարեկամութիւն	բարեկամութիւն
125	վարէն 8	նշանակիմ	նշանակ
129	վարէն 6	Կլիսակիմ	Կլիսարկիմ
132	վերէն 12	(5)	(6)
132	վերէն 14	(6)	(5)

142	վերէն	10	սահմանուածներն	սահմանուածներէն
144	վերէն	5	երկրորդական	երրորդական
151	վարէն	10	Հայաստանը	Հայաստանը
151	վարէն	9	բաժիններու	բաժիններու
156	վարէն	7	հիւսիսա-	հիւսիսային
160	վարէն	9	նարնջագոնն	նարնջագոյն
161	վարէն	14	կ'ուզէինք	կ'ուզէին
163	վերէն	2	սասորները	սսկորները
166	վերէն	'8	սսկորի	սսկորոյ
185	վարէն	11	սկսելու	սկսելու է
188	վարէն	14	թաքերուն	թաքերուն
189	վերէն	3	ըսպ	ըստ
190	վարէն	16	պատկեր 4	պատկեր 5
190	վարէն	7	պատկեր 5	պատկեր 4
192	վարէն	9	խորոված	խորոված
193	վերէն	1	պայմանաւ	համար
203	վերէն	7	նուալ	նուալ
205	վարէն	1	երկիկամանքներու	երկիկամունքներու
212	վարէն	9	սկեն	նակեն
215	վարէն	6	ուսելու թիւն	ուսելու թիւն
217	վերէն	2	զըծարանին	զործարանին
218	վերէն	4	դանան	դանայ
232	վարէն	4	բարձրացնելով	բարձրանալով
243	վարէն	5	համատեղութիւն	համատեղութիւն
249	վարէն	12	դետակ	չիտակ
266	վերէն	14	կոթողիկոսը	կաթողիկոսը
281	վերէն	13	առաջնորդութեամբ	առաջնորդութեամբ
284	վերէն	5	ոյժերու	ոյժերով
287	վարէն	1	ատաղիք	դիպտացիք
290	վերէն	12	մահտեմականները	մահմետականները
290	վարէն	4	ուրեմէ	ուրեմն
292	վարէն	16	ճանապարհին	ճանապարհին
300	վարէն	8	Չերող	Չերալ
305	վարէն	1	հաստքով	հաստքով

Կ Ա Ր Ե Ի Ո Ր

1932ի Հ.Մ.Ը.Մ.ի Ընդհ. Պատգամ. Ժողովը տեղի տալով հայ սկստուտական շարժումը Փոլսթպօլի կամ մարզական միութեան մը մաս կազմելուն դէմ մղուած քարոզչութեանց, Հ.Մ.Ը.Մ.ի կից և անոր անմիջական հովանիին ներքեւ, ստեղծեց՝ ՀԱՅ ՍԿԱՌԻՏՆԵՐՈՒ ԸՆԴՀ. ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ .

Այն օրերուն Հ.Մ.Ը.Մ. անունին տակ կը կարծէին անմիջապէս ճանչցուել Սկստուտական Միջազգային Գրասենեակէն :

Հետեւաբար, կազմակերպչական բաժնին մէջ տըրուած ցուցմունքները այդ ուղղութեամբ կատարուած են և կրնան յետագային անունի կամ այլ թեթեւ փոփոխութիւններ միայն կրել :

Հ.Մ.Ը.Մ.ի համառօտակի պատմութիւնը, որ ընդհատած ենք էջ 86ի մէջ, կը մնայ շարունակելի Բ. հատորին համար . ուստի կը խնդրենք բարեկամներէ, որ բարեհաճին մեզ հաղորդել որեւէ երկրի մէջ Հ.Մ.Ը.Մ.ի ստեղծման եւ զարգացման համառօտակի պատմութիւնը, թուականներով եւ կազմակերպողներուն անուններով : Իսկ սկստու եղբայրներէն կը սպասենք թելադրութիւններ, իրենց գործունէութեանց մասին տեղեկութիւններ եւ լուսանկարներ :

Բ. հատորին մէջ չարեւոր բաժին մը կը փափաքինք յատկացնել Սով. Հայաստանի Պիոնեռական շարժումին, որուն համար պիտի ջանանք ունենալ անհրաժեշտ եւ լիակատար նիւթեր եւ պատկերներ :

ԳԻՆ 300 ՖՐ .
Արտատահման՝ 2,50 տոլար :

Imp. ARAXES, 46, rue Fichter, Paris (9)